Ungdom och makt

Om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2014

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

SOU 1991:12

Betänkande av ungdomskommittén

Ref
KB 0

Ungdom och makt

Om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet

SOU 1991:12

Betänkande av ungdomskommittén

Statens offentliga utredningar
1991:12
Civildepartementet

Ungdom och makt

Delbetänkande av ungdomskommittén

Stockholm 1991

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget, som också på uppdrag av regeringskansliets förvaltningskontor ombesörjer remissutsändningar av dessa publikationer.

Adress: Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 Stockholm
Tel 08/739 96 30
Telefax: 08/739 95 48

Publikationerna kan också köpas i Informationsbokhandeln, Malmtorgsgatan 5, Stockholm.

Fotografier från Mira;

sid 10	Cecilia Borggård
sid 26	Peter Kjellerås
sid 68	Anders Peterson
sid 110	Denny Lorentzen
sid 148	Mikael Jonsson
sid 189	Mikael Andersson
sid 190	Tommy Olofsson
sid 268	Micke Berg
sid 294	Anders Petersen
sid 347	Anders Petersen
sid 362	Lars Säfström
sid 371	Ola Lagarhus
sid 372	Lars Säfström

Graphic Systems AB, Göteborg 1991

ISBN 91-38-10734-1
ISSN 0375-250X

Till statsrådet Wallström

Genom beslut den 5 oktober 1989 bemyndigade regeringen ungdomsminister Margot Wallström att tillkalla en kommitté för att utreda hur demokrati, delaktighet och jämlikhet för ungdomar kan stärkas samt hur svenska ungdomars möjligheter att delta i det internationella ungdomsutbytet kan förbättras.

Med stöd av bemyndigandet förordnades den 23 maj 1990 som ordförande förbundssekreteraren Leif Linde. Som ledamöter förordnades den 5 oktober 1989 projektledaren Lena Ag, riksdagsledamoten Ylva Johansson, journalisten Helle Klein, politiske sekreteraren Jörgen Rundgren, studeranden Mats Sahlin, ungdomskonsulenten Roger Ticoalu, ungdomssekreteraren Mustafa Tümtürk, samt politiske sekreteraren Marie Wilén.

Som experter förordnades den 21 augusti 1990 kanslirådet Bertil Bucht och departementssekreteraren Catharina Wettergren samt departementssekreteraren Eva Cederholm som sakkunnig.

Till sekreterare åt kommittén förordnades den 20 november 1989 avdelningsdirektören Maicen Ekman samt den 23 november 1989 verksamhetschefen Rolf Josefsson. I sekretariatets arbete har även assistenten Anita Skogsberg deltagit. För layouten har förste byråsekreteraren Lena Blåsjö svarat.

Vi har antagit namnet ungdomskommittén och avlämnade vårt första betänkande (SOU 1990:42) Internationellt ungdomsutbyte den 21 maj 1990.

Kommittén får härmed överlämna sitt andra betänkande (SOU 1991:12) Ungdom och makt.

I detta betänkande har kommittén kontrakterat följande konsulter för medverkan med textmaterial; Annalill Ekman Sensia Konsulter, Dan Hjalmarsson och Alexander Crawford SIFO Futures AB, journalisten Helle Klein, samt journalisten Thomas Östlund. För illustrerade diagram står byrådirektören Anne-Marie Gustafsson och för stapeldiagram avdelningsdirektören Lars Jönsson om inget annat anges.

Reservationer och särskilda yttranden har lämnats av ledamöterna Ag, Johansson, Rundgren, Sahlin, Ticoalu, Tümtürk och Wilén.

Stockholm i januari 1991

Leif Linde

Lena Ag
Jörgen Rundgren
Mustafa Tümtürk

Ylva Johansson
Mats Sahlin
Marie Wilén

Helle Klein
Roger Ticoalu

/Maicen Ekman
Rolf Josefsson

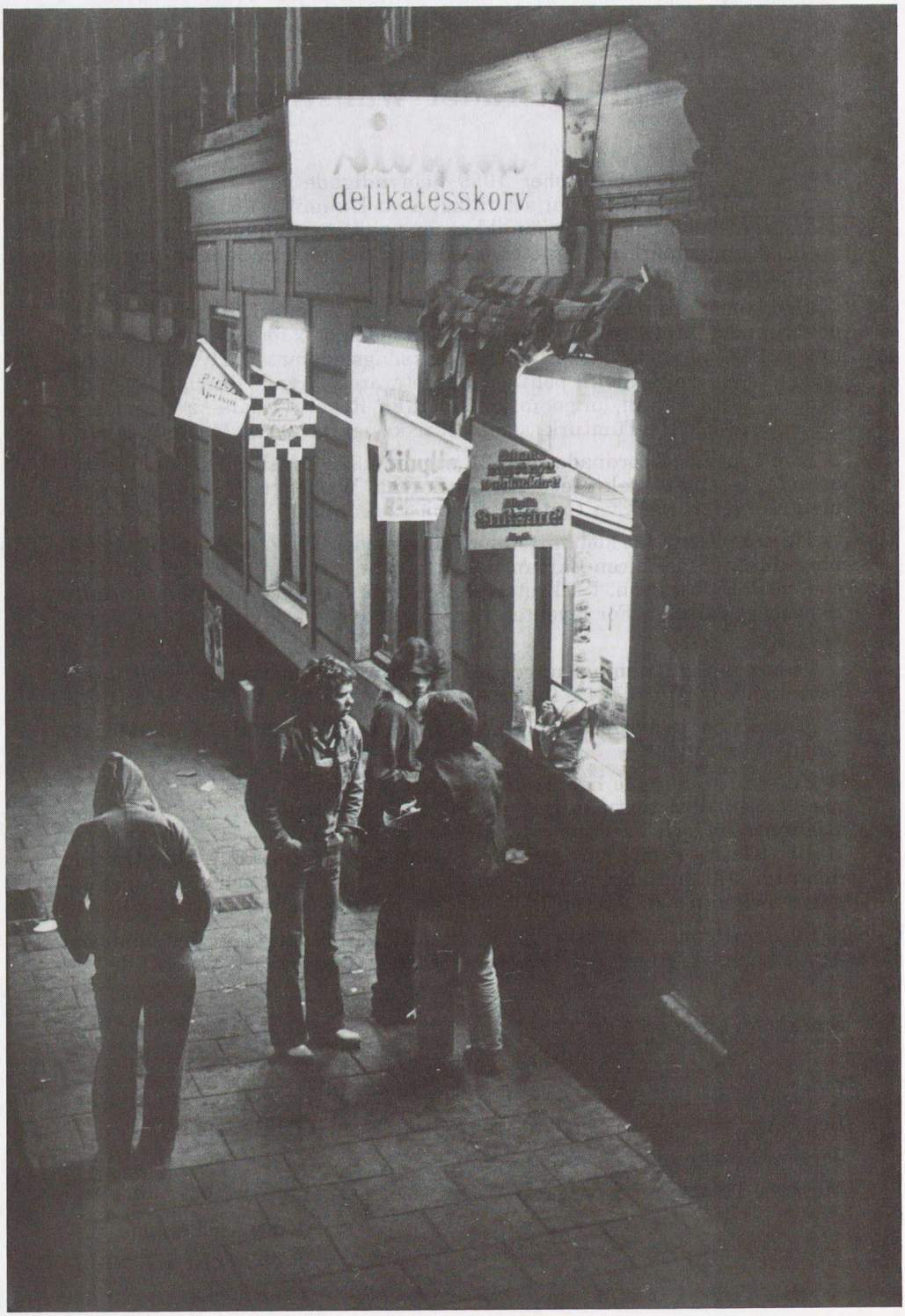
delikatesskorv

INNEHÅLL

Förkortningar

1.	**Inledning**	13
1.1	Delaktighet, inflytande och jämlikhet	13
1.2	När är man ung?	14
1.3	Utgångspunkter	15
1.4	Avgränsningar	18
1.5	Arenorna förändras	20
1.6	Maktens olika ansikten	21
1.7	Det egna rummet	23
1.8	Jämlikhet och biljetten till arenor för makt	24
1.9	Disposition	25
2.	**Ung i världen**	27
2.1	Inledning	27
2.1.1	Utgångspunkter	27
2.1.2	Västvärlden i fokus	27
2.2	Materiella och sociala villkor	28
2.2.1	Levnads- och boendestandard	29
2.2.2	Arbete och arbetslöshet	29
2.2.3	Utbildning	31
2.2.4	Jämställdhet?	32
2.2.5	Internationellt utbyte	33
2.2.6	Den goda miljön	33
2.3	Delaktighet och inflytande	34
2.3.1	Att ha en uppgift	34
2.3.2	Valdeltagande	35
2.3.3	Fackligt engagemang	37
2.3.4	Viktiga frågor för ungdomar	38
2.3.5	Forum för inflytande och delaktighet	42
2.4.	Svenska ungdomar i ett internationellt perspektiv	45
3.	**Ung i Sverige**	47
3.1	Inledning	47
3.2	Ungdomar i Sverige	49
3.3	Jämställdhet?	49
3.3.1	Resurser	50
3.3.2	Utbildning	51
3.3.3	Arbetet	54
3.3.4	Politiken	56
3.3.5	Fritiden	57

3.4	Ungdomar i ett heterogent klassamhälle	57
3.4.1	Arbetarungdomars resurser	58
3.4.2	Motion och hälsa	61
3.4.3	Elit och ungdomar	63
3.4.4	Skillnaderna större mellan stad och landsbygd	64
3.4.5	Politik	65
3.6	Sammanfattning	66
4.	**Kultur, språk och delaktighet**	69
4.1	Ungdomar - hot eller hopp?	69
4.2	Barn och ungdomars kulturella aktiviteter	70
4.2.1	Sammanfattning	81
4.3	Aktiva ungdomar i studieförbunden	82
4.4	Samhällsutvecklingen - ett bakgrundsresonemang	83
4.5	Behovet av ett eget rum	85
4.6	Ungdomskulturen	87
4.6.1	Sociala och psykologiska sätt	88
4.7	Den existentiella hemlösheten	92
4.7.1	Ångestens tidsålder	92
4.7.2	Finns plats för själen?	94
4.7.3	Jakten på de starka ledarna som har sanningen	95
4.7.4	Behov av att bli bekräftad	96
4.8	Språket som ett hinder för delaktighet	97
4.8.1	Språk och klass	98
4.8.2	Språk och självförtroende	99
4.8.3	Språk och kön	99
4.8.4	Maktens språk	104
4.8.5	Rocken - ett sätt att tala	106
4.9	Våra bedömningar och förslag	107
5.	**Delaktighet i fritidsverksamheten**	111
5.1	Det breda engagemanget	111
5.1.1	Delaktighet	112
5.2	Ungdomars föreningsengagemang	113
5.2.1	Ungdomars inflytande i föreningar	115
5.2.2	Föreningslivet som fostrare i demokrati	118
5.3	Delaktighet i föreningslivet - erfarenheter från forsknings- och utvecklingsarbete	126
5.3.1	Att ge och ta	129
5.4	Idrottsrörelsen	131
5.5	Fritidsgårdsverksamhet	134
5.6	Vad händer med Pippi Långstrump när hon blir tonåring?	138
5.7	Våra bedömningar och förslag	142
5.7.1	Det breda engagemanget	142

6.	**Från samråd till självstyre**	149
6.1	På väg mot en mer demokratisk skola	150
6.2	Skolans demokratisyn	152
6.3	Nya förutsättningar för skolan	153
6.3.1	Skolan i ett föränderligt samhälle	153
6.3.2	Ojämlikheten består	154
6.3.3	POJKAR och flickor	159
6.4	Elev- och föräldrainflytande i tidigare utredningar	165
6.4.1	Skola för delaktighet	165
6.4.2	Ansvarsfördelning och styrning på skolområdet	166
6.4.3	Skolans utveckling och styrning	167
6.4.4	Kommunalt huvudmannaskap ger nya inflytandemöjligheter	169
6.4.5	Ansvaret för skolan	170
6.4.6	Folkhögskolan i framtidsperspektiv	172
6.5	Demokrati i praktiken	172
6.5.1	Inflytande i undervisningen	172
6.5.2	Formellt inflytande	174
6.5.3	Undervisning i demokrati	176
6.5.4	Skolans skötsel	177
6.5.5	Skolans arbetsmiljö.	178
6.5.6	Hinder för elevinflytande	179
6.6	Våra bedömningar och förslag	182
6.6.1	En jämlik och jämställd skola	182
6.6.2	Garantera rätt till inflytande för eleverna!	183
6.6.3	Inflytande i undervisningen	183
6.6.4	Undervisning i demokrati	185
6.6.5	Formellt inflytande	186
7.	**Delaktighet i arbetslivet**	191
7.1	Inledning	191
7.2	Stora förändringar på arbetsmarknaden	192
7.3	Att ha ett arbete är grundläggande	195
7.4	Inflytande i arbetet	199
7.5	På inget annat område är klasskillnaderna så stora	200
7.5.1	Ökade skillnader i hälsorisker	201
7.6	Den goda arbetsplatsen	207
7.6.1	Självstyre passar ungdomar	207
7.6.2	Större inflytande ger bättre resultat	208
7.7	Facklig verksamhet	210
7.8	Våra bedömningar och förslag	214
7.8.1	Större valfrihet och flexibilitet i utbildningen	216
7.8.2	Personalutbildning	217
7.8.3	Åtgärder mot ungdomsarbetslöshet	219

7.8.4 Förändra arbetets organisation och förbättra arbetsmiljön 222
7.8.5 Självstyre 223
7.8.6 Facklig verksamhet 224
7.8.7 Ökad befogenhet för skyddsombuden 225
7.8.8 Information inför feriearbete 226
7.8.9 Fackligt medlemskap vid studier och feriearbete 226

8. Ungdomar och politik 227
8.1 Ungdomar och politik 227
8.1.1 Intresset för samhällsfrågor stort 227
8.2 Ungdomar och partipolitik 232
8.2.1 Ungdomars kritik 235
8.2.2 Ökad politisk aktivitet 237
8.3 Ungdomars valdeltagande 238
8.3.2 Den politiska informationen 241
8.3.3 Uppföljning av vallöften 242
8.3.4 Politikerförtroendet 242
8.4 Uppdrag i kommunalpolitiken 243
8.4.1 Arbetet trögt 245
8.4.2 Avhopp 246
8.4.3 Ersättning för förlorad arbetsförtjänst 248
8.5 Lokala Ungdomsråd 249
8.5.1 Ungdomsråd i Ludvika 249
8.5.2 Ungdomsråd i Ljusdal 250
8.5.3 Ungdomsråd i Lysekil 251
8.5.4 Flera exempel 252
8.5.5 Några sammanfattande kommentarer 252
8.6 Förändringar i valsystemet 254
8.6.1 Ungdomslistor 254
8.6.2 Personval 255
8.7 Våra bedömningar och förslag 259
8.7.1 En ny generation i politiken 259
8.7.2 Politisk information i skolan 262
8.7.3 Lokala partipolitiska ungdomsprogram 263
8.7.4 Utbildning av förtroendevalda 263
8.7.5 Ersättning för förlorad arbetsförtjänst 264
8.7.6 Jämnare fördelning av makten 264
8.7.7 Uppdragskulturen inom partierna 265
8.7.8 Det politiska valsystemet 266
8.7.9 Personval 267

9.	**Förnyelse i kommun och stat**	
	Sammanfattning, bedömningar och förslag	269
9.1	Förnyelse i den kommunala och centrala organisationen för ungdomsfrågor	269
9.1.1	Kommunal omorganisation för ökat ungdoms inflytande	269
9.1.2	Snabba resultat	271
9.1.3	Decentralisera besluten	271
9.1.4	Kommunalt stöd till föreningslivet	275
9.2	Samordna resurserna	277
9.2.1	Medel till utvecklingsverksamhet för ungdomar	278
9.3	Våra bedömningar och förslag	284
9.3.1	Förnyelse i kommunerna	284
9.3.2	Förnyelse på det centrala planet	290
10.	**Ungdom och makt**	295
10.1	Den materiella och sociala grunden för delaktighet och inflytande	295
10.1.1	Arenorna förändras	297
10.1.2	Sambanden mellan maktens olika arenor	300
10.1.3	Den stora utmaningen	302
10.2	Bedömningar och förslag	303
10.2.1	Kultur, språk och delaktighet	303
10.2.2	Delaktighet i fritidsverksamheten	305
10.2.3	Från samråd till självstyre	310
10.2.4	Delaktighet i arbetslivet	317
10.2.5	Ungdomar och politik	329
10.2.6	Förnyelse i kommun och stat	337
11.	**Reservationer och särskilda yttranden**	349
Bilaga 1		357
Bilaga 2		363

VI VILL
HA ALLT

Förkortningar

ABB	Asea Brown Boveri
ADB	Automatisk databehandling
BUD	Regeringens barn- och ungdomsdelegation
DAKS	Föreningen för en demokratiserande och aktiverande skola
DIR	Direktiv
DM	Deutsche mark
DN	Dagens Nyheter
DsU	Departementsstencil, utbildning
DUK	Den unga kraften
EG	Europeiska Gemenskapen
FACTU	Facktidskrifternas tidningsutgivareförening
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
JÄMFO	Delegationen för jämställdhetsforskning
KDS	Kristdemokratiska Samhällspartiet
KOMREV	Kommunalrevisionen
LGR	Läroplan för grundskolan
LGY	Läroplan för gymnasiet
LO	Landsorganisationen
MBL	Medbestämmandelagen
MTV	Music television
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
RMI	Reklam och Marknadsföringsinstitutet
RSFH	Riksförbundet Sveriges Fritids- och Hemgårdar/ Fritidsforum
SACO	Sveriges akademikers centralorganisation
SSR	Sveriges socionomers-, personal och förvaltningstjänstemäns riksförbund
SAF	Svenska Arbetsgivareföreningen
SCB	Statistiska Centralbyrån
SFS	Svensk författningssamling
SIA	Skolans inre arbete
SIFO	Svenska institutet för opinionsbildning
SIL	Statens institut för läromedel
SKOP	Skandinavisk Opinion AB
SKTF	Svenska kommunaltjänstemannaförbundet
SOU	Sveriges offentliga utredningar
SR/PUB	Sveriges Radios publik- och programforskning
SUR	Statens ungdomsråd

SWEDMA	Swedish Direct Marketing Association
SÖ	Skolöverstyrelsen
TCO	Tjänstemännens centralorganisation
UbU	Utbildningsutskottet
UHÄ	Universitet och högskoleämbetet
ULF	Utredning av levnadsnivåförhållanden
V	Vänsterpartiet
VECTU	Svenska veckopressens tidningsutgivareförening
VF	Sveriges Verkstadsförening

1.

INLEDNING

1.1 Delaktighet, inflytande och jämlikhet

Framtiden formas av dem som idag är unga. De blir lärare, bussförare, poliser, statsråd, företagare, generaldirektörer, sjukvårdsbiträden, industriarbetare och journalister.

Detta betänkande handlar om dessa unga och deras vägar in i vuxenvärlden. Det handlar om vad dagens vuxna lämnar efter sig och hur ungdomar förbereds för att ta över samhället. Redan här, i betänkandets andra stycke, reses en grundläggande frågeställning. Vad menas med "vuxen" och vad menas med "ung"? Kanske kan man säga att man är vuxen då man tar ansvar för sitt eget liv? I den meningen tvingas de föräldralösa barnen i Bombay tidigt att bli vuxna. Andra, ofta i rika länder, behöver kanske aldrig bli vuxna och ta anvar på samma sätt. En utgångspunkt i detta betänkande är att unga människor i grunden vill och kan ta ansvar. Frågan blir då på vilka villkor vuxna ger ungdomar rätten att ta ansvar och utöva inflytande.

Egentligen finns det inget val. Vi har alla ansvaret för vår gemensamma framtid. Vi fattar beslut i livets alla skeden, som konsumenter, i allmänna val, i politiska partier, i fackliga sammanhang, i idrottsföreningar, i miljöorganisationer, som föräldrar etc. Alla fattar inte avgörande medvetna beslut men agerandet och valen formar framtiden. Att *inte* fatta beslut är också ett val. Hur än frågan formuleras kvarstår ett fullt ansvar, enskilt och kollektivt, för framtiden – medvetet genom beslut eller omedvetet genom icke-beslut. Det individen och kollektivet gör mot kommande generationer, mot miljön och allt annat påverkar framtiden. Allt för många, både unga och gamla, väljer att lämna över valet till andra. I samhällsdebatten hörs ofta röster som talar om att ungdomar inte längre bryr sig om frågor som rör inflytandet i politiken och på arbetsplatsen. Ord som apati, cynism och politikerförakt dyker ofta upp i diskussioner om ungdomar och politik.

Detta betänkande handlar om hur ungdomars delaktighet och inflytande i samhället faktiskt ser ut och hur deras ställning ska kunna stärkas. De unga kan och vill ta ansvar. De har insikter och perspektiv som vuxna många gånger saknar. De använder också sina möjligheter på olika områden. Det är en fråga om strategier för att alla ungdomar ska få utnyttja sina resurser, att få mer att säga till om. Det handlar om förberedelser inför att ta över det fulla ansvaret. För att kunna göra detta krävs olika typer av materiella resurser. Men det handlar inte bara om materiella resurser utan också om individens egen vilja att bli delaktig. Vem som får vara med där beslut fattas bestäms av den enskildes förutsättningar och hur samhällets beslutsstrukturer ser ut, hur maktens olika ansikten ser ut.

1.2 När är man ung?

Det finns ingen entydig definition på begreppet "ung". I utredningsdirektiven sägs att "ungdomstiden är en period i livet då människor utvecklas och formas intensivt. Då väljer man utbildning och yrke och får nya, egna intressen. Då testar man vuxenvärldens idéer och moraluppfattningar och skaffar sig egna åsikter. Då funderar man över hur samhället fungerar och över den roll och plats man själv har". Direktivens definition stämmer på de flesta ungdomar. Frågan är om den inte också omfattar flertalet vuxna. Är det inte ett värde i sig att alla individer, unga som gamla, ständigt får utvecklas som människor och ansvarskännande medborgare? Utredningsdirektivens definition bör därför kompletteras med ytterligare preciseringar av begreppet.

Synen på vem som betraktas som ung bestäms i allra högsta grad av villkoren i det omgivande samhället. Den som anses vara ung i Sverige är redan gammal i Bombay. Senare i kapitel 2, Ung i världen, reovisas hur man i andra länder ser på att vara ung. Men det är inte bara den geografiska aspekten som är viktig. Uppfattningen ändras också över tiden. När Eyvind Johnsson i boken "Nu var det 1914" berättar om Olof, 14 år, och hans arbete i timmerflottningen möter vi en människa som snart är vuxen. Olof skiljer sig från dagens fjortonåringar genom att han redan deltar i vuxenvärldens arbetsliv. I detta avseende har dagens 14-åringar långt kvar till vuxenvärlden. Men i andra avseenden är de mer vuxna än Olof. Genom bl a den snabba mediautvecklingen har de fått ta del av den kunskap som tidigare varit förbehållen vuxenvärlden. De känner redan till världssvälten, de möter dagligen information om krig, miljöförstöring och orättvisor. Deras kunskaper har inga geografiska gränser. Nyheter kan nå dem från världens alla hörn i samma minut som de inträffar. Oron för sjukdomar och kärnvapen är en realitet långt ned i åldrarna. När det gäller kunskaper och insikter är dagens 14-åringar mer erfarna, mer vuxna än 1920-talets Olof.

Perspektivet är också avgörande för om någon ska betraktas som ung eller gammal. I en 12-årings ögon är en 16-åring med en Honda 125:a i allra högsta grad vuxen, medan samma 16-åring för mormor fortfarande är ett barn. Denna korta begreppsdiskussion speglar svårigheterna att med entydiga begrepp fånga vad som menas med att vara ung. Vad som är ungt och vad som är gammalt beror på omständigheterna i tid och rum samt det valda perspektivet.

1.3 Utgångspunkter

Det är en mycket omfattande uppgift som specificerats i direktiven. Ungdomars villkor på 1990-talet ska behandlas och frågor som rör delaktighet och inflytande, dvs makt, ska vara i fokus. Det rör sig således om ett arbete som kunde göras lika omfattande som det som maktutredningen[1] hade att utföra. Ungdomsutredningens uppgift är att göra en sådan maktutredning där ungdomarnas särskilda problem och möjligheter sätts i fokus.

Vi kommer fortsättningsvis att diskutera olika ungdomsgruppers resurser och makt i syfte att lägga en grund för förslag som stärker demokratin och ökar ungdomarnas möjlighet till delaktighet och inflytande inom olika samhällsområden.

Vår utgångspunkt är ungdomars egna idéer och behov. En ny generation växer upp i ett annat samhälle än föräldrarna. Ett samhälle med andra problem och möjligheter, nya lösningar och nya frågor. Vi anlägger detta *generationsperspektiv* i betänkandet. Det handlar således mindre om specifika "ungdomsfrågor" och mer om att unga människor ofta för in nya frågor och synsätt i debatten. Miljöfrågan är ett sådant exempel. När miljöengagerade ungdomar växer upp kommer de troligen fortfarande att anse att miljöfrågor är viktiga. Det kan också uttryckas som att unga människor är känsliga riktningsgivare för framtiden.

Det är knappast någon tillfällighet att begrepp som delaktighet och inflytande kommit att inta en central plats i ungdomsdebatten. I statens ungdomsråds utredning Ej till Salu[2] var en av de mer framträdande teserna att ungdomstiden i det moderna samhället kan liknas vid en slags väntetid, ett utdraget tomrum mellan barndom och vuxenliv. I detta tomrum skulle ungdomarna lätt falla offer för olika krafter i samhället. I Ej till salu utpekades framför allt den kommersiella kulturen som ett hot mot ungdomarna.

Utredningen pekade också på att ett grundläggande problem är att ungdomar inte tilldelas uppgifter och inte tränas i att ta ansvar. Man satte därmed fokus på begreppet delaktighet eller snarare bristen på

---

1 SOU 1990:44 Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport.

2 Statens ungdomsråd, Ej till salu, 1981.

delaktighet i unga människors liv. Ej till salu fick en stor genomslagskraft och var föremål för omfattande diskussioner inom bl a föreningslivet och den kommunala fritidssektorn. Beskrivningen av ungdomsgenerationen som en marginaliserad och utanförstående grupp i samhället väckte givetvis farhågor.

Delaktighetstemat för ungdomar återkom också i flera andra utredningar och rapporter under samma tid, exempelvis inom regeringens barn- och ungdomsdelegation, statens kulturråd, sekretariatet för framtidsstudier, civildepartementets demokratiberedning och SÖ. Ej till salu har därför på många sätt kommit att prägla 80-talets diskussion om ungdom och inte minst när det gäller ungdomars roll i föreningslivet.

I Uppväxtvillkor nr 3/85 formulerar Benny Henriksson begreppet delaktighet på följande sätt: "Den som är delaktig är aktiv - hon/han handlar. Hon/han är inte objekt för andras handlande utan är själv ett aktivt subjekt. Att vara delaktig innebär att kunna kontrollera istället för att vara kontrollerad. Med delaktighet följer uppgifter, kunskaper och makt, men också ansvar, skyldigheter och plikter. Vidare kan delaktighet aldrig genomföras individuellt. Delaktigheten är en social och kollektiv handling."

Vi har inte funnit anledning att ompröva den definition av begreppet delaktighet som Benny Henriksson och Ej till salu-utredningen gett. Definitionen kan sammanfattas som *"rätten att få vara med, att ha uppgifter, att få och ta ansvar"*.

Även om vi inte till fullo delar Ej till salu-utredningens resonemang menar vi i likhet med den att ungdomar måste betraktas som en resurs i samhället. De måste få uppgifter och ansvar i det samhälle de växer upp i. Dvs de måste ges möjlighet att vara delaktiga i samhällets utveckling. Samarbetet mellan generationerna måste fungera. Det sker bäst genom att vuxna och barn/ungdomar samarbetar i vardagslivet. Ungdomen måste samtidigt ha tillgång till "egna rum" där de kan utveckla sina egna verksamheter.

Vi har under vårt arbete träffat olika ungdomsgrupper i skilda sammanhang runt om i landet. Bl a har vi haft hearings, träffat ungdomar på konferenser, besökt grupper av ungdomar, föreningar och skolor. Ungdomskommittén besitter också i sig själv en kompetens genom att den är den hittills yngsta kommitté som tillsatts av regeringen.

Vi har vidare tagit del av erfarenheter från utvecklingsarbete med ungdomar, utredningar, forskning m m. De studier som använts bygger på enkäter och intervjuer med ungdomar. Betänkandet handlar om ungdomar från grundskolans högstadium, dvs 13-14 år upp till 24-26 år. I de flesta statistiska studier klassificeras ungdomar som individer mellan 16 och 24 år.

Betänkandet skildrar svenska ungdomars situation under slutet av 1980-talet och fram till årsskiftet 1990-91. Vissa historiska tillbakablickar görs för att ge relief åt dagens förhållanden. I betänkandes sätts svenska ungdomars verklighet in i ett internationellt perspektiv. Genom den internationella utblicken blir det lättare att ge svenska ungdomars problem och möjligheter rimliga proportioner.

En självklar utgångspunkt i betänkandet är att betrakta ungdomar som i alla avseenden fullvärdiga medborgare. Det ovan redovisade åldersintervallet är, ur vetenskaplig och social synvinkel, ett ganska trubbigt urvalsinstrument. Att använda enbart demografiska variabler, som t ex ålder, för att särskilja olika grupper blir idag allt mer problematiskt. Gruppen ungdomar är i många stycken inte mer homogen än gruppen norrlänningar eller bilåkare. Heterogeniteten visar sig i attityder och värderingar samt i tillgång till materiella resurser. Ungdomar är individer med mycket olika förutsättningar och ambitioner. Det är därför många gånger större skillnader inom gruppen ungdomar än mellan ungdomar och äldre personer. Det finns många 15-16 åringar som har väsentligt mycket större vilja och kunnande att utöva makt på olika områden än vuxna. Det kan t o m vara så att unga, bl a genom kunskap om ny teknik och närhet till mångkulturella miljöer, har bättre möjligheter att förstå dagens samhälle.

FN-konventionen om barns- och ungdomars rättigheter

Keshar i Indien, Fernando i Mocambique, Donna i USA och Martin i Sverige har en gemensam internationell lag. Deras rättigheter, och alla andra barns och ungdomars rättigheter, slogs fast den 20 november 1989 i en konvention som antogs av FNs generalförsamling. Enligt denna konvention är barn lika med alla människor i världen under 18 år.

För ungdomskommittén är det självklart att låta FNs konvention om barns och ungdomars rättigheter utgöra en av de grundpelare som vi vill bygga ungdomars uppväxtvillkor på. Utmaningen i denna lag och i de olika artiklar som konventionen innehåller går inte bara att vifta bort. Det handlar inte längre om "dom där borta" utan i lika hög grad om vår egen syn på hur barn och ungdomar i Sverige ska kunna tillerkännas sina rättigheter.

Flera av konventionens artiklar kommer också att ingå, på ett eller annat sätt, när vi senare i betänkandet lägger olika förslag för en ökad delaktighet för ungdomar på 90-talet.

Konventionen tog tio år att färdigställa. Till skillnad från FNs deklaration om barns rättigheter från 1959 är den bindande för de länder som ansluter sig. Barnkonventionen utgår från att barn och ungdomar är särskilt utsatta. De har rätt att äta sig mätta, få tid att leka och ha möjlighet att säga sin mening i hemmet och i samhället.

En huvudprincip i konventionen är att "barnets bästa" ska prägla beslut på olika områden i samhället. Det kan gälla såväl läroplaner, stadsplaner, trafikplaner som framtidsplaner.

Barnkonventionen är ur folkrättslig synvinkel det viktigaste som hänt världens barn och ungdom – kanske någonsin. Den har utsikter att bli lika betydande som FNs konvention om de mänskliga rättigheterna och därmed en måttstock för hur man ska bedöma olika regeringars sätt att behandla barn och ungdomar. Tillämpningen av konventionen ska bevakas av en ny FN-kommitté, en kommitté för barns rättigheter.

Som ett av de länder som ratificerat barnkonventionen har Sverige en skyldighet att se till att konventionen också efterlevs inom landets gränser. Speciell uppmärksamhet bör därför riktas t ex mot fängsligt förvar av flyktingbarn i svenska häkten och andra övergrepp som fortfarande sker.

1.4 Avgränsningar

Ungdomar är således en heterogen grupp på samma sätt som vuxna. Bland ungdomar finns grupper som har specifika behov, t ex handikappade eller invandrare. Dessa utsatta grupper är dessutom i sig heterogena. Hörselskadades behov kan exempelvis stå i strid med allergikernas behov. Det är också himmelsvid skillnad att vara invandrarbarn född i USA med en eller två svenska föräldrar eller att komma direkt från flyktinglägren i Libanon.

De här gruppernas situation tas inte särskilt upp i detta betänkande. Förslag som berör handikappade behandlas bl a i handikapputredningen (Dir 1988:03), som särskilt kommer att utreda behoven för människor med stora funktionshinder. Flera av förslagen förväntas få betydelse även för personer med mindre omfattande funktionshinder. Handikapputredningen ska också ge förslag till åtgärder i syfte att öka möjligheterna till självbestämmande, inflytande och delaktighet för människor med olika handikapp.

Invandrarungdomarnas situation kommer att behandlas i ungdomskommitténs tredje betänkande, som beräknas komma under sommaren 1991. Framför allt kommer man att titta på om invandrar- och flyktingungdomar missgynnas i det svenska samhället, särskilt i fråga om utbildning, arbete, bostäder och sysselsättning.

Det finns även andra grupper som av ett eller annat skäl är berättigade till särskilda insatser. Det är dock inte möjligt att inom ramen för detta betänkande beakta de särskilda behov som dessa grupper har. De frågor som behandlas är gemensamma för det stora flertalet ungdomar.

Ungdomar kan vara delaktiga i och ha inflytande över olika delar av sin tillvaro. Det handlar tidigt om *hemmet* och familjen. Har man en stark och trygg familj som bryr sig om och har resurser att ställa upp med omsorg och materiella resurser får man också med sig i bagaget en inträdesbiljett till de maktens arenor som här diskuteras. Familjen och hemmiljön är avgörande för möjligheten att över huvud taget få tillträde till olika arenor och sedan ha resurser för att utöva inflytande när man väl är där. Frågor som rör familjen behandlas på flera olika håll inom forskningen, i utredningar och i många andra sammanhang. Analyser och förslag som rör familjen redovisas därför inte i detta betänkande. När frågor som rör familjen och hemmet tas upp i den fortsatta framställningen är det endast som bakgrund och förklaring till varför ungdomar har eller inte har inflytande inom olika samhällsområden.

Det är inte heller möjligt att inom ramen för betänkandet ta upp frågor som rör unga människors bostad även om detta är en viktig ungdomsfråga. Tillgången till en bostad hör till de grundläggande kraven för att uppleva delaktighet. Bostadsbristen är i dag dessutom ett akut problem för många ungdomar. Motiven för att inte behandla boendet är desamma som när det gäller hemmet och familjen, dvs frågan tas upp i andra sammanhang.

Ungdomskommittén har, tillsammans med barn- och ungdomsdelegationen och socialstyrelsen, initierat en studie om ungdomars sexualitet och könsroller. En viktig anledning till detta är att vi tror att större kunskap om sexualitet och könsroller bättre kan hjälpa oss att förstå relationerna mellan och inom olika grupper och delkulturer i samhället. Det gäller exempelvis konflikter mellan invandrarungdomar och svenska ungdomar. Studien tar också upp homosexuella ungdomars och handikappade ungdomars sexualitet. Studien, som genomförs av Institutet för Sociala Studier, beräknas vara slutförd våren 1992. I avvaktan på denna studie går vi i detta betänkande inte in djupare i dessa frågor.

Föreliggande betänkande behandlar ungdomars situation och deras makt på olika arenor utanför hemmets domäner. Det handlar då i första hand om *fritiden*. Hur ser ungdomars fritid ut? Finns det utrymme för delaktighet och inflytande på ungdomsgården eller i föreningen? Eller består fritiden av att hänga utanför kiosken?

Ett annat område är *skolan*. De flesta unga tillbringar huvuddelen av den vakna tiden i skolan. Har alla samma möjligheter? Var dras gränserna, såväl ideologiska som materiella, för ett reellt inflytande?

Det tredje området där unga människor deltar och som blir allt viktigare ju äldre man blir är *arbetsplatsen*. Har unga människor meningsfulla arbeten? Är man med i facket? Vilket inflytande har man på jobbet? Kan och får han eller hon ta ansvar? Har klass och kön

någon betydelse för delaktigheten och inflytandet i arbetet?

Tillsammans bildar fritiden, skolan och arbetet de vardagliga arenor där unga människor lever sina liv. De som de flesta upplever som nära frågor, rörande arbete, skola och fritid, påverkas också i hög grad av det *politiska livet,* som sätter upp de institutionella ramarna och på många andra sätt påverkar utvecklingen inom resp område. Det blir därför en central uppgift att i betänkandet beskriva på vilket sätt ungdomar deltar på de politiska arenorna och hur de formar politiken, på *nationell* och *kommunal* nivå.

1.5 Arenorna förändras

Som redan nämnts påverkas synen på ungdomar och makt av förändringar i samhället. Flera av de arenor som nämnts ovan genomgår omfattande förändringar. De mest påtagliga förändringarna sker inom arbetslivet, skolan och politiken även om fritiden också omdanas.

Under de senaste decennierna har en omvälvande *internationalisering av arbetslivet* ägt rum. Handel mellan länder har ökat snabbt och företagen blir allt mer beroende av utlandet för sin försäljning. Men företagens internationalisering har också tagit sig uttryck i en mycket dramatisk ökning av investeringarna över gränserna. För Sveriges del har detta inneburit att antalet anställda i svenskägda företag utomlands ökat från ca 150 000 år 1960 till ca 1/2 miljon 1990, samtidigt som industrisysselsättningen i Sverige minskat något – till ca 850 000 personer. Avregleringar på kapitalmarknaden och en ökad rörlighet på arbetsmarknaden har lett till att den svenska ekonomin på i stort sett alla områden nu är direkt beroende av förhållandena i omvärlden. Sveriges möjligheter att utforma egna "svenska modeller" har därför minskat dramatiskt under senare år.

Parallellt med denna internationalisering av ekonomin har förutsättningarna för politiken radikalt förändrats. Möjligheterna för expansion inom den offentliga sektorn är begränsade. Allmänhetens inställning till den offentliga sektorn har också förändrats. Man ställer idag högre krav på service och effektivitet än tidigare. Sammantaget innebär detta att den offentliga verksamheten i fortsättningen måste effektiviseras och förändras.

En tydlig trend, när statens utgifter inte får öka och kraven på effektiv verksamhet skärps, är att allt mer av den offentliga verksamheten decentraliseras. Primärkommunen får ta över fler och fler beslut och verksamheter från den centrala, statliga nivån. Man kan således konstatera att det sker en förändring i två riktningar. Dels blir frågorna och besluten mer globala i takt med det ökade internationella ekonomiska beroendet där storföretagen, EG och andra internationella organ fattar fler och fler beslut som direkt påverkar förhål-

landena i Sverige. Dels flyttas makten inom landet från central till lokal nivå.

I Sverige har maktutredningen konstaterat att denna utveckling också sker simultant med en utveckling bort från en demokrati baserad på ett kollektivt beslutsfattande, där det socialdemokratiska partiet, det centrala facket, arbetsgivareföreningen, kooperationen och den centrala byråkratin hade stor makt, till ett mer individualiserat beslutsfattande, där makten sprids på många olika grupper och framför allt förs ned på ett mer individuellt plan. I detta "nya" samhälle ersätts de centralt placerade samhällsplanerarnas ritbord med decentraliserade och svåröverskådliga beslutsmönster.

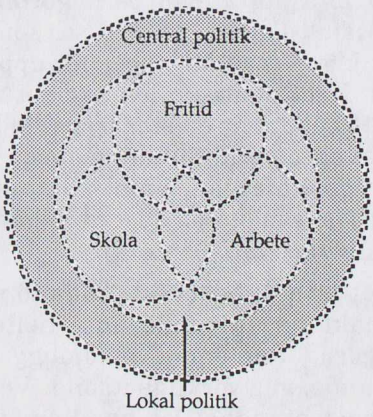

Maktutredningen får stöd för sina slutsatser i olika opinions-undersökningar, bl a SIFOs monitor- och väljarundersökningar. Dessa visar att värderingarna har förskjutits från ett 1960-tal, där stabilitet, kollektivt beslutsfattande, industri- och teknikvänlighet, partipolitik, fackligt arbete, solidaritet, jämlikhet och den svenska modellen var nyckelord till ett 1990-tal, där flexibilitet, mångfald, individualism, postindustrialism, aktionsgrupper, miljö, integritet, självutveckling och globala perspektiv dominerar bilden. Dessa förändringar, som behandlas mer utförligt i det följande, har en stor betydelse för hur ungdomars resurser och makt ska betraktas i dagens samhälle. De uppfattningar som speglas i detta betänkande och de förslag som presenteras ska ses mot bakgrund av de genomgripande samhällsförändringar som skett under de senaste åren.

1.6 Maktens olika ansikten

Demokrati, delaktighet och inflytande har att göra med makt. Den som får delta och har inflytande har makt att påverka utvecklingen. Den som väljer att ställa sig utanför har låtit andra ta makten.

I den svenska maktutredningen har makten givits tre ansikten. Det första ansiktet är den synliga makten. Om vi tar exempel från de arenor som vi diskuterat ovan kan det på arbetsplatsen innebära att delta i det fackliga arbetet och på fritiden att vara med i föreningens eller skolans styrelse. I det politiska livet är deltagande i val och i andra politiska beslut en sida av *maktens synliga första ansikte.*

Det andra ansiktet handlar om att få formulera frågor, att bestämma vad som ska tas upp till diskussion, dvs att formulera dagordningen. På arbetsplatsen har arbetsgivaren ofta förmågan och rätten att bestämma vad som får bli frågor. Arbetsgivaren har ett reellt tolkningsföreträde. Företagsledningen bestämmer ofta när man ska förhandla och om vad, även om medbestämmandelagen formellt ger arbetstagarna rätt att föra upp frågor på dagordningen. Bakom dessa synliga frågor och beslut döljer sig processer som påverkar i den ena eller den andra riktningen utan att någon för upp dessa till diskussion – gör frågor av dem. I det politiska livet är det många olika faktorer som samverkar så att något blir en stor fråga. I skolans elevråd diskuteras skolresor när kvaliteten i utbildningen och elevernas motivation länge varit den viktigaste frågan. Vem har "tolkningsföreträde" och vem bestämmer vad som ska stå på dagordningen? *Maktens andra ansikte visar sig när frågorna ställs.*

Det tredje ansiktet är dolt bakom de båda första. Det handlar inte om den formella maktens utövande, inte heller om förmågan och rätten att ställa frågorna utan om de bakomliggande processerna som formar vårt medvetande, vår verklighetsbild. Vem äger förmågan att forma ungdomars medvetande? Det handlar om de grundläggande värderingar som ges i skolan, på fritiden, på arbetet och i hemmet. Det handlar om hur man som konsument påverkas att tillägna sig en livsstil. De unga utgör en stor marknad. De måste därför, utifrån affärsmännens perspektiv, fås att uppfatta tillvaron så att de köper varor och tjänster. En del av medvetandet formas på marknaderna i rollen som konsument. tv-reklam, film, video, musik samverkar i syfte att skapa goda konsumenter.

Men det finns också helt andra krafter. Unga människor smälter samman sina intryck till nya uppfattningar som präglas av global information, datorernas fantastiska kapacitet, multi-kulturella erfarenheter, bilder, musik i sagolika kombinationer. En helt ny värld växer fram ur det gamla. Dessa nya världsbilder drivs av teknikens enorma landvinningar och samhällets strukturella förändringar. Vem kunde för trettio år sedan föreställa sig svenska 17-åringar med Hi-Fi anläggning i bakfickan, ryggsäck och skateboard på väg ut i Europa på månadslånga nöjesresor. Eller ungdomar som regelbundet ringer Linjeflygs automatiska telesvar för att kolla beläggningen på lågprisflyget, färdiga att med kort varsel flyga vart som helst i Sverige. Hur

påverkar dessa nya upplevelser och möjligheter medvetandet? Vem har makten att forma medvetandet och därmed grunden till den makt som dagens ungdomar snart utövar då de träder in som vuxna på alla livets arenor? *Dolt bakom allt detta som formar medvetandet, maktens urkälla, syns maktens tredje ansikte.*

1.7 Det egna rummet

Den föregående diskussionen, om maktens tredje ansikte, reser en viktig fråga om ungdomars egna rum. Var kan ungdomar självständigt forma sina uppfattningar och agera fritt utan inblandning från vuxna? I mångt och mycket påverkas unga människor av de bilder och uppfattningar som förmedlas från skolan, fritidsaktiviteten, arbetet och inte minst den egna familjen. Det sker på alla områden genom en systematisk socialisering, där vuxenvärldens uppfattningar successivt förs över till de unga. För dagens unga är livet ofta inrutat – familj, skola, fritidsgård, föreningar och arbete. Utrymmet för helt egna, icke planerade aktiviteter, tycks ofta vara begränsat.

I detta betänkande identifieras materiella resurser i form av pengar, ett gott boende samt immateriella resurser som utbildning och ett starkt socialt nätverk som de viktigaste förutsättningarna för att få tillträde till maktens arenor. Det är bra att ha resuser. Samtidigt bör man dock notera att resurser i form av utbildning och ett starkt socialt nät också kan skapa hinder och beroenden.

Unga människor som saknar resurser och starka sociala nät har å andra sidan en i någon mening större frihet. Men en frihet som inte är mycket att ha. En frihet som Janis Joplin i "Me and Bobby McGee" karaktäriserar som "freedom is just another word for nothing left to lose". En frihet utan bindningar och resurser är ingenting att förlora. Det gäller därför att på olika sätt få till stånd en kombination av resurser som skapar beroenden och individuell frihet.

De förslag som presenteras senare i betänkandet ses mot bakgrund av denna avvägning mellan de behov individen har av resurser och det omistliga behovet av frihet från insyn och påverkan. Den kanske svåraste balansgången i varje samhälle är att skapa en balans mellan resurser som ger färdigheter men inte hämmar och frihet som inte ger rotlöshet och tomhet.

I ungdomars "egna rum" möter *resurser/kunnandet* att göra något *rätten/friheten* att utan inblandning få göra detta. Det kan också innebära att inte göra någonting, rätten att få vara i fred. I detta rum uppstår det skapande ögonblicket som driver utvecklingen vidare. Det är av avgörande betydelse att detta egna rum förblir fritt från styrande inblandning. Vuxna makthavare måste acceptera att de slutsatser som dras och de uppfattningar som formas i dessa ungdomars egna

rum inte alltid är i linje med vad som tidigare ansetts vara sant och rätt. Är det inte i dessa egna rum som lösningarna på vår tids existentiella problem kommer att formuleras? De unga tror sällan att dagens makthavare har förmåga att lösa nord/syd-problemet, miljökrisen och råda bot på det utbredda främlingskapet i samhället. En utgångspunkt i betänkandet är att det egna rummet har en stor betydelse därför att det är där, i det skapande ögonblicket, som dagens ungdomar formar framtiden.

1.8 Jämlikhet och biljetten till arenor för makt

Alla får inte vara med på de olika arenorna. En grundläggande förutsättning för att få vara med är att ha tillgång till olika typer av resurser. Det handlar om att ha pengar, ett bra boende, gå i "rätt" skola och att tillhöra "rätt" grupp. Det är inte alla som har "en biljett" till de arenor som vi beskrivit ovan. I ett internationellt perspektiv blir det uppenbart att 100-tals miljoner svältande ungdomar står utanför alla de arenor där inflytande kan ges. Men även inom Sverige är resurserna ojämt fördelade. Det blir därför viktigt att på flera områden och för olika grupper diskutera hur biljetterna till de olika arenorna är fördelade.

Att vara jämlika är att ha lika stora möjligheter att utöva makt. Det första kriteriet är *att få delta.* Man måste ha en biljett till de arenor där makt kan utövas. Den som har ett "gott" hem, går i en bra skola, deltar i utvecklande fritidsaktiviteter och har ett stimulerande arbete får automatiskt en biljett till de arenor där makt kan utövas. När vi behandlar frågan om jämlikhet kommer vi därför att diskutera olika gruppers materiella och sociala förutsättningar. Det står klart att vissa har bättre förutsättningar än andra.

Jämlikhet har också att göra med det faktiska deltagandet och inflytandet. Vi kommer därför att diskutera olika gruppers faktiska deltagande i maktens synliga första dimension. Röstar ungdomar, deltar man på politiska och fackliga möten, har man möjlighet att påverka fritiden och skolan genom att vara med i olika beslutsorgan? Vi kommer också att diskutera olika gruppers möjligheter att ställa frågor. Är det bara en viss elit som är med när agendan fastställs?

Slutligen tas frågan om ungdomars roll för att forma egna och andras medvetande upp till diskussion på olika ställen i betänkandet. Är dagens ungdomar i större utsträckning än tidigare passiva mottagare av kommersiella och politiska intressens medvetna ambitioner att forma människors medvetande eller är det dagens unga som formar framtidens världsbild?

1.9 Disposition

I betänkandet ses ungdomars demokrati och inflytande på fyra olika arenor (politiken, skolan, fritiden och arbetet) och ur tre olika perspektiv, maktens tre ansikten. De kartläggande kapitlen 2 och 3 kommer dessutom att diskutera dessa frågor med utgångspunkt i olika ungdomsgrupper. Avsikten med detta är att genom en diskussion om de olika förutsättningarna som råder inom dessa grupper ge ett underlag till de förslag som presenteras i betänkandets olika delar och i slutkapitlet. Grupperna kommer att formas så att de svarar på frågor kring "orättvisor" i materiella och sociala förutsättningar (biljetter till arenorna) och i det faktiska deltagandet i beslutsprocessen på de olika arenorna. En första grupp som vi kan urskilja i statistiken och som blir viktig att diskutera är *kvinnor och män*. Här förekommer avgörande skillnader. På många arenor har kvinnor svårt att göra sig gällande, även om det på senare år tycks som om de politiska arenorna öppnats på allvar just för kvinnor. Det är t ex unga kvinnor som har det högsta valdeltagandet.

Den sociala bakgrunden, att tillhöra rätt grupp, spelar stor roll för frågor som rör makt. Vi ska i kapitel 3 diskutera skillnader mellan ungdomar från *tjänstemannahem respektive arbetarhem*. Vi ska också i ett särskilt avsnitt urskilja den blivande eliten och diskutera hur dessa skiljer sig från dem som inte räknas in i *elitgruppen*. En av utgångspunkterna för betänkandet är att diskutera hur ungdomar förbereds för att ta över. Det blir därför viktigt att ta upp skillnader i utbildning som en viktig faktor när skillnader i deltagande och inflytande redovisas. Dessutom berörs ev skillnader i förutsättningar och deltagande bland ungdomar i *stad respektive på landsbygden*.

Betänkandet består av tio olika kapitel. Medan kapitel 1 redovisar utgångspunkterna, diskuterar kapitlen 2 och 3 ungdomarnas villkor i ett övergripande och faktaorienterat perspektiv. Kapitlen 4 till 9 behandlar de olika arenorna mer i detalj och på ett förslagsorienterat sätt. Slutligen sammanfattas förslagen i kapitel 10.

Kapitel 1 redovisar utgångspunkterna för betänkandet, vilket bl a innefattar en diskussion om hur ungdomskommittén valt att betrakta inflytande/makt.

Kapitel 2 berör ungdomarnas villkor i ett internationellt perspektiv. Här fortsätter diskussionen enligt de banor som angivits i utgångspunkterna ovan.

Kapitel 3 beskriver de svenska ungdomarnas materiella och sociala villkor samt deras faktiska deltagande i det maktspel som försiggår på de fyra olika arenorna och i de tre olika dimensionerna av makt. Här läggs en grund för de mer detaljerade analyserna och förslagen som presenteras i de följande kapitlen.

Kapitel 4 samlar frågor som rör ungdomars kultur, existensiella frågor och språk i vid mening. Kapitlet avslutas med förslag.

Kapitel 5 behandlar ungdomars fritid. Kapitlet innehåller en diskussion om föreningslivet, fritidsgården och andra områden där ungdomar ges möjligheter till deltagande och inflytande samt avslutas med förslag.

Kapitel 6 samlar frågor som rör inflytandet i skolan. Kapitlet avslutas med förslag.

Kapitel 7 behandlar ungdomars villkor i arbetslivet. Kapitlet avslutas med förslag.

Kapitel 8 diskuterar ungdomars deltagande och inflytande i politiken. Kapitlet avslutas med förslag.

Kapitel 9 diskuterar de förändringar som krävs på det lokala och centrala planet för att öka ungdomars möjlighet till inflytande och ge dem en bra och positiv uppväxt. Kapitlet avslutas med förslag.

Kapitel 10 sammanfattar förslagen och bedömningarna. En återknytning görs till utgångspunkterna i de inledande kapitlen.

2.

UNG I VÄRLDEN

2.1 Inledning

Syftet med föreliggande kapitel är att redovisa ett internationellt perspektiv på frågor som rör ungdomars delaktighet och inflytande.

I det första avsnittet behandlas svenska ungdomars materiella och sociala villkor i ett internationellt perspektiv. I det andra avsnittet följer en redovisning av hur ungdomar i Sverige och andra länder faktiskt upplever delaktighet och inflytande. I det tredje och avslutande avsnittet sammanfattas kapitlet.

2.1.1 Utgångspunkter

Vid internationella jämförelser måste hänsyn tas till att varje land har specifika ekonomiska, sociala och kulturella förutsättningar. En grundläggande skillnad, som är särskilt relevant i denna rapport om ungdomars delaktighet och inflytande, är hur begreppet *demokrati* betraktas. I rapporten jämförs Sverige – med en kollektiv demokratitradition – med länder som USA och Italien vilka har en mer individualistisk tradition. Det är inte möjligt att inom ramen för en översiktlig internationell jämförelse annat än marginellt diskutera de ovan nämnda och andra djupgående orsaker till de skillnader som existerar mellan länder.

Att vara delaktig och att utöva inflytande är enligt den definition som redovisats i föregående kapitel att utöva makt. På vilka områden och på vilka sätt är dagens ungdomar "mäktiga" och hur skiljer sig möjligheten att utöva makt mellan olika länder?

2.1.2 Västvärlden i fokus

Det händer mycket i andra delar av världen som är av stort intresse vid en diskussion om ungdomars delaktighet och inflytande. Ungdomar har varit en stor kraft i den framväxande demokratin i Östeuro-

pa under det senaste året. Både i det gamla Östtyskland och i Tjeckoslovakien utgjorde de unga en viktig faktor för förändringen. 1991 tog Sovjetiska armén litauiska ungdomars liv när de kämpade för ett demokratiskt och fritt Baltikum. Studenternas uppror i Beijing våren 1989, som slutade med massakern på Himmelska Fridens Torg, är ett annat exempel. Ungdomarnas kamp mot apartheid i Sydafrika är ännu ett exempel på ett mycket starkt ungdomsengagemang. De ungas roll i den Iranska revolutionen 1979, den bittra kamp som har pågått i nära fyra år i de av Israel ockuperade territorierna är ytterligare exempel. Listan kan göras lång.

Ungdomarnas kamp för delaktighet och inflytande i dessa länder är skild från de problem och möjligheter som möter de unga i västvärlden. Den brist på resurser och inflytande som barnen och ungdomarna i den svältande tredje världen möter får inte heller glömmas bort. I industrivärlden diskuteras ungdomars inflytande och delaktighet samtidigt som svält och förtryck utgör många ungdomars vardag i Afrikas och Asiens u-länder. Dessa globalt ojämnt fördelade resurser bör ses som en viktig och första utgångspunkt i ett kapitel som sätter svenska ungdomars delaktighet och inflytande i ett internationellt perspektiv.

Skillnaden mellan dem som har goda resurser och dem som inte har det är fortfarande mycket stor och ojämlikheten tar även nya former. I västvärlden är fattigdomen inte i första hand materiell utan social, kulturell och därmed mer svårgripbar. Det kan vara känslan av att vara maktlös och utanför. Att inte behövas!

2.2 Materiella och sociala villkor

I ett internationellt perspektiv, särskilt vid en jämförelse nord – syd, har ungdomar det mycket bra i Sverige. Trots detta finns det emellertid ungdomar som har det svårt i det svenska samhället; arbetslöshet, bristande utbildning och en känsla av maktlöshet är en realitet för många ungdomar. Dessutom är de ekonomiska skillnaderna mellan olika ungdomsgrupper i Sverige stora. I nästa kapitel behandlas detta mer ingående.

Men faktum kvarstår. Hel- och deltidsanställda ungdomar mellan 16 och 24 år har en genomsnittslön på över 110 000 kronor per år, en lönenivå som ungdomar i de flesta andra länder knappast ens kan drömma om. Dagens svenska ungdomar har bättre villkor än sina föräldrar och tidigare generationer. Idag är startpunkten i livet helt enkelt en annan.

Ett aktivt deltagande på olika arenor för inflytande förutsätter "materiella och sociala resurser". I detta avsnitt betraktas ekonomis-

ka resurser, arbete, bostad och utbildning som bärare av förutsättningar för att kunna vara med där makt utövas.

2.2.1 Levnads- och boendestandard

De materiella krav som ungdomar har idag är högre och väsentligt annorlunda än de krav som tidigare generationer hade, och milsvitt långt ifrån den situation som människor i fattiga länder upplever.

Bland hushåll i Sverige där hushållsförsörjaren är mellan 18 och 24 år har 73% bil (eller tillgång till bil), 95% har television, 92% har tvättmaskin (eller tillgång till en). I motsvarande åldersgrupp (18-24 år) i Västtyskland har 58% bil (eller tillgång till bil), 70% television och 43% tvättmaskin (eller tillgång till en) och i Storbritannien har 51% bil (eller tillgång till bil), 86% television och 72% tvättmaskin (eller tillgång till en).

När det gäller andra dyra kapitalvaror är skillnaderna ännu större. Ett exempel är diskmaskiner. Av de hushåll där hushållsförsörjaren är mellan 18 och 24 år har 28% diskmaskin i Sverige. I Frankrike har 9% diskmaskin av de hushåll där hushållsförsörjaren är under 30 år. För Holland är siffran 3% och Spanien 1%.

Boendestandarden uppvisar också stora skillnader mellan rika länder. Det genomsnittliga antalet personer per rum i bostäder (exklusive fritidsbostäder) är för hela OECD-området mindre än 1, vilket betyder att i genomsnitt har alla ett rum för sig själva. Siffran för Sverige är 0,6, vilket är lite sämre än USA (0,5), men bättre än Italien, Japan och Frankrike (0,8). Andelen hushållsförsörjare under 25 år som bor tillsammans med mer än en person per rum är 3% i Västtyskland, 2% i Storbritannien, 16% i Frankrike och 24% i Österrike.[1]

2.2.2 Arbete och arbetslöshet

En av de viktigaste faktorer som gör att situationen för en ung person i Sverige är helt olik den vardag som unga människor i nästan alla andra industrialiserade länder upplever, är rädslan att bli arbetslös. I Sverige är den öppna arbetslösheten väldigt låg. Under slutet av 1980-talet hade därför nästan alla ungdomar ett arbete. De senaste åren har den svenska arbetslösheten för alla åldersgrupper legat på ca 1,5 procent. Tyvärr ökar denna siffra nu. Vissa grupper är också mer utsatta, t ex unga ensamstående kvinnor och invandrare löper större risk att hamna i arbetsmarknadens utkant.

Arbetsmarknadssituationen utomlands är en helt annan och sysselsättningsfrågan dominerar den politiska och ekonomiska debatten. Arbetslösheten låg i november 1990 på 8,9% i Frankrike, 5,8% i Stor-

---

1 OECD, 1986

britannien, 7,2% i Västtyskland, 10,4% i Italien, 15,7% i Spanien och 5,6% i USA.

Ungdomsarbetslösheten 1970 - 1987
Andel av den totala arbetskraften mellan 15 och 24, exkl militär personal

	1970	1973	1976	1979	1983	1987 Män	1987 Kvinnor
Australien	2,3	3,3	9,8	12,2	17,9	*12,6	*13,1
Frankrike	3,2	4,0	10,1	13,3	21,0	17,6	26,6
Västtyskland	0,4	1,0	5,2	3,7	10,8	7,0	9,0
Italien	10,2	12,6	14,5	25,6	32,0	29,8	42,2
Japan	2,0	2,3	3,1	3,4	4,5	5,4	5,0
Spanien	-	5,1	10,7	22,3	38,9	31,8	49,5
Storbritannien	2,9	3,2	11,8	11,3	23,2	13,5	9,9
USA	9,9	9,9	14,0	11,3	16,4	11,8	11,6
Sverige	2,9	5,2	3,7	5,0	8,0	4,3	4,1

* 1988

Källa: OECD, 1990

Arbetslösheten drabbar ungdomarna hårt i många i-länder; de saknar erfarenhet och har svårt att hävda sig på arbetsmarknaden. Ur arbetsgivarens perspektiv kostar ungdomarna mer än de producerar. Under 1970-talet drabbade arbetslösheten till stor del endast de ungdomar som saknade de färdigheter eller attityder som behövs för att hitta och behålla ett arbete – ungdomar som lämnade skolan tidigt och/eller kom från ekonomiskt och socialt svaga hem.

Efter den ekonomiska krisen 1974-75 förändrades situationen och arbetslösheten blev ett hot för allt fler unga människor. Situationen förvärrades av demografiska faktorer: stora barnkullar från 1950- och 1960-talet strömmade in på en redan vikande arbetsmarknad. Detta ledde till en mer permanent ungdomsarbetslöshet. Till de traditionellt svaga ungdomsgrupperna på arbetsmarknaden lades nu andra som tidigare haft lätt att få arbete.

Under senare delen av 1980-talet har arbetslösheten bland missgynnade ungdomar blivit högre och mer långvarig, samtidigt som även ungdomar med bättre utbildning har drabbats av arbetslöshet. Skälet till detta är att fler unga än tidigare slåss om färre jobb.

OECD har i en rapport identifierat tre orsaker till ungdomsarbetslöshet: *svag ekonomisk tillväxt, demografin* (stora ungdomskullar som träder in på en redan pressad arbetsmarknad) samt *strukturella för-*

hållanden (segmentering både av utbud och efterfrågan av arbetskraft, vilket är till nackdel för de unga på marknaden).[2]

Bl a utifrån denna rapport kan man dra tre slutsatser beträffande ungdomsarbetslöshet framöver:

- Problemen för ungdomar med svag social förankring och/eller invandrarbakgrund kvarstår.
- Bilden av en strukturell obalans blir allt tydligare. Den nuvarande utbildningen är otillräcklig och inte anpassad för att förbereda ungdomarna för dagens arbetsmarknad.
- Ungdomsarbetslöshet är en del av de gemensamma ekonomiska problemen i industriländerna.

2.2.3 Utbildning

I de flesta länder går ungdomar i obligatoriska skolan tills de har fyllt 16 eller 18 år. En majoritet av ungdomarna fortsätter emellertid efter den obligatoriska utbildningen. I EG-länderna, till exempel, fortsätter 56 procent av ungdomarna minst ett år utöver den obligatoriska skoltiden; 18 procent fortsätter mer än fyra år. Detta tyder på att vissa ungdomar inte skaffar sig en utbildning bara för att det är obligatoriskt. Man studerar för att få de "stämplar i sitt pass" som man behöver senare i livet.[3]

I en internationellt jämförande undersökning frågade man ungdomar i ett antal länder vad skolan tillfört dem. Svaren tyder på att skolundervisning betraktas som ett medel för att nå andra mål.

Vad anser du att skolan har tillfört dig? Välj flera alternativ.

	Sverige		Japan		USA	
	1977	1988	1977	1988	1977	1988
Specialiserad yrkeskunskap	33	43	24	38	21	37
Praktisk träning	44	52	19	20	44	44
Allmän kunskap	75	81	55	52	76	75
Utveckling av individuella talanger och färdigheter	21	37	9	12	47	55
Pers. kontakt med lärare	27	29	9	10	33	40
Goda vänner	77	88	42	54	73	72
Trevlig samvaro	52	55	34	45	57	54

Källa: Japan Ministry of Labour, 1989

2 New policies for the young, OECD, 1985

3 EG-Kommissionen, 1989

I samma undersökning frågade man ungdomar vilka faktorer de anser bidrar till ett framgångsrikt liv. Inte i något av länderna ansågs utbildningen vara den viktigaste faktorn. I Japan betraktades individuell kompetens, flit och tur som viktigast. I USA ansågs utbildningen vara viktig, men inte lika viktig som personliga ansträngningar. I Frankrike ansågs familjebakgrund och social klass som viktigare än utbildning. Svenska ungdomar, slutligen, angav familjebakgrund och social klass (7%), individuell kompetens (67%), individuellt arbete och flit (67%), god utbildning (44%), tur/otur (11%) som de faktorer som bidrar till ett framgångsrikt liv.[4]

Kunskapens roll i samhället ökar i takt med den teknologiska och sociala utvecklingen. Skolan lär fortfarande ut att "kunskap är makt". Men från vissa håll hävdas att denna devis inte gäller i samma utsträckning som tidigare och att tilltron till dagens skolsystem minskar. Utbildning behöver inte vara den enda nyckeln till social framgång och ekonomiskt oberoende. I många länder ser man i näringslivet exempel på framgångsrika personer med begränsad utbildning. Många gånger upplever också ungdomarna att utbildningssystemet inte ger svar på de frågor som unga människor tycker är viktiga.

USA är kanske det land där utbildningsfrågan har debatterats mest under 1980-talet. En utredning, National Commission on Excellence in Education, varnade för en oroväckande utveckling. I rapporten "En nation i riskzonen" står bl a att USA "har utövat en omedveten, ensidig utbildningsmässig nedrustning."

2.2.4 Jämställdhet?

I en analys av ungdomars möjlighet att komma till tals bör frågan om jämställdhet mellan könen beröras. Är det så att tillträdet till områden där inflytande kan utövas är mer begränsat för unga kvinnor?

När det gäller jämställdhet mellan män och kvinnor lever de unga i olika länder till stor del kvar i de rådande traditionerna. Dessa kulturella skillnader måste beaktas vid internationella jämförelser.

27% av tyska ungdomar nämner unga kvinnor som exempel på en grupp som diskrimineras när det gäller utbildning, arbetsliv, m m. Motsvarande uppgift är 31% i Grekland, 26% i Portugal, 17% i Storbritannien, 16% i Frankrike mot endast 8% i Holland. För hela EG är siffran 19%.

De grupper som anses vara mest diskriminerade är handikappade (55% av unga européer mellan 15 och 24 år nämner dem), färgade (47%), arbetslösa (34%) och barn med invandrarbakgrund (32%).[5]

---

4 Japan Ministry of Labour, 1989

5 EG-Kommissionen, 1989

Dessa siffror anger hur ungdomar *upplever* jämställdhetsproblemen och verkligheten stöder uppfattningen att unga kvinnor drabbas hårdare än unga män av t ex arbetslöshet. 1987 var arbetslöshetssiffran för unga män i Frankrike 18% och 27% för unga kvinnor.[6]

2.2.5 Internationellt utbyte

Till de ovan redovisade resurserna kan internationella erfarenheter läggas. De ungdomar som haft möjligheter att resa och skaffa sig ett internationellt kontaktnät och en säkerhet när det gäller att göra sig förstådd på främmande språk, får ett försteg framför andra ungdomar.

Ett ökat resande ses som karaktäristiskt för ungdomar i de utvecklade europeiska länderna. Studier visar emellertid på stora skillnader mellan länderna vad gäller utlandsresor. Tre grupper – ungefär lika stora – kan identifieras inom EG. En tredjedel har *aldrig* varit utomlands, en tredjedel har varit utomlands sammanlagt *mindre än tre månader*, och en tredjedel har en total utlandsvistelse på *mer än tre månader*.

Skillnaderna mellan de olika EG-länderna är stora. Ungdomarna i medelhavsländerna (Grekland, Spanien, Portugal) tillhör i stor utsträckning den första tredjedelen, medan de mindre nordeuropeiska länderna tillhör de mest beresta.

Språkkunskaperna spelar en mycket viktig roll. Av dem som aldrig varit utomlands talar hela 60 procent endast det egna modersmålet.

En jämförande internationell ungdomsundersökning visar att svenskarna inte alls är främmande för att vistas och bo i ett annat land under något år. Och andelen som kan tänka sig att bo utomlands har stigit de senaste åren. De som är mest tveksamma till en längre utlandsvistelse är amerikanska ungdomar och västtyskar. 28% av unga amerikaner säger sig inte vilja bo utomlands. Motsvarande uppgift för Sverige är 6%, Japan 11%, Storbritannien 14% och Frankrike 16%.[7]

2.2.6 Den goda miljön

Tillgången till en ren miljö är en av de viktigaste förutsättningarna för att ungdomar ska kunna vara med där makt utövas. Miljön är avgörande för ungdomars levnadsvillkor och hälsa.

Hoten mot världens miljö är många. Risk för klimatförändringar på grund av ökande koldioxidhalt. Mark-, skog- och jordförstöring p g a kemikalier och felaktigt brukande. Försurning och havsföroreningar p g a svaveldioxid-, klor- och tungmetallutsläpp.

---

6 OECD, 1989

7 Japan Ministry of Labour, 1989

Trots att många hot mot miljön har en global spännvidd skiljer sig miljösituationen för ungdomar i olika länder och regioner. Ökenutbredningen drabbar Afrikas barn med svält. Spridning av radioaktiva ämnen genom bl a kärnvapenprov i Stilla Havet leder till att missbildade barn föds. Blyutsläpp från bilar i starkt trafikbelastade områden ger barn hjärnskador.

Utifrån dessa miljöhot kan man konstatera att mänskligheten står inför en stor utmaning. Hoten måste avvärjas om mänskligheten ska överleva. Jordens resurser måste fördelas rättvist. Energisystemet måste ställas om och bygga på förnyelsebara energikällor. Avfalls- och sophanteringen måste förändras så att det kan återföras till naturen utan att miljöproblem uppstår.

2.3 Delaktighet och inflytande

I detta avsnitt görs en närmare analys av i vilken omfattning ungdomar har tillträde till de viktiga arenor som diskuterades i inledningen av detta betänkande. Att tackla frågan om ungdomars delaktighet och inflytande blir sannolikt ett av de viktigaste spörsmålen under 1990-talet. På alla livets områden – på arbetet, i skolan, på fritiden och i politiken – spelar ungdomars delaktighet och inflytande en avgörande roll i samhällsutvecklingen.

2.3.1 Att ha en uppgift

Den viktigaste formen av delaktighet är att ha en uppgift och utöva inflytande. Det är på många sätt avgörande att ha en roll i vardagen. En ung människa behöver veta att han eller hon behövs och har en uppgift att fylla, som barn, vän, syskon eller lekkamrat. Senare i livet är det viktigt att *skolan* upplevs som en meningsfull uppgift i sig och som en förberedelse för kommande uppgifter. Efter avslutad utbildning tar arbetet vid och blir för de allra flesta svenskar den centrala uppgiften i vardagen. *Arbetet* ger möjligheter att bygga upp ett socialt nätverk av kontakter, ger en inkörsport till engagemang samt andra vägar att nå inflytande och delaktighet, inte minst på den egna arbetsplatsen.

Arbetets roll i vardagen och i samhället är stor. Trots omfattande och långvarig ungdomsarbetslöshet i flera västländer är det mycket få ungdomar som förmått skapa en meningsfull tillvaro i arbetslöshet. Detta är också orsaken till att frågan om att bekämpa arbetslösheten, i synnerhet bland ungdomar, står högt upp på den politiska dagordningen i flertalet västländer. Samhället är dessutom organiserat efter lönearbete vilket kan ställa till vissa problem, eftersom dagens ungdom har en något annorlunda inställning till arbete.

2.3.2 Valdeltagande

I de allra flesta länder finns en stor grupp människor som av olika skäl hamnat utanför det politiska livet, inte bara genom att visa ointresse för politik, utan även genom att stanna hemma på valdagen.

Detta fenomen existerar i såväl gamla demokratier som "unga" – eller snarare "pånyttfödda" – demokratier exempelvis i Centraleuropa, vilket de senaste månadernas händelser visat. Ungern tvingades nyligen göra om en folkomröstning på grund av för lågt deltagande.

Vid valtillfällena prövas demokratins vitalitet. Ett lågt valdeltagande är en indikation på att de politiska arenorna inte upplevs som viktiga. Vad tycker då ungdomar om de politiska systemen? Frågan ställdes till ungdomar mellan 15 och 24 år i EG-länderna.

Är du mycket nöjd, ganska nöjd, ganska missnöjd eller mycket missnöjd med det sätt demokratin fungerar i ditt land?

	1982	1986
Mycket nöjd	5	6
Ganska nöjd	39	45
Ganska missnöjd	31	31
Mycket missnöjd	13	11
Tveksam/vet ej	12	7

Källa: EG-Kommissionen, 1989

Resultatet av undersökningen visar på stora skillnader mellan länderna. I Danmark, Holland och Tyskland är ungdomarna mest nöjda, medan missnöjet är störst i Italien, Frankrike och Irland.

USA

Nationella val i någon form äger rum vartannat år i USA, men det amerikanska politiska livet domineras av presidentvalen vart fjärde år. Mellan presidentvalen förnyas delar av kongressen.

Den betydelse genomsnittsamerikanen fäster vid dessa olika val speglas i valdeltagandet, betydligt fler deltar i presidentvalen än i valen mellan presidentkampanjerna. Bland de unga är valdeltagandet mycket lågt och uppvisar dessutom en tydligt fallande tendens under de senaste 15 åren.

För att motverka dessa låga siffror har kampanjer för att öka valdeltagandet pågått i flera år, främst bland svarta och ekonomiskt svaga grupper. Fd presidentkandidaten Jesse Jackson har spelat en stor roll i denna kampanj, och nästa valrörelse kommer att visa om kampanjerna fått önskvärt resultat.

Valdeltagande i USA

❑ *År med presidentval*

	Röstande			
Ålder	**1976**	**1980**	**1984**	**1988**
18-20	38,0	35,7	36,7	33,2
21-24	45,6	43,1	43,5	38,3
Alla åldrar	59,2	59,2	59,9	57,4

❑ *År med enbart kongressval*

	Röstande			
Ålder	**1974**	**1978**	**1982**	**1986**
18-20	20,8	20,1	19,8	18,6
21-24	26,4	26,2	28,4	24,2
Alla åldrar	44,7	45,9	48,5	46,0

Källa: US Statistical Abstract, 1990

Frankrike

Av opinionsundersökningar framgår att unga är mindre benägna att rösta än de äldre. På frågan om de någonsin avstått från att delta i ett val svarar 14% av de tillfrågade mellan 18 och 24 år att det ofta har hänt, 20% att det hänt någon gång, 11% att det sällan hänt och 55% att det aldrig hänt.

En möjlig orsak till ett minskande valdeltagande i Frankrike är det stora antal valtillfällen som medborgarna ställs inför: presidentval, parlamentsval, lokala val och val till europeiska parlamentet.

47% av franska befolkningen uppgav att de inte hade röstat i valet till det europeiska parlamentet. Åldersfördelningen och andelen röstskolkare framgår av följande uppgifter: 54% i åldern18-24 år deltog ej, 57% i åldern 25-34 år, 44% i åldern 35-49 år, 40% i åldern 50-64 år och 40% av dem som var över 65 år.[8]

Sverige

Svenska ungdomar har mycket högt valdeltagande, som dock minskat betydligt sedan år 1982. Utvecklingen redovisas i tabellen nedan.

Röstande i procent av röstberättigade vid de senaste tre riksdagsvalen

	Män			Kvinnor		
	1982	**1985**	**1988**	**1982**	**1985**	**1988**
18 - 21 år	86	88	74	91	89	77
22 - 24	88	83	70	92	87	81
25 - 29	92	88	79	93	93	84

Källa: LO-rapporten, 1990

8 SOFRES, 1990

EG-länderna

I en undersökning inom EG där ungdomar tillfrågades om sin inställning till politiska partier, blev svaren:

	15-19 år	20-24 år	15-24 år
Jag känner stor närhet till ett politiskt parti	4	5	4
Jag känner en viss närhet till ett politiskt parti	10	15	13
Jag är bara anhängare	25	30	28
Jag sympatiserar inte med något parti	56	46	51
Tveksam/vet ej	5	4	4

Källa: EG-Kommissionen, 1989

I en svensk undersökning ställdes frågan om man uppfattade sig som anhängare av något parti. Av ungdomarna mellan 16 och 24 år svarade 40% att de kände sig som anhängare till ett parti, 56% svarade nej och 4% var tveksamma. Den andel ungdomar som kände sig som anhängare var lägre än motsvarande för hela populationen (51%).[9] Även om den svenska undersökningen inte är direkt jämförbar med EG-studien visar den dock att förhållandena i Sverige i stort sett liknar dem som råder i EG-länderna.

2.3.3 Fackligt engagemang

Facklig tillhörighet betraktas i detta sammanhang som ett annat mått av deltagande och inflytande.

Det är vanskligt att jämföra omfattningen av det fackliga engagemanget olika länder emellan, bl a på grund av svårigheten att hitta relevant statistik. Situationen i det specifika landet, fackets roll på arbetsplatsen samt typen av arbete är faktorer som försvårar internationella analyser. Från befintligt material kan man emellertid dra slutsatsen att avståndet mellan fackföreningsrörelsen och ungdomen växer.

Den internationella statistiken visar att det fackliga engagemanget minskar och att det är särskilt ungdomarnas engagemang som avtar.

Medlemskap i fackföreningar: USA
% medlemmar

Ålder	1983	1988
Alla	20,1	16,8
16 - 24 år	9,1	6,2

Källa: US Statistical Abstract, 1990

9 SIFO, 1990

I Sverige visar uppgifter från LO att organisationsgraden faktiskt har stigit något för *arbetare* mellan 16 och 24 år (66% 1976, 75% 1987), medan den har fallit för både lägre, mellan- och högre tjänstemän (67% resp 68% 1976, 57% resp 65% 1987).

En undersökning inom EG visar att organisationsgraden bland ungdomar varierar från 69% i Danmark, 42% i Belgien, 30% i Storbritannien och 29% i Västtyskland till 6% och 5% för Frankrike resp Spanien. För de tolv länderna som helhet svarar 20% av ungdomarna att de är medlemmar i en facklig organisation och 79% att de inte är medlemmar.[10]

Till de ungdomar som uppgav att de inte är medlemmar ställdes sedan frågan om varför de inte var fackligt anslutna: 34% svarade att det inte fanns någon facklig organisation på arbetsplatsen, 26% att de "inte tror på fackföreningar", 5% att facket på deras arbetsplats "inte ser efter folk som mig", 5% att "min arbetsgivare inte tycker om fackliga organisationer", 7% att de inte blivit medlemmar ännu, men avser att bli det, medan 12% gett andra svar och 14% inte vet.

2.3.4 Viktiga frågor för ungdomar

Ungdomars närvaro på den synliga maktens arena, dvs det formella valdeltagandet, måste kompletteras med uppgifter om ungdomars möjligheter att ställa nya frågor och att påverka de processer som formar medvetandet, maktens andra och tredje ansikte. I det följande redovisas de frågor som ungdomar vill föra upp på samhällets dagordning.

Politik

Politik är inte ett vanligt diskussionsämne när ungdomar träffas. En engelsk sociolog, som genomfört en omfattande studie av livet för de unga i nordöstra England, beskrev reaktionerna hos en grupp ungdomar då ämnet togs upp.[11]

> *"Dom sjönk djupare ner i sina stolar, rullade med ögonen för att visa att de var uttråkade, suckade och mumlade så fort ordet politik nämndes.."*

Detta ointresse kan beläggas i en undersökning där EG-ungdomar tillfrågades om de ofta, då och då eller aldrig talade om politik när de träffade sina vänner.

---

10 EG-Kommissionen, 1989

11 Coffield F et al, Growing up at the margins, 1986

	15-19 år	20-24 år	15-24 år
Ofta	8	12	10
Då och då	46	54	50
Aldrig	45	34	40
Tveksam/vet ej	1	–	–

Källa: EG-Kommissionen, 1989

Trots det bristande intresset för politik vore det fel att säga att dagens ungdomar är opolitiska. I en lista över unga människors intresseområden har ämnen som tillhör den politiska sfären placerats relativt högt.

Vilka områden intresserar dig mycket i livet? Välj så många du vill från listan.

	15-19 år 1987	20-24 år 1987	15-24 år 1987	Män	Kvinnor
Sport	44	51	51	59	29
Sociala problem	44	39	40	34	55
Kultur och nöjen	43	49	44	40	47
Miljö	41	35	39	40	42
Vetenskap och teknik	28	27	29	37	20
Tredje världen	27	23	27	21	34
Liv i andra länder	21	20	22	17	25
Fredsrörelsen	19	–	19	18	20
Politik i det egna landet	16	19	13	19	13
Internationell politik	14	17	11	17	10
Regionala frågor	13	14	13	11	16

Källa: EG-Kommissionen, 1989

Svenska ungdomars frågor

Svenska ungdomars inställning till vilka frågor som är viktiga är i viss mån annorlunda och ett par av de ämnen som tas upp kan betraktas som helt specifika för Sverige (löntagarfonder och skatter). De två tabellerna, för Sverige och för EG, är inte jämförbara, eftersom icke-politiska frågor som sport, kultur eller nöjen inte finns med i den svenska undersökningen.

Vilken eller vilka politiska frågor tycker du är viktigast idag? Du får nämna högst tre.

	Alla	16-29 år	Män 16-29 år	Kvinnor 16-29 år
Miljö	66	66	61	70
Skatter	42	50	54	46
Priser och löner	35	45	43	47
Sysselsättning	30	19	18	21
Invandring	29	41	39	44
EG	24	22	30	14
Pensioner	21	9	8	10
Kärnkraft	19	16	21	10
Jämställdhet	17	15	12	18
Löntagarfonder	2	4	4	4
Ingen fråga viktig	1	0	0	1
Tveksam, vet ej	1	1	1	1

Källa. SIFO, 1990

Miljöengagemanget

1980-talet blev det decennium då miljöfrågan placerades högt upp på de politiska dagordningarna. Länderna i västvärlden har nått den ekonomiska och sociala nivån som garanterar den kortsiktiga materiella överlevnaden. När de egna grundläggande behoven är tillgodosedda vänder man sitt intresse till frågor som rör framtida generationer. Här kommer miljöfrågan ofta i första hand (se tabellen ovan). 1980-talet går också till historien som det decennium då miljöpartier valdes in i ett flertal europeiska länders parlament. På lokal nivå spelar miljörörelsen ofta en ännu större roll.

Insikten om att miljöproblem oftast inte kan lösas inom den egna nationen har lett till att miljöfrågan även förs fram via internationella intresseorganisationer. Greenpeace och Världsnaturfonden är ett par kända exempel. Tillströmningen av stödmedlemmar har varit stor. Greenpeace i Storbritannien, för att ta ett extremt exempel, hade 150 000 stödmedlemmar i juni 1988 och 253 000 ett år senare.[12] I svenska Greenpeace har tillströmningen av stödmedlemmar också varit stor de senaste åren. Från 30 000 år 1986 till drygt 200 000 år 1989.

Studier visar att miljöfrågan inte är en specifik ungdomsfråga. Andelen miljöaktivister är högre bland fyrtiotalisterna än bland dem som är födda på 60- och 70-talen. Att ha egna barn spelar troligen en viktig roll när det gäller intresset för framtidsfrågorna.

---

12 MORI, Financial Weekly

Att ha ett arbete

Arbete – och bristen på arbete – är en fråga som upplevs som mycket viktig i EG-länderna. Nästan alla ungdomar i Europa känner andra ungdomar som är arbetslösa.

Vilka är de tre största problem som drabbar oss idag?

	15-19 år	20-24 år
Arbetsbrist	84	88
Otillräcklig utbildning	49	53
AIDS	43	37
Rasism och diskriminering	31	26
Bostadsbrist	25	30
Problem med myndigheter	20	19
Andra	5	6
Tveksam/vet ej	1	1

Källa: EG-Kommissionen, 1989

Den fråga som upplevs som näst viktigast är även den direkt relaterad till arbetslivet.

Andra frågor

Varje land har naturligtvis sina egna specifika frågor som engagerar unga människor. Listan kan göras lång, men koncentreras här till de frågor som rör politik och samhälle.

I USA har narkotikan blivit en kärnfråga, eftersom våld, kriminalitet och fattigdom så uppenbart följer i dess spår i amerikanska storstäder.

Europa debatterar den europeiska integrationen och omdaningen i Östeuropa. Händelserna i Östeuropa har inträffat så nyligen att studier och analyser av hur de påverkat ungdomar ännu inte finns tillgängliga. EG-frågan är däremot väl analyserad. Sammanfattningsvis kan man konstatera att de unga i Europa bildar kärntrupperna i integrationsprocessen, vilket framgår av nedanstående tabell.

Hur förhåller du dig till integrationsprocessen i Västeuropa?

15 - 24 år	1982	1987
Mycket positiv	23	28
Ganska positiv	49	46
Ganska negativ	10	7
Mycket negativ	3	2
Tveksam/vet ej	15	17

Källa: EG-Kommissionen, 1989

I vissa länder, exempelvis Storbritannien under större delen av 1980-talet, har detta engagemang förorsakat stora klyftor mellan ungdomars åsikter och den politik som regeringen fört.

Medlemskapet i EG ses som en positiv eller mycket positiv företeelse. Efter genomförandet av den europeiska inre marknaden 1992 vill 48% av alla européer mellan 15 och 24 år att man ska gå ännu längre, 39% vill ha en politisk union, 43% en gemensam valuta och 32% en gemensam försvarsmakt.[13]

Även svenska ungdomar är till övervägande del positiva till ett närmande till EG. På en fråga svarade de följande:

Tycker du att Sverige bör gå med i EG?

	Alla	16-29 år	Män 16-29 år	Kvinnor 16-29 år
Ja	48	57	57	57
Nej	19	20	18	21
Tveksam, vet ej	33	23	25	22

Källa. SIFO, 1990

Sociala aktioner

Ett av de mest intressanta exemplen på politisk aktivitet och inflytande återfinns bland franska ungdomar. Frankrike har länge varit i centrum för social oro och motstånd mot den mycket centraliserade makten. 1968 var givetvis i detta avseende en central händelse, som fortfarande finns med i diskussioner om ungdomars delaktighet och inflytande.

För några år sedan, i november och december 1986, lyckades de franska ungdomarna få en utbildningsminister avsatt samt stoppa ett förslag till universitetsreform. Det började med att några studenter i Paris initierade en strejk. Inom några dagar hade strejken spritt sig till tio andra universitet i Paris. Ett stort strejkmöte fattade beslut om att genomföra en massdemonstration och lyckades därigenom fördröja den politiska processen i parlamentet. Efter en ny demonstration en vecka senare – som slutade tragiskt med att en ung människa misshandlades till döds av polisen – backade regeringen. Myten att de franska studenterna var apatiska, ointresserade och individualistiska krossades under dessa dagar. Trots att proteströrelsen förblev politiskt oberoende togs många politiska och sociala frågor upp, inte minst solidaritets- och antirasistfrågor.

2.3.5 Forum för inflytande och delaktighet

Diskussionen hittills har i stort knutits till de traditionella maktarenorna – politik och fackföreningar. Dessa fora för delaktighet och in-

13 EG-Kommissionen, 1989

flytande är fortfarande viktiga, men mycket tyder på att de förlorar i betydelse. Flera argument kan föras fram som grund för detta påstående. För det första har arbetet i de politiska och fackliga organisationerna präglats av en strävan efter helhetslösningar, ideologier. Det minskade intresset för partipolitiskt arbete kan tolkas som ett avståndstagande från helhetslösningar. Ungdomarna tror inte längre på "den stora lösningen". Flera studier inom arbetslivsområdet visar att ungdomar helst vill strukturera sin tillvaro i projekt och kortsiktiga engagemang. Detta gäller i särskilt hög grad i länder som Sverige med liten arbetslöshet.[14]

För det andra, och nära kopplat till det första argumentet, genomgår länder som Sverige – åtminstone enligt den svenska maktutredningens slutsatser – en genomgripande förändring från en kollektivt orienterad till en mer individualistisk demokrati.

I Europa kan man kanske tala om någon form av nord-syddimension. Länder som Danmark eller Holland har en hög grad av medlemskap i olika organisationer, både bland ungdomar och befolkningen i stort. Länder som Spanien, Grekland, Italien eller Frankrike har däremot en låg medlemsnivå.

I Danmark är 84% av befolkningen över 25 år medlem i någon form av organisation (andelen för dem som är mellan 15 och 24 år är 79%). I Spanien däremot är situationen annorlunda: 16% av alla över 25 år är medlemmar i någon organisation (andelen för de unga är 28%).

De genomsnittliga siffrorna för EG presenteras nedan.

I vilka av dessa grupper/organisationer är du medlem?

	15-24 år	25+ år
Lokala föreningar	3	8
Kyrka, religiös förening	8	11
Studiecirklar, kulturell organisation	6	6
Fackförening, korporation	5	14
Politiskt parti eller grupp	3	6
Organisation som jobbar med mänskliga rättigheter	1	2
Naturskydd, djurskydd, miljörörelse	3	5
Ungdomsförening (scouter mm)	7	2
Konsumentförening	1	2
Idrottsklubb eller idrottsförening	28	15
Andra grupper	6	7
Ingen grupp alls	52	56

Källa: EG-Kommissionen, 1989

14 T ex Maccoby M, Arbeta, varför det?, Svenska Dagbladets förlag, 1989

SIFO gjorde hösten 1990 en studie av allmänhetens syn på politik och makt. Vid denna undersökning ställdes frågan om man var medlem i något parti. 9% av ungdomarna mellan 16 och 29 år uppgav att de var medlemmar i något parti. Av det totala antalet tillfrågade i alla åldrar uppgav 18% att de var partianslutna. Om dessa uppgifter ställs mot EG-studien ovan bekräftas bilden av den höga svenska organisationsgraden.

1980-talet var årtiondet då nya grupper och organisationer som Amnesty International, Greenpeace och Världsnaturfonden fick sina definitiva genombrott.

Att de idéer som dessa organisationer företräder har spridits med stor kraft råder inget tvivel om. Greenpeace, som startade 1971 i Vancouver med ett engagemang mot kärnvapenprover och valfiske i norra Stilla Havet, har framgångsrikt etablerat en betydande internationell verksamhet. Detsamma gäller Amnesty International.

Nya medel för globalt deltagande

I takt med att traditionella partier och ideologier minskar i popularitet och inte förmår fånga ungdomars intresse, växer nya former för delaktighet och inflytande fram.

En av 1980-talets stora händelser var den stora Live Aid-konserten i London och Philadelphia 1985. Nästan alla superstjärnor från populärmusikens värld uppträdde för att samla in pengar till de svältande i Etiopien. Live Aid-galans idé har används vid flera tillfällen sedan dess, till stöd för Amnesty International (en stor världsturné 1988), för regnskogen och andra aktuella frågor. Mode och klädsel har också blivit ett sätt att uttrycka politiska åsikter, exempelvis T-shirts med texter, bilder och figurer på.

Det är inte bara inom kulturområdet som nya fora för politisk aktivitet uppstått. Studenterna i Tjeckoslovakien slogs bildligt talat för demokrati och frihet under 1990. En intressant företeelse var också de protester som förekom vid amerikanska universitet under mitten på 1980-talet för att tvinga universiteten att upphöra med investeringar i Sydafrika. Protesterna lyckades och spred sig över Atlanten till Storbritannien.

Storstädernas specifika problem

En illustration av de flesta områden som berörts i detta kapitel kan ges genom att titta på de fenomen som dyker upp i de stora städerna i de flesta i-länder. Med jämna mellanrum kommer det uppgifter från olika länder att ungdomar "invaderat" stadskärnorna och uttryckt sitt missnöje genom våldsamma kravaller.

Det torde ändå vara en paradox att unga storstadsbor skulle ha större problem än andra. Möjligheterna till ett aktivt och varierat fritidsliv är mycket stora. Infrastrukturer finns, om än i varierande utsträckning och inte alltid i direkt anslutning till närmiljön. Men ändå, det är ord som sysslolöshet, hopplöshet och brist på möjligheter som tas upp av dessa ungdomar då de tillfrågas om varför de agerar.

Det har hänt under 1980-talet i Berlin, Zürich eller Brixton (London). Senast såg man det i Paris under november 1990. Det har även funnits vissa likheter i de "bråk" som förekommit i Stockholm, Kungsträdgården och Stockholms city, under 80-talet, även om massmedias roll här har spelat en icke obetydlig roll.

Alla problem har sina särdrag, och för det mesta går det inte att samla ihop problemen i samma säck. Det kan vara långvariga, djupa problem som i Nordirland. Det kan vara rasupplopp, som har bevittnats i England. Det kan vara uttryck för vissa extrema politiska rörelser, som husockupationerna i Berlin eller Zurich. Det kan ha sina rötter i kvasi-politiska missnöjesrörelser, som med strejkande skolungdomar i Paris i november 1990. Men dessa speciella förhållanden betyder inte att problemen är endast lokala eller att ungdomar är speciellt våldsamma.

En rubrik i den amerikanska veckotidningen Newsweek för några år sedan löd "Europe's dead-end kids", ungdomarna i Europas alla sociala återvändsgränder. Det handlar om förorterna, med höga koncentrationer av marginaliserade grupper, som t ex andra-generationens invandrare. Det arvet som tidigare generationer har överlämnat till dessa består av sterila och omänskliga bostadsområden, skolor där förhållandena är bristfälliga, och hög arbetslöshet.

Dessa områden har expanderat i de flesta storstäderna i Västeuropa och Nordamerika. Bostadsområdena ser dessutom mycket lika ut var man än befinner sig. Och kulturen har också blivit gränslös. Klädseln, dansstilarna, musiken är global. Det handlar om musiker och band som trots att de är belgiska, tyska, franska, engelska och svenska får sin inspiration från likartade källor. Detsamma gäller andra internationella fenomen som graffiti eller "tagging" (att måla eller rita ett stiliserat namn på det gäng man tillhör). Storstadens "dead-end kids" delar ett gemensamt arv, oberoende av om de bor i Rinkeby, Brixton eller Harlem.

2.4. Svenska ungdomar i ett internationellt perspektiv

Svenska ungdomar har det bättre i många avseenden. Det är i första hand den låga ungdomsarbetslösheten som skiljer Sverige från andra västländer. Men även när det gäller olika materiella förhållanden,

som t ex tillgång till en bostad, bil och andra kapitalvaror, är situationen i Sverige bättre än i övriga Europa. Svenska ungdomar har också goda förutsättningar att få internationella erfarenheter genom att resa och möta människor från andra länder. Genomgången visar att svenska ungdomars materiella förutsättningar är goda i relation till ungdomar i andra länder.

Dessutom deltar en större andel av ungdomarna i Sverige i valen och är i högre grad politiskt eller fackligt organiserade än i de jämförda västländerna. Men trots att Sverige avviker positivt är det dock knappt en tiondel av ungdomarna som är med i ett parti och det mesta tyder på att organisationsgraden minskat under slutet av 1980-talet. Ungdomars engagemang tar nya former. Flera studier tyder på att ungdomar i hela västvärlden blir allt mer tveksamma till att helhjärtat delta i politiska eller fackliga organisationers arbete. De stora partiernas ideologier motsvarar inte längre ungdomarnas uppfattning av verkligheten. Istället väljer de unga att engagera sig i projekt och i enskilda frågor. Engagemanget tar sig också uttryck i den musik, de kläder och det språk som ungdomar använder.

Samband finns mellan ungdomars materiella och sociala resurser och möjligheten att utöva inflytande på maktens olika arenor. Ungdomar själva tycks anse att miljön och arbetet är de viktigaste faktorerna. I internationella studier kommer också utbildningen högt upp på listan.

Det förefaller rimligt att anta att goda hemförhållanden, bra miljö, goda ekonomiska resurser, ett arbete, en gedigen utbildning och omfattande internationella erfarenheter stärker en individs möjligheter att delta och utöva inflytande över sin egen situation och på sin omgivning.

Det mesta tyder på att flertalet västerländska ungdomar, genom ökade materiella och sociala resurser, faktiskt har ett större inflytande än tidigare även om detta inflytande tar sig nya uttryck. Man är idag mer medveten, ställer krav och har förmåga att artikulera dessa krav. Men ger detta faktiska inflytande en tillfredsställelse, mår ungdomar bra? Ger insikterna och tillträdet till beslutsarenorna anledning till glädje och tillförsikt?

Även om inflytandet har ökat så gäller det inte alla. Den höga ungdomsarbetslösheten hotar att skapa ett två-tredjedelssamhälle i Europa som utestänger allt för många ungdomar från ett reellt deltagande i vardagen och det politiska livet. Dessa ungdomars inflytande minskar och klyftan till den starka majoriteten ökar. Samtidigt ökar också klyftan till de ungdomar som verkligen saknar resurser och inflytande – i Asien och Afrika. Dessa 1,8 miljarder barn och ungdomar har i mycket liten omfattning inflytande över världens samlade resurser.

3.

UNG I SVERIGE

3.1 Inledning

I detta kapitel ges en bakgrund till de analyser och förslag som presenteras mer utförligt i de följande kapitlen 4-9. Avsikten är att göra en kartläggning av ungdomarnas situation i dagens Sverige. Det är naturligtvis varken möjligt eller ens önskvärt att redovisa en i någon mening fullständig bild av ungdomars situation. I kapitel 1 refereras till den svenska maktutredningen som under fem års tid i ett mycket omfattande utredningsarbete behandlat samhällsförändringar som påverkar medborgarnas delaktighet och inflytande i samhället. Maktutredningen utgör ett i allra högsta grad relevant underlag för frågor som rör ungdomars delaktighet och inflytande.[1]

I detta sammanhang koncentreras faktaredovisningen till de uppgifter som har betydelse för de förslag som ungdomskommittén valt att ta upp i senare kapitel. Som tidigare redovisats i kapitel 1 diskuteras här den roll som de materiella och sociala villkoren spelar när det gäller att få biljetter till de olika områden där inflytande kan utövas. Sociala och materiella förutsättningar och en faktisk tillgång till arbete och möjlighet att ta del i politiken är nödvändiga men inte tillräckliga villkor för att utöva makt. I detta kapitel diskuteras skillnader i olika ungdomsgruppers möjlighet att delta och ha inflytande samt vilka demokratiska förutsättningar som ges till ungdomar.

För det första behandlas *jämställdhetsaspekterna*. Är unga kvinnors materiella och sociala resurser, deltagande och makt mer begränsad än unga mäns? För det andra studeras *klasskillnader*. Spelar det någon större roll om man kommer från ett arbetarhem eller ett tjänstemannahem? Nära kopplat till frågan om social tillhörighet är frågan om hög- resp lågutbildades möjligheter att utöva inflytande på olika områden. I detta sammanhang berörs också elitbegreppet. Vilka unga

1 SOU 1990:44 Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport

kommer att tillhöra eliten, de som har inflytande på olika samhällsområden?

Detta val av olika grupper av ungdomar, där social bakgrund och utbildning spelar en viktig roll, speglar utredningens grundläggande uppfattning om att de historiska och sociala rötterna har stor betydelse. En människa föds inte i ett tomt rum utan in i ett samhälle där förutsättningen i hög grad är given av sociala och ekonomiska förhållanden.

En studie av ungdomars delaktighet och inflytande i samhället måste ta sin början i en diskussion om hur samhället ser ut. Den tidigare nämnda maktutredningen, med ett stort antal delpublikationer, kan ses som ett underlag till betänkandet.

Även i annan litteratur, i dags- och veckopress samt etermedia beskrivs det svenska samhällets förändring. Det talas allt oftare om att den "svenska modellen" är på reträtt.

I maktutredningen har den svenska modellen beskrivits i termer av ett kollektivt demokratiideal, starka centrala organisationer och partier, en centraliserad lönerörelse och ett i flera avseenden starkt samhälle. Enligt maktutredningen har dessa drag slätats ut och det svenska samhället är på väg mot ett demokratiideal som är mer individualistiskt, mer i linje med de ideal som är vägledande i de flesta andra europeiska länder och i Nordamerika. Vidare har de starka organisationerna och partierna förlorat i betydelse, lönerörelsen har decentraliserats och ett stort antal avtalsslutande parter gör numera upp på lokal nivå.

Det starka samhället tycks successivt ersättas med ett mer decentraliserat system. Staten, som svarat för en betydande del av den offentliga produktionen och huvuddelen av de offentliga transfereringarna, lämnar nu över mer och mer till kommunerna.

Samtidigt pekar maktutredningen på att den snabba internationaliseringen och spridningen av den globala tekniken innebär att en stor del av besluten flyttas över till överstatliga organisationer och privata storföretag.

Det är mot bakgrund av de förändringsvågor som sköljer över samhället, som ungdomars delaktighet och inflytande måste ses. När samhället i stort förändras, förändras också ungdomarnas verklighet.

Som underlag för beskrivningen av ungdomars verklighet i dagens Sverige har Statistiska centralbyråns publikationer, LO-utredningen om ungdomars välfärd, ett stort antal SIFO-undersökningar samt en särskild studie genomförd av SKOP utnyttjats.[2]

Det blir dock allt mer uppenbart att viktiga samtida samhällsför-

2 Ungdomar och politik. SKOP-undersökning på uppdrag av ungdomskommittén, 1990

ändringar inte ännu dokumenterats i statistiska studier. Vidare låter sig flera av de aspekter som rör makt inte fångas i enkla statistiska analyser.

Maktens första ansikte, det synliga formella maktutövandet, finns i viss utsträckning med i statistiken medan maktens andra och tredje ansikte kräver andra metoder än de traditionellt statistiska.

I det följande kommer därför frågor som rör maktens andra och tredje ansikte att behandlas i ett kvalitativt och resonerande perspektiv. Trots bristen på statistik tas dessa upp till behandling, då det enligt ungdomsutredningen är bakom dessa ansikten som den verkliga makten döljer sig.

3.2 Ungdomar i Sverige

Det finns ca 1,4 miljoner ungdomar mellan 14-26 år (1,0 miljon mellan 16-24 år). De flesta går i skola eller har ett arbete. Den genomsnittliga utbildningstiden för svenskar har ökat dramatiskt under de senaste åren.

Under de senaste 4-5 åren har ungdomsarbetslösheten varit mycket låg i ett internationellt perspektiv. Endast ca 3 procent av ungdomarna på arbetsmarknaden saknade arbete hösten 1990.

De svenska ungdomarna har det bra. Aldrig förr har de haft så mycket pengar och fått så många chanser till arbete, fritid och utbildning. Men bakom den generella beskrivningen döljer sig en betydligt mer komplex bild.

Nära 125 000 ungdomar mellan 15 och 29 år är invandrare. En del unga har olika typer av handikapp.

Skillnaderna mellan ungdomar tar sig inte bara uttryck i en avvikande hudfärg, ett annat språk eller andra lätt identifierbara egenskaper. De största och mest omfattande skillnaderna är dolda bakom olika sociala och ekonomiska strukturer eller i en svårgripbar skillnad i förmåga och mod att göra sin röst hörd.

3.3 Jämställdhet?

Den internationella utblicken visar att svenska ungdomar anser att skillnaderna mellan mäns och kvinnors villkor i Sverige inte är lika stora som i andra länder. Det är också tydligt att svenska kvinnor på ett unikt sätt deltar i arbetslivet. Förvärvsfrekvensen är i det närmaste lika hög för kvinnor som för män, ett förhållande som bara har sin motsvarighet i de övriga nordiska länderna och i Holland. När det gäller utbildning så har unga kvinnor en lika lång genomsnittlig utbildning som unga män, 10,1 resp 10,3 års utbildning.

3.3.1 Resurser

Men bakom denna ljusa bild finns en annan verklighet. Unga kvinnor har det sämre när det t ex gäller tillgång till bilar, båtar, dagliga tidningar.

Vad har 16-24 åringar tillgång till? (i procent) 1983

	Män	Kvinnor	Båda könen	Samtliga 16-74 år
Andel som har tillgång till...				
Fritidshus	55,1	56,0	55,5	52,9
Bil	83,5	75,0	79,3	79,9
Husvagn	9,9	7,7	8,9	7,9
Motor- eller segelbåt	27,0	17,5	22,4	19,5
Varken fritidshus, bil eller båt	7,4	10,4	8,9	10,5
Daglig tidning	81,1	76,4	78,8	85,2
Tv	94,3	94,1	94,2	96,2
Stereo	92,9	90,1	91,5	72,5
Video	17,9	14,9	16,4	12,5

Källa: SCB ULF, 1987

En genomgång av lönestatistiken visar också tydliga skillnader i inkomst mellan kvinnor och män. I genomsnitt tjänade arbetarkvinnor i åldern 16 - 29 år ca 104 000 kronor per år, medan en man i motsvarande ålder tjänade 128 000 kronor per år.

Skillnaden mellan kvinnliga och manliga tjänstemän är nästan lika stor. I genomsnitt tjänade en ung kvinnlig tjänsteman ca 128 000 kronor, medan hennes manliga kollega tjänade 148 000 kronor.

En fördjupad analys av statistiken som tar hänsyn till skillnader i arbetstid, yrken m m visar att kvinnor i allmänhet tjänar mindre än män. I Svenska Metallindustriarbetareförbundets rapport till kongressen 1989 redovisas uppgifter som visar att klyftorna mellan kvinnors och mäns löner återigen ökar inom hela LO-kollektivet. Uppgifterna bygger på gemensam LO/SAF statistik.

Löneskillnader mellan män och kvinnor

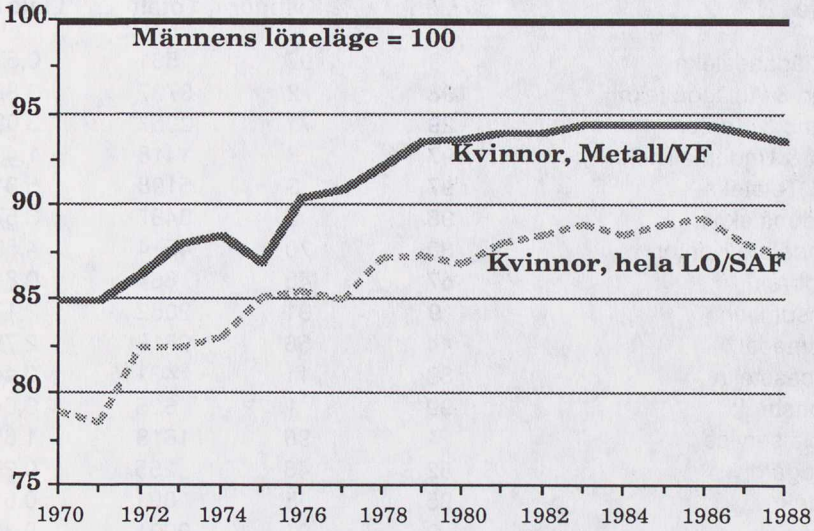

Källa: Arbetarlöner LO/SAF; Metall/VFs gemensamma statistik, 1989

Skillnaderna i ekonomiska resurser mellan unga kvinnor och män kan också uttryckas på andra sätt. I LO-utredningen ställdes frågan om hur stor del av kvinnorna resp männen som med kort varsel kan skaffa 8 000 kronor. Mer än var tredje ung kvinna uppger sig inte kunna skaffa 8 000 kronor, medan endast var femte man har samma svårigheter.

3.3.2 Utbildning

Kvinnor och män går i genomsnitt lika länge i skolan. Men bakom dessa genomsnittstal döljer sig stora skillnader.

En genomgång av avgångar från gymnasielinjerna 1988-89 visar att ett könsrollsmönster fortfarande styr valet av utbildning. Av nedanstående tabell framgår att de mest "jämlika" linjerna är de teoretiska, högskoleförberedande linjerna, medan de yrkesförberedande linjerna är kraftigt segregerade. På linjen för social service är 96% av de som tar examen flickor medan det omvända gäller på verkstadslinjen, som endast har 3% flickor.

Avgångna från Gymnasieskolan 1988-89

Linje	% Män	% Kvinnor	Totalt	Linje i %
Beklädnadstekn	3	97	561	0,57
Bygg & Anläggn tekn	98	2	3737	3,82
Distrib & Kontor	29	71	2957	3,02
Drift & Underhållstekn	97	3	1418	1,45
El & Teletekn	97	3	5198	5,31
Fordonstekn	98	2	3487	3,57
Handels & Kontor	30	70	4514	4,62
Jordbruk	57	43	864	0,88
Konsumtion	9	91	2082	2,13
Livsmedel	44	56	2718	2,78
Processtekn	89	11	431	0,44
Skogsbruk	99	1	625	0,64
Socialservice	4	96	1618	1,65
Trädgård	52	48	255	0,26
Trätekn	95	5	601	0,61
Vård	9	91	9091	9,30
Verkstads	97	3	4358	4,46
Summa 2-årig yrkesinriktad	**55**	**45**	**44515**	**45,51**
Ekonomi 2 år	43	57	1545	1,58
Estetik Prakt	20	80	347	0,35
Tekniskt 2 år	41	59	417	0,43
Social	38	62	5133	5,25
Musik	94	6	205	0,21
Summa 2-årig teoretisk	**40**	**60**	**7647**	**7,82**
Ekonomi 3 år	37	63	11531	11,79
Humanistisk	12	88	3262	3,34
Samhällsvetenskaplig	50	50	5933	6,07
Naturvetenskaplig	30	70	5864	6,00
Teknisk 3 år	80	20	11239	11,49
Teknisk 4 år	81	19	7812	7,99
Summa 3-årig och 4-årig	54	46	45641	46,67
SUMMA	**53**	**47**	**97803**	**100**

Källa: Statistiska Meddelanden "Avgångna från gymnasieskolans linjer läsåret 1988-89", SCB 1990

De unga kvinnorna är i majoritet på högskolan. Under höstterminen 1988 var 57% av de registrerade studenterna kvinnor. Även valen på högskolan är starkt könsrollsbundna. Hälso- och sjukvård, förskole- och lågstadielärarlinjerna är i praktiken helt förbehållna kvinnor.

Kvinnors val av högskolelinjer

Linjer med fler än 80% kvinnor (rankade i fallande ordning)

Påbyggnad Hälso- och Sjukvård
Förskollärarlinjen
Lågstadielärarlinjen
Social omsorg
Komplettering Hälso- och Sjukvård
Laboratorieassistent
Hälso- och Sjukvårdslinjen
Speciallärarlinjen
Rehabiliteringslinjen
Anestesi och intensivvård
Sociala linjen

Källa: SCB Högskolestatistik 1990

Könsrollsproblematiken framträder lika tydligt i forskarutbildningen. Av totalt 2 300 nyantagna till forskarutbildningen 1988-89 var knappt 34% kvinnor.

Nyantagna i forskarutbildning på högskolor, 1988-89

Fakultet	Antal studenter	Andel kvinnor i %
Humanistisk	265	41,8
Teologisk	36	30,5
Juridisk	24	37,5
Samhällsvetenskaplig	429	44,2
Medicinsk	458	38,4
Odontologisk	34	41,2
Farmaceutisk	24	62,5
Matematik-naturv	348	27,8
Tekniska högskolor	531	18,8
Filosofisk, Linköping	23	56,5
Lantbruksv	55	30,9
Skogsvetenskaplig	33	27,8
Veterinärmedicinsk	13	69,2
Handelshögskolan	24	29,2
Samtliga	**2297**	**33,9**

Källa: SCB Högskolestatistik, 1990

3.3.3 Arbetet

Den för svenska förhållanden höga ungdomsarbetslösheten under 1982, med 10% och mer av 16-19-åringarna arbetslösa, bringades ned till en låg nivå under mitten och slutet av 1980-talet. Den senaste tidens varsel på arbetsmarknaden pekar dock på att ungdomsarbetslösheten åter är på väg upp under början av 1991.

Det är de unga, med kort utbildning och liten yrkeserfarenhet som drabbas hårdast av arbetslöshet i lågkonjunkturer. Mycket talar också för att lågutbildade unga kvinnor relativt sett drabbas hårdare än unga män.

Arbetslöshet (i procent) 1980-89
Relativa arbetslöshetstal

	1980	1982	1984	1986	1988	1989
Män						
16-19	6,5	9,6	5,1	4,3	2,9	3,1
20-24	3,5	6,3	6,2	6,3	3,3	3,0
16-64	1,7	3,0	3,0	2,6	1,6	1,3
Kvinnor						
16-19	8,7	11,6	4,7	3,9	3,3	3,1
20-24	3,9	5,8	7,0	6,1	3,6	2,9
16-64	2,3	3,4	3,3	2,7	1,6	1,4

Källa: Arbetsmarknaden i siffror, SCB, 1990

De könsbundna utbildningsvalen har sin motsvarighet i yrkesvalet. På övergripande nivå kan man konstatera att kvinnorna i hög grad arbetar i offentlig sektor medan männen arbetar i privat industri och byggverksamhet. Hela 71 % av de anställda i den offentliga sektorn är kvinnor. Inom tillverkningsindustrin är endast 28% kvinnor och inom byggsektorn 9%.

Detta mönster visar sig även i yrkeskategorier. Kvinnor sköter vård, administration och service medan männen dominerar tekniken och tillverkningen.

Andel män resp kvinnor inom olika yrken, 1988

	Män	Kvinnor
Tekniskt, natur-och samhälls-vetenskapligt arbete	59	41
Hälso- och sjukvård,socialvård	12	88
Administrativt arbete	33	67
Kommersiellt arbete	47	53
Lant- och skogsbruk	85	15
Transport	70	30
Gruv- och tillverkningsarbete	83	17
Service	33	67

Källa: SCB Statistisk Årsbok 1991, 1990

Det finns andra skillnader mellan unga kvinnor och mäns ställning på arbetsmarknaden. Unga kvinnor får i högre grad än unga män nöja sig med vikariat och andra tidsbegränsade arbeten när de börjar sitt första arbete. Bland 16-19-åringar var, år 1989, 42% av pojkarna och 58% av flickorna anställda på vikariat.[3]

En första förutsättning för att kunna utöva makt på arbetsplatsen är naturligtvis att ha ett arbete att gå till. I dag har nästan alla ungdomar ett arbete även om en hotande lågkonjunktur snabbt kan förändra situationen.

Enligt LOs rapport om ungdomar i välfärd har andelen unga LO-arbetare mellan 16-24 år som är med i facket ökat från 71% år 1975/76 till 79% år 1986/87. Den fackliga organisationsgraden för lägre tjänstemän resp högre tjänstemän har dock minskat från 67 till 57% resp från 68 till 65%. LO-studien visar att unga kvinnors organisationsgrad är högre än unga mäns. Efter 1986/87 har organisationsgraden minskat, särskilt i grupperna utanför LO-kollektivet.

Det fackliga medlemskapet är inte självklart kopplat till facklig aktivitet. Bland de ungdomar som är med i facket är det bara ungefär en fjärdedel som uppger att de varit på fackligt möte under de senaste året. Andelen kvinnor som går på fackmöte är lägre än andelen män. LO konstaterar vidare att den fackliga aktiviteten har avtagit. I rapporten slås fast att det är ett allvarligt varningstecken att ungdomar i minskad utsträckning går på fackliga möten.

Ett konkret sätt att mäta inflytandet i arbetslivet är att se om man kan påverka sin arbetstid. I nedanstående tabell redovisas i vilken utsträckning män resp kvinnor med olika facklig tillhörighet kan påverka sin arbetstid. Det är en påtaglig skillnad mellan mäns och kvinnors möjligheter att ta ledigt en timme utan löneavdrag. Inom LO-kollektivet kan 43% av männen ta ledigt medan motsvarande andel kvinnor är 22%. Det föreligger, som redovisas senare, också stor skillnader mellan olika grupper.

3 Statistisk Årsbok 1991, SCB, 1990

Olika mått på frihet i arbetet

	LO		TCO		SACO/SR	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Kan ta ledigt under arbetsdagen utan löneavdrag med kort varsel för ett ärende på en timme	43	22	69	47	82	73
Har flextid	17	19	46	28	84	70
Kan själv bestämma när man vill förlägga sin huvudsemester	44	40	44	46	45	41
Kan själv bestämma vad man ska arbeta med nästa timme	29	28	55	58	71	91
Kan själv hastigast ringa ett viktigt privat telefonsamtal	92	94	100	90	96	93

Källa: Om ungdomars välfärd, LO, 1990

3.3.4 Politiken

Kvinnorna fick rösträtt i Sverige 1921, vilket innebar att de fick en formell inträdesbiljett till den makt som ligger i att rösta i en representativ demokrati. Idag är kvinnors valdeltagande högre än mäns. I LO-kollektivet röstade 81% av de röstberättigade männen, men 87% av kvinnorna i 1988 års val.

När det gäller politisk aktivitet är kvinnorna överlag mer aktiva. År 1984 deltog t ex knappt 27% av de manliga medlemmarna mellan 16 och 24 år aktivt, medan andelen kvinnor i samma åldersgrupp var nästan 31%. Det är dock påtagligt att ju högre upp i den politiska hierarkin man kommer desto mindre blir andelen kvinnor. I riksdagen sitter ca 38% kvinnor och i regeringen är 36% kvinnor.

Aktivitet inom politiska och fackliga organisationer samt föreningar (i procent) 1984

	Män 16-24 år	Män Alla	Kvinnor 16-24 år	Kvinnor Alla	Alla vuxna
Aktiviteter inom politiska partier					
Har varit på möte senaste året	7,1	9,5	11,0	9,8	9,7
Är medlem	8,8	17,5	9,8	13,9	15,7
därav deltar aktivt	26,8	22,4	30,6	28,3	25,0
Fackliga aktiviteter bland anställda					
Är medlem	70,6	85,3	69,3	85,6	85,4
Andel av medlemmarna som under senaste året har...					
... varit på minst 4 möten	3,5	15,1	5,2	10,1	12,7
... varit på möte	27,7	48,3	26,6	42,6	45,6
Är medlem i någon förening	83,0	91,8	79,6	90,0	90,9
Har varit på något möte senaste året	62,1	69,8	57,9	65,1	67,4

Källa: SCB ULF, 1984

Det finns flera studier som visar att valdeltagande och andelen ungdomar som har medlemskap i något politiskt parti minskar. LO-rapporten och andra studier som kommittén tagit del av visar att intresset för traditionell partipolitik minskat.

I en studie som kommittén låtit göra har ungdomar mellen 16-25 år fått frågan om de kan tänka sig att arbeta i politiska organisationer. En något större andel kvinnor i förhållande till män skulle kunna tänka sig att arbeta politiskt, 22% resp 21%. Kopplat till detta kan konstateras att 30% av alla unga kvinnor i undersökningen tror att arbete i politiska organistioner är det mest effektiva sättet att påverka politiska beslut. Män är något mer tveksamma till påståendet, 27% tror att politiskt arbete är det bästa sättet[4].

I samma studie fick ungdomarna frågan om de kunde tänka sig att påverka olika politiska beslut genom att skriva insändare och deltaga i utomparlamentariska aktioner. Även här tycks kvinnor vara mer benägna att agera. 50% av kvinnorna resp 47% av männen kan tänka sig skriva insändare. Utomparlamentariska aktioner kan 29% av kvinnorna och 27% av männen tänka sig.

3.3.5 Fritiden

I en SIFO-undersökning i november 1990 fick ungdomar svara på frågan: "Vad gjorde du i går kväll?" Den största gruppen, 33%, tittade på tv eller video. 17% av ungdomarna var hemma med familjen och en lika stor grupp, 17%, läste läxor. 15% umgicks med vänner utanför hemmet. 8% jobbade över, 8% ägnade sig åt sin hobby och 9% städade, tvättade m m. 10 % av alla tränade eller motionerade. Endast 5% läste en bok och 2% var på kurs. (Flera aktiviteter överlappar och totalsumman på just denna fråga var 146%.). Mediakonsumtionen är den aktivitet man ägnar mest tid åt efter sömn.

Studien visar att kvinnor på ett signifikant sätt avviker när det gäller fritidsaktiviteter. Unga kvinnor diskar, städar, läser böcker och går på kurser i högre grad än män. Männen är å andra sidan mer aktiva när det gäller idrott.

3.4 Ungdomar i ett heterogent klassamhälle

I betänkandets första kapitel och i den internationella utblicken diskuteras olika typer av materiella och sociala resurser. Det finns många olika resurser som påverkar ungdomars delaktighet och inflytande. En sådan "social resurs" är den socioekonomiska gruppen, klasstillhörigheten.

---

4 Ungdomar och politik. SKOP-undersökning på uppdrag av ungdomskommittén, 1990

En vanlig indelning är arbetare, tjänstemän och företagare. Drygt 45% av alla ungdomar tillhör gruppen arbetare. Knappt 34% är tjänstemän och de resterande ungdomarna, ca 21%, är bl a företagare och lantbrukare. Utöver dessa traditionella klasser har SCB identifierat en s k elitgrupp, som består av förmögna, personer i ledande befattningar, högre tjänstemän i det privata näringslivet samt de politiskt aktiva.

3.4.1 Arbetarungdomars resurser

Arbetarungdomarna går i andra skolor och får andra arbeten än ungdomar från tjänstemannahem. Den genomsnittliga utbildningstiden för en arbetare i åldern 16-34 år är 10,8 år, medan motsvarande utbildningstid för unga tjänstemän, på mellan- och hög nivå, är 14,1 år. Skillnaderna i utbildning kan också uttryckas i den procentandel av 25-34 åringar i olika grupper som gått vidare till eftergymnasial utbildning. En sådan indelning visar att det bland arbetare är 16,5% män och 15,7% kvinnor som fortsätter efter gymnasiet medan 48,7% av tjänstemän och 45,8% av tjänstekvinnorna går vidare efter gymnasiet. I gruppen män från högre tjänstemannafamiljer är det hela 70% som går vidare. Detta kan t ex ställas mot de knappa 14% av ej facklärda arbetarkvinnor som får gå vidare. Dessa skillnader blir avgörande för ungdomarnas möjligheter att senare i livet delta och utöva inflytande på olika arenor.[5]

Det är således tjänstemännens ungdomar som har den längsta utbildningen. Statistiska analyser visar vidare att en lång utbildning ofta är en försäkring mot arbetslöshet och trista arbetsuppgifter. I en studie av hur många arbeten en 16-20 åring haft under de första 18 månaderna efter avslutad skolutbildning framgår det att ungdomar med längre utbildning mer sällan blir utan arbete. De ungdomar som skaffar sig en utbildning kan också välja ett nytt arbete om de inte trivs. 41% av ungdomarna med lång utbildning har haft två eller flera arbeten under de första 18 månaderna. Motsvarande siffra för de korttidsutbildade är 30%. Dessa uppgifter stödjer också det argument som tidigare redovisats, nämligen att dagens unga inte väljer att stanna lika länge på ett arbete som den tidigare generationen. Man väljer bort det man inte gillar, såväl arbete, fritid som politik.

5 SCB ULF, 1987

Antal arbeten under de första 18 månaderna efter avslutad skolutbildning bland ungdomar 16-20 år (i procent), 1985

	Grund-skola	2-årigt gymn	3 och 4-årigt gymn	Alla
0	15	4	7	9
1	54	61	52	56
2	20	21	30	22
3 och fler	10	14	11	12
Genomsnitt	1,3	1,5	1,5	1,4

Källa: SCB ULF, 1987

I LO-studien finns ett utförligt material som illustrerar klasskillnaderna. När det gäller erfarenhet av att vara arbetslös under de senaste fem åren har t ex 35 % av arbetarkvinnorna mellan 16 - 29 år upplevt detta, medan endast 20% av flickorna från högre tjänstemannahem delar deras erfarenhet. Att vara arbetarkvinna med kort utbildning ger en svag position på arbetsmarknaden.

Ett annat exempel är att 19% av arbetarna tycker att arbetet är både enformigt och jäktigt, medan endast 3% av tjänstemännen har samma uppfattning om sitt arbete.

Dessa skillnader i materiella resurser ger utslag i det aktiva deltagandet och inflytandet. Ovan konstateras att tillgången till arbete och utbildning i hög grad påverkas av social bakgrund. Även fritiden påverkas av denna. Tjänstemän idrottar, utövar musik och dansar i större omfattning än arbetare. Det är endast när det gäller deltagande i organiserad fritidsverksamhet som arbetarungdomar är överrepresenterade.

Fritidsaktiviteter bland barn och ungdomar, efter hushållets socioekonomiska grupp (i procent) 1983

Ägnar sig praktiskt taget varje vecka åt att

	Idrotta	Spela musik-instrument	Dansa balett jazz, folkdans	Delta i org fritidsverksamh
Arbetare	**61,1**	**24,3**	**7,9**	**21,2**
Ej facklärd	58,5	22,8	7,4	23,2
Facklärd	63,8	25,7	8,5	19,1
Tjänstemän	**70,5**	**39,0**	**11,2**	**18,8**
Lägre	65,5	30,3	8,4	16,9
Mellan	71,6	38,1	10,1	17,9
Högre	73,1	47,3	15,1	21,6
Företagare	**68,6**	**36,0**	**11,7**	**17,8**
Lantbrukare	**53,0**	**25,6**	**3,9**	**11,4**
Samtliga 7-15 år	**66,0**	**32,8**	**9,7**	**19,2**

Källa: SCB ULF, 1987

Vidare är arbetarungdomar signifikant mer intresserade av fritidsfiske och av att titta på idrott. I övrigt tycks tjänstemännens ungdomar vara mer aktiva på fritiden.

Tretton aktiviteter: Skillnader mellan arbetare och tjänstemän (i procent), 1983

	15-24 år	Samtliga 16-74 år
Trädgårdsarbete	0	-7
Strövande i skog och mark	-3	-6
Nöjes- och motionspromenader	-7	-9
Fritidsfiske*	+11	+6
Utflykter i fritidsbåt *	0	-5
Idrott/motion utomhus	-1	-11
Idrott/motion inomhus	-4	-9
Idrottsevenemangsbesök	+7	+4
Biobesök *	-5	-5
Studiecirklar/kurser	-7	-6
Biblioteksbesök	-10	-15
Läsning av böcker	-17	-20
Gudstjänstbesök	-4	+3

Aktiviteten har utövats mer än 20 gånger under året, utom de markerade * som utövats mer än fem gånger under året.

Obs! Positivt värde innebär skillnad till arbetarnas fördel, negativt värde till tjänstemännens fördel.

Källa: SCB ULF, 1987

Dessa skillnader i aktivitetsgrad förekommer på alla arenor. När det gäller *politiskt deltagande* tycker t ex 78% av ungdomarna med mer än 13 års utbildning att det är meningsfullt att rösta i de politiska valen. Av de med nio års utbildning var det bara knappt 60% som tycker att det är meningsfullt att rösta. Tjänstemän och högutbildade utnyttjar också i högre grad sin rösträtt än arbetare.[6]

När det gäller *facklig aktivitet* är situationen den omvända. Enligt den tidigare redovisade LO-studien är organisationsgraden bland tjänstemän lägre än bland arbetare. 79% av alla arbetare mellan 16-29 år var med i facket år 1986/87 och andelen har ökat med åtta procentenheter sedan år 1975/76. Bland högre tjänstemän har organisationsgraden istället minskat från 78% till 72% under samma period.

Det visar sig vidare i de studier som ungdomskommittén låtit göra att högutbildade har mycket större möjligheter att göra sig hörda på olika sätt. I SKOP-studien har ungdomar tillfrågats om de kan tänka sig att skriva en insändare och tala med journalister för att påverka politiska beslut. 34% av dem med nioårig skola säger sig kunna skriva

6 Ungdomar och politik.SKOP-undersökning på uppdrag av ungdomskommittén, 1990

eller tala med journalister, medan 61% av de högutbildade har denna förmåga.

Samma bild kommer fram i LO-rapporten, där 46% av arbetarungdomar mellan 16-29 år uppgav att de inte själva kunde författa en skrivelse till en myndighet år 1978. Åtta år senare, 1986/87, har andelen minskat till 43%. Bland högre tjänstemän är motsvarande siffror 15 resp 13%.

Att kunna skriva insändare, ta kontakter och ha förmågan att på olika sätt ta sig fram på olika arenor kommer att få en ännu större betydelse i det samhälle som växer fram. De organiserade områdena – fritidens föreningar, politiska partier, fackförbund och andra synliga institutioner – minskar i betydelse till förmån för mindre påtagliga personliga och kollektiva nätverk. Det blir allt viktigare att ha kontakter på olika områden.

I SCBs levnadsnivåundersökning kan en sådan utveckling skönjas. På en fråga om hur ungdomar fick sitt första arbete framkommer att 63% av pojkarna ringde runt på eget initiativ eller fick jobbet via föräldrar eller bekanta. Det gäller således att våga ta tag i problemen på egen hand eller ha de rätta kontakterna. Mycket tyder på att institutioner, allt från arbetsförmedling till fackliga organ, förlorar i betydelse till förmån för ungas egna initiativ. [7]

Denna utveckling skapar mer utrymme för egna beslut och ett reellt ansvar för sitt eget liv. Men utvecklingen bär också med sig risken att de som inte vågar eller har de rätta nätverken lämnas utanför.

3.4.2 Motion och hälsa

En viktig aspekt när det gäller ungdomars möjlighet och inflytande är hälsan och den fysiska prestationsförmågan. Det är därför oroande att tecken finns på ett allmänt sett försämrat hälsoläge bland ungdomar. Ur exempelvis värnpliktsverkets uppgifter från pojkars mönstring i 18-årsåldern kan man vid jämförelser över perioden 1969-1989 utläsa att konditionen genomsnittligt försämrats och att fler har övervikt. För flickor finns ingen motsvarande statistik.

En ofta debatterad hälsofråga är tobaksrökningen. Här kan konstateras att rökningen ökat mycket kraftigt bland flickor och yngre kvinnor under senare årtionden, något som sannolikt kommer att resultera i ökad ohälsa på sikt. Det rör sig då om stora grupper av den totala populationen.

---

7 SCB ULF, 1987

Ett annat tecken på ett dåligt hälsoläge är missbruket av alkohol och narkotika. Andelen alkoholkonsumenter i årskurs nio har totalt sett minskat under de senaste 20 åren. Bland pojkarna utgjorde icke-konsumenterna av alkohol 12% år 1979, men har sedan ökat till 21% år 1989. Motsvarande andel bland flickorna var 8% år 1979 och 23% år 1989.

Samma tendens kan vi se när det gäller användningen av narkotika. Andelen som någon gång använt narkotika har minskat kraftigt sedan början av 1970-talet. År 1971 hade 14% av pojkarna och 12% av flickorna någon gång använt narkotika. De senaste åren har ungefär 3% av eleverna i årskurs nio använt narkotika någon gång. Tillgången på narkotika har framför allt spridit sig till flera platser i landet, det är inte längre enbart ett storstadsfenomen. Priset har också sjunkit, vilket kan medföra en ökning av missbruket. Även om det totalt sett fortfarande är en liten andel av ungdomar som kan klassificeras som missbrukare måste dock konstateras att utslagningen bland dem som använder droger tenderar att öka.[8]

Ett tecken på ökad ohälsa är också att 3-5% av ungdomarna idag anser sig ha problem med muskelvärk m m, åkommor som av hävd brukar tillskrivas äldre personer. Inom sjukvården märks en trend att allt fler unga människor söker vård för dyliga åkommor och då ofta ryggvärk. Det blir allt vanligare att unga kvinnor söker vård för ryggbesvär. Därvid är att notera att det i flera studier har påvisats ett samband mellan ryggont och faktorer som trivsel, möjlighet att påverka sitt arbete, rökning, dålig fysisk kondition etc.

I takt med att teknologin och automatiseringen utvecklas och kommunikationerna förbättras ställs allt mindre krav på människors muskelkraft och fysiska prestationsförmåga i arbetsliv och på fritid. tv, video, radio, telefon, telefax, persondatorer m m har minskat behovet av att förflytta sig. Och många fler ungdomar disponerar idag bil än för 20 år sedan.

I linje härmed har andelen aktiva ungdomar minskat avsevärt i åldrarna 10-30 år. "Spontanidrottandet" har minskat under 70- och 80-talet pga den alltmer strukturerade och organiserade föreningsverksamheten. Inom ungdomsidrotten har en tydlig polarisering skett. Gruppen ungdomar som tränar och tävlar aktivt – ofta på elitnivå – har ökat. Å andra sidan, vilket är långsiktigt mycket oroväckande, har andelen *icke* aktiva också ökat. Bland flickor var år 1984 hela 32% ej aktiva mot 10% år 1968. För pojkar var motsvarande siffror 26% resp 4%.

---

8 Andersson B, Hibell B. Skolelevers drogvanor, CAN-rapport serie 1989

Det förefaller därvid finnas ett samband mellan fysisk aktivitetsnivå och utbildningsnivå. Unga kvinnor med enbart obligatorisk skolgång motionerar mindre än andra grupper i samhället.

Även om tillgängligt siffermaterial inte medger alltför långtgående slutsatser kan dock sammanfattningsvis noteras tendenser till att hälsoläget bland vissa grupper av ungdomar försämrats under senare decennier.

3.4.3 Elit och ungdomar

Den traditionella klassindelningen, med ej facklärda arbetare i botten och "direktionen" i topp, ger en allt mindre relevant bild av det moderna svenska samhället. Positionerna förändras. Lägre tjänstemän och anställda inom vårdsektorn har hamnat längre ned på statuslistan. Det är inte heller alltid de yngsta som har de sämsta utgångspunkterna. Äldre tjänstemän i mellanbefattningar är exempel på en grupp som snabbt förlorar sin ställning i samhället, när den nya tekniken gör deras arbete överflödigt.

Den traditionella klassanalysen brukar ibland kompletteras med en diskussion om eliten. Ojämlikheten i samhället, som speglas i elitbegreppet, har egentligen två olika dimensioner. För det första en ojämlikhet ifråga om resurser och levnadsvillkor, för det andra en ojämlikhet ifråga om tillträde och inflytande. Elitbegreppet koncentreras till den andra dimensionen.

I maktutredningen har den svenska eliten noggrant undersökts. Enligt maktutredningen är eliten "en grupp som avviker i ett bestämt hänseende, nämligen ifråga om makt och inflytande". Det handlar mest om formella elitpositioner inom olika områden, som t ex statsråd, riksdagsledamöter, direktörer i såväl statligt som privat näringsliv m fl. Eliten är den grupp som har det största inflytandet.[9]

Historiskt har det ofta hävdats att resurser och inflytande är starkt kopplade till varandra, att "pengar är makt". Som framgått av det föregående är detta fortfarande i ganska stor utsträckning giltigt. Att ha resurser är tveklöst en viktig "biljett" till de rätta arenorna. En internationell utblick visar också att Sverige kommit mycket långt i fråga om en jämn fördelning av *resurser*.

Maktutredningens analys av elitens dynamik, dvs inflödesanalysen, visar att bilden är komplex. Resurser ger inte alltid en elitposition. Många från mindre resursstarka hem får också elitbefattningar. Statistiken visar att var tredje högre tjänsteman kommer från ett arbetarhem. I maktutredningens undersökning fann man att eliten i begränsad omfattning "internrekryterats". Av dem som tillhörde den politiska eliten kom endast 5% från tidigare elitfamiljer. I närings-

9 SOU 1990:44 Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport

livseliten var motsvarande siffra 10%, i massmedia 13% och i eliten som helhet var endast 7% internrekryterade.

Den av maktutredningen definierade eliten består av endast 13% kvinnor (31% kvinnor i den politiska eliten, men endast 1% i näringslivets elit) och medelåldern ligger på 53 år.

Har man goda materiella villkor förbättrar detta ens chanser, även om det inte alls är en garanti för att man själv ska hamna i eliten. Då ungdomar som nyligen avslutat sina skolstudier tillfrågades om hur de fick information om sina första jobb svarade 31% av de med grundskola att det var genom föräldrar och bekanta. För de med tvåårig gymnasieutbildning var motsvarande siffra 25% och för de med tre- eller fyraårigt gymnasium 31%. På alla nivåer spelar således kontakterna en väsentlig roll.

Hittills har diskussionen kretsat kring rekryteringen av samhällets elitgrupp. Men ungdomseliten består egentligen av två grupper: den blivande eliten, dvs den grupp som med stor sannolikhet kommer att ha stort inflytande över samhällets utveckling, och den existerande ungdomseliten, dvs de ungdomar som idag har stort inflytande över andra ungdomar och även vuxna. I ungdomseliten, de som har stort inflytande, finns antagligen gängledare, "hackers" och andra som på olika sätt skapat sig en elitposition bland andra ungdomar. Denna elit fångas inte in av vanliga demografiska och socio-ekonomiska indelningar.

3.4.4 Skillnaderna större mellan stad och landsbygd

Det finns få aktuella studier som på ett mer detaljerat sätt ställer resurser, delaktighet och inflytande i storstad i relation till situationen på landsbygden. Rent demografiska uppgifter pekar på inkomstskillnader till landsbygdens nackdel. Det är troligt att tillgängligheten till utbildning, lönearbete och fritid här har betydelse. När det gäller boendekostnaderna pekar dessa till landsbygdens fördel. Bristen på mindre lägenheter som ungdomar oftast efterfrågar är dock stor. Det är ett exempel på problem som landsbygdens och städernas ungdomar delar.

I en SIFO-undersökning om ungdomar i november 1990 framgår bl a att 87% av dem som bor i storstäder är benägna att arbeta utomlands och 15% kan tänka sig att bo utomlands. De som idag bor på landsbygden (samhälle med färre än 3 000 invånare) är mindre benägna att arbeta utomlands under viss tid, 61%. Att bo permanent utomlands kan endast 3% tänka sig.

3.4.5 Politik

I SKOP-studien kan man inte få fram att ungdomarna i Stockholm skulle skilja sig från de unga i Norrland. Bl a visar intervjuerna att 75% av ungdomarna i Stockholm och 77% av norrlänningarna tycker att det är meningsfullt att rösta i politiska val. Uppgifter från det senaste valet visar att skillnaderna i faktiskt valdeltagande var små. 86,3% av alla röstberättigade i Stockholm röstade, medan 85,1 av de röstberättigade i Norrbottens län röstade.

SKOP-studien visar dock att 56% av Stockholmsungdomarna uppger sig kunna formulera skrivelser och tala med journalister när de vill påverka i en politisk fråga, medan motsvarande andel i norrlandslänen är 46%.

I SIFO-undersökningen om ungdomar finns frågor som rör ungdomars inflytande över arbetstiden. På frågan: "Jag tänker inte finna mig i ett arbete där det krävs att jag följer strikta arbetstider, utan jag vill själv bestämma över min tid" svarade 18% av alla ungdomar att det stämmer helt och hållet och 34% att det stämmer ganska bra. Detta betyder att över hälften av alla ungdomar inte finner sig i strikta arbetstider. Denna fråga får olika svar beroende på om man bor i stad eller på landsbygd. 26% av de unga i stan finner sig inte alls i arbetstiderna. Andelen landsbygdsungdomar som har samma uppfattning är 12%, dvs en signifikant mindre grupp.

När det gäller fackligt arbete visar SKOP-studien att man i norrlandslänen är mer intresserad. På frågan om de kan tänka sig att arbeta i fackliga organisationer svarar 34% av norrlandsungdomen instämmande, medan endast 16% av de unga i Stockholm instämmer.

Fritid

Av SIFO-studien, där ungdomar tillfrågades om vad de gjorde i går kväll, framgår att landsbygdsungdomar arbetar över i högre grad än storstadsungdomar, 15% resp 5%. Vidare tycks ungdomar på landet oftare ägna sig åt hobbyverksamhet. Hela 18% uppgav att de "i går kväll" ägnade sig åt sin hobby, medan 6% av storstadsungdomar gjorde detta.

De refererade studierna innehåller flera indikationer på att det skulle finnas skillnader mellan unga i stad och på landsbygd och i olika län. Det krävs dock fördjupade statistiska studier för att med säkerhet identifiera den geografiska dimensionen. Det finns antagligen i de flesta fall bakomliggande faktorer, som utbildning och social tillhörighet, som kan förklara vissa av de geografiska skillnaderna. Man bör också beakta att urvalen blir relativt små när attitydundersökningarna delas in i olika regioner.

Det är därför inte möjligt att utifrån de underlag som ungdomskommitten har tillgång till dra mer långtgående slutsatser om hur resurser, deltagande och inflytande fördelas regionalt.

3.6 Sammanfattning

Skillnader i materiella och sociala resurser har en i flera avseenden avgörande betydelse för delaktigheten och inflytandet. Den genomgång som gjorts visar att kvinnor, arbetare, icke-elit och landsbygdsungdomar i vissa avseenden missgynnas.

De sociala och ekonomiska strukturerna blir dock allt mer komplexa och enkla beskrivningar kan i vissa fall leda fel. Det är naturligtvis inte självklart att tjänstemannaungdomar verkligen väljer längre utbildningar och att utbildningen sedan leder till ett meningsfullt arbete. Det är inte heller självklart att en teoretisk akademisk utbildning ger ett välavlönat arbete. Tjänstemännens position i samhället försvagas. Byggnadsarbetare, hantverkare och egna företagare med begränsad formell utbildning och "fel" klasstillhörighet har erövrat en ekonomisk position som tidigare var förbehållen en välutbildad överklass. Huruvida dessa dessutom fått ett ökat inflytande är dock fortfarande en öppen fråga.

Företagsamma ungdomar tar sig fram på andra sätt än tidigare. De förlitar sig på resurser som finns i olika, ofta internationella, informella nätverk. Recepten på framgång är inte alltid desamma som för 10-15 år sedan. Det har dock inte gått att, med hjälp av den befintliga statistiken, mer än ytligt behandla dessa nya nätverk. Här finns ett omfattande nytt och viktigt forskningsområde. Men även om de nya strukturerna spelar en allt större roll är det dock fortfarande relevant att beskriva deltagande och inflytande med mer traditionella statistiska mått.

Maktens tre ansikten

Alla har inte giltiga biljetter till de arenor där inflytande kan utövas. Faktasammanställningen visar att unga kvinnors situation på de flesta områden är sämre. De tjänar mindre, får inte fast anställning och har arbeten inom vård och service som har lägre status än de tillverknings-arbeten som män sysslar med. Kvinnor får därigenom ett mer begränsat inflytande än män. De finns sällan med i företagens styrelserum. Kvinnor har ofta också en sämre position i skolan och när resurserna till olika fritidsaktiviteter fördelas.

På politikens område har kvinnors inflytande ökat. Valdeltagandet är högre än mäns och antalet kvinnor i politiken ökar. Kvinnorna finns således med i det synliga fältet, *maktens första ansikte*. Av regeringens 22 statsråd är åtta kvinnor och i riksdagen är 38% kvinnor.

Arbetarungdomar, icke-elit och lågutbildade är, liksom kvinnorna, under-representerade på de olika arenorna. Arbetarungdomar har mer begränsade möjligheter att påverka sin arbetstid även om de i högre grad än tjänstemannaungdomar är fackligt organiserade. Unga kvinnor och lågutbildade mår fysiskt sämre än andra grupper. De är vidare mindre aktiva på fritiden, med undantag för organiserade aktiviteter, fritidsfiske och som åskådare till idrott.

De skillnader i deltagande och inflytande som kan iakttas när det gäller den formella sidan av makten förstärks när det gäller förmågan att ställa frågor, *maktens andra ansikte*. Kvinnor och arbetarungdomar har, även när de är representerade, svårare att göra sig hörda. Detta hänger bl a samman med ett "språkligt" underläge, som behandlas mer utförligt i kapitel 4. I styrelserummen, på årsstämman och vid planeringsmötet blir kvinnors och arbetarungdomars frågor "bordlagda".

Det är väsentligt mycket svårare att med hjälp av den tillgängliga statistiken och utifrån de gängse grupperna diskutera vem eller vad som formar medvetandet, *maktens tredje ansikte*. Det är inte lika självklart som tidigare att de traditionellt starka grupperna också dominerar de processer som formar medvetandet, maktens tredje ansikte. Här samspelar ett mycket stort antal faktorer. Ungdomar ser på svensk och utländsk tv, de lyssnar på musik och ser video. De påverkas av de värderingar och attityder som speglas i reklamens, idrottens och underhållningens värld. Madonna och Maradona blir globala förebilder för unga människor.

Men medvetandet formas mer än någonsin tidigare av direkta möten med verkligheten. Kompisar, från skilda kulturer, hemma och ibland utomlands, förmedlar olika uppfattningar och värderingar. Ett internationellt och mångkulturellt medvetande formas i dessa möten.

Tekniken, datorerna, binder samman ungdomar i ett globalt brödra- och systraskap. En "hacker" i Los Angeles förstår en "hacker" i Stockholm. Deras gemensamma världsbild har sitt ursprung i en global teknologi. Arbets-platserna binds samman på ett sätt som var otänkbart för 20 år sedan.

Det har inte varit möjligt att kartlägga alla de resurser och aktörer som dominerar de processer som formar medvetandet, som döljer sig bakom maktens tredje ansikte. Med all säkerhet har de tidigare identifierade socioekonomiska skillnaderna stor betydelse även i detta sammanhang, men till detta ska läggas ett komplicerat samspel mellan teknik, ekonomi och olika individuella och kollektiva nätverk.

4.

KULTUR, SPRÅK OCH DELAKTIGHET

4.1 Ungdomar - hot eller hopp?

"Jag dristar mig att påstå, att samtalet mellan generationerna är lika viktigt som samtalet mellan supermakterna."
förbundskansler Schmidt.[1]

I den rådande samhällsdebatten tycks ungdomar många gånger vara liktydigt med problem. Vuxenvärlden generaliserar och benämner den yngre generationen med begrepp som värstingar, ligister o dyl.

Men frågan är om inte mycket av det som brukar kallas ungdomsproblem faktiskt är ett vuxenproblem. I stället för att försöka sätta sig in i de ungas livssituation och förstå deras kultur ägnar sig den etablerade vuxenvärlden åt att vara ett slags smakdomare över rockmusik, graffitimålningar och seriemagasin.

När Alice Babs sjöng sin "Swing it magistern" ropade samhället på censur. Det bildade t o m anti-Babsföreningar och jazzmusiken fick skällsord som "djungelrytmer" och "negroida parningslekar". Men idag är "slynan" och "ungdomens förförare" Alice Babs hovsångerska. Och studieförbunden ger jazzdanskurser. Nu är det istället Madonna, Acid House-musiken, hip-hop och rap som ses som de stora hoten mot ungdomen.

Frågan är dock vem det är dessa kulturyttringar egentligen hotar. Varför uppfattas ofta det som ungdomarna dras till som så hotande för vuxenvärlden?

Ungdomen representerar ju det nya, det moderna, och därmed något som hotar det bestående. Etablissemanget slår vakt om de rådande samhällsstrukturerna och värjer sig mot det nya genom att fördöma och moralisera över det.

---

[1] Frankfurter Allgemeine Zeitung 5 maj 1981

Naturligtvis är problemet komplext, för samtidigt som ungdomskulturen kan ses som en positiv protest mot det gamla samhället och ett sätt att hantera det nya, finns det starka kommersiella krafter som tar tillfället i akt att tjäna pengar på ungdomen.

Men det är allvarligt om vuxensamhället odlar myter om ungdomarna istället för att lyssna på vad de yngre själva tycker och tänker. Att göra ungdomar till syndabockar för det som går snett i samhället, vilket har skett i den så kallade värstingdebatten, är en direkt felaktig hantering av ungdomsgenerationens eventuella problem.

Makthavarna får inte okritiskt anamma myterna om ungdomen och på så sätt bygga ännu högre murar mellan generationerna. Om de unga ska kunna bli fullt ut delaktiga i samhället måste de tas på allvar också av etablissemanget och ses som en tillgång och inte ett problem.

Den yngre generationens uttryckssätt och språk måste bli accepterat och inte fördömas av moralister. Detta gäller inte minst inom politiken, där ungdomars värderingar och åsikter om vad som är rätt och fel i samhället alldeles för sällan kommer till uttryck.

I det här kapitlet tar vi upp frågan om ungdomskulturen.

- Hur ska den tolkas?
- Vad är utmärkande för den?
- Vad är dess roll?
- Ska den hållas i schack av samhället eller tillåtas att utvecklas fritt?

Först redovisar vi fakta om ungdomars kulturella aktiviteter. Uppgifterna kommer huvudsakligen från statens ungdomsråds "Årsbok för ungdom 1991". Efter ett bakgrundsresonemang om samhällsutvecklingen behandlar vi därefter frågan om ungdomars existentiella hemlöshet och språkets betydelse för ungdomars delaktighet.

4.2 Barn och ungdomars kulturella aktiviteter

Barn och ungdomar är mer aktiva inom kulturområdet än vuxna. Redan före skolstarten har många barn kommit i kontakt med kulturlivet. Nästan samtliga har lånat böcker på bibliotek. Fyra av fem har en eller flera gånger sett teater och varit på museum.

De mindre barnen, 3-8-åringarna, har ökat sin kulturella aktivitet under 1980-talet. Samtidigt har den tid barn ägnar åt massmedier minskat med en kvart, till drygt två timmar per dag.[2]

---

[2] SR/PUB, 1990: Småbarnens kultur- och mediebarometer

Under skolåldern ökar intresset för musik: att spela, sjunga och lyssna. Däremot minskar intresset för att måla, rita och teckna. Inte minst den kommunala musikskolan, men också ett omfattande musikutövande utanför skolan, både privat och i mer organiserade former, resulterar i att åldersgruppen 9-14 år är mer aktiv som musikutövare än någon annan åldersgrupp. Många slutar dock att spela när de lämnar skolan.

Även om skolbarns kontakt med kulturen varierar framträder skillnaderna mellan olika grupper tydligare efter grundskolan. De ungdomar som har slutat skolan och börjat arbeta är t ex mindre aktiva inom kulturområdet. Detta gäller emellertid inte musiklyssnadet, vilket är som störst i åldrarna 15-25 år[3]

Även mediakonsumtionen är hög bland ungdomar. 15-åringar har vid avslutad grundskola ägnat medierna mer tid (15 000-16 000 tim) än de tillbringat i skolan (9 000-10 000 tim).

Mediakonsumtionen är den aktivitet vi ägnar mest tid åt efter sömn.[4]

Musik

Musikintresset är mycket stort bland ungdomar. I den undersökning statens ungdomsråd genomförde 1990 uppgav hela 94 procent av 16-25-åringarna att de är mycket eller ganska intresserade av musik. Ungdomar i 17-21-årsåldern lägger ner lika mycket tid på att spela och lyssna på musik som på att umgås med kompisar. Den tid ungdomar ägnar åt andra fritidsaktiviteter är kortare, t ex idrott, umgås med familjen, läsa läxor eller se på tv.[5]

Att spela

Statens kulturråd och Sveriges Radio undersöker regelbundet svenska folkets kulturvanor och publicerar resultaten i den s k Kulturbarometern.

Undersökningarna för 1989 visar att ungefär var tredje 9-14-åring och var femte 15-24-åring har spelat ett instrument någon gång under en genomsnittlig månad. SCBs undersökningar om förhållandet 1982/83 gav samma resultat. Ungefär var femte 16-25-åring spelade något så när regelbundet ett instrument.[6]

---

3 Statens kulturråd, 1989:Program för kulturrådets insatser för barn- och ungdomskultur

4 Werner C. Ungdomars medievanor, 1990

5 Hartman J. Ungdom och resande, 1990

6 LO-medlemmar i välfärden. Rapport 9, LO, 1990

Att spela ett instrument är enligt Kulturbarometern vanligare bland högutbildade. Statens ungdomsråds undersökning visar att villabarnen spelar i större utsträckning än de som bor i hyreslägenhet.

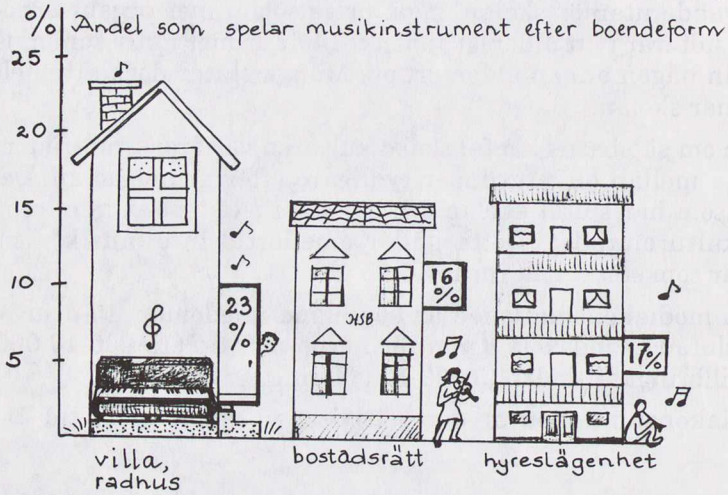

Musiklyssnande

Ungdomars stora musikintresse visar sig också i hur mycket de lyssnar på musik. De äldre ungdomarna, 15-24 år, lyssnade 1989 nästan två timmar varje dag på kassetter och skivor. Därtill ska man lägga radiolyssnandet och tv-tittandet,t ex på musikkanalen MTV.

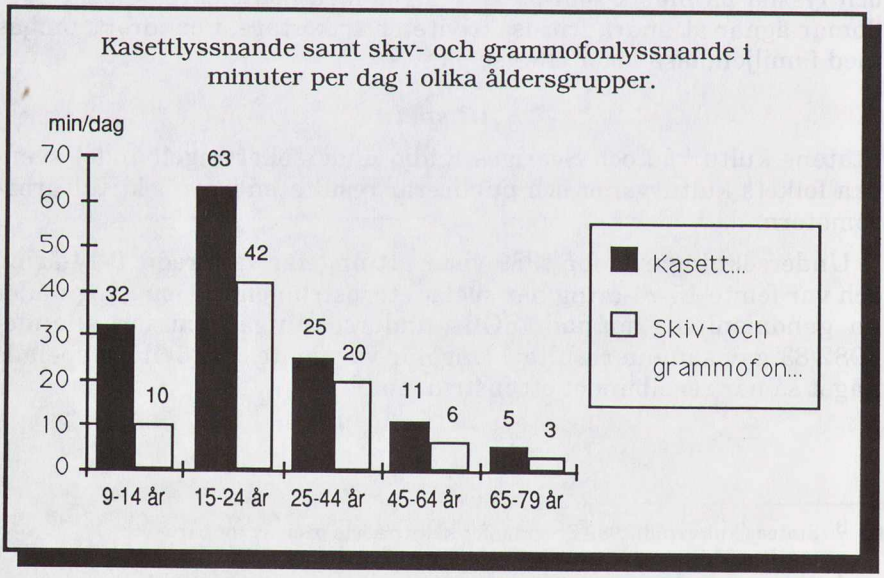

Källa: SR/PUB, 1990: Mediebarometern 1989.

Ungdomar går också i större utsträckning på konserter än vad andra åldersgrupper gör. Närmare var tredje i åldern 15-24 år går under en månad på ett musikevenemang, mot ungefär en av fem i åldern 25-64 år. De med hög utbildning går oftare än andra på konserter.[7]

Både bland skolbarn upp till 15 år och ungdomar mellan 15 och 20 år domineras musikintresset av pop- och rockmusik. SR/PUBs undersökning från 1986/87 visar att 80 procent av 15-24-åringarna var mycket eller ganska intresserade av pop och rock. Jazz och folkmusik intresserade bara ca fem procent och klassisk musik ca 15 procent av ungdomarna.[8]

Sång

Dubbelt så många tjejer (20 %) som killar (10 %) uppger att de ägnar sig åt sång. Något mindre än hälften av dessa hade under en månad sjungit i kör, sju procent av tjejerna och fyra procent av killarna (statens ungdomsråd/SKOP:Intervjuundersökning 1990). Bland 9-14-åringar är det vanligt att delta i körsång. Närmare tio procent av ungdomarna i den åldersgruppen sjunger regelbundet i någon kör.[9]

Dans

Att dansa är mycket populärt bland ungdomar. Tre av fyra tjejer och två av tre killar uppgav att de dansat under den senaste månaden, enligt statens ungdomsråds undersökning. Att gå ut och dansa är vanligast bland ungdomar i 20-årsåldern. Dansintresset är inte mindre bland dem som är yngre, men åldersgränser och entréavgifter utgör hinder.

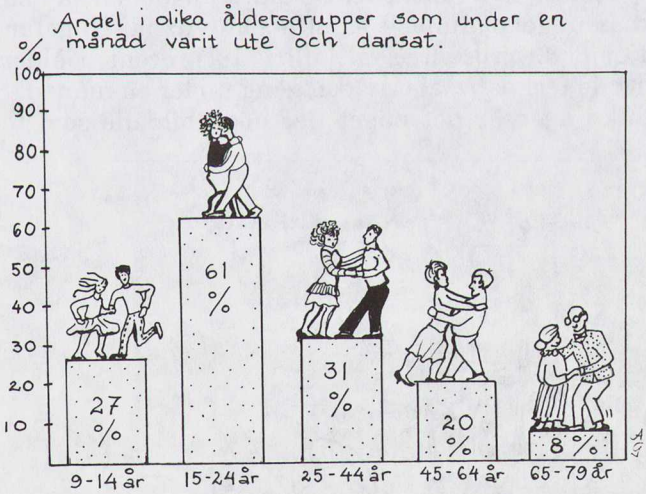

7 SR/PUB, 1989:Kulturbarometern

8 SR/PUB, 1988;Kulturbarometern i detalj: Tema musik

9 SR/PUB, 1989;Kulturbarometern

Att skriva

Fler ungdomar än vuxna skriver brev, artiklar och berättelser. Närmare var tredje tjej och var fjärde kille uppgav att de hade "författat" något under en månad.

De med hög utbildning skriver oftare brev och artiklar, insändare och berättelser än de med bara grundskola. Bland unga LO-medlemmar mellan 16 och 24 år är tjejerna betydligt mer aktiva än killarna. Hela 58 procent av tjejerna brukar skriva något på sin fritid, mot bara 20 procent av killarna. Att skriva dagbok och dikter är vanligast bland yngre, 9-14 år, men även äldre ungdomar, 15-24 år, ägnar sig mer åt dagboks- och diktskrivande än vuxna. Det är framför allt kvinnor som ägnar sig åt att skriva dagbok och dikter.[10]

Måla och teckna

Barn i åldrarna 9-14 år målar och tecknar i större utsträckning än äldre ungdomar, 15-24-åringar. De äldre ungdomarna i sin tur målar och tecknar ungefär dubbelt så ofta som vuxna. Ungefär dubbelt så många tjejer, 39 procent, som killar, 19 procent, i åldern 16-25 år uppger att de tecknat/målat någon gång under en månad. Ser man till hela befolkningen är det något fler högutbildade som tecknar eller målar.

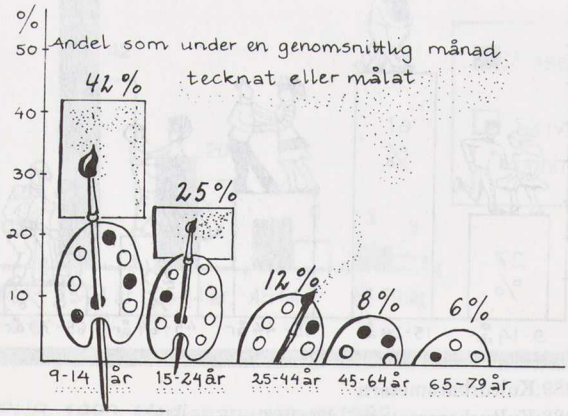

10 LO-medlemmar i välfärden. Rapport 9, LO, 1990

Textilslöjd och hantverk

Det är nästan uteslutande kvinnor som stickar, syr eller väver. Att handarbeta är vanligast bland vuxna. Intresset för handarbete bland tjejer i åldern 9-24 år har under 1980-talet sjunkit något. Ca 38 procent uppgav att de ägnat sig åt denna sysselsättning under en genomsnittlig månad 1983-85 mot ca 30 procent 1987-89.

Det finns ett mycket stort intresse bland de yngre för mode och kläder. Av tjejerna i åldern 16-25 år uppgav 89 procent att de är mycket eller ganska intresserade av mode och kläder, mot 52 procent av killarna.[11]

Att snickra, reparera eller slöjda är vanligast bland vuxna män. Intresset bland de yngre har sjunkit på samma sätt som för textilslöjd. Ca 24 procent av 9-14-åringarna uppgav att de ägnat sig åt något hantverk under en genomsnittlig månad 1983-85 mot ca 14 procent 1987-89.[12]

Läsa böcker

Sveriges Radios publik och programforskningsavdelning (SR/PUB) genomför i samarbete med Göteborgs universitet varje år undersökningar av massmediekonsumtionens utveckling i Sverige. Resultaten publiceras i Massmediebarometern.

Bokläsandet bland ungdomar har under hela 1980-talet legat på en relativt hög och stabil nivå. Ungdomar i åldern 15-24 år lägger ner mest tid på att läsa böcker av alla åldersgrupper enligt Massmediebarometern 1989. Den största andelen bokläsare finns i åldersgruppen 9-14 år. Barn och ungdomar i åldern 9-24 år läser sammantaget mer än vuxna.

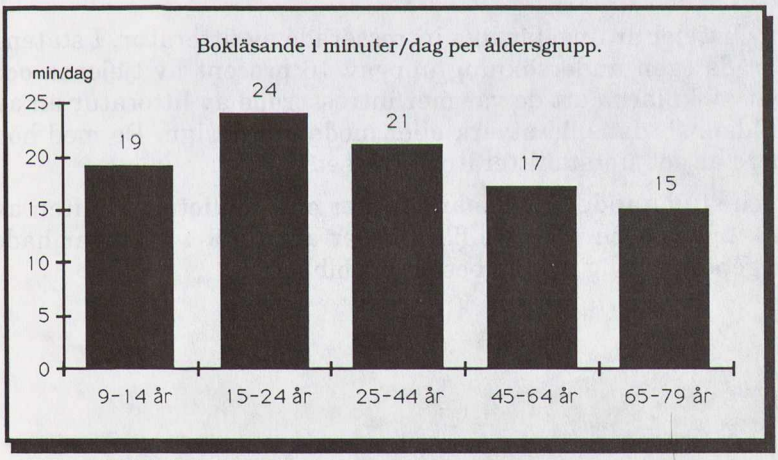

Källa: SR/PUB,1989: Mediebarometern.

11 Statens ungdomsråd/SKOP:Intervjuundersökning 1990

12 SR/PUB, 1989:Kulturbarometern

När det gäller läsning är boken det medium som barn och ungdomar använder flitigast. Ungdomar i åldern 15-24 år läser böcker i genomsnitt 24 minuter per dag. 9-14-åringarna läser visserligen mer serier än andra, men även här är boken mest använd. 15-24-åringarna läser mindre serier och mer tidningar och tidskrifter än de yngre åldersgrupperna.

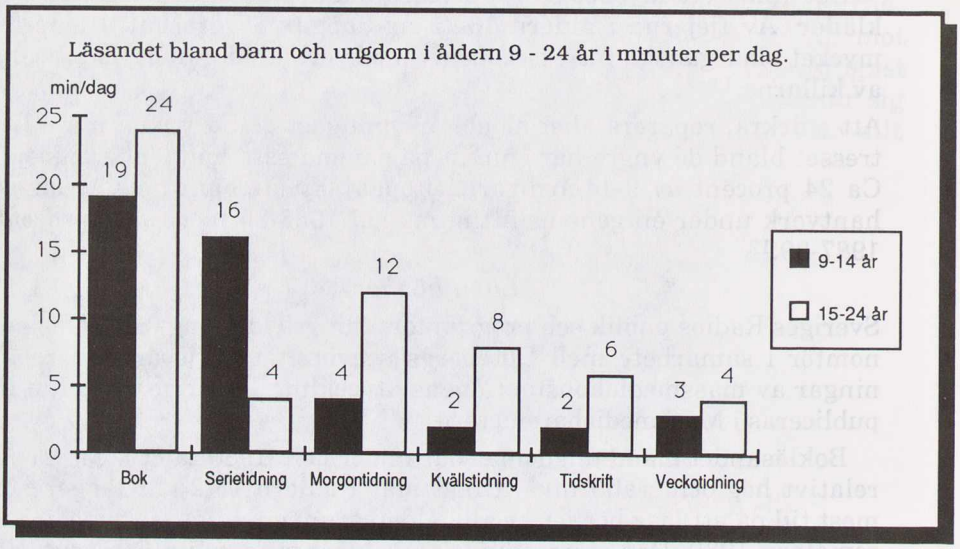

Källa: SR/PUB, 1990: Mediebarometern 1989.

Killar och tjejer är ungefär lika intresserade av litteratur. I statens ungdomsråds egen undersökning uppgav 16 procent av tjejerna och 14 procent av killarna att de var mer intresserade av litteratur än av teater, bildkonst, dans, hantverk eller mode och design. De med hög utbildning har det största litteraturintresset.[13]

Barn och studerande ungdomar besöker ofta bibliotek. Hälften av alla 15-24-åringar och nära tre fjärdedelar av alla 9-14-åringar hade under en genomsnittlig månad besökt ett bibliotek.

13 statens ungdomsråd/SKOP:Intervjuundersökning 1990

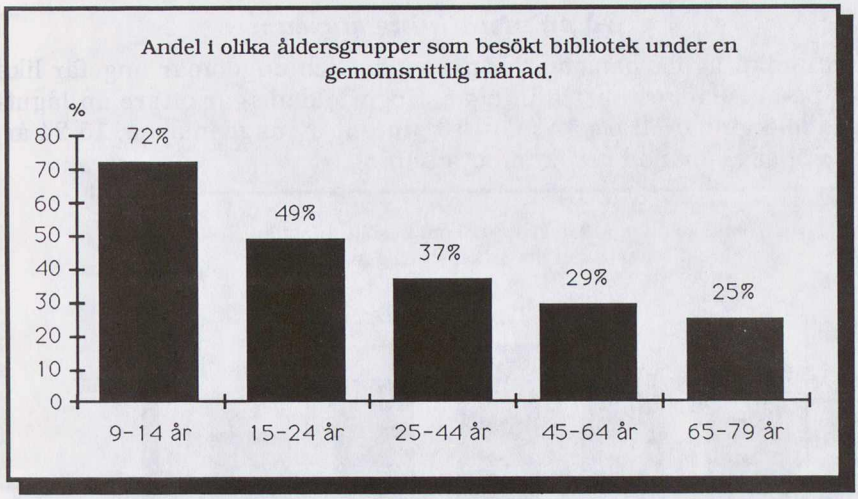

Källa: SR/PUB, 1989: Kulturbarometern.

Läsa tidningar

Av 16-24-åringarna läser 60 procent en morgontidning regelbundet. Ser man till hela svenska folket läser 93 procent regelbundet en morgontidning. 89 procent av 16-24-åringarna läser en dagstidning någon gång i veckan.[14]

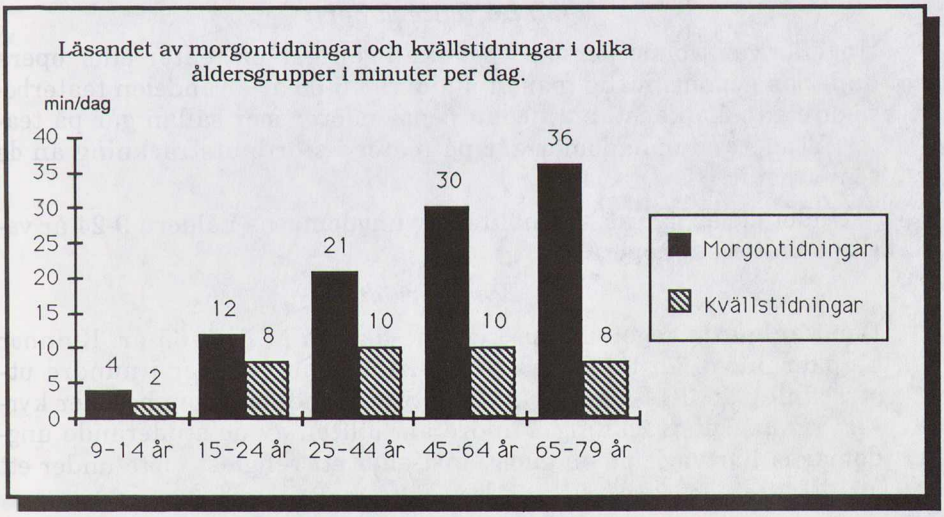

Källa: SR/PUB, 1990: Mediebarometern 1989.

14 Werner C. Ungdomens medievanor, 1990

Gå på utställning/museum

Med undantag för pensionärer går vuxna och ungdomar ungefär lika ofta på museum och utställningar. Högutbildade går oftare än lågutbildade, kvinnor oftare än män. 16 procent av ungdomarna, 15-24 år, har under en månad besökt en utställning.

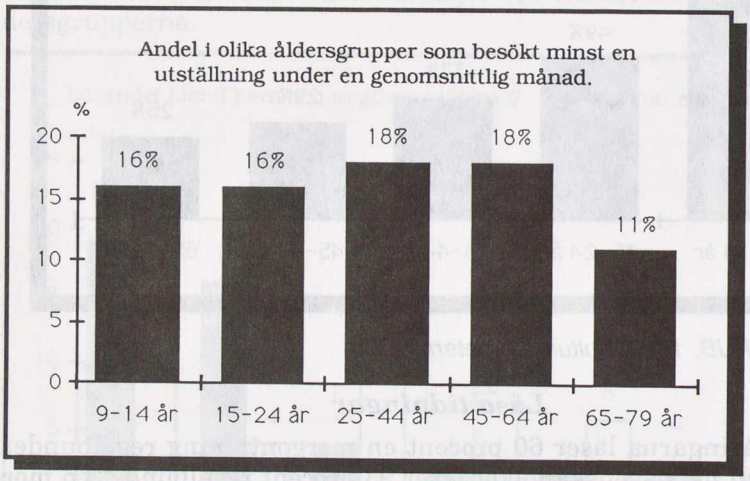

Källa:SR/PUB, 1989: Kulturbarometern.

Ser man över hela året är det barn, studerande ungdom och 25-44-åringar som går mest på museum.[15]

Gå på teater/opera

Ungefär var tionde person i befolkningen går på teater eller opera under en genomsnittlig månad. I åldern 15-65 år är andelen teaterbesökare ganska konstant, medan pensionäörer mer sällan går på teater. Studerande ungdomar går på teater i större utsträckning än de som arbetar.

Under ett år har nästan hälften av ungdomarna i åldern 9-24 år varit på teater eller opera.[16]

Kyrkobesök

Den vanligaste regelbundna kyrkobesökaren är över 65 år. Kvinnor besöker oftare än män kyrkan. 15-24-åringar besöker i mindre utsträckning än 9-14-åringar kyrkan. Studerande ungdom besöker kyrkan i minst utsträckning. Mindre än hälften av de studerande ungdomarna har varit på en gudstjänst eller ett religiöst möte under ett år.

---

15 SR/PUB, 1989:Kulturbarometern i detalj:Tema konst, museer och utställningar

16 SR/PUB, 1987:Kulturbarometern i detalj:Tema teater och SR/PUB, 1989:Kulturbarometern

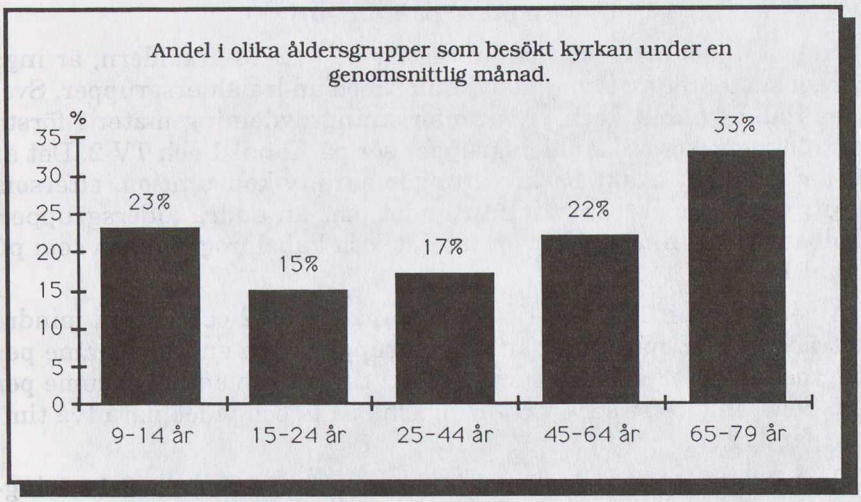

Källa: SR/PUB, 1980: *Kulturbarometern.*

Gå på bio

Det är framför allt ungdomar som går på bio. Biografen kan sägas vara ungdomarnas medium. Under en månad går 42 procent av 9-14-åringarna och 63 procent av 15-24-åringarna på bio, mot ungefär 13 procent av befolkningen över 25 år. I mitten av 1980-talet stärkte bion sina ställningar, särskilt bland 9-14-åringar och äldre studerande ungdom. Tjejer och killar går på bio ungefär lika mycket. För befolkningen som helhet gäller ju högre utbildning desto fler biobesök.

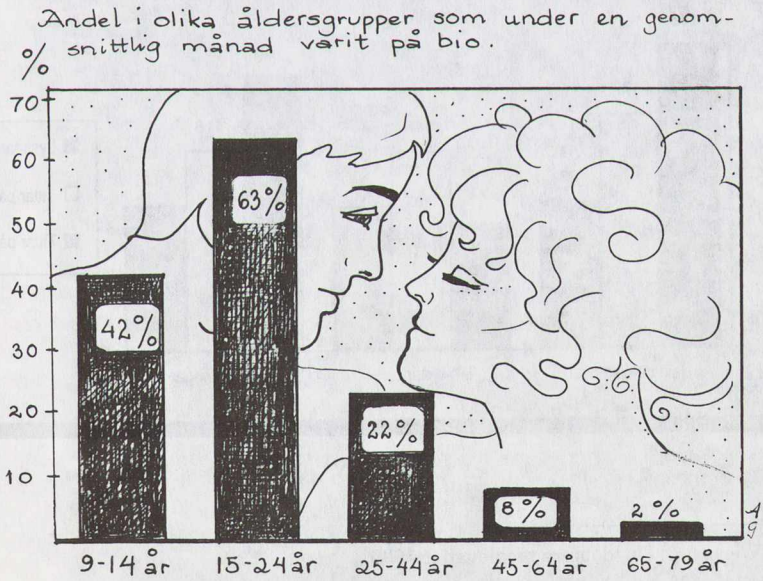

Se på tv och video

Barn och ungdomar, med undantag för de i 12-13-årsåldern, är inga storkonsumenter av tv om man jämför med andra åldersgrupper. Sveriges Radios publik- och programforskningsavdelning mäter i första hand hur mycket olika åldersgrupper ser på Kanal 1 och TV 2. Det är därför svårt att exakt beskriva ungdomars tv-konsumtion, eftersom de utnyttjar kabel- och satellitutbudet mer än andra åldersgrupper. Skolbarn tittar lika mycket på satellit- och kabelprogrammen som på Kanal 1 och TV 2.

Åldersgruppen 15-24 år tittar på Kanal 1, TV 2 och video i mindre utsträckning än någon annan åldersgrupp, en och en halv timme per dag, medan 10-12-åringar ser mest, två till två och en halv timme per dag. Som jämförelse ser 45-65-åringarna på tv och video nära två timmar per dag.

Barn och ungdomar använder video mer än vuxna. Av 9-14-åringarna tittade i genomsnitt 19 procent på video varje dag 1989, mot bara sex procent av 45-65-åringarna. Ungdomar som har video hemma tittar i genomsnitt på video över sju timmar i veckan. 9-14-åringarna ser flest hyrfilmer av alla åldersgrupper. För hela åldersgruppen 9-14-åringar gäller dock att man tittar betydligt mindre på video än på utbudet från Kanal 1 och TV 2. Även bokläsandet, kassett- och radiolyssnandet är större än videotittandet bland barn och ungdomar.[17]

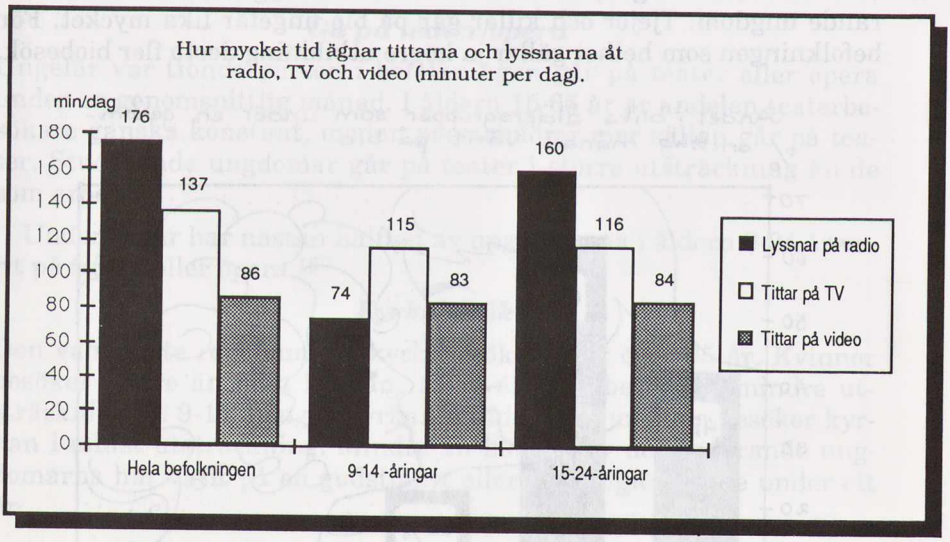

17 Werner C. Ungdomars medievanor 1990

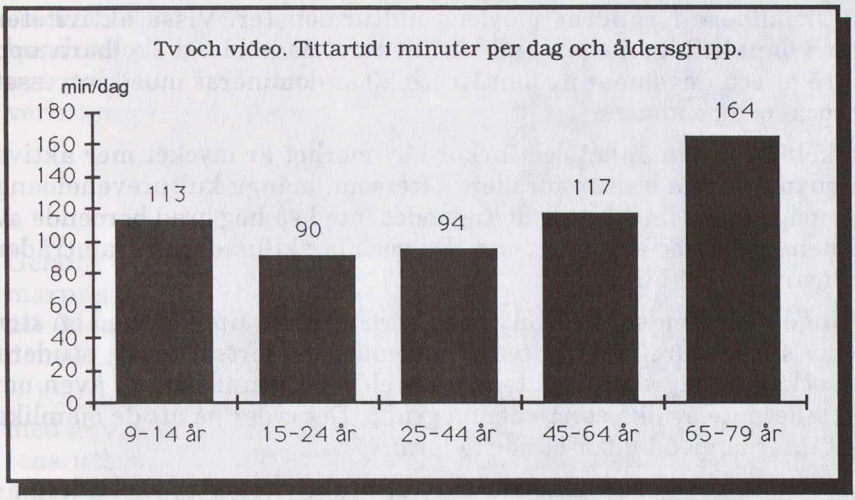

Källa: SR/PUB, 1990: Mediebarometern 1989.

Elektronik

Ungdomar, särskilt 9-14-åringar, har god tillgång till olika hemelektroniska apparater, som radio, tv och video. Äldre ungdomar, 15-24-åringar och åldersgruppen 45-64 år har däremot inte tillgång till så många apparater, särskilt inte till video.

Tillgång till hemelektronik i procent per åldersgrupp

	9-14	15-24	25-44	45-64
Radio	100	100	100	100
Färg-tv	98	93	94	97
Skivspelare	89	90	90	83
Kassettradio	87	76	75	79
Kassettdäck	42	65	68	49
Videobandspelare	74	54	67	48
Freestyle	71	67	49	28

Källa: SR/PUB, 1990:*Mediebarometern 1989*

4.2.1 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att barn och ungdomar deltar i kulturlivet i betydligt större utsträckning än den vuxna befolkningen i genomsnitt. Den som börjar skolan vid sju års ålder har exempelvis redan en omfattande erfarenhet av landets kulturella institutioner.

I skolåldern förändras barnens kulturmönster. Vissa aktiviteter ökar i omfattning, medan andra minskar. Både bland skolbarn upp till 15 år och ungdomar mellan 15 och 20 år domineras musikintresset av rock- och popmusik.

Skolbarn i allmänhet och flickor i synnerhet är mycket mer aktiva än vuxna på alla kulturområden. Eftersom många kulturevenemang sker på skolans initiativ är deltagandet inte i så hög grad beroende av barnens egen sociala bakgrund. De sociala skillnaderna framträder tydligare senare i livet.

Ungdomar som slutar skolan och börjar arbeta upphör med en stor del av sin kulturella aktivitet. Ungdomar som fortsätter att studera har också en lägre aktivitetsnivå än elever i grundskolan, även om bortfallet inte är lika stort i denna grupp. Det tyder på att de ojämlika kontakterna med kultur börjar ta form.

Trots att ungdomar minskar sin kulturaktivitet efter skolåldern är de mycket mer aktiva på mänga kulturområden än den vuxna befolkningen.

Även om de kulturpolitiska insatserna är viktiga kan man konstatera att ungdomar är starkt influerade av det kommersiella kulturutbudet. Främst på musikområdet, men också på litteraturområdet präglas ungdomars kulturvanor av kommersiellt motiverad verksamhet.

4.3 Aktiva ungdomar i studieförbunden

Studieförbunden spelar en viktig roll för att kanalisera det engagemang som finns bland ungdomar. Tillsammans med studiecirklarna i estetiska ämnen utgör studieförbundens kulturgrupper den dominerande formen för amatöraktivitet. Förbundens kulturprogramverksamhet samlar årligen totalt en publik på över 11 miljoner deltagare.

Kulturrådets utvärdering av kulturverksamheten inom folkbildningsorganisationerna visar att organisationerna når ut bättre och engagerar en bredare allmänhet, såväl socialt som geografiskt, än vad kulturinstitutionerna gör.[18]

Inte minst barn och ungdom deltar livligt i den omfattande amatörverksamheten. Enbart inom rockmusiken deltar över 70. 000 ungdomar. Men även om musikområdet dominerar tar många ungdomar även del i kampen mot fördomar, rasism och våld genom aktiviteter i studieförbundsregi.

Både de etablerade organisationerna, som ofta är medlemmar i något av studieförbunden, och de nya rörelserna använder sig av studi-

---

18 Rapport från Kulturrådet 1986:6. Utvärdering av kulturverksamheten inom folkbildningsorganisationerna

ecirkeln som form. (Se vidare kapitel 5). Det är viktigt att studieförbunden tar vara på ungdomars vilja att påverka och även försöker nå nya grupper. För detta krävs en öppenhet och lyhördhet när det gäller verksamhetens arbetsformer och inriktning.

4.4 Samhällsutvecklingen - ett bakgrundsresonemang

Genom en explosionsartad massmedial utveckling påverkas ungdomarnas kultur idag från många olika håll. Det är dessutom omöjligt att klart avgränsa något slags historiskt förlopp för dagens ungdomskulturer. De har nämligen rötter långt tillbaka.

Naturligtvis betyder industrialismens framväxt under 1800-talet med avvecklandet av skråväsendet, utbyggandet av skolan, statsmaktens utbredning och utvecklandet av ett modernt kapitalistiskt samhälle, enormt mycket.

> *"Genom detta förlopp uppstod (på ett nytt sätt) ungdomen som avskild och allmän social kategori, bestämd av det moderna samhällets nya konfliktfyllda kraftfält"*
> skriver Johan Fornäs, Ulf Lindberg och Ove Sernhede.[19]

I det gamla samhället fanns bestämda strukturer där ungdomarna hade sina platser och roller och på ett naturligt sätt kunde socialiseras in i samhället – gesällorganisationer, ynglingalag osv, skriver de vidare

Men under industrialismen föll dessa sönder och ersattes efter hand med nya. I denna process spelade skolan en central roll. Dess funktion blev ju att sortera, fostra och disciplinera barnen.

Industrialiseringen ledde också till en urbanisering. Det nya stadslivet medförde också nya ungdomsproblem. Nya krav ställdes på arbetskraftens rörlighet och en mer flexibel livsföring. Det kunde nu komma sig att man bytte arbete, bostad och vanor flera gånger om. Detta fick till följd att de gamla familje- och släktskapsbanden splittrades upp på det lokala planet.

Med den ökade invandringen följde en större kulturell mångfald. Det ledde naturligtvis till bättre valmöjligheter och frihetskänsla, men innebar också ett ökat individuellt ansvar för ens handlingar.

Under 60-talet kom de stora miljonprogrammen och förorter till storstadsområdena växte fort upp. 1962 beslutades att införa 9-årig grundskola för alla, och från 1940 till 1970 växte antalet studerande vid högskolan från 10 621 till 124 440.

---

19 Fornäs J. Lindberg U.Sernhede O. Under rocken, 1988

Skolan blir således en alltmer dominerande livssfär för ungdomarna under allt längre tid av deras liv. Inträdet på arbetsmarknaden senarelades. Ungdomstiden förlängdes succesivt för alla människor och samhället satsade mer resurser på ungdomarnas fritid.

Fornäs och hans medförfattare beskriver också hur konsumtions- och fritidsindustrin växer enormt under 60-talet. Det blir nu vanligare med semesterresor, husvagnar, fritidsbåtar, sommarstugor, tv-apparater och stereoanläggningar.

Denna informations- och nöjesindustri förde omvärlden närmare familjerna. Särskilt kom kulturella strömmar från USA via media till Sverige.

Men välfärdens baksidor har blivit allt tydligare. Trots vår höga levnadsstandard finns det stor ensamhet, ångest, drogproblem och främlingskap. Med samhällsförändringarna följer också en upplösning av normsystemet. De traditionella normgivarna som kyrkan och folkrörelserna har minskat i betydelse.

Många ungdomskulturer kan ses som ett slags försök att med hjälp av symboler - kläder, konst, musik mm - hantera en förvirrad tid.

> *"Vårt samhälle är komplicerat och har undergått en snabb förändring under de senaste generationerna. Föräldrarna och politikerna frå svårt att "hänga med" i ungdomarnas upplevelser"* skriver Kerstin Ögren.[20]

Det är synnerligen viktigt att komma ihåg att de som idag utgör ungdomsgenerationen aldrig upplevt vare sig det trygga, traditionsbundna välfärdssamhället eller den explosionsartade utvecklingen under 50- och 60-talen.

Fornäs menar att dagens ungdomar istället präglas av en ny osäkerhet och en ny krismedvetenhet. Han kallar ungdomarna för en "senmodern krisgeneration".

Klyftan mellan de förhoppningar som skapas i det moderna samhället och de verkliga möjligheterna att infria dem växer - därmed också frustrationen.

Sammanfattningsvis kan vi med hjälp av Fornäs´analys beskriva ungdomarnas uppväxtmiljö som en brytningspunkt mellan två huvudtendenser i det framväxande nya samhället:

Under 50- och 60-talen drogs alltfler livsområden in under det starka samhällets institutioner. som päglades av ett slags instrumentellt tänkande där effektivitet var ledordet. Barnomsorg, utbildning och fritid professionaliserades, och experter fick rollen som barnuppfostrare. De tidigare samlevnadsformerna föll sönder.

---

20 Ögren K. Att möta ungdomars behov. Samhällsplanering för framtiden, 1985

Medborgarna blev allt mindre autkoritets- eller traditionsberoende. Kristendomens tolkningsnycklar minskade i betydelse . Man kan kalla detta för en kulturell friställning vilket gjorde att individen själv i mycket högre grad fick skapa sina egna normer och livsformer. Inte minst inställningen till sexualiteten förändrades.

Å andra sidan ökade den kritiska inställningen till det starka, genomorganiserade samhällets framsteg. Frågor som individens roll gentemot kollektivet blev centrala. Denna kritik mot ett samhälle som i minsta detalj lägger livet till rätta beskrivs i en bok av Yvonne Hirdman.[21]

Kerstin Ögren menar att effekterna av den starka professionaliseringen och samhällets övertagande av fritidssektorn har lett till att fritidsledarna ger service – aktiviteter – åt ungdomarna. Det uppstår ett slags producent-konsument förhållande, och det mer personliga ansvaret för varandra och den grundläggande solidariteten kommer bort. De mellanmänskliga relationerna blir i stället anonyma.

Ögren pekar också på hur samhällets ambitioner att ständigt prestera och göra något *för* ungdomarna negligerar de yngres behov av att bara vara i en gemenskap och betyda något som individ i ett sammanhang.

Frågan är om man kommer åt ungdomarnas problem och behov genom att ständigt aktivera dem?

4.5 Behovet av ett eget rum

Utvecklingen där de professionella ungdomsarbetarna har fått en "fixarroll" har ofta lett till att man tagit ifrån ungdomarna deras engagemang och ansvar. En annan effekt är att många ungomar upplever att de är övervakade och kontrollerade av vuxenvärlden och att deras egna fria rum försvunnit.

I rapporten "Bland Aros Djäknar" beskriver Benny Henriksson hur många av de professionella ungdomsarbetarna ser McDonald´s hasmburgerrestaurang i centrala Västerås som en "mycket olämpliga ungdomsmiljö" medan forskaren Peadar Kirby ser den som ett av de få fria rum som i dag erbjuds ungdomarna i Västerås.[22]

I boken "Rum och rörelser. Om ungas inre och yttre livsrum" beskriver Mats Lieberg hur ungdomar idag förhåller sig till offentliga platser och rum på ett annorlunda sätt än vad de vuxna gör.[23]

---

21 Hirdman Y. Att lägga livet till rätta, Maktutredningen, 1989

22 Henriksson B. Bland Aros djäknar, Västerås som ungdomsstad, 1990

23 Lieberg M. Stamställen och stråk. Ur antologin Rum och rörelser. Om ungas inre och yttre livsrum

"Det som speciellt fångat mitt intresse är ungdomars behov av att avgränsa egna rum eller territorier där de själva kontrollerar tillgänglighet och händelseförlopp. I en del fall måste detta få ske ostört och utan insyn av vuxenvärlden..." skriver Lieberg.

Den yngre generationen värdesätter opretentiösa möten, det oorganiserade småpratet. Medan den äldre generationen har en tendens att moralisera över de yngres "icke-aktivitet".

Men Lieberg och andra forskare visar tydligt att livet på gatorna, bakgårdarna, caféerna, hamburgerbarerna osv är en betydelsefull social aktivitet som hör till de ungas identitetsutveckling och kultur. För ungdomar är nämligen offentlighetens sociala dimension mycket viktig. Därför söker man upp platser där man bara kan få vara för sig själv och bryta åsikter, tankar och handlingsmönster med varandra.

"Bilden av den farliga gatan som säte för destruktiva handlingar, kriminalitet och vandalisering tynar bort. Istället växer det fram en bild av staden som en berikande miljö där de unga kan mötas, umgås och hämta inspiration och styrka" fortsätter Lieberg.

Han definierar olika typer av "rum" som de unga tycker om att befinna sig i:

- Stamställen: t ex caféer, fritidsgården, järnvägsstationen
- Stråk: t ex gågator, torg. Saknar fasta gränser. Innebär rörelse, trängsel, konfrontation och oplanerade möten.
- Mellanrum: pressbyråkiosken, trappuppgången – platser som förbinder det offentliga och det privata – "att bara stå och hänga vid".

Vuxensamhället måste självkritiskt fråga sig om det inte i all sin prestationsiver alltför hårt har organiserat upp och tagit över styrningen av ungdomarnas fritid. Behovet av den spontana leken, idrotten och småpratet tycks idag vara stort bland de unga.

Det är också nödvändigt att inse att det som i allmänhet betecknas som det offentliga rummet - politken, massmedia o dyl - behärskas av de vuxna. Medan "gatan", som faktiskt också är ett offentligt rum är ungdomarnas område. Därför vågar många vuxna sig inte in där - de är ju inte "kungarna".

Vi menar att det är viktigt att göra det möjligt för ungdomarna att skapa autonoma, självstyrande och fria rum och tillåta en lite mer "kontinental" stämning.

4.6 Ungdomskulturen – ett sätt att hantera en ny tid

"Krossar klockan
med mina tankar
- jag lever endast
med livets hastighet

Skiftar snabbt
till ny förklädnad
- jag behöver förändringar
med livets hastighet

Skapar kontrast
behöver inget kamouflage
- död och trött på
att inte vara mig själv

Skiftar färg
anarkistisk kameleont
- död och trött på
att inte vara mig själv

Mitt sinne
växer ut ur mitt huvud
- skiftande sinne
efter att ha varit död

Äntligen
det ser ut som jag vet nu
- att jag inte har
ett oförgängligt själv

Vem vet
vad ens själv är likt?
- jag är liknöjd
skapar själv mitt själv

Skiftar hastighet jag behöver det
- jag ändrar mitt liv
innan det ändrar mig

Michael Strunge

Thomas Ziehe, professor i pedagogik i Franfurt är samhällsanalytiker och ungdomsforskare. Han försöker problematisera frågan om ungdomskulturen och går emot alla försök att moralisera. Men han pekar också på faror och problem när han beskriver ungdomars sätt att hantera sin livssituation och just sitt förhållande till det moderna samhället.[24]

Den samhälleliga utvecklingen har inneburit att ungdomarna fått och blivit medvetna om att de har ett slags "rätt att säga upp relationen till föräldrarna", menar Ziehe. Dessutom är möjligheten till sexuella relationer inte längre ett kriterium på skillnaden mellan ung och vuxen. Snarare finns det skäl att anta att många unga människor idag har haft mer mångsidiga sexuella erfarenheter än sina föräldrar.

Ungdomarna översköljs dessutom av mängder av olika livsstilar som är ganska påträngande , särskilt genom massmedierna. Dessa framtvingar inidividuella val, men leder också till ett slags känsla av ambivalens och tvekan om man egentligen valt rätt.

Ziehe pekar också på frigörelsen från auktoriteter och traditioner som utmärkande för vår tid. Den enskilde har helt enkelt fått större spelrum för egna beslut - men också beslutsproblem.

I vår massmediala värld blir det allt svårare för de unga att se sig själva "med egna ögon". Deras syn grumlas ju av ett spektrum av massmedialt förmedlade synsätt, bilder och tolkningar. Att värja sig mot detta, att bygga upp och befästa egna subkulturella motkrafter har blivit lika svårt som nödvändigt, anser Ziehe.

Men det är just denna fortgående modernisering som är själva drivkraften bakom de olika ungdomkulturella yttringarna, som således kan ses som sätt att bearbeta dessa nya kriserfarenheter.

Vad det handlar om är att försöka hantera kylan, bristen på mening och tomheten i denna senmoderna tillvaro!

4.6.1 Sociala och psykologiska sätt att hantera en paradoxal tillvaro

"Moderniseringen av alla våra livsområden verkar skrida framåt oemotståndligt. Konsekvenserna är uppenbara, de berör vårt dagliga liv. Därför är moderniseringen inte bara "samhällelig" utan också i lika hög grad "kulturell", Moderniseringen genomtränger med andra ord vårt sätt att varsebli livsvillkoren. Den tränger in i våra tolkningar av världen, och den präglar oss..." skriver Ziehe.

Barndomen och ungdomen är ju idag indragna i samhällets och kulturens omfattande moderniseringsprocesser. Ungdomarna har till-

---

24 Ziehe T. Kulturanalyser: ungdom, utbildning, modernitet, 1989

gång till debatter kring stora samhällsproblem. Världen har på ett sätt trängt in i vardagsrummet via radio och tv. Ingen kan undgå att beröras. Ungdomarna har således tillgång till samma värld som de vuxna.

Detta leder naturligtvis till tidig mognad, men innebär också att skyddsnätet försvinner. Ungdomarna bombarderas dagligen av de stora världsproblemen: miljöförstöring, krig, svält, katastrofer osv.

Hur bearbetar man då denna förändrade livssituation?

Allmänt vill vi peka på några drag som vi i likhet med Ziehe tycker är tydliga bland dagens ungdomar.

Längtan efter individualisering. Ungdomar söker sig själva och längtar efter att få betyda något som individ. Det handlar också om en vilja till att fördjupa de personliga relationerna och uppleva intensiva känslor.

Om man hårdrar det kan man säga att förr så kom arbetet såväl socialt som psykiskt i första rummet och först därefter relationerna. I dag tycks de flestas arbetsförmåga höra nära samman med hur deras personliga relationer fungerar.

> *”Alltfler unga människor fungerar inte enligt den "kyliga logik" som definieras av mål och medel...utan deras behov har såväl vad artikulation som tillfredsställelse anbelangar blivit mer ostrukturerade, flytande och obegripliga för utomstående”* hävdar Ziehe.

Det teknokratiska samhällets starka centrering kring effektivitet och rationalitet och detaljplanering fungerar inte på den nya generationen medborgare.

Självkänslans ökade sårbarhet. Dagens unga är mycket känsliga inför vad kamrater och omgivning ska anse och förvänta sig av dem. Tillsammans med denna förmåga att leva sig in i andras situation ökar också rädslan för att den andre ska ringakta mig, avvisa eller såra mig.

Motivationsförskjutning. Ziehe pekar på förmågan att ställa frågor till sig själv av typen: Ska jag kräva det här av mig? Behovet av att vara berörd ingår i detta. Ungdomars handlingar och engagemang drivs mer av ett slags lustprincip än en pliktprincip. I en livsvärld som upplevs som kylig och anonym växer ju behovet av att få respons. Personer, relationer, ideologier osv. granskas ur perspektivet: Vad har de med mig att göra?

Intresset för realism. Genom massmediaexplosionen har medvetenheten om omvärlden och om samhällsfrågorna ökat. Dagens ungdomar vänder den tradtionella politiken ryggen, men är högst engagerade i hur samhället ska vara utformat.

Intressant är också att se hur stilarna - exempelvis kläderna - har fått en ökad betydelse. Kroppens expressivitet betyder också mycket - t ex finns ett växande intresse för tatueringar och de flesta rockvideofilmerna har det kroppsliga i förgrunden.

Men också i den samhälleliga kampen utgör kroppen ett viktigt språk och verktyg att protestera med. Tänk på husockupanterna, trädkramarna och andra civil olydnadsaktioner. Kroppen kan i detta fall sägas representera det sista man har, men som ingen kan ta ifrån oss.

Ziehe med flera ungdomsforskare beskriver ungdomskulturerna som olika slags orienteringsförsök i tillvaron. Framförallt tar man fasta på tre inriktningar:

Subjektivering – längtan att bli älskad och bekräftad som den man är. Fruktan för tomhet och mellanmänsklig kyla.

Ontologisering – längtan efter att befinna sig i ett större sammanhang. Fruktan för förlusten av en överordnad mening. Religiösa yttringar. Ekologisk naturfilosofi.

Estetisering – längtan efter stegrad intensitet. Fruktan för tristessen och ledan i det välordnade samhället. Klädstilar, graffiti, datoriserade tecken.

Ziehe påpekar att ungdomar provar olika livsstilar "på försök" hela tiden. En tid tillhör de kanske punken, en annan rapen osv. Hela tiden är de utsatta för en press att gestalta sig själva och sina liv. I detta ligger naturligtvis en större valfrihet, men också att ungdomarna är mer utlämnade åt kommersiella och andra krafter som erbjuder den mening och vertyg att tolka verkligheten med.

Denna kolonialisering av medvetandet genom mediaförmedlade bilder och symboler gör det också svårare för de unga att särskilja egna erfarenheter från de massmediaproducerade eller produkterna från nöjesindustrin.

Därför bör vuxensamhället vara vaksamt på farorna i ungdomskulturens mer kommersiella delar samtidigt som ett moraliserande och fördömande inte är rätt väg att gå.

Irritationen över ungdomens beteende speglar ju i själva verket en djup ovisshet och oförståelse. Framförallt bör vuxengenerationen göra klart för sig att ungdomens situation idag inte blir mer begriplig för att de äldre erinrar sig sin egen tid som unga.

Ungdomsproblematiken - dvs. övergången från barndom till att bli vuxen - kan nämligen aldrig ses som ett slags evig, oföränderlig kris som sett likadan ut i alla tider. Det är ett olyckligt ohistoriskt perspektiv.

Tvärtom handlar det ju om ungdomens livssituation i en bestämd historisk och kulturell miljö. Därför är det viktigt att inse hur genomgripande de socioeknomiska förutsättningarna förändrats i jämförelse med den äldre generationens.

En växtplats?

Du föds
Ingen har frågat dig om du vill leva
Du lever
Du formas av allt du möter
samtidigt som du försöker leva ut det som är du
Du mognar och du anpassas
Du slår rot, växer och utvecklas,
bär frukt och förtvinar så småningom
Så blir det om livet får möjlighet

Men ibland får livet inte chansen
Det som var tänkt som en vacker blomma
förvtinade redan innan den hade fått möjlighet att slå rot
Det som var tänkt att bära frukt
frös bort i kyla och blåst

Olika människor behöver olika jordmån
Att växa
innebär att få en spänningens balans
mellan det inre och det yttre
mellan växt och miljö

Många far illa under sina första år
Man får inte möjlighet att uppleva trygghet
närhet, omsorg, tillit och gränser
Man far illa
och en del av det som växt
kan brytas av, frysa bort eller helt enkelt inte våga växa mer
Men ofta vinner ändå livslusten
nyfikenheten och skapargläjdjen
spontaniteten och öppenheten
Möjligheten till utveckling
Möjligheten till att växa till en hel människa
beredd att möta allt det livet innehåller

Jan-Erik L Perneman

4.7 Den existentiella hemlösheten

"Att vara utan väggar är inte frihet,
det är hemlöshet"

Så skriver den finlandssvenske poeten Claes Andersson i en av sina dikter. Denna strof beskriver mycket av vårt välfärdssamhälles dilemma.

Många människor, inte minst ungdomar upplever idag ett slags existentiell hemlöshet. Frågor om meningen med livet, ångest, kärlek och solidaritet ryms inte inom vårt teknokratiska och ekonomifixerade samhälle.

De traditionella folkrörelserna har många gånger fastnat i sina förlegade strukturer och arbetssätt och fungerar inte alltid som "hem" för människor där de djupare livsfunderingarna kan komma fram.

I skriften "Livets mysterier" som civildepartementet givit ut framkommer hur stort behovet är bland ungdomar att få tala om just existentiella frågor, men att de upplever ett ointresse från vuxenvärldens sida - många saknar överhuvudtaget någon som lyssnar.[25]

Hans Åkerberg visar i rapporten "Livet som en utmaning" att självmorden ökar bland de svenska tonåringarna. I dag är självmord den vanligaste dödsorsaken – t o m vanligare än trafikolyckor - bland ungdomarna.[26]

Detta måste tas på allvar av beslutsfattarna som självkritiskt bör fråga sig vad det är för ett välfärdssamhälle man skapat. Att känna sig existentiellt hemlös är tecken på att demokratin och delaktigheten inte fungerar som den ska.

Dessutom bör den stora tillströmningen av unga människor till mer eller mindre seriösa religiösa sekter ses som ett tecken på att det inte står rätt till med samhällets innersida.

4.7.1 Ångestens tidsålder

Hans Åkerberg visar i sin stora undersökning att en majoritet av ungdomar i 16-19 årsåldern känner ångest inför samhällets oförmåga att ta deras livsfrågor och grubblerier på allvar.

Just i denna ålder sker ett intensivt identitetssökande. Frågor som, Varför lever jag? Varför finns lidande? Varför måste man dö? Finns

---

25 Barn och ungdomsdelegationen. Livets mysterier, En bok om ungdomar och livsfrågor, 1989

26 Åkerberg H. Livet som en utmaning-Existentiell ångest hos svenska gymnasieelever, 1987

det någon Gud? Vad är egentligen livets mening?, präglar ens tankearbete.

Internationell forskning definierar vår tidålder som ångestens tid, och man kan inte komma ifrån att antalet självmordsförsök och genomförda självmord påtagligt har ökat bland särskilt tonåringarna under det senaste decenniet.

"Individen tvingas vända sig inåt; han blir besatt av identitetsproblemet i dess nya form, nämligen: Även-om-jag-vet-vem-jag-är-så-betyder-jag-ingenting. Jag kan inte påverka andra. Nästa steg är apatin. Och det som kommer därnäst är våldet. Ingen människa kan nämligen uthärda den ständigt bedövande känslan av att vara maktlös."

Rollo May om sin syn på "ångestens tidsålder".[27]

Som vi sett ovan talar Ziehe om ungdomars behov av subjektivering, och om hur en helt ny socialisationsform vuxit fram för dagens unga. Dessa tvingas nämligen numera att själva lösa sina problem och skapa sig sina jagideal.

Åkerberg visar hur denna i och för sig värdefulla frihet och kulturella friställning också skapar existentiell ångest. Att ungdomssjälvmorden kraftigt ökat ser han som ett folkhälsoproblem.

Åkerberg skiljer på tre slags ångesttyper som många ungdomar drabbas av:

- Ångesten för ödet och döden
- Ångesten för tomhet och meningslöshet
- Ångesten för skuld och förtappelse

När det gäller dessa sorters existentiell ångest kan olika samhällsinstitutioner, på grund av oförmåga och stelbenthet, i hög grad medverka till en förstärkning av ångesten.

Åkerberg konstaterar att det finns mekanismer i samhällsstrukturen som hindrar individen att ge ut av sig själv. Istället skapas en känsla av vanmakt och isolering.

Typiskt för vårt teknokratiska samhälle, där allt ska vara rationellt och mätbart, är att den så kallade vertikala dimensionen, dvs tillvarons djupare frågor - innersidan - inte får plats, utan trängs undan av den dominanta och expansiva horisontella dimensionen.

"Ekonomi, arbete och välfärd blir trygghetsattributen, men hos dagens gymnasieelever spelar dessa frågor ... blott en andrahandsroll"

---

27 Ur Åkerberg H. Livet som en utmaning – Existensiell ångest hos svenska gymnasieelever, 1987

skriver Åkerberg och konstaterar att ungdomen är måttligt intresserad av alla tekniska framsteg som välfärdssamhället har att erbjuda.

Dagens ungdomsgeneration reagerar i mångt och mycket mot vårt avindividualiserade och teknikfixerade samhälle. För den äldre generationen var det materialismens hägrande mål som drev dem i sin samhällskamp, men dessa mål tycks idag inte i lika stor utsträckning hägra för de unga. Istället längtar man efter en rehumanisering av samhället.

4.7.2 Finns plats för själen?

"Han var femton år
och sköt sig själv
med gevär
femton år
och galen av olycka
och ändå fick han
så mycket coca-cola han ville ha
och hamburgare och pommes frites
och pengar
om han bara sagt till
kunde han fått mer
så sköt han sig själv
med gevär
han var femton år och galen
av olycka"

Ur "Den inre revolutionen" av David F Olson.

Olof Palme varnade en gång för att den materiella välfärden bara skulle bli ett skal utan innehåll och att samhället skulle förlora sin själ.

I en diskussion om ungdomars delaktighet bör även frågan om ungdomars existentiella frågor få plats och tillåtas komma till uttryck i samhällsformandet.

Vi måste fundera över hur samhället fungerar rent mänskligt och om våra politiska partier och folkrörelser bryr sig om även människans själ.

Socialpsykologen Erich Fromm beskriver två olika livsstilar: ägandets och varandets. Hans analys går att använda även på vårt svenska samhälle.[28]

Samhället präglas mycket av ett ekonomistiskt tänkande, där strävan efter maximal vinst är dominerande. Detta präglar även kulturen och människors vardagliga relationer till varandra. Med eknomismen

---

28 Fromm E. Att ha eller att vara, 1972

följer en viss människosyn, nämligen den ekonomiska människan, "Homo œconomicus".

Den ekonomiska människan styrs av sitt egenintresse och hennes handlingar går ut på att för egen del skapa största möjliga "vinst". Detta gäller inte bara det materiella utan lika mycket de mänskliga relationerna. Vänskap ses som ett slags marknadsmässig kontraktsrelation. Kärleken blir därmed ett resultat av ett slags rationell kalkyl; man älskar om vinsten av att älska överstiger kärlekens kostnad.

Naturligtvis finns inte denna människa, men dragen och tendenserna att eknomisera allt i tillvaron är tydliga i dagens samhälle. Även politikerna har anammat detta synsätt och mycket av den politiska debatten handlar om hur mycket väljarna tjänar på att rösta på ett parti.

> *"Som en konsekvens av egoismens dominerande ställning tror våra samhällsledare att människor endast kan påverkas av utsikterna till materiella fördelar."*
>
> Erich Fromm

Fromm beskriver också vilken otrygghet denna ekonomistiska – ägandets – livsform skapar. Människan har ju hela sin trygghet i något som är utanför henne själv och är därför ständigt rädd för att förlora vad hon har. För om hon är det hon har och hon förlorar detta, så vad är hon då?

I varandets livsform har människan däremot sin trygghet i sig själv och inte i yttre saker. Jag är den jag är och har ett oerhört värde just i det att jag är människa helt enkelt. Därför har jag också mod att ge av mig själv till andra och solidariteten kan utvecklas.

Vårt samhälle är i mångt och mycket inriktat på konsumtion och ägande. Vi tillhör ett av världens rikaste länder samtidigt tycks vi vara experter på ensamhet och ångest.

I en tid då många befinner sig i ett slags existentiellt vakum och kyrkans tradtionella symboler och språk inte längre fungerar som tolkningsverktyg uppstår en normlöshet och förvirring.

Kyrkorna, liksom de traditionella folkrörelserna, förmår inte alltid kanalisera ungdomars längtan och engagemang. Därför uppstår andra rörelser som suger åt sig de unga.

4.7.3 Jakten på de starka ledarna som har sanningen

I en tid då många befinner sig i ett slags existentiellt vakuum och kyrkornas traditionella symboler och språk inte längre fungerar som tolkningsverktyg uppstår en normlöshet och förvirring.

Kyrkorna liksom de traditionella folkrörelserna förmår inte alltid kanalisera ungdomars längtan och engagemang. Därför uppstår andra rörelser som suger åt sig unga.

I början av 1980-talet kom den så kallade framgångsteologin från USA till Sverige. Denna rörelse är i sin struktur ytterst auktoritär. Medlemmarna får inte ifrågasätta ledarens ståndpunkter, för han står i Guds tjänst och talar Guds sanningar. Livets Ords bibelskola i Uppsala drillar sina elever i lydnad och underdånighet gentemot lärarna, t ex lär de sig att skratta på order.

Framgångsteologin kan ses som ett slags ekonomisk variant av kristendomen. Det är den starka människan som lyfts fram och rätt tro anses ge framgång i livet, även materiellt sett. Sjukdom och tvivel anses bero på felaktig tro och är av Djävulen.

Förutom Livets Ord finns en mängd liknande auktoritära, religiösa sekter som attraherar ungdom idag.

Den Svenska kyrkan spelar en viktig roll när det gäller den existentiella hemlösheten. Statskyrkan har tyvärr alltför mycket blivit en myndighet. Formerna har blivit viktigare än innehållet. I den statliga "famnen" slår man sig till ro och antar inte de utmaningar som bjuds i det moderna samhället. Detta ger utrymme för rörelser som Livets Ord att värva medlemmar bland ungdomen.

4.7.4 Behov av att bli bekräftad

"Man vill bli älskad
i brist därpå beundrad
i brist därpå fruktad
i brist därpå avskydd och föraktad
man vill ingiva människorna
någon slags känsla
själen ryser för tomrummet
och vill kontakt
till vad pris som helst"

Hjalmar Söderberg

Söderbergs beskrivning av själen som "ryser för tomrummet och vill kontakt" är mycket talande för hur många ungdomar upplever sin livssituation idag.

Dagens ungdomsgeneration har växt upp i ett starkt och väl fungerande välfärdssamhälle och fått del av en hög materiell levnadsstandard.

Den äldre generationen upplever kontrasten mot den hårda krigs- och efterkrigstiden, då samhället i mycket präglades av brist på grundläggande förnödenheter. De äldre har därför svårare att begripa

ungdomars missnöje med tillvaron. De uppfattar inte den nya sortens brist som i stället uppstått, nämligen bristen på mening och tillit till livet.

Dessa bristformer kan aldrig bli begripliga så länge de jämförs med efterkrigstidens. Vuxengenerationens erfarenhetsvärld går inte att kopiera till den yngre generationens.

Tvärtom är det viktigt att det etablerade äldresamhället är ödmjukt inför de ungas existentiella oro och tar deras frågor på allvar.

Varje människa har ett behov av att bli bekräftad. Om verklig delaktighet ska kunna uppnås, bör *hela* människan få plats.

Psykologen Margareta Berggren beskriver i boken "Livets mysterier" hur mängder av ungdomar ringer hennes radioprogram Dialog och beskriver sin längtan och sina innersta funderingar.[29]

Det är vanligt att ungdomar säger till henne. *"Vuxna ger oss det de tror vi behöver: prylar och aktiviteter. Men vi vill ha något annat, någon som lyssnar."*

Finns det plats för själarnas möte i vårt samhälle, undrar Margareta Berggren. Det är en viktig fråga även ur ett demokratiskt perspektiv. Existensfrågorna har alltför länge varit tabubelagda inom politiken. Men det är nödvändigt att lyssna in den yngre generationens grubblerier och brottningsmatch med tillvaron.

4.8 Språket som ett hinder för delaktighet

"Språket är som ett oändligt träd med ständigt nya rötter", skriver poeten Göran Sonnevi i diktsamlingen Språk Verktyg Eld. Sonnevi ser språket som ett verktyg att greppa verkligheten med, och hans dikter beskriver en människas kamp att förstå tillvaron trots att hennes språk är dött och inte fungerar längre.

"Du ser också ditt liv försvinna, som om utan språk
analysens verktyg måste uppfinnas
på samma sätt
som Marx uppfann sina verktyg
i Kapitalet
leninsimens verktyg
lika otillräckliga
som de tidiga
kapitalistiska apologeternas verktyg"

Termen språk använder vi på många olika sätt, alltifrån den grammatiska till den mer sociala eller psykologiska betydelsen. I diskussionen

---

29 Barn och ungdomsdelegationen. Livets mysterier. En bok om ungdomar och livsfrågor, 1989

om delaktighet och demokrati bör även språkets betydelse lyftas fram.

Språket är nämligen en starkt gruppsammanhållande faktor. Det gäller inte bara olika nationaliteter, utan resonemanget kan brytas ned till individplanet – den lilla gruppens språk.

> *"I själva verket är just språket i allmänhet den faktor som mer än något annat håller samman (rent av definierar) en viss social gruppering."* skriver språkforskaren Per Linell

Linell menar att individens identitet också i högsta grad är beroende av språket. En person som inte riktigt behärskar någon grupps språk har ofta problem med sin egen identitet och självkänsla.

Just språklösheten eller detta att inte tala samma språk som det etablerade samhället är ett hinder för delaktigheten och därmed ett hot mot demokratin.

Språket är i sig komplext, för det är både en konserverande kraft som befäster samhällsmönster och exempelvis fördomar, men kan också utmana det bestående och vara en del i samhällsförändringen.[30]

I detta kapitel ska vi beröra språket ur ett delaktighetsperspektiv. Framför allt lyfter vi fram problemet med språk och klasstillhörighet, språk och kön, och ungdomsspråk contra vuxenspråk. Grundfrågan handlar om Maktens språk som ett hinder för ungdomars delaktighet och inflytande

4.8.1 Språk och klass

Låginkomstutredningen har ett kapitel om "politisk fattigdom", som berör språkproblemen. Utredningen beskriver hur en miljon svenska medborgare uppgav sig inte kunna författa ett brev till en myndighet, lika många sade sig inte heller känna till någon som skulle kunna hjälpa dem.

Språket är till stor del ett socialt arv, och med språkets hjälp socialiseras individen in olika grupperingar i samhället: familjen, kamratgruppen, skolan, arbetet, den sociala klassen osv.

Under det senaste decenniet har en hel del forskning gjorts om språk och klasstillhörighet. En av föregångarna är den engelske sociologen Basil Bernstein som studerade variationer i språkbruk och skolframgång hos engelska skolbarn framför allt i Londonområdet. Bernstein konstaterade att arbetarbarnen klarade sig mycket sämre i skolan än medelklassens och att detta till stor del hade med arbetarbarnens bristfälliga språk att göra.[31]

---

30 Linell P. Människans språk, 1985

31 Bernstein B. refererad i Linell P. Människans språk, 1985

Utan att fördjupa oss i Bernsteins teorier, som blivit kritiserade från olika håll, menar vi dock att sambandet mellan språk och klasstillhörighet är en viktig fråga, inte minst för debatten om hur vår svenska skola ska kunna fungera bättre och bli mer demokratisk.

Som vi beskriver i kapitel 6 är det i mångt och mycket medelklassens värderingar och språk som dominerar skolarbetet och läromedlen. Det innebär något av en kulturkrock för arbetarbarnen. Deras erfarenheter får inte någon plats. För att "lyckas" måste de anpassa sig och sitt språk till rådande värderingar. En uppgift för den som vill demokratisera skolan bör därför vara att se till att alla elevers erfarenheter och språk värderas, men också att alla får möjlighet att utveckla sitt språk och får de nödvändiga verktygen för att hantera verkligheten.

"Språket spelar en avgörande roll i människans liv. Att få tillgång till ett fullgott språk måste ses som en grundläggande mänsklig rättighet." skriver Per Linell.

4.8.2 Språk och självförtroende

Språk och självkänsla hör oerhört nära ihop. Att inte fullt ut behärska det språk som ens omgivning använder skapar osäkerhet och otrygghet. Den så kallade språkfattiga kan inte eller vågar inte använda sitt språk i många situationer, särskilt offentliga. Därmed avhänder hon sig många möjligheter att påverka politiskt, ekonomiskt och kulturellt och genom det förbättra sin livssituation.

I stället är det de språkligt avancerade, som besitter kunskaperna och det etablerade normerande språket, som får utöva den politiska, ekonomiska och kulturella makten.

Särskilt i en tid då det gamla industrisamhället, där den stora klasskillnaden rörde sig om kapital, nu övergår till ett postindustriellt eller ett "informationssamhälle" kommer just kunskaper och språket att vara en maktfaktor.

Den språkfattiga tvivlar på sig själv och sin förmåga att delta i samhällsarbetet och känner sig helt enkelt inte delaktig i den demokratiska processen. Klyftan mellan de som innehar det etablerade språket och de som inte har det tycks öka idag. Det är ett hot mot demokratin.

4.8.3 Språk och kön

Under 70-talet diskuterade man ganska mycket frågan om hur språket förhöll sig till kvinnors och mäns roller i samhället - särskilt yrkeslivet. Språket avspeglar tidigare samhällsmönsters normer och värderingar. T ex kan idag en tjej vara ombudsman och en kille sjuk-

sköterska. Språket befäster dock att egentligen är vissa yrken till för män och andra för kvinnor.

"Bruket av "han" gör kvinnan osynlig i våra lagtexter. Det framkallar föreställningar som gör att läsaren hela tiden tänker på situationer där män förekommer och agerar. Då kvinnor genom jämlikhetskampen har kommit i nya rättsliga relationer till män, kommer bevarandet av en könsspecifik språkform oftast att leda till förvirring, i enstaka fall till osynliggörande" skriver Berit Ås [32]

Idag strävar man efter könsneutrala texter, men fortfarande kvarstår många föråldrade skrivningar. En könsneutral lagstiftning kan också innebära att männens dominans befästs. Ett resultatet av jämställdhetslagen blir att männen, de redan priviligierade, var för sig och tillsammans, bvefäster sin dominans i umgänget med kvinnor.

Berit Ås beskriver på ett träffande sätt hur det manliga språket (vilket också innefattar ett kroppspråk) gör kvinnorna i politiken osynliga och nedtryckta. Hon skriver om fem så kallade härskartekniker som den manliga kulturen på ett sofistikerat sätt behärskar:

- Att göras osynlig
- Förlöjligande
- Undanhållande av information
- Dubbelbestraffningen
- Påförande av skuld och skam

Osynliggörande försiggår när kvinnor blir bortglömda, förbigångna eller "överkörda". Osynliggörandet fråntar kvinnor deras identitet eller påminner dem om att de är mindre värda. Att de är oviktiga och betydelselösa.

Förlöjligande försiggår när kvinnors insats blir förhånad, utskrattad eller inte tagen på allvar.

Undanhållande av information försiggår när män som en självklarhet vänder sig till andra män och kvinnor inte ges information om viktiga saker på arbetsplatsen eller i det politiska livet.

Dubbelbestraffning försiggår när det är fel både det kvinnor gör och det de inte gör. Den här tekniken tas i bruk mot dem som man har fördomar mot. T ex när kvinnor i kvinnorörelsen beskylls för att vara orsak till alla skilsmässor och samtidigt beskylls för att inte vara tillräckligt aktiva i politiken.

Påförande av skuld och skam sker genom förlöjligande och dubbelbestraffning. Det försiggår när kvinnor får veta att de inte är tillräck-

32 Ås B. Handbok i frigörelse, 1982

ligt bra, även om anledningen kan vara att de tänker och handlar annorlunda och på ett nytt sätt i förhållande till män, eller att de inte har kunnat skaffa sig tillgång till information som männen behärskar.

De här härskarteknikerna kan också användas mellan män.

På skolans område har en hel del forskning bedrivits om skillnaderna i killars och tjejers språkbruk. (se kapitlet om skolan). Men alltför lite har gjorts på det politiska området. Maktens språk har sällan definierats i termer som manligt – kvinnligt.

När kvinnorna dock började göra sitt inträde i det offentliga livet och engagera sig politiskt vittnade de om hur de som kvinnor kände det svårt att uttrycka sig offentligt.

I riksdags-, landstings-, och kommunpolitiken är fortfarande kvinnorepresentationen för låg för att jämställdhet kan sägas vara uppnådd. I de politiska partierna brottas man med problemet att det är alldeles för få kvinnor som sitter på ledande poster.

De politiska ungdomsförbunden är än idag alldeles för pojkdominerade, och ofta är det tjejerna som sitter tysta på sammanträdena och kurserna.

> *"Den politiska kulturen är intimt förknippad med den traditionella mansrollen med avseende på samarbetsformer, konflikter, debatteknik, språk och organisation. Både kvinnor och en ny generation unga män har svårt att anpassa sig till den mansdominerade politikerrollen"* hävdar förtroendeuppdragsutredningen.[33]

När vi tittar på flickor och pojkars deltagande och inflytande på olika arenor ser vi att språket är centralt. På område efter område visar det sig att det är den manliga medelklassens språk som gäller. Hösten 1989 hade DN en artikelserie om "klassresan", kvinnor och män som bytt klass. En genomgående erfarenhet för de som kom till tals i artikelserien är språkets betydelse. Många beskriver hur de varit tvungna att "byta språk" för att bli accepterade och lyssnade på i sin nya miljö. Att kvinnors sätt att uttrycka sig också innebär att inte bli lyssnad på.

Det är viktigt att flickorna - och många pojkar också för den delen - får ett sådant självförtroende att de vågar yttra sig på t ex sammanträden och vågar ta kontakt med olika myndigheter. Ett sådant självförtroende kan man få, om man märker att omgivningen lyssnar med allvar och respekt på det man har att säga. Det är därför viktigt, inte bara att flickor lär sig våga prata offentligt, utan också att poj-

---

33 SOU 1989:108 Förtroendevald på 90-talet. Betänkande från förtroendeuppdragsutredningen

karna vänjer sig vid att lyssna med allvar och respekt, även på flickor. De ska också visa att de lyssnar, så att den som talar får den återkoppling som stärker den språkliga självtilliten.[34]

När kvinnor väl yttrar sig på tex sammanträden tycker de många gånger att deras ord inte möter samma respekt som männens. Einarsson beskriver att man inte så sällan hör kvinnor berätta ungefär så här:

> *"Jag satt på ett möte och så sa jag nånting. Men det var ingen som brydde sig särskilt mycket om det. Fem minuter senare så sa en karl ungefär samma sak. Och då minsann! Då var det viktigt, då skulle det diskuteras och då skulle det utredas!"*

Einarsson gjorde ett experiment där en grupp studerande fick en text som började så här: *"Ingvar Lind, byrådirektör vid UHÄ, instämde vid journalistkonferensen i Uppsala i den utbredda uppfattningen att svensklärarutbildningen är dålig. Den har utretts två gånger redan och är under utredning, bla bla bla".*

De studerande skulle bedöma på olika skalor hur trovärdig, kompetent, nonchalant och mänsklig den här byrådirektören verkade. Varannan försöksperson fick emellertid en text där byrådirektören hette Ingvor Lind och omnämndes som hon istället för han. Enda skillnaden mellan texterna var att a hade övergått till o på tre ställen. Trots att Ingvar och Ingvor hade sagt exakt samma ord bedömdes Ingvar som mer kompetent och trovärdig än Ingvor. De var ungefär lika nonchalanta, men Ingvor var mänskligare.

Många samhällsdebattörer pekar på att 90-talet kommer att bli just kvinnornas årtionde, då de kvinnliga principerna ska dominera samhället. Men vad innebär detta egentligen? Vilka värden står det kvinnliga för?

> *"Vård av människor och människors närmaste miljö har varit kvinnors arbete och ansvar i det mänskliga samhället. De gemensamma erfarenheterna från detta arbete och ansvar är kvinnokulturens kunskapskapital"* skriver forskaren Louise Waldén.[35]

Waldén menar att om man använder de traditionella begreppen som "ekonomi", "effektivitet" och "organisation" ur ett kvinnoperspektiv, ändra begreppen innebörd. Det är helt enkelt en annorlunda ekonomi, effektivitet och organisation!

---

34 Einarsson J. Språk och Kön i skolan. Ur Flickor och pojkar lika utbildning? Pedagogiskt utvecklingsarbete vid Lunds universitet nr 86:146 1986

35 Waldén L. Pockettidningen R, nr 4:89

Typiskt för kvinnokulturen är det icke-hierarkiska tänkandet. I stället för den traditionella pyramidala organisationen som präglar både företag och folkrörelser är nätverket och de små överblickbara organisationsformerna kvinnokulturens motbild. Helhet, mångfald, relation, behov, omsorg och process blir därför viktiga begrepp.

Det kvinnliga språket bärs upp mer av värdeladdade ord. Det är personligare och mera rakt än det tradtionellt manliga. Ofta hänvisar en kvinnlig talare till sina vardagserfarenheter snarare än abstrakta teorier. Språket är mer kvalitativt inriktat än kvantitativt.

"Även politikerna och planerarna börjar nu söka kvalitativa mått. Tänk om våra olika världar kunde mötas på jämbördigt vis" säger Elsa Bolin, socialarbetare och författare till boken "Porträtt utan guldram - sex kvinnor i vården" i en intervju.[36]

Men det är dags att skapa ett nytt språk, som ser till hela människans behov och inte stannar vid de tekniska, mätbara resultaten.

I boken "Godmorgon pojkar och flickor" diskuterar författarna Jan Einarsson och Tor G. Hultman just språk och kön. De gör en uppdelning i det offentliga språket och det privata[37]:

- Det offentliga fjärrspråket - opersonligt, används för att planera, analysera och kontrollera.
- Det privata närspråket - personligt, används framförallt i familjen och på fritiden.

Flera undersökningar visar att flickornas språk ligger närmare det privata närspråket, medan pojkarnas mot det offentliga.

Einarsson/Hultman lät elever associera till olika ord och kunde på så sätt se hur tjejer och killar uppfattar ord på skilda sätt.

T ex visade det sig att tjejer ofta associerade till personer, medan killar associerade till miljöer: redskap och möbler. Men ordet "talare" gav motsatt resultat. Pojkarna associerade till personer, men tjejerna till "talarstol", "estrad", "papper", "vattenglas" osv. Bristen på kvinnliga förebilder inom det offentliga livet är tydlig - ingen associerade till någon kvinnlig talare.

Intressant är också att tjejerna associerade till nervositet och ensamhet i talarstolen. Förmodligen ett uttryck för vad många tjejer i det politiska livet ofta känner.

Åtskilliga undersökningar visar dessutom att män talar mer än kvinnor i offentliga och mer formella situationer.

---

36 Pockettidningen R, nr 4:89

37 Einarsson J. Hultman T G. Godmorgon pojkar och flickor. 1985

4.8.4 Maktens språk

"Bestjäl oss och kalla det nationalekonomi
Gör oss hemlösa och kalla det regionplanering
Förnedra oss och kalla det socialvård
Gör oss galna och kalla det mental hygien
Förgifta oss och kalla det miljövård
Söv ner oss och kalla det konsumtionsideologi
Gör oss arbetslösa och kalla det rationalisering
Vilseled oss och kalla det reklam..."

ur en dikt av Claes Andersson.

När det gäller det etablerade språket finns både ett slags offentligt byråkratispråk och ett politiskt språk. I dag tycks det dock som om dessa båda språkvarianter närmar sig varandra.

Utmärkande för det byråkratiska språket - eller SOU-svenskan som den också kallas- är inte bara att det ofta är mycket krångligt med långa meningar. Det är också abstrakt, opersonligt och mer tekniskt inriktat.

Människor får t ex beteckningar som ger intryck av att det inte längre handlar om personer. I stället kallas de normalkonsumenter, vårdbehövande, klienter osv.

De mänskliga aktiviteterna och handlingarna beskrivs mer som ett slags tekniska processer. Språket är avpersonifierat och inte värdeladdat.

I och med att det inte är ett rakt språk kan det till viss del bidra till en mystifiering av verkligheten. Att tala om att friställa i stället för att sparka eller om "ifrågavarande klientel anser..." skapar distans och skymmer vad det egentligen handlar om.

> *"Utredningar, beslut, betänkanden och rapporter avfattas på kanslisvenska. Ett språk som är mycket svårtillgängligt för vanligt folk. SOUenskan blir därmed maktens språk som mystifierar och skapar distans till ämnet och människorna"* menar Bo Holmberg.[38]

Holmberg menar att typiskt för SOU-språket är att det gör människor till föremål och tillvaron förtingligas. SOU-svenskan avskyr alla "intima" ord, i stället används abstrakta ordkonstruktioner.

Kanslisvenskan är klätt i en exakt och högtravande språkdräkt, men är egentligen många gånger vagt och oprecist. Vad är t ex "problembetonad ungdom" eller ett "indiciplinärt beteende"? Och vem definierar ordens betydelse?

---

38 Holmberg B. Öppet brev till betänkare, 1972

SOU-svenskan saknar termer för mänskliga egenskaper, relationer och beteenden och blir därför ett auktoritärt distanserat maktspråk.

"Makt kan utövas lättare om man inte är konkret och om man uttrycker sig så att få orkar läsa. Vi måste få det direkta, ickemanipulativa språket åter" menar Bo Holmberg.

Även det politiska språket har blivit alltmer teknokratiskt och oengagerande. Brandtalen - den värdeladdade agitiationen har ersatts med ett utslätat och opersonligt språk.

Politikernas tal förmår inte engagera och beröra längre. I stället upplever alltfler medborgare det som tomt och meningslöst pladder.

Politik tycks mer handla om att på ett så snärtigt och säljande sätt som möjligt fiska röster, än att på ett djupare sätt engagera människor för grundläggande idéer. Väljarna får rollen som passiva konsumenter av maktens fraser, och blir inte medskapare i samhället.

Det teknokratiska språket är slutet och öppnar inte för delaktighet. Det går inte rakt på sak, utan snirklar sig fram fyllt med teknikaliteter. Politikerspråket är format av den manliga kulturen med dess hierarkiska organisering och värderingar.

När ungdomars delaktighet i samhället diskuteras bör även frågan om språket lyftas fram. Mycket av det främlingsskap som ungdomar känner inför det politiska livet hänger samman med just språket.

Den yngre generationen har lärt sig kritiskt tänkande och reflexion i skolan och finner sig inte i auktoritära strukturer. En ung människa vill inte bara vara en passiv konsument av samhällets eller marknadens tjänster, utan själv medskapare och delaktig i samhällslivet.

Ett politiskt språk som i grunden är auktoritärt och ser människor som objekt/ting och inte personer förmår inte engagera den unga generationen. I stället skapas en distans och en klyfta mellan makthavarna och de unga.

Unga människor använder i allmänhet ett betydligt rakare språk än de vuxna, och det är ofta fyllt med värdeladdade ord. Dessutom skapar ungdomsvärlden ett eget "innespråk" som ofta innehåller symboler som ter sig obegripliga för den utomstående vuxengenerationen.

I ungdomskulturens språk finns ofta hetta och intensitet, vilket är raka motsatsen till det etablerade slätstrukna maktspråket.

4.8.5 Rocken - ett sätt att tala

"Våra kroppar dansar och vi skriker med jordens rytm:
med våra kläders kollage...
Tillståndet, skriket av liv
när de drömmar vi har kvar strömmar ut
och blandas abstrakt
blir verklighetens graffiti.
Aggressionerna som vi inte förtränger
leds ut genom våra sinnen.
Vi vet att vi ska förstå våra djupaste drifter
för att kunna styra stärka dom...
drifter som får folks ritualer att svartna i fixering
och teknokrater att löpa amok i sublimering.

Vi rasar ut i energi med stadens ljudljus
och låter spridda visioner av västvärld
sväva ut till rytm från Jamaica.
Vi vägrar stå stilla i köerna för sökande
Vi vägrar bli behandlade som köer
i dom syntetiska affärernas fäbodar
som stinker av överskott och fattigdom.

Vi bryter anonymiteten
med blå, lila, pink färger
under det svarta, oranga håret
som spretar fräckt mot himlen.

Vi är en energisk gerilla
krigare utan vapen och blod.
Vi slåss med vrede och energi
Vi skjuter med gitarrackord
Vi slänger granater av refränger
som rungar som gatpojkarnas och flickornas
"förskräckliga" skrik
medan våra armar varsamt åker upp i luften
och pekar ut nya riktningar för barnen..."

Så lyder delar av en dikt av den unge danske "punkpoeten" Michael Strunge som på ett utmärkt sätt ger uttryck för ett slags protestens språk ur ett ungdomsperspektiv. Musiken ligger som tema och dess livsstil utgör själva samhällskritiken.

Fornäs och hans kollegor har studerat rockens funktion i ungdomars identitetsarbete. De diskuterar musiken som ett språk som ungdomar i hög grad använder för att uttrycka sina känslor.

Visst är rockmusiken till stor del en massproducerad vara med starka kommersiella inslag, men det vore dumt att tro att den som just språk inte skulle ha ett viktigt bruksvärde. Den är ett uttryck för gemensamma behov hos stora grupper av människor. Dessutom kan den innebära en kritik mot rådande socialisationsformer.

Fornäs pekar på rockens förmåga att föra samman livsområden som annars är splittrade i det moderna vardagslivet. Musiken innefattar ju både det individuella och känslomässiga och det sociala och förnuftsmässiga.

> *"Vill man försöka förstå unga människors dragning till rock och pop, ligger det närmast till hands att hänvisa till beat och sound, till rytmen och kraften, till behovet av idoler som övergångsobjekt eller musikmiljöerna som totalupplevelser"* menar författarna till "Under rocken".

Helt klart är att rocken tycks erbjuda stora möjligheter till kollektiv kommuniaktion och gemenskap. Genom dess symboler för den helt enkelt människor samman. Texterna, klädstilarna, kroppspråket uttrycker unga människors verklighetsuppfattning eller samhällsprotest. Även denna form av språk måste få ha sin plats i samhällsdanandet.

Språket - En fråga om demokrati

Om ungdomarna ska kunna bli verkligt delaktiga i samhällsbygget och se det meningsfullt att engagera sig politiskt måste också det politiska och etablerade språket förändras. Det gäller att hitta ett nytt, öppet och mer demokratiskt språk som inte skapar distans utan engagemang.

Om vi ska kunna få en fungerande demokrati måste även de språkliga orättvisorna bekämpas. Skolan har en viktig uppgift att se till att alla barn ges möjlighet att utveckla sitt språk och därmed sin identitet och på så sätt få självförtroende som samhällsmedborgare.

Om alla ska kunna vara delaktiga i samhället måste människors och olika gruppers språk få en plats. Den yngre generationens sätt att uttrycka sig och beskriva verkligheten bör tillmätas ett värde i samhällsdebatten.

4.9 Våra bedömningar och förslag

Mycket tyder på att humanistisk folkbildning och kulturupplevelser kommer att bli allt viktigare i en tid av snabba omställningar inom teknik, arbetsliv och informationsindustri.

Tillsammans med studiecirklarna i estetiska ämnen utgör studieförbundens kulturgrupper den dominerande formen för amatöraktivitet. Inte minst ungdomar deltar i denna verksamhet.

Olika utredningar har visat att organisationerna bättre än kulturinstitutionerna förmår att engagera kortutbildade och kulturellt passiva grupper.

Unga, kvinnor och arbetare deltar i hög grad när det gäller det egna skapande som sker inom föreningslivet via studieförbunden. Trots detta har stat, landsting och kommuner under årens lopp ökat stödet till kulturinstitutionerna, utan att i motsvarande grad öka stödet till det folkliga kulturlivet.

Vi menar att man bör prioritera stödet till kulturverksamheten i studieförbund, kulturorganisationer och folkrörelser. Det är också viktigt med ökade kontakter mellan institutionerna och organisationslivet, liksom mellan de nya rörelserna och de etablerade organisationerna.

Vi uppmanar därför stat, landsting och kommuner i bidragsgivningen att prioritera ungas eget skapande och engagemang inom kulturområdet.

För att underlätta studieförbundens arbete bland ungdomar måste den statliga detaljregleringen tas bort. Studieförbunden och dess medlemsorganisationer måste själva få fatta beslut om exempelvis viss prioritering av olika åldersgrupper.

Kommittén menar att det är viktigt att studieförbunden även i ett mindre detaljreglerat system har höga kvalitetskrav. Exempelvis på rockmusikens område måste ansträngningar göras så att studiecirkeln blir ett sätt att lära mer och inte ett stöd till rutinartad spelning. Detta ställer krav på goda studiematerial och ledare.

Vi kräver att regeringen föreslår att reglerna för kulturverksamheten via folkbildningen förenklas och ger större möjlighet till egna prioriteringar. Bl a bör åldersregeln tas bort.

Barns och ungdomars möjligheter att utveckla sin kreativitet och sitt intresse för olika kulturformer påverkas av deras uppväxtmiljö. De studier som gjorts visar skillnader mellan olika samhällsklasser samt mellan landsbygd och stad. Skillnaderna är dock förhållandevis små så länge barnen går i skolan. Efter skolåldern ökar skillnaderna, även om de är mindre idag än förr. De som får möjligheter att utveckla ett aktivt kulturintresse under sin uppväxt får impulser för resten av livet.

Vi uppmanar därför kommunerna att ge kulturen en större plats i det dagliga arbetet i grundskolan och gymnasiet.

Vi uppmanar också regering och riksdag att i skolans styrdokument ge kulturen en stor plats i grundskolan och gymnasiet.

Med hänvisning till ungdomars stora musikintresse anser vi det olyckligt med de nedskärningar och ökade deltagaravgifter som drabbat den kommunala musikskolan. Vi menar att alla ungdomar bör ha rätt att utveckla och utöva sitt musikintresse. Möjligheten till detta ska inte vara beroende på var man bor och familjens ekonomi.

Vi uppmanar därför kommunerna att underlätta för ungdomar att utöva och utveckla sitt musikintresse. Det kan antingen ske genom den kommunala musikskolans verksamhet eller inom studieförbundens regi. Kommunen bör därvid sträva efter att hålla deltagaravgifterna på en så låg nivå att de inte utgör ett hinder för vissa grupper av ungdomar att delta.

Vi konstaterar att ungdomar upplever ett stort behov av att få tala om existentiella frågor, men att de upplever en hemlöshet och ett ointresse från vuxenvärlden, inte minst från folkrörelserna.

Vi uppmanar föreningslivet att se till att de existentiella frågorna ges en större plats i verksamheten. Självklart har kyrkorna här en viktig uppgift.

Vi konstaterar att språket har stor betydelse för ungdomars delaktighet och inflytande. På område efter område visar det sig att det är den manliga medelklassens språk som gäller.

Om vi ska kunna få en fungerande demokrati måste de språkliga orättvisorna när det gäller klass, kön och ålder, bekämpas. Även den yngre generationens sätt att uttrycka sig och beskriva verkligheten bör respekteras och tillmätas ett stort värde i samhällsdebatten.

Bl a skolan måste se till att alla barn ges möjlighet att utveckla sitt språk och därmed sin identitet och på så sätt få självförtroende som samhällsmedborgare.

Vi uppmanar därför samhällets alla instanser, folkrörelser, utbildningsväsende, myndigheter på alla nivåer, massmedia, riksdag och regering att aktivt arbeta för att bekämpa de språkliga oprättvisorna och göra det möjligt för alla, oavsett kön, klass eller ålder att delta och göra sin röst hörd.

5.

DELAKTIGHET I FRITIDSVERKSAMHETEN

5.1 Det breda engagemanget

I följande kapitel kommer vi att diskutera ungdomars föreningsengagemang och då särskilt i anknytning till frågor som rör inflytande och delaktighet.

Folkrörelserna betraktas allmänt som ett viktigt inslag i den svenska demokratin. Riksdagen har i flera olika sammanhang uttalat sig positivt om folkrörelsernas betydelse. Genom olika former av ekonomiska bidrag stödjer stat och kommuner föreningslivet.

Mot denna bakgrund är det naturligt för kommittén att ställa sig frågan om föreningslivets roll när det gäller ungdomars möjligheter att i ökad utsträckning vara med och påverka samhällsutvecklingen.

Det är från början viktigt att slå fast att dessa frågor är komplicerade och svåra att avgränsa. Föreningsaktiviteter av olika slag är en del av de flesta ungdomars vardag. Men det är givetvis vanskligt, för att inte säga omöjligt, att avgöra vilket inflytande föreningsengagemanget har på ungdomar, i förhållande till påverkan från skola, kamrater, föräldrar, media etc.

När vi talar om att öka ungdomars demokratiska inflytande är det viktigt att slå fast att demokrati inte är något statiskt begrepp. Det har olika innebörd för olika människor, i olika samhällen och vid skilda tidpunkter. Vi har i inledningen av detta betänkande utifrån ett ungdomsperspektiv gjort några reflektioner kring ungdomars möjligheter till inflytande i olika sammanhang. Låt oss här endast göra några ytterligare reflektioner med anknytning till föreningslivets roll när det gäller att öka ungdomars demokratiska inflytande.

5.1.1 Delaktighet

Utan att överdriva kan man påstå att "delaktighet" blivit något av ett modeord i ungdomsdebatten under den senaste tioårsperioden. "Att öka ungdomars delaktighet" har varit ett mål i otaliga ungdomsprojekt i föreningar, kommunala förvaltningar, skolor etc. Delaktighet var också, tillsammans med utveckling och fred, teman för FNs Världsungdomsår 1985.

Ej till Salu

Som vi redovisat i kapitel 1 genomförde statens ungdomsråd i slutet av sjuttiotalet en barn- och ungdomsutredning som i sin slutrapport kom att kallas Ej till salu. Rapporten betonade sambandet mellan samhällsförändringar och barns och ungdomars situation i samhället. Välfärdssamhället har gett de unga materiell trygghet, utbildning och sociala skyddsnät som är unika i världen. Men samtidigt pekade utredningen på allvarliga brister i de ungas uppväxtvillkor.[1]

Detta bekräftades också av en övervägande majoritet av remissinstanser. Ett grundläggande problem är att barn och ungdomar inte tilldelas uppgifter och inte tränas i att ta ansvar.

Utredningen satte fokus på begreppet delaktighet eller snarare bristen på delaktighet. Man menade att barn och ungdomar inte tränas tillräckligt i att ha ansvar. Ungdomstiden beskrevs som en väntetid - väntan på att komma in i vuxensamhället.

Ej till salu-utredningen beskrev också hur barn och unga avskiljs från de vuxna. Något som i stort sätt alla barn och ungdomar ogillar. Man längtar efter bättre kontakter och samarbete med vuxna i vardagen. Inte bara med s k "profesionella vuxna", som dagispersonal, lärare eller fritidsledare.

Vidare belystes närmiljöernas brist på verksamhet där barnen kan delta. Det saknas ofta produktiva verksamheter där de unga kan möta vuxna att identifiera sig med och som kan leda och stödja de ungas inträde i vuxenlivet. Samtidigt saknas tillfällen då ungdomar själva får ta ansvar för lokal verksamhet.

Barn och ungdomar har ett stort behov av uppväxtmiljöer som kan ge spännande upplevelser, stimulera känslor och fantasin. Man menade att brister i uppväxtmiljöerna kunde förklara den kommersiella kulturens attraktionskraft som kompensation för bristerna.

---

1 Statens ungdomsråd. Ej till salu, 1981

5.2 Ungdomars föreningsengagemang

Föreningssverige

Enligt folkrörelseutredningens betänkande finns omkring 195 000 lokala föreningar i Sverige. Av dessa är 145 000 knutna till någon av 577 riksorganisationer. Folkrörelseutredningen beräknar det totala antalet medlemskap till 31 miljoner. Några beräkningar av andelen ungdomar i föreningslivet, totalt sett, finns inte. Men sannolikt rymmer en övervägande del av de 195 000 föreningarna ungdomar bland sina medlemmar.[2]

Bland de knappt 600 riksorganisationerna i Sverige finns en hel del ungdomsorganisationer. Som definition på en ungdomsorganisation används ofta de kriterier som fastställts centralt i riksdagen, för att organisationen ifråga ska vara berättigad till statliga bidrag. Som kriterier gäller bland annat att organisationen ska ha minst 3 000 medlemmar i åldern 7-25 år samt att andelen medlemmar i denna åldersgrupp ska utgöra minst 60 procent av det totala medlemsantalet i organisationen (för invandrar- och handikapporganisationer samt för nybildade organisationer görs vissa undantag från dessa regler).

Medlemskap

Flera undersökningar har under de senaste åren studerat ungdomars medlemskap i föreningar. Undersökningarna har genomförts på olika sätt och i varierande åldersgrupper. Sammanfattningsvis tyder resultaten på att omkring 70 procent av alla ungdomar är med i minst en förening.

Undersökningar bland grundskoleelever i Stockholm, Göteborg, Västerås, Eskilstuna och Norrköping visade att andelen föreningsmedlemmar uppgick till 68 procent. Bland 877 skolungdomar i Gävle uppgav 69 procent att de var med i minst en förening.[3, 4]

I en opinionsundersökning år 1989 bland 1 000 ungdomar i åldern 16-25 år uppgav 83 procent att de var med i minst en förening. Den högre andelen föreningsmedlemmar i denna undersökning kan förklaras med en större anslutning till fackliga organisationer i den åldersgruppen.[5]

Som jämförelse till ovanstående uppgifter om ungdomars medlemskap i föreningar kan vi ställa maktutredningens undersökning vad

---

2 SOU 1987:33 Ju mer vi är tillsammans. Betänkande från 1986 års Folkrörelseutredning

3 Blomdahl U. Folkrörelserna och folket, 1989

4 Statens ungdomsråd. Ungdomars konsumtion -85, 1986

5 Statens ungdomsråds Årsbok om ungdom 1990, Uppväxtvillkor nr 4-5/1989

gäller den vuxna befolkningens föreningsanslutning. Där framgår att hela 94 procent av personer över 16 år är medlem i åtminstone en förening.[6]

Att ansluta sig till en förening förutsätter naturligtvis ett visst mått av engagemang från den enskilde individen. Men medlemskapet i sig säger dock inte mycket om föreningslivets betydelse när det gäller enskilda ungdomars möjligheter till påverkan.

Samtidigt är det viktigt att slå fast att medlemskapet i en organisation har betydelse i den bemärkelsen att man som enskild medlem valt att ingå i ett större kollektiv. Medlemskapet berättigar vanligtvis till ett visst mått av inflytande, åtminstone i formellt hänseende.

Det är heller inte orimligt att anta att krav och ståndpunkter som förs fram av organisationer med många medlemmar har en större tyngd än krav som förs fram av enskilda eller små organisationer.

Olika typer av föreningar

Vad är det då för slags föreningar som ungdomar är med i? Vill man försöka besvara frågan är det först nödvändigt att använda någon form av mall, utifrån vilken man kan klassificera olika föreningar. Varje form av klassificering innebär dock ett visst mått av "fyrkantighet". Vi vet till exempel att idrott förekommer i mer eller mindre hög grad i många partipolitiska föreningar. Samtidigt är det också ett faktum att många idrottsföreningar inte enbart ägnar sig åt idrottsverksamhet utan även agerar politiskt i många olika frågor.

Med dessa förbehåll i minnet kan det ändå vara intressant att se vad det är för olika föreningar som ungdomar är med i. Om vi utifrån Ulf Blomdahls undersökningar jämför andelen ungdomar som är med i någon idrottsförening med andelen medlemmar i andra typer av föreningar framträder följande bild:

Andel medlemmar (procent)

	Mellanstadiet		Högstadiet	
	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar
Idrottsförening	40	65	39	61
Scouter	11	8	3	6
Politiskt ungdomsförbund	-	-	3	4
Religiös förening	3	1	5	3
Nykterhetsförening	1	1	2	2
Övrig idéinriktad förening	4	2	3	1
Övrig förening	25	14	24	18
Förening totalt	**71**	**75**	**67**	**74**

Källa: Blomdahl U. Folkrörelserna och folket, 1989

6 SOU 1990:44 Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport

När det gäller medlemskap i föreningar för ungdomar i åldern 16-25 år är bilden delvis en annan. Enligt en undersökning bland 1 000 ungdomar i denna åldersgrupp är 39 procent av flickorna och 55 procent av pojkarna medlem i en idrottsförening.[7]

Ännu högre i denna åldersgrupp är emellertid andelen som är med i en fackförening, 50 procent för både pojkar och flickor. Vidare framkommer av undersökningen att nio procent av flickorna och tolv procent av pojkarna är med i ett politiskt parti eller ungdomsförbund, samt att sju respektive sex procent är med i en religiös organisation.

Vi kan alltså sammanfattningsvis konstatera att idrottsföreningar är den vanligaste föreningstypen bland ungdomar. I och med att ungdomarna börjar arbeta väljer också många att ansluta sig till en fackförening.

Idrotts- och fackföreningsrörelsens dominerande ställning vad gäller ungdomars medlemskap i föreningar är givetvis en viktig faktor att ha i minnet när vi diskuterar föreningslivets betydelse vad gäller ungdomars delaktighet och möjlighet till inflytande.

5.2.1 Ungdomars inflytande i föreningar

Vi har alltså konstaterat att en stor andel av Sveriges ungdom är med i en eller flera föreningar. Varför är de med i föreningarna? Vad gör ungdomarna i föreningarna? I vilken utsträckning är de med och bestämmer?

Dessa frågor är naturligtvis intressanta utifrån vår övergripande frågeställning om föreningslivets betydelse när det gäller att öka ungdomars inflytande i samhället.

Aktiviteterna viktigast

I en undersökning bland knappt 500 13-, 15-, och 17-åringar, som genomfördes 1985, fick de som uppgivit att de var med i någon förening frågan om den främsta anledningen till varför de blivit medlem.[8]

Hela 79 procent svarade att det var "aktiviteterna" som hade lockat i första hand. För tolv procent var det främsta skälet att de "hade kamrater som var med". Endast fyra procent uppgav att de hade blivit medlem i första hand därför att de kunde instämma med föreningens målsättning.

Vara med och besluta

I vilken utsträckning har då ungdomar inflytande i föreningslivet? Som vi tidigare framhållit är frågan komplicerad och inte lätt att ge

---

7 Statens ungdomsråds Årsbok om ungdom 1990, Uppväxtvillkor nr 4-5/1989

8 Englund K &Ericson B. Ung fri tid, 1988

något enkelt svar på.

Ulf Blomdahl har i sina undersökningar av ungdomars föreningsvanor belyst frågan med hjälp av enkätmetoden.

Bland annat ställdes följande fråga till eleverna i mellan- och högstadiet: "Har du varit med på något möte i din förening/dina föreningar där ni beslutat vad ni ska göra i föreningen?"

	Varit på möte och beslutat minst 1 gång under året	Varit på möte och beslutat minst 6 gånger under året (för högstadiet minst 10 gånger under året)
Mellanstadiet	32	4
Högstadiet	50	4

Källa: Blomdahl U. Folkrörelserna och folket, 1989

Som framgår av tabellen har en av tre föreningsmedlemmar på mellanstadiet bestämt något på ett möte i föreningen minst en gång under det senaste året. Motsvarande gäller för hälften av föreningsmedlemmarna på högstadiet. Som vi kan se är det en betydligt mindre andel av föreningsmedlemmarna som deltagit i beslut på möte minst sex gånger under året.

Hur ska man då tolka dessa uppgifter? En viktig fråga är naturligtvis vad det är för tolkningar som de svarande lagt in i begreppen "beslut" och "möte". Blomdahl ställer sig själv denna fråga.

Mot bakgrund av de provintervjuer som genomförts hävdar han att barnen och ungdomarna gett begreppen en vid tolkning. Svaren, menar Blomdahl, "ska därför mer tolkas så att de ger en indikator på i vilken utsträckning i allmänhet som barnen upplevt sig vara med att besluta i föreningen än som ett exakt besked på i vilken utsträckning de varit med i en verklig beslutssituation".

Trots detta menar vi att det måste vara svårt att avgöra de svarandes tolkningar. Det är inget orimligt antagande att många beslut om vad man ska göra i föreningen inte är ett resultat av någon formell beslutssituation, utan växer fram successivt i ett samspel mellan olika aktörer i föreningen.

Med denna utgångspunkt är en intressant fråga utifrån Blomdahls data om det finns en överensstämmelse mellan det vi kan kalla "upplevt deltagande i beslut" och ett "faktiskt deltagande i beslut".

Oaktat de intressanta frågor som Blomdahls data väcker kan vi konstatera att för ett stort antal ungdomar är föreningen en arena där man deltar i aktiviteter som man är intresserad av. Blomdahl visar dessutom att ett stort antal ungdomar är med och beslutar om vad man ska göra i föreningen.

Vi har pekat på några osäkra faktorer, men menar ändå att Blomdahl visar att föreningslivet spelar en viktig roll i att medverka till att öka ungdomars medvetenhet om demokrati och delaktighet.

Föreningsmötet

Det är kanske i detta sammanhang värt att nämna något om föreningsmötet som sådant. Blomdahls fråga gällde ju i vilken utsträckning man varit med på ett möte och beslutat om vad man ska göra i föreningen. I detta fall var det upp till de svarande själva att definiera begreppet möte.

Folkrörelseutredningen betonar det traditionella föreningsmötets betydelse i den svenska demokratin. Men man påpekar samtidigt att många möten är trista och att det är svårt att locka folk till dem. Mötet är naturligtvis viktigt som ett forum för formellt beslutsfattande. Vi menar dock att man inte ska övervärdera det traditionella mötets betydelse vad gäller ungdomars möjligheter till inflytande.

Att locka ungdomar till traditionella föreningsmöten är svårt. Istället menar vi att det ligger en stor utmaning för föreningslivet i att pröva nya former för hur ungdomars inflytande kan öka.

Förtroendeuppdrag

I vilken utsträckning har ungdomar förtroendeuppdrag i föreningslivet. Ulf Blomdahl har ställt frågan till de högstadieelever som är medlemmar i någon förening.

	Uppdrag i fören Totalt	Medlem i styrelse	Medlem i arb grupp/ kommit	Hjälper till vid möten m m	Ledare	Annat uppdrag
Politiskt ungd förb	38	27	9	27	6	6
Övr idéinriktad för	38	15	6	11	13	20
Scouter	35	7	8	18	11	3
Nykterhetsförening	29	12	9	14	12	11
Övriga förening	28	8	6	15	6	7
Religiös förening	27	4	7	12	11	5
Lagidrott	20	4	3	10	5	5
Individuell idrott	19	5	3	10	6	4
Totalt	**21**	**6**	**4**	**11**	**5**	**5**

Källa: Blomdahl U. Folkrörelserna och folket, 1989

Som framgår av tabellen är det ungefär en av fem ungdomar på högstadiet som har något uppdrag i sin förening. Det vanligaste uppdraget är att hjälpa till vid möten. Som vi ser är det ganska ovanligt att

ungdomar i högstadiet har styrelseuppdrag i sina föreningar. Skillnaden är dock betydande mellan olika föreningstyper och andelen varierar mellan fyra procent (lagidrott och religiös förening) och 27 procent (politiskt ungdomsförbund).

Försök med fler unga i styrelserna

Många av de föreningsprojekt som genomförts i föreningslivet under de senaste åren har syftat till att öka ungdomars andel i styrelser och andra beslutande organ i föreningarna. Ofta har det handlat om att förändra strukturerna för beslutsfattande från en strikt representativ demokrati till mer direktdemokrati.

I många föreningar har man decentraliserat beslutsfunktioner från styrelserna "närmare verksamheten". I olika arbetsgrupper, sektioner, kommittéer etc har man ökat ungdomarnas deltagande.

5.2.2 Föreningslivet som fostrare i demokrati

I direktiven till denna utredning sägs bland annat att den ska ge förslag på hur ungdomars demokratiska inflytande i samhället kan öka.

Ett av de vanligaste argumenten för att på olika sätt stödja ungdomars föreningsengagemang är antagandet att föreningslivet socialiserar den unga generationen på ett sätt som ansetts som positivt för såväl den enskilde som för samhället i stort.

Att föreningslivet "fostrar till demokrati och samhällsengagemang" är en beskrivning som ofta använts, liksom att föreningslivet fungerar som en slags "medborgarskola".

Dessa, ofta lite svepande, generaliseringar om föreningslivets betydelse har emellertid varit föremål för debatt och även ifrågasatts i olika sammanhang.

Idérörelsernas kris?

En farhåga som ibland har framkommit hänger samman med vad som ibland har betecknats som "idérörelsernas kris". Begreppet idérörelse definieras i folkrörelseutredningen som "organisationer med ett brett program för vad man vill med samhällsutvecklingen, grundad på en väl utvecklad idé, politisk, religiös eller social". Idérörelser har betraktats som särskilt viktiga när det gäller den demokratiska fostran.

Men mycket tyder idag på att ungdomar inte i lika hög utsträckning som tidigare är beredda att engagera sig i organisationer "med ett brett program för vad man vill med samhällsutvecklingen".

Statens ungdomsråds statistik visar att medlemsantalet i idéorganisationerna har sjunkit i en följd av år. Visserligen har en del förändringar av medlemsrapporteringen genomförts, vilket medför att upp-

gifterna inte exakt går att jämföra. Man kan dock spåra en tendens av att de av staten godkända idéburna organisationernas medlemsantal minskar. Detta gäller i första hand ungdomsorganisationerna. Det betyder inte att deltagande i idéburna organisationer i stort har minskat. Tvärtom har ungdomarnas deltagande i de fackliga organisationerna ökat under de senaste åren.

Statens ungdomsråd har även genomfört en undersökning i lokala föreningar i sex svenska kommuner. Undersökningen genomfördes 1986-87 och är en uppföljning av en liknande studie som samma forskare gjorde i slutet av 70-talet, vilket innebär att jämförelser kan göras. Sammanlagt finns 337 föreningar med i undersökningen, varav 74 klassats som idéburna.[9]

Utredarna konstaterar att idéföreningarna har större svårigheter än andra föreningar i undersökningen. Den allmänna tendensen tycks vara att idéföreningarnas verksamhet mister alltmer av sin attraktionskraft och har uppenbara svårigheter såväl med att rekrytera ledare som barn och ungdomar till sin verksamhet. Idrottsföreningar och "övriga föreningar" rapporterade tvärtom ett ökat intresse för sin verksamhet.

En annan kommentar som forskarna gör är att bristen på självkritik är påfallande hos många representanter för idéföreningar. Ett allmänt mönster tycks vara att skylla svårigheterna på "dagens ungdom" som för utredarna beskrivits som splittrade, rastlösa, ointresserade, oengagerade, lättledda och karaktärslösa. Många pekar också ut "onda krafter" som exempelvis video, kabel-tv och "andra kommersiella frestelser".

Utredarna stötte även på idéburna ungdomsföreningar som hade uppenbara svårigheter att visa upp någon verksamhet överhuvud taget.

De föreningar som vi kan beteckna som idérörelser och som traditionellt betraktats som viktiga för att stimulera till samhällsengagemang och demokratisk fostran tycks alltså ha uppenbara svårigheter.

Förlorad helhetssyn

I folkrörelseutredningen förs också ett resonemang om olika typer av rörelser. Utgångspunkten är Jan Engbergs avhandling "Folkrörelserna i välfärdssamhället"och Gösta Vestlunds "Hur vårdar vi vår demokrati".

Engberg lanserar en typologi där folkrörelserna delas in i fyra kategorier: Arbetets rörelse, Idérörelsen, Interaktionsrörelsen samt Identitetsrörelsen.

---

9 Dahlgren A & Dahlgren R. Ungdomarna och föreningslivet, statens ungdomsråd, 1989

Engberg konstaterar att det svenska folket aldrig varit så engagerat i kollektivt agerande som under välfärdsepoken.

Men det finns också tecken på att det kollektiva agerandet ändrar karaktär. "Trenden är att klassmässigt och ideologiskt betingade rörelser är på tillbakagång framför sådana som bygger på identitet och behov av samvaro och rekreation". Där återfinns Identitetsrörelsen som samlar människor med vissa gemensamma egenskaper (föräldraföreningar, handikapporganisationer, invandrarföreningar etc).

Framgångsrik är också Interaktionsrörelsen. Där samlas människor inriktade på individuella prestationer och strävan efter gemenskap, exempelvis idrottsföreningar, friluftsorganisationer och olika slags hobbyföreningar.

Det finns alltså tecken som tyder på att människor idag söker sig till andra typer av föreningar än tidigare. Föreningar som, vad man med ett något diffust begrepp skulle kunna säga, har en "helhetssyn" på samhället förefaller ha svårigheter.

Istället tycks det som om föreningar som appellerar till något intresse eller engagerar sina medlemmar i en viss samhällsfråga har större framgång. Vestlund sammanfattar utvecklingen på följande sätt:

> *"Välfärdssamhällets folkrörelser formulerar sina lojaliteter i allt snävare begrepp. Medborgarna fördelar sin identitet bland flera kollektiv i ett system av organiserad individualism."*

Folkrörelseutredningen ser vissa risker med denna utveckling. Riskerna är snarare kopplade till den representativa demokratin än till enskilda människors förmåga till deltagande i olika demokratiska processer.

Även så kallade smala föreningar bidrar, enligt utredningen, till att träna människor i demokratiskt deltagande. Men man poängterar samtidigt att med många föreningar som driver en fråga eller ett intresse starkt finns risk att helhetssynen går förlorad och att demokratin blir en kamp mellan särintressen.

Nya organisationsformer

Vi har hittills diskuterat olikheter mellan organisationer i termer av inriktning på verksamheten. Naturligtvis finns det stora variationer i organisationernas struktur och uppbyggnad. Men i huvudsak är de flesta uppbyggda enligt en traditionell representativ demokratisk modell, där medlemmarna i lokalföreningen utser styrelse och där lokalföreningen eventuellt är ansluten till en regional organisation och även till en riksorganisation.

Under 80-talet har vi dock sett organisationer med en delvis annan organisationsstruktur växa fram. Det kanske mest tydligaste exemplet är Greenpeace som på bara några år samlat hundratusentals anhängare i Sverige. Organisationen, som är internationell och finns i 23 länder, är inte uppbyggd som en vanlig svensk folkrörelse med representativ demokrati. Istället bestämmer de som är anställda över verksamheten. De nationella Greenpeacekontoren är uppbyggda på olika sätt. Greenpeace i Sverige har t ex inga lokalföreningar, vilket finns i vissa andra länder.

Greenpeace finansieras uteslutande av sina stödmedlemmar och tar inte emot statliga bidrag eller sponsorpengar. Stödmedlemmarnas inflytande består i att man kan välja att sluta stödja verksamheten ekonomiskt.

För att föra ut miljöfrågorna i skolan startade Greenpeace i Sverige 1989 mellanstadieprojektet Greenkids. Greenkids sätt att arbeta bygger på Greenpeace´ arbetsmetoder. Eleverna ansluter sig klassvis till Greenkids och de bestämmer själva vilka ämnen de vill arbeta med. De samlar in fakta, sprider information och väcker uppmärksamhet omkring lokala miljöproblem. Stöd och handledning får de från Greenpeace. Idag omfattar projektet ca 26 000 elever uppdelade på 1 200 klasser i hela landet.

En annan typ av rörelser är olika slag av aktionsgrupper och nätverk. Det kan röra sig om grupper med en uttalad politisk inriktning, exempelvis trädkramare och husockupanter. Utmärkande för just dessa, och för den delen också Greenpeace, är att de har aktualiserat debatten om civilt motstånd och civil olydnad.

Men mer informellt organiserade ungdomsgrupper finns också inom andra områden. Ett område som särskilt bör nämnas är de tusentals musikgrupper som vuxit upp på senare år och nu finns runt om i Sverige.

Enbart i studieförbundens olika rockcirklar och kulturrockgrupper har drygt 70 000 ungdomar funnits med under 1990. Bland rockgrupperna är det mest pojkar som är aktiva. Flickorna är i större utsträckning med i teater, dans och showdansgrupper.[10]

Om man till detta lägger alla de spontana och mer eller mindre organiserade rock-, musik-, dans-, och körgrupper som finns i landet blir det en stor folkrörelse bland enbart unga människor.

Kunskapen om dessa nya, och i många fall tillfälliga, grupper är bristfällig. När man talar om att öka ungdomars demokratiska inflytande i samhället menar vi att det är viktigt att man från olika myndigheters/statens sida har en öppen och lyhörd inställning till att ung-

10 SÖ-statistik

domar väljer nya former för att öka sitt inflytande i samhället än genom de organisationer som bygger på den traditionellt representativa demokratiska modellen.

Det finns också många ungdomar som deltar i en organiserad verksamhet utan att vara medlem. Man kommer till föreningens möten eller sammankomster och upplever sig ofta som mycket delaktig i det som för tillfället sker. Men man är inte medräknad i någon föreningsstatistik.

Orsakerna till detta kan vara många men oftast handlar det om ungdomars sätt att engagera sig kort och intensivt och att vissa ungdomar inte tycker om den byråkratiska uppbyggnad som många organisationer har.

Engagemanget

I statens ungdomsråds årsbok för 1990 har man låtit göra en speciell undersökning, i samarbete med Skandinaviska Opinionen (SKOP), om ungdomarna och framtiden.

Sammanfattningsvis säger man i årsboken att resultaten knappast lämpar sig för några enkla generaliseringar. Snarare visar de att ungdomar, precis som vuxna, inte utgör någon enhetlig grupp med likartade värderingar, attityder eller åsikter.

Försöker man trots detta dra några allmänna slutsatser blir bilden lätt motsägelsefull.

Många ungdomar är miljömedvetna och många vill hellre ha familj, frihet och vänner än ekonomisk framgång. Men samtidigt är många för att Sverige ska ansluta sig till EG. Och en ganska stor grupp har en intolerant inställning till flyktingar och invandrare.

Hur man väljer att tolka resultaten beror givetvis på vilket perspektiv och vilka värderingar man utgår ifrån.

Andelen ungdomar som är politiskt aktiva är relativt konstant över tiden. I runda tal kan man säga att nio ungdomar av tio inte ger uttryck åt något starkt politiskt intresse, inte är medlemmar i något politiskt parti och inte har deltagit i några politiska aktioner.

Mot denna bild står, som utredningen visar och som vi beskrivit tidigare i detta kapitel, många ungdomars uttalade vilja att engagera sig i olika samhällsfrågor och delta i protestaktioner.

På liknande sätt förhåller det sig när det gäller ungdomarnas miljöengagemang.

De grupper som kämpar för en bättre miljö och ett ökat miljömedvetande kan säkert glädja sig åt ungdomarnas vilja till engagemang och beredskap att offra en del av sin materiella standard.

Men samtidigt inställer sig frågan vart detta engagemang tar vägen. Vilka grupper och organisationer fångar upp det och hur kanaliseras det?

SKOP-undersökningen besvarar knappast denna fråga. Däremot ger den en antydan om att de ungdomar som visar den starkaste viljan att arbeta för en bättre miljö också är de som är minst benägna att kanalisera sitt engagemang via traditionella politiska partier och organisationer.

Paradoxalt nog tycks inte heller de s k nya eller alternativa rörelserna fånga upp detta engagemang annat än mycket begränsat.

Det troliga är att det vi kallar för "det nya" finns både inom och utanför de traditionella organisationerna. Många av de rörelser som arbetar med frågor som av ungdomarna upplevs som mest väsentliga uppfattas av ungdomarna som etablerade.

Ungdomsrepresentation

Det förekommer att representanter för ungdomsorganisationerna inbjuds av statliga myndigheter, departement och andra organ inom statsförvaltningen för att delta i olika former av arbetsgrupper, rådslag, konferenser etc för att ge ungdomens syn på de frågor man efterhör.

Vi menar att dessa olika former av kontakter är viktiga för att stärka "ungdomsperspektivet" i en rad olika frågor för stat och kommun.

Vi dessa möten är det viktigt att det faktiskt är ungdomar man talar med och inte representanter för ungdomen. Därför måste detta klart framgå vid de inbjudningar som går ut att det är ungdomar under 25 år som bör representera ungdomsorganisationen.

Det är också viktigt i detta sammanhang att representanter för nya föreningar och rörelser blir inbjudna i dessa sammanhang.

Det ideella ledarskapet

Folkrörelsernas betydelse i det svenska samhället är väl dokumenterat genom åren. På senare år har de traditionella folkrörelserna, med undantag av några få, exempelvis idrottsrörelsen, haft svårt att hävda sig när det gäller rekryteringen av nya medlemmar. Man säger sig också uppleva stora bekymmer när det gäller att rekrytera och behålla ledare i organisationerna.

De minskade bidragen är här en stor bidragande orsak, enligt tidigare rapporter från bl a statens ungdomsråd. I en vikande ekonomi tvingas organisationerna minska sina utgifter och det drabbar tyvärr ofta utbildnings- och utvecklingsverksamheten i organisationerna.

Landets folkrörelser engagerar ca 750 000 ideella ledare. Till detta kommer ett okänt antal ledare i nya och lokala, ej registrerade grup-

per. Ledarna beräknas under ett år utföra ca 225 miljoner oavlönade arbetstimmar. Därtill kommer att många också gör insatser som kräver egna ekonomiska uppoffringar.[11]

Det ideella ledarskapet har en enorm betydelse för samhället, men också för de individer som deltar i verksamheten. Den största betydelsen har de ideella insatserna när det gäller barns och ungdomars fritid och fostran. De pedagogiska och sociala insatser som görs på detta område har många gånger livsavgörande betydelse för ungdomarna. Utan detta komplement till samhälleliga insatser i form av barnomsorg och skola skulle samhället vara bra mycket fattigare.

Utan åtgärder riskerar samhället att mista en stor del av föreningslivet, vilket skulle vara till stor skada, framför allt när det gäller barn- och ungdomsarbetet. Verksamheten har nämligen mycket svårt att hävda sig i framtiden om man inte i allt väsentligt kan bygga det hela på ett omfattande ideellt ledarskap.

Ett problem är att finna lämpliga former för att stimulera det frivilliga ledarskapet. Den mest konkreta åtgärden skulle vara att finna någon form av ekonomiskt stöd som gör det möjligt att utbilda sig för ledaruppgiften på arbetstid.

Möjligheten att använda sig av lagen om rätt till ledighet för utbildning (1974:981) bör prövas mer än vad som görs idag. Denna lag bör garantera ledighet även för merparten av den ledarutbildning som bedrivs inom de ideella organisationerna. Vi kommer inte i detta betänkande att föreslå ändringar eller tillägg till denna lag, utan vill endast peka på den möjlighet som lagen faktiskt idag erbjuder.

Jämn könsfördelning bland ledarna

Vi vet också att könsfördelningen bland tränare och ledare är ojämn. Generellt sett minskar andelen kvinnor ju högre upp i hierarkin man kommer. Men i de enskilda organisationerna kan variationerna vara stora. I vissa verksamheter är det övervägande antalet ledare kvinnor, medan de i andra organisationer är sällsynta. Kvinnorna finns framför allt i verksamheter med mindre barn.

För barn och ungdomar är det emellertid viktigt att båda könen är representerade bland ledarna. Kvinnors och mäns olika erfarenheter är en tillgång för verksamheten.

Inte minst har ledarna en viktig funktion som kvinnliga respektive manliga förebilder. De mindre barnen har ofta brist på manliga förebilder, medan situationen för ungdomarna är den motsatta.

---

11 Ahlström A. Ideellt ledarskap - en resurs i tiden. Rapport från Jordbruksdepartementet, 1988

Praktiska hinder

Ett praktiskt hinder för att kunna åta sig ledaruppgifter är bristen på barnpassning. Det finns inte en lösning som är självklar i alla situationer utan här krävs flexibilitet. Det kan vara att anordna egna aktiviteter för barnen vid tider då föräldern/föräldrarna utför sina ledaruppgifter. Det kan också innebära hjälp med barnpassning i det egna hemmet. En lösning av problemet behöver inte innebära några större kostnader utan mer bygga på ett gemensamt ansvarstagande.

Andra hot mot idealiteten

Under de senaste åren har förslag och beslut i omvärlden - läs regering och riksdag - presenterats, som i hög grad påverkar det ideella arbetet. Dit hör:

- nya skatteregler
- beskattning på områden som särskilt berör föreningslivet
- försämrade möjligheter till lönebidragsanställningar i föreningslivet
- urholkade bidrag på olika nivåer i organisationerna. På de senaste tio åren har de generella bidragen till barn- och ungdomsorganisationerna halverats (se kapitel 9)
- ökad konkurrens från de statliga spelbolagen när det gäller bingo och traditionella folkrörelselotterier m m (se kapitel 9)

Den nu genomförda skatteomläggningen (januari 1991) leder bl a till att barn- och ungdomsorganisationerna drabbas av mycket stora kostnadshöjningar för sin verksamhet. Införandet av moms på kollektiva transporter har ökat resekostnaderna avsevärt. Höjd moms på restaurang- och hotelltjänster gör att organisationernas utbildningar blivit mycket dyrbar.

Föreningslivet har också pekat på att skatteomläggningen medför andra negativa konsekvenser för dem. Sedan 1 juli 1987 har ideella föreningar varit undantagna från momssystemet. Den svenska idrottsrörelsen har ställt krav på att föreningarna ska kunna välja om de vill vara med eller stå utanför systemet.

Regeringen har förklarat sig positiv till medlemskap i EG. Ett eventuellt medlemskap kommer att påverka föreningslivet på olika sätt. Inom EG strävar man exempelvis efter att uppnå skatteharmonisering. Ett av de stora EG-länderna, Tyskland, har från den 1 januari 1990 infört vissa förändringar i beskattningen av föreningslivet.

Det tyska föreningslivet är i princip omfattat av moms och skatteplikt. De mindre s k allmännyttiga föreningarna har valfrihet. Omkring 90 procent av dem behöver inte längre fastställa och beskatta

sina överskott från kommersiell verksamhet. Därmed avlastas också de icke-arvoderade funktionärerna i föreningarna.

Om intäkterna från kommersiell verksamhet förra året inte översteg 60 000 DM har de från och med år 1990 möjligheten att schablonmässigt göra avdrag för ingående moms med 7 procent av sin omsättning. Om de beslutar sig för denna schablonisering, är de bundna till detta val i fem år.

Valfrihet att vara med eller stå utanför delar av skattesystemet skulle för svensk del t ex innebära att de negativa konsekvenserna av skatteomläggningen motverkas.

I den mån man skatteharmoniserar inom EG är det angeläget att man från svensk sida inte ställer föreningslivet i ett sämre läge.

För att minska det byråkratiska krånglet för både föreningarna och ledare/förtroendevalda i föreningslivet, menar vi dessutom att inga föreningar ska behöva lämna inkomstuppgift på ersättning till ideell ledare upp till en nivå av ett halvt basbelopp.

5.3 Delaktighet i föreningslivet - erfarenheter från forsknings- och utvecklingsarbete

Under 1980-talet har det, vilket tidigare påpekats, genomförts ett omfattande försöks- och utvecklingsarbete i föreningslivet med avseende på ungdomars delaktighet. Forskare och utvärderare har ibland knutits till projekten och resultaten av deras arbete finns samlade i en rad böcker och rapporter, delvis olika till sin karaktär vad gäller teoretiska och metodologiska utgångspunkter.

Givetvis finns också en mängd mer eller mindre fragmentariska kunskaper och erfarenheter samlade bland föreningsledare, anställda i organisationer, kommunaltjänstemän och inte minst bland de ungdomar som på ett eller annat sätt varit inblandade i de olika projekten.

Mot den bakgrunden är det inte heller förvånande att det är svårt att dra några entydiga slutsatser utifrån det material som föreligger. Vi vill ändå sammanfatta några av de resultat och erfarenheter som framkommit under de senaste åren.

FNs Världsungdomsår

1979 beslutade FNs generalförsamling att året 1985 skulle proklameras som internationellt ungdomsår. Delaktighet-Utveckling-Fred fastställdes som teman för ungdomsåret.

I Sverige beslutade regeringen 1983 att en beredningsgrupp skulle tillättas med ansvar för de svenska insatserna i samband med Världsungdomsåret.

Regeringen beslutade vidare att avsätta 30 miljoner kronor ur allmänna arvsfonden för beredningsgruppen att fördela till företrädesvis lokala ungdomsprojekt i organisationer och kommuner.

Till de svenska insatserna under Världsungdomsåret ska också tillfogas ytterligare två särskilda ungdomssatsningar. Den ena gällde regeringens beslut 1983 om att anslå 30 miljoner kronor till utvecklingsarbete på fritidsgårdar.

Den andra satsningen gällde utvecklingsarbete inom idrottsrörelsen och även här anslogs 30 miljoner kronor ur allmänna arvsfonden. Även för de sistnämnda satsningarna tillsatte regeringen två arbetsgrupper med uppgift att fördela pengarna och följa arbetet.

Beredningsgruppens slutsatser

De ungdomsprojekt som fick stöd av beredningsgruppen för Världsungdomsåret var sinsemellan olika. De 30 miljonerna delades upp i tre lika stora potter som riktades till:

- Försöks- och utvecklingsarbete inom barn- och ungdomsorganisationer.
- Försöks- och utvecklingsinsatser inom övriga organisationer, t ex studieförbund, handikapporganisationer, freds- och miljöorganisationer.
- Försöksverksamhet i 13 lokala miljöer.

Det finns givetvis en mängd erfarenheter från detta arbete. Vi ska här lyfta fram några som återkommer ofta och som vi därför menar har särskild relevans för vårt arbete.

Ungdomar och vuxna

För de allra flesta ungdomar som är engagerade i föreningsaktiviteter innebär detta kontakter med vuxna människor. Det kan vara ledare eller förtroendevalda inom föreningen, men också vuxna utanför föreningen, som exempelvis kommunala tjänstemän.

Vill man närma sig frågan om ungdomars möjlighet till inflytande är ett sätt att rikta fokus till de möten mellan vuxna och ungdomar som sker i samband med ungdomars föreningsengagemang.

För det första vill vi påpeka det positiva i enbart det faktum att ungdomar genom sitt föreningsengagemang kommer i kontakt med vuxna, som inte har rollen som föräldrar eller lärare. Såväl föräldrar som lärare är givetvis viktiga för ungdomar, men många uttrycker också det positiva med vuxenrelationer utanför familjen och skolan.

Många av de projekt som stöddes i samband med Världsungdomsåret hade också som ett uttalat syfte att försöka skapa "mötesplatser" eller "rum" för kontakter över generationsgränserna.

Går det då att dra några slutsatser från projekten när det gäller relationen ungdomar – vuxna? Beredningsgruppen tycker sig ha funnit stöd för tesen att ungdomar i allmänhet önskar ha en bättre kontakt med vuxenvärlden. Samtidigt konstaterar man att ungdomar "uttalar ett starkt behov av att få tillgång till egna territorium, där de kan få möjlighet att utveckla kulturyttringar på sina egna villkor".[12]

Viljan från ungdomars sida att "dra sig tillbaka" i ett slags frizoner utan någon form av vuxenmedverkan är kanske en utmaning för många. Detta faktum behöver dock inte stå i någon motsatsställning till ungdomars uttalade behov av relationer till vuxna i olika sammanhang.

Ett viktigt mål bör därför vara att erbjuda och underlätta för ungdomar att ha en betydelsefull roll i olika sociala sammanhang, i familjen, skolan, föreningslivet, tillsammans med enbart jämnåriga etc.

Hur ska vuxna vara?

Vi har konstaterat att föreningslivet är en arena där ungdomar och vuxna möts. Det gäller inom idrottsrörelsen, men också inom många andra föreningar. Det finns visserligen ett antal ungdomsorganisationer som består av uteslutande ungdomar i en viss ålder. Dit hör exempelvis Elevorganisationen och de politiska ungdomsförbunden. Ofta finns dock mer eller mindre starka kopplingar till någon "moderorganisation".

Hur ser då relationen mellan vuxna och ungdomar ut? Vilka är det som har inflytande och möjlighet att påverka beslut i olika sammanhang? Och hur ser ungdomarna själva på de vuxna som de möter i föreningslivet?

Utifrån de intervjuundersökningar som gjordes i samband med världsungdomsårsprojekten kan vi göra några reflektioner.

> *"Vi trodde att vuxenvärlden under detta år skulle ge mer utrymme åt ungdomar och deras värld. Vi trodde att de skulle lyssna mer på ungdomars åsikter"*

Med detta citat inleds rapporten "Låt oss bestämma - röster från 300 ungdomsprojekt". Rapporten är inget vetenskapligt dokument i strikt bemärkelse, utan det är just fråga om ett stort antal röster från deltagarna i projekten.[13]

Svårt att få ungdomar att ta ansvar

Många av världsungdomsårsprojekten hade som uttalat syfte att med

---

12 Beredningsgruppen för Världsungdomsåret 1985. Utveckling till delaktighet. Rapport från 13 lokala projekt, 1988

13 Beredningsgruppen för Världsungdomsåret 1985. Låt oss bestämma - röster från 300 ungdomsprojekt, 1988

den lokala föreningen som grund öka ungdomars delaktighet. Det skulle ske dels genom att få fler medlemmar att ta aktiv del i beslutsprocessen, dels genom att nå ut till nya grupper ungdomar som inte tidigare varit med i föreningen.

Många är också de projekt som i sina utvärderingar uttrycker svårigheter med just detta att få ungdomar att vilja ta ansvar och vara med och besluta om verksamheten.

Det är kanske inte underligt att projekt som syftar till att få ungdomar att ta ansvar och vara delaktiga i beslut och planering möter på svårigheter. Man kan spekulera i orsakerna till detta.

En förklaring kan vara att ungdomar helt enkelt inte är vana att ta ansvar. I föreningslivet (liksom för övrigt också i skolan) ligger ansvaret för verksamheternas planering och genomförande fortfarande i hög utsträckning hos vuxna. Ungdomarna är vana att "konsumera" fritidsaktiviteter och det förväntas inte heller av dem att de ska ta egna initiativ och själva arbeta för att förverkliga sina idéer.

"När ungdomarna först kommer i kontakt med Vi Unga blir de ofta förvirrade. Barn och ungdomar av idag är varken vana vid att okända vuxna bryr sig om eller att de själva kan påverka sin situation".

Svårt för vuxna att lämna ifrån sig ansvaret

En bild som framträder i många av utvärderingarna från världsungdomsårsprojekten är svårigheten för vuxna att fullt ut lämna ifrån sig ansvaret.

"Är det kanske rentav så att ordföranden eller någon annan ledare, som kanske alltid tjatar på att ingen gör någonting, själv omedvetet / medvetet inte låter någon annan göra någonting."

5.3.1 Att ge och ta

Sammanfattningsvis vill vi påstå att en avgörande fråga när det gäller delaktighet i föreningslivet är relationen mellan dem som har inflytande och dem som inte har. Det är givetvis inte alltid så att det alltid är vuxna som återfinns i den första kategorin och ungdomar som återfinns i den andra. Ofta tycks dock så vara fallet.

Att fördjupa demokratin i föreningen är ingenting man åstadkommer över en natt. De erfarenheter som gjorts tyder istället på att det är fråga om en långsiktig, men medveten, process där makt, inflytande och ansvar ska spridas i allt större utsträckning. Hindren tycks dock vara många.

Vi ser framför allt två slags svårigheter. De som har makt och ansvar, men också en vilja att dela med sig av denna, beskriver oftast

svårigheterna i termer av passivitet och ointresse från ungdomars sida att syssla med dessa frågor.

I de fall svårigheterna beskrivs av dem som kräver inflytande och vill ta ansvar handlar det om svårigheter i termer av inskränkta vuxna som inte förstår sig på ungdomars behov, som är byråkratiska och ovilliga att släppa ifrån sig ansvar och inflytande.

> *"I några fall där ungdomar erhållit en stark självkänsla och vågat ställa krav på politiker har de ibland uppfattats som uppnosiga och inte villiga att följa spelets regler och gå de vanliga vägarna."*

"Spelets regler" och "de vanliga vägarna". I flera av utvärderingarna från projekten återkommer liknande formuleringar. Varje organisation har sin egen "kultur" med ett särskilt språk, traditioner och regelsystem. Det kan gälla såväl föreningar som kommunala förvaltningar.

I citatet ovan antyds vad som kan hända när någon utomstående kräver förändringar, men inte accepterar "spelets regler" i den organisation som man kräver något av eller vill förändra. Att organisationer inte är tillräckligt flexibla, att "saker och ting ska skötas som de alltid har skötts" tycks gälla även i många ungdomsorganisationer.

Att vuxna måste tillåta ungdomar att göra samma misstag som de själva har gjort är kanske en lärdom att dra. De måste också acceptera att när ungdomar tar ansvar kanske de inte alltid genomför saker och ting på det sätt som upplevs som mest effektivt av de vuxna.

Det handlar om att ungdomar ska få möjlighet att lära sig spelets regler, att de ska få tillgång till den kunskap som krävs för ett aktivt deltagande och ansvarstagande. Samtidigt måste ungdomar också få ändra på reglerna utifrån deras egen verklighet.

Men det finns också exempel på att man har kunnat föra över ansvaret för verksamheten från vuxna till unga utan att för den skull ställa de vuxna vid sidan av.

> *"Papper från kommun, distrikt, riksorganisationer är inte alltid lätta att förstå. Nu fick de vuxna träda in i sina nya roller. Nu handlade det inte om att utföra saken snabbt och enkelt själv utan att vara den förklarande och svarande hjälpen.....Så småningom började den demokratiska processen ta form. Steg för steg har deltagarna blivit delaktiga i besluten och från att gruppen från början varit helt ledarstyrd, fungerar den nu helt demokratiskt med vuxenstöd."*

En ambition med försöksverksamhet av detta slag är givetvis att åstadkomma varaktiga förändringar i de föreningar som bedrivit projekten. En annan tanke är att erfarenheter och idéer ska spridas inom och utom de organisationer som deltagit.

Att sprida demokratin betyder att vissa aktörer måste släppa ifrån sig makt och ansvar. Det betyder också att andra måste ha kunskap och intresse av att erövra makt och inflytande.

I de projekt som initierats i samband med Världsungdomsåret har det funnits en medveten tanke att försöka öka delaktigheten. Metoderna och resultaten har visserligen varierat. Men enbart det faktum att man på ett aktivt sett har tagit sig an demokratifrågorna i föreningarna får betraktas som positivt.

5.4 Idrottsrörelsen

Idrottens dominerande ställning när det gäller ungdomars föreningsengagemang gör det givetvis intressant att granska hur man inom idrottsrörelsen ser på frågor som rör ungdomars möjligheter till inflytande.

Frågor om delaktighet, inflytande och ansvar har varit föremål för omfattande diskussioner inom idrottsrörelsen under de senaste åren. En förändring i synen på verksamheten kan skönjas, från tävlingsinriktad barn- och ungdomsidrott till en fokusering på mångfald och gemenskap.

Idrottsskolor har startats där barnen får pröva på olika idrotter istället för en för tidig specialisering och man har satsat på ledarutbildning. Ungdomsidrotten bygger i allt större utsträckning på en helhetssyn, med ställningstaganden i moral- och etikfrågor.

Ungdomars delaktighet och inflytande diskuteras i allt större utsträckning, bl a på ungdomsriksdagen 1988 och ungdomsforum 1990. Ett resultat är bildandet av DUK, Den Unga Kraften. Lika många flickor som pojkar är aktiva. För att engagera och få in fler ungdomar i beslutande positioner har de byggt upp nätverk och arbetar bland annat med en förändring av arbetsformer och organisation.

Men fortfarandet stöter vi på liknande svårigheter som i många andra sammanhang inom föreningslivet, nämligen en djupare diskussion om innebörden i begreppen demokrati och delaktighet.

Idrott på mäns villkor

Vi lever i ett manssamhälle där idrotten är den manligaste av alla företeelser bortsett från krigsmakten. Idrottsrörelsen är skapad för män, av män, styrs av män, beskrivs av män, refereras och värderas av män. Flickors idrott styrs av den här traditionen och de här värderingarna.

Tjejfotbollen har vuxit starkt och är idag den näst största idrotten på flicksidan. Idag räknar man med ungefär 80 000 aktiva. Forskarna Anita och Rune Dahlgren, som har studerat flickors och unga kvinnors delaktighet och inflytande i fem olika organisationer, tar upp fotbol-

len som ett exempel på att flickidrott har sämre status inom idrottsrörelsen än pojkidrott. De konstaterar att flick-/damfotboll många gånger endast motvilligt tagits upp i föreningarna efter påtryckningar "underifrån" av tjejer, som velat spela fotboll.[14]

Forskarna mötte under sitt projekt många gånger åsikter som att flick-/damfotboll "ger alldeles för lite i relation till vad den kostar". Det har framförts att flick-/damfotboll har en oviss framtid, eftersom den inte är - och uppenbarligen inte antas bli - en publiksport. Och om den inte är någon publiksport finns det inget PR-värde i den och om det inte finns något PR-värde i den genererar den inte några sponsringspengar. En ond cirkel med andra ord.

Flickorna tilldelas sämre resurser. De får sämre träningsmöjligheter, träningstider, tränare, instruktörer, ledare osv.

Inom exempelvis simningen är det tydligen mer meriterande för en tränare att få fram en bra kille än en bra tjej. Tränare som får fram bra killar uppges få högre status och sägs ha lättare att få uppdrag på landslagsnivå etc.

Enligt forskarna tycks det helt klart att män/pojkar på ett helt annat sätt än kvinnor/flickor kan ges möjligheter att kombinera sitt "civila" liv, dvs arbetsliv och familjeliv, med idrottsutövandet. De manliga utövarna har lättare att få ett för denna kombination lämpligt jobb, har lättare att få ledigt för att kunna delta i matcher och träningar etc.

Finns det då några möjligheter för kvinnliga värderingar att göra sig gällande i idrotten? Hur ska det i så fall gå till? I den jämställdhetsplan inför 90-talet som antogs av riksidrottsmötet 1989 menar man att det kan ske genom att påverka representationen, resursfördelningen, inriktningen och värderingarna.

Genom att synliggöra maktstrukturer och göra flickorna medvetna om sin historia och sina möjligheter kan självkänslan och tron på den egna förmågan stärkas. Det finns också områden där flickors erfarenheter värderas, exempelvis inom gymnastiken.

Vi menar att det är nödvändigt med en fördjupad debatt på grässrotsnivån om vilken idrott ungdomar vill ha.

Det finns dock ett stort behov av forskning på detta område. Det är också nödvändigt att all statistik är könsfördelad för att kunna följa utvecklingen.

Utvecklingsprojekt

Som vi tidigare har nämnt beslutade regeringen att med 30 miljoner kronor stödja ett utvecklingsarbete inom idrottsrörelsens barn- och

---

14 Dahlgren A & Dahlgren R. Kom igen flickor! Rapport nr 18:1990, JÄMFO.

ungdomsverksamhet. Utvecklingsarbetet omfattade totalt 13 verksamhetsområden. Ett av dessa var inflytande/delaktighet.Riktlinjerna för detta område formulerades enligt följande:

> *"Olika former av verksamhetsplanering bör prövas för att öka barnens och ungdomarnas inflytande över verksamheten. Det är angeläget att utveckla demokratiska arbetsformer så att barn och ungdomar får möjlighet att delta i planerings- och beslutsprocesser. Det är därvid viktigt att även de yngsta medlemmarna blir insatta i hur föreningar arbetar, hur styrelser utses, vilka ekonomiska och andra förutsättningar som gäller för föreningens verksamhet etc."*

Av totalt 422 projekt tilldelades 22 pengar för att utveckla verksamheten inom området delaktighet/inflytande. Men även projekt inom andra områden, som exempelvis "utbildning av unga ledare", "socialt ansvar" och "jämställd idrott" anknyter till frågor om inflytande och delaktighet.

Det finns en hel del dokumenterade erfarenheter från denna 30-miljonerssatsning. Bland annat finns en kort beskrivning av projekten i en idékatalog.[15]

I den centrala projektgruppens slutrapport redovisas också en del av projekten kompletterade med sammanfattande kommentarer kring utvecklingsarbetet. Idrottsgruppen skriver att man inom ramen för sin slutrapport inte har möjlighet "att försöka göra rättvisa åt den samlade erfarenhet, som finns i projekten".[16]

Den centrala gruppen menar att den utvecklingssatsning som genomförts "är en förnyelse av idrottens verksamhet". Låt oss peka på några av erfarenheterna som gruppen redovisar:

- Förändringsarbete som syftar till att utvidga demokratin och öka inflytande och ansvar för ungdomar är fråga om en långsiktig process.
- Man måste sträva efter att göra så många som möjligt delaktiga i projektet.
- Om arbetet sprids på fler blir fler involverade, engagerade och därmed också informatörer utåt.
- Delaktighet kan endast nås om medlemmar går in i projektet och tar ansvar för arbetsuppgifter.

Utvecklingsprojekt av detta slag tillsammans med initiativ som "Den Unga Kraften" och en spridning av debatten till gräsrotsnivå förebådar förhoppningsvis ett förändrat synsätt och ett ökat inflytande för ungdomar i en idrottsrörelse som fungerar också på flickors villkor.

---

15 Idrottsgruppens idékatalog, Socialdepartementet, 1989

16 Idrottsgruppens slutrapport, Socialdepartementet, 1989

5.5 Fritidsgårdsverksamhet

Det finns ungefär 1 500 fritidsgårdar i Sverige. De flesta av dem drivs av kommunerna, men omkring 20 procent har föreningar som huvudmän.

För många ungdomar är fritidsgården den naturliga samlingsplatsen i bostadsområdet. Genom Ulf Blomdahls undersökningar har vi fått en hel del kvantitativa data om fritidsgårdsbesökarna. Blomdahl har ställt frågor till ca 10 000 7-16- åringar i Stockholm, Göteborg, Västerås, Norrköping och Eskilstuna.[17]

Andel besökare på fritidsgård

I tabellen kan vi få en uppfattning om hur vanligt det är att ungdomar på högstadiet besöker fritidsgårdar.

Andelen gårdsbesökare senaste månaden i olika kommuner (procent)

	Besökt	mer än 3 ggr/mån	mer än 10 ggr/mån
Stockholm	56	34	11
Göteborg	40	19	5
Västerås	51	31	11
Norrköping	54	29	10
Eskilstuna	48	28	9

Källa: Blomdahl U. Fritidsgården - dess besökare och framtid, 1989

Vi ser att det är ungefär hälften av högstadieungdomarna som någon gång under den senaste månaden besökt en fritidsgård. I samtliga kommuner utom Göteborg finns också en andel ungdomar på ungefär tio procent som är mycket flitiga fritidsgårdsbesökare (mer än tio gånger den senaste månaden).

Mellanstadieungdomar besöker fritidsgården i mindre utsträckning än ungdomar i högstadiet. I Stockholm och Göteborg var det ca 20 procent som uppgav att de besökt en fritidsgård den senaste veckan.

Skillnaden mellan de olika kommunerna är dock stora. Exempelvis uppgav 39 procent av mellanstadieungdomarna i Västerås att de besökt en fritidsgård den senaste veckan. När man betraktar siffrorna över fritidsgårdsbesök bland mellanstadieungdom bör man dessutom ha med i beräkningen att många fritidsgårdar är stängda för denna åldersgrupp.

Vilka besöker fritidsgård?

Det kanske mest intressanta resultatet av Blomdahls undersökning visar att det finns väsentliga skillnader mellan de ungdomar som besöker och de som inte besöker fritidsgårdar.

---

17 Blomdahl U. Fritidsgården - dess besökare och framtid, 1989

Utan att gå in i detalj på undersökningen visar Blomdahl att ungdomar ur de lägre socioekonomiska grupperna är överrepresenterade bland fritidsgårdsbesökarna.

Gårdsbesökare trivs sämre i skolan än icke gårdsbesökare. Vidare har gårdsbesökarna sämre betyg, deltar i lägre utsträckning i föreningsliv och i den kommunala musikskolan, besöker oftare spelhall samt använder mer alkohol och tobak.

För att förklara dessa skillnader gör Blomdahl en distinktion mellan det han kallar instrumentella och expressiva fritidsaktiviteter. För att kort sammanfatta Blomdahl beskriver han instrumentella fritidsaktiviteter som mer "skollika". Det är frågan om strukturerade och organiserade aktiviteter med bestämda och klart uttalade mål. Expressiva fritidsaktiviteter beskriver han som mer "kravlösa", lösare organiserade och inriktade på omedelbara belöningar och mål.

Den öppna fritidsgårdsverksamheten är enligt Blomdahl mer expressiv till sin karaktär än vad som är fallet med föreningsaktiviteter. Det skulle också förklara varför vissa ungdomar väljer att söka sig till fritidsgårdar. "Ungdomar som inte erövrar eller tar avstånd från skolans instrumentella kod väljer i huvudsak att syssla med expressiva fritidsaktiviteter", skriver Blomdahl.

Kommittén har tidigare påtalat ungdomars behov av att röra sig i olika miljöer. Vi har talat om behovet av så kallade frizoner eller "egna rum". Samtidigt har vi också uppmärksammat det faktum att många ungdomar efterlyser fler vuxenkontakter.

Med risk för att generalisera kan vi kanske beskriva fritidsgården som ett mellanting, eller möjligen en brygga, mellan å ena sidan ungdomarnas frizoner, som ofta utgörs av gator, torg, centrum, hamburgerbarer etc och å andra sidan de, med Blomdahls uttryck, mer instrumentella fritidsaktiviteter som föreningslivet erbjuder.

Att fritidsgårdarna snarare är ett komplement än en konkurrent till föreningslivet är givetvis ett skäl som talar för en fortsatt satsning på denna verksamhet. Det är också viktigt att fritidsgårdarna förblir ett alternativ för de ungdomar som av olika anledningar inte söker sig till andra former av fritidsaktiviteter.

Tjejerna på gården

Könsfördelningen bland de ungdomar som besöker fritidsgårdar är relativt jämn om man ser på den andel ungdomar som besökt fritidsgård den senaste månaden.

Om man däremot studerar samtliga gårdsbesökare i Stockholm 1987 finner vi att andelen manliga besökare var 66 procent och andelen kvinnliga besökare 34 procent. Framför allt är det i de övre tonåren som pojkarna dominerar.

På senare år har flickornas fritidssituation uppmärksammats i allt högre utsträckning. Flera kritiker har menat att en alltför stor del av de kommunala fritidssatsningarna görs på pojkdominerade områden.

Som Blomdahl visar är det en stor andel tjejer som besöker fritidsgårdarna. Samtidigt vet vi att killarna i allmänhet tar mest utrymme och resurser på fritidsgårdarna. Lokaler och aktiviteter är mer anpassade till pojkars behov och intressen.

Jämställdhet mellan könen bör självklart också gälla på fritidsgårdarna. På senare år har man med framgång genomfört projekt som särskilt syftar till att göra fritidsgårdarna mer anpassade till tjejernas behov och intressen. Det är nödvändigt att detta arbete fortsätter.

Brukarnas fritidsgård

Vår grundläggande inställning är att fritidsgårdens brukare ska ha makten på fritidsgården. Vilka är då brukarna? Svaret på den frågan kan givetvis variera. På flera håll i Sverige ser vi en utveckling där fritidsgårdarna förändras från att vara renodlade ungdomsgårdar till ett slags fritidscentrum för olika grupper och föreningar i bostadsområdet. Här måste givetvis brukaransvaret delas mellan dessa olika grupper.

Samtidigt vet vi att många kommuner gör särskilda satsningar för ungdomar i form av ungdomshus, musikhus, aktivitetshus etc. Dessa hus är ofta belägna i centrum av kommunen och det är givetvis brukarna, främst ungdomar, som besöker huset.

Hur ska då brukarnas inflytande organiseras? Även i detta fall ser vi en mängd olika möjligheter: föreningar, kooperativ, stormöten, gårdsråd etc.

Finns det då inte risk att de "resurssvaga" kommer i kläm om man överlåter makten till brukarna? Vad händer med de ungdomar som idag enligt Blomdahl i högre utsträckning än andra besöker fritidsgårdar, de som föredrar den öppna verksamheten med löst strukturerade aktiviteter? Hur kommer dessa ungdomars inflytande att te sig i förhållande till andra medborgargrupper som kan göra anspråk på gården?

Här finns givetvis utrymme för intressemotsättningar. Vi menar dock att en ökad satsning på brukarinflytande inte behöver betyda att de resurssvaga stängs ute. Det är naturligtvis viktigt att hitta former för brukarinflytandet som gör att så många som möjligt blir delaktiga i de beslut som fattas. Här ser vi det som angeläget med ett fortsatt utvecklingsarbete. Det är också viktigt att intensifiera arbetet med forskning och utvärdering av olika modeller för ett ökat brukarinflytande.

Mål för fritidsgårdarna

Vi har tidigare i detta betänkande beskrivit politikernas huvuduppgift i termer av att fastställa övergripande mål och att utvärdera verksamhet. Detta bör också gälla för fritidsgårdarna.

De övergripande målen kommer givetvis att variera mellan olika gårdar och mellan olika kommuner. Utifrån detta är det brukarnas ansvar att se till att verksamheten på fritidsgården drivs i överensstämmelse med de politiskt fastställda målen. Naturligtvis kommer även de metoder som brukarna väljer för att uppnå de politiska målen att variera. Vi beskriver detta ytterligare i kapitel 9. Som princip kan man säga att vi ser tre olika möjligheter för ett ökat brukarinflytande, vilket således också bör gälla för fritidsgården.

- Delegera till tjänsteman, fritidsgårdsföreståndaren, som t ex efter samråd med gårdsbesökarna får fatta beslut inom givna ramar, s k villkorad delegation.
- Överföra verkställighetsfrågor till en förening eller ett kooperativ. Det kan gälla att sköta en anläggning, genomföra ett avgränsat projekt eller driva ett daghem.
- Delegera beslutanderätten till en grupp av människor, brukare, på en gård, i en förening eller i ett område.

I debatten om fritidsgårdarna har det förts en diskussion om huruvida gårdarna ska bedriva så kallad öppen verksamhet eller om verksamheten ska vara mer strukturerad och planerad.

Det är viktigt att föra en diskussion om fritidsgårdsverksamhetens innehåll, form och inriktning samt att dessa anpassas till både flickor och pojkars situation. Men om fritidsgårdarna huvudsakligen ska ha öppen verksamhet eller inte är ett exempel på en fråga som måste avgöras av brukarna.

Fritidsgården är inte den enda plats där kommunal verksamhet bedrivs för ungdomar. I många kommuner har andra kommunala institutioner en mycket fin ungdomsverksamhet. Det kan vara på biblioteket, i simhallen eller i skolan.

De principer för ett ökat inflytande som vi skissat ovan, bör kunna gälla för verksamhet som bedrivs även inom dessa institutioner.

Försök med gårdsdemokrati

På flera fritidsgårdar runt om i landet har man satsat på att öka inflytandet för gårdsbesökarna. Den fritidsgårdsgrupp inom socialdepartementet som 1983 tillsattes av regeringen fördelade 30 miljoner kronor till olika försöks- och utvecklingsprojekt på fritidsgårdar. Gruppen har redvisat erfarenheter från försöken i ett antal häften, varav ett har undertiteln "Inflytande" och behandlar olika projekt just med syfte

att öka brukarnas inflytande över gårdsverksamheten.[18]

Den slutsats man drar är att erfarenheterna från de olika demokratiprojekten stämmer ganska väl överens med varandra. I ett antal punkter sammanfattar man de olika hinder som finns för ett brukarinflytande på fritidsgårdarna:

- Personalens attityder och arbetssätt.
- Gårdsbesökarna är vana att inte kunna vara med och påverka.
- Politikerna kan tycka att de får mindre insyn och möjlighet att påverka utvecklingen.
- Människors olika förutsättningar, till exempel vad gäller arbets- och familjesituation, skolunderbyggnad, språksvårigheter och social isolering.
- Det finns inga fungerande kanaler för att fånga upp människors behov.
- Formella hinder i form av komunallagens delegationsbestämmelser, tjänstemännens budgetansvar och en förvaltningsapparat som inte är anpassad för att stödja förändringar.
- Den kommersiella ungdomskulturen och ungdomars utanförstående (den förlängda ungdomstiden).

Det är kanske lätt att låta sig nedslås av denna uppräkning av hinder som finns för ett ökat brukarinflytande. Vi menar istället att en förutsättning för ett framgångsrikt förändringsarbete är att identifiera de hinder och det eventuella motstånd som finns.

De flesta bedömare är överens om att ett ökat brukarinflytande är en långsiktig process som innebär förändrade roller och synsätt för många grupper: personal, politiker, gårdsbesökare, förvaltningstjänstemän etc.

”De senaste 20 årens erfarenheter visar att gårdsdemokrati inte införs av sig själv”, skriver Blomdahl. Enligt honom är dock en huvudorsak till att gårdsdemokrati inte införts i högre utsträckning ”att ytterst få förtroendevalda och chefstjänstemän intresserat sig för frågan.”

5.6 Vad händer med Pippi Långstrump när hon blir tonåring?

I juni 1990 anordnade Ungdomskommittén tillsammans med Barn- och ungdomsdelegationen och Civildepartementets jämställdhetsenhet

---

18 Fritidsgård i utveckling, Socialdepartementet, 1988.

ett seminarium om flickors och pojkars könssocialisation och uppväxtvillkor idag.[19]

Även här var de forskare som medverkade eniga om att flickorna kommer till korta både i skolan, på fritidshemmet och i föreningslivet.

Klassrumsstudier visar att bara en tredjedel av lärarens tid i skolan går till flickorna. Resten får pojkarna.

Anne-Marie Helmadotter har studerat mellanmålet på "fritids" för att se om det även där finns skillnader i personalens sätt att bemöta flickor och pojkar. Hennes slutsats är att mellanmålet sker på pojkarnas villkor. De bestämmer hur lång samvaron ska vara. De bestämmer samtalsämnet och vem som ska få delta. Personalen låter det ske för att få lugn och ro vid matbordet. Om en flicka bryter mot reglerna blir hon hårdare bestraffad.

På låg- och mellanstadiet är flickor och pojkar lika aktiva i föreningslivet, men på högstadiet händer något. Generellt sett slutar flickorna tidigare och tar betydligt mer sällan än pojkar och unga män förtroendeuppdrag. Därmed blir de inte på samma sätt delaktiga i den demokratiska processen, även om dörrarna formellt sett är öppna.

Anita och Rune Dahlgren har, som tidigare nämnts, studerat flickors och unga kvinnors delaktighet och inflytande i fem olika organisationer. Dessa var Svenska fotbollsförbundet, Svenska ridsportens centralförbund, Svenska simförbundet, Svenska scoutförbundet och Förbundet Vi Unga.[20]

Forskarna Dahlgrens slutsats är att flickorna inte har samma inflytande och inte känner samma delaktighet. Föreningslivets organisationsformer passar pojkar bättre än flickor.

Forskarna konstaterar att flickorna och kvinnorna finns representerade på lokal nivå men blir allt färre och färre uppåt i organisationerna. Undantaget är Svenska scoutförbundet.

Könsfördelningen bland tränare och ledare är ojämn och andelen kvinnor i styrelser och andra beslutsfattande organ är mycket liten. En orsak är tendensen inom föreningslivet att ersätta amatörer och idealister med professionella i ledningen. Att driva föreningarna som företag. Då försvinner kvinnorna från beslutande positioner, eftersom de inte finns i dessa positioner inom näringslivet.

Andra orsaker är att kvinnor är betydligt mindre tränade att agera i formella situationer. De menar att flickorna inom föreningslivet lär sig att de är mindre värda än pojkar och att de alltså också känner sig

---

19 Vad händer med Pippi Långstrump när hon blir tonåring? Rapport från ett seminarium arrangerat av Barn- och ungdomsdelegationen, Jämställdhetsrådet och Ungdomskommittén, 1990.

20 Dahlgren A & Dahlgren R. Kom igen flickor! Rapport nr 18:1990, JÄMFO.

mindre värda. Dessa olika verklighetstolkningar leder till en negativ självbild hos flickorna.

Forskarna tvivlar på att könsintegrationen inom exempelvis scouterna, alltid är av godo. De menar att det behövs frizoner i tonåren. Andrum då man slipper "fjädra upp" sig för varandra.

Forskarnas slutsats är att i stort sett allt föreningsengagemang är viktigt för socialisationen till både arbetslivet och det politiska livet. Ett mer medvetet agerande från föreningarnas sida att öka kvinnorepresentationen skulle kunna leda till reell jämställdhet i samhället i stort. Istället tycks många föreningar mena att de "bara" speglar samhället, när de skulle kunna vara pådrivande för en positiv samhällsförändring.

Forskarna menar också att föreningarnas syfte med idrotten och flickornas/kvinnornas motiv för idrottandet ofta är i konflikt med varandra.

Även på fritidsgårdarna är flickorna en eftersatt grupp. Verksamheter och arbetsformer är idag mer anpassade efter killarnas behov och intressen. Men en förändring är på gång. Marie Hanström informerade om Riksförbundet Sveriges Fritids- och Hemgårdars (RSFH) försöksverksamhet med tjejgrupper och stöd till kvinnliga ledare ute på fritidsgårdarna.

Hon menade att gårdarna lokalmässigt är disponerade så att killarnas aktiviteter tillgodoses. De har plats för pingis, innebandy, styrketräning och rockmusik. Flickorna däremot gillar teater, dans och personlig omvårdnad. Det finns det sällan lokaler till.

För många flickor är det viktigaste fritidsintresset helt enkelt att vara tillsammans med kompisar. En undersökning som gjordes i Halmstad 1987 med elever i årskurs 9 i grundskolan och årskurs 1 och 2 på gymnasiet visar att 20 procent av flickorna, i all synnerhet flickor från arbetarmiljö, menar att det är det viktigaste fritidsintresset. Det var bara en tredjedel, sju procent av pojkarna, som ansåg att kompisar var deras viktigaste fritidsintresse.[21]

Att vara tillsammans har i sig ett värde för många flickor, ett värde som ofta underskattas, missförstås och förbises i den offentliga debatten om jämställdhet. I en nära relation får flickorna träna sig både i förståelse och auktoritet. Intresset för hästar och ridning är t ex stort bland flickor, därför att de får lära sig just detta.

När nära relationer bryts förlorar de unga flickorna inte bara relationen i sig utan en del av sitt jag, eftersom deras utveckling i hög grad är förknippad med denna relation. Uppdragen i föreningarna

---

21 Dahlgren A Åkerström M. Att hänga på stan. Sociologiska institutionen, Lunds universitet och Halmstads kommun, 1987.

bygger emellertid på utbytbarhet: omval, val av nya ombud och därmed nya konstellationer och "jag". Flickorna vill skapa stabila självbilder i dessa unga år, varför tanken på utbytbarhet av allt att döma är dem mycket främmande.

Medan flickorna är mer relationsinriktade är pojkarna mer aktivitetsinriktade. De nappar på förslag från personalen, medan det ser ut som om flickorna mest sitter i ett hörn och fnissar.

Enligt Marie Hanström handlar det mer om att många ledare har en underlig syn på vad som är aktivt och passivt än att flickorna verkligen är ointresserade och viljelösa. Det anses mer aktivt att gå iväg i grupp och titta på hockey än att sitta och samtala på gårdens café.

Utgångspunkten för projektet är att lyfta fram tjejerna på gården och ge dem utrymme för sådant som intresserar dem. Det handlar inte om att få tjejerna att göra killgrejor. Men inte heller om att aktivera flickorna med vad vuxna tror att de vill göra. Snarare att stötta flickorna och ge dem plats efter deras intressen och behov. Målsättningen med projektet är att stärka tjejerna. Att nå både stökiga och tysta flickor och att stärka de kvinnliga ledarna i deras yrkesroll.

Sexualitet och könsroller

En viktig del av förklaringen till att många flickor som tidigare "tagit för sig" plötsligt blir passiva i tonåren kan vara könsrollsmönstrens och sexualitetens betydelse. Det är fråga om mönster och värderingar som ligger djupt och ofta förnekas på ytan. Det allra viktigaste för en 15-åring kan vara att bli accepterad av det motsatta könet.

För tjejer innebär det fortfarande att de inte får utmärka sig för mycket genom att vara *för* duktiga i skolan, *för* drivande i föreningslivet etc. De står tillbaka frivilligt. Däremot strävar de enligt könsrollsmönstren efter att vara killarna till lags, att vara attraktiva och beundra killarna för att dessa är duktiga och drivande. Men myntet har två sidor. Killarna känner kravet att att vara den som är aktiv, framåt och drivande. Även om en del förändrats gäller det också i kontakterna med tjejerna.

Att flickorna står tillbaka, till synes frivilligt, är till syvende och sist en maktfråga. Som vi konstaterar på olika håll i betänkandet lever vi fortfarande i ett samhälle där männen har makten. Det är männens syn på, och värdering av, hur kvinnor respektive män ska vara och uppföra sig som gäller.

Ungdomskommittén har, tillsammans med Barn- och ungdomsdelegationen och Socialstyrelsen, initierat en studie om ungdomars sexualitet och könsroller. Studien, som beräknas vara klar våren 1992, kommer att belysa de här frågorna närmare.

Pojkar mer värda

Enligt den danska forskaren Eva Ethelberg har flickor och pojkar redan i 5-7 årsåldern klart för sig att män har större utrymme, mer makt och ett högre värde än kvinnor. I just den åldern slits den lilla flickan mellan "att känna sig bäst i världen", som man gör i den åldern, och att erkänna sig tillhöra en andra klassens typ av människa. Hon löser den konflikten genom att välja en överlevnadsstrategi, dvs hur hon ska förhålla sig till den manliga dominansen. Det val hon gör behöver inte vara ett val för livet.[22]

Strategi 1: Förnekande. Jag är inte förtryckt. Jag har aldrig blivit förhindrad på grund av mitt kön. Kvinnor har samma möjligheter som män, det är upp till en själv att göra något av dem.

Strategi 2: Accepterande. Jag erkänner mäns dominans och tycker det är i sin ordning.

Strategi 3: Uppror. Jag vet att män värderas högre, men jag tycker det är fel. Det här klarar jag lika bra som du.

5.7 Våra bedömningar och förslag

5.7.1 Det breda engagemanget

En stor del av Sveriges ungdomar är engagerade i någon form av föreningsaktiviteter. Ungdomar söker sig till föreningar av olika anledningar och föreningarnas uppbyggnad och medlemsstruktur varierar också.

Det är en stor utmaning för föreningslivet att bidra till att stärka ungdomars inflytande och på så sätt bidra till samhällets demokratiska utveckling.

Utifrån de erfarenheter som gjorts under 1980-talet kan vi konstatera att det finns åtskilliga exempel på föreningar som på ett framgångsrikt sätt arbetat med demokratifrågor. Detta arbete har skett med olika metoder och utifrån skilda förutsättningar.

Kommittén anser att stat och kommun bör bidra till fortsatt utvecklingsarbete på detta område. Basen för utvecklingsarbetet bör vara den lokala föreningen där behoven är störst. Kunskapen om vad som behöver utvecklas är störst på det lokala planet. Det är vidare viktigt att öka kunskapen om föreningslivets betydelse samt att sprida erfarenheter vidare.

De utvecklingsinsatser som ges stöd från samhället bör i större utsträckning än tidigare ha konkreta målformuleringar och utvär-

---

22 Lundström A & Nordenfors G. Bryt tystnaden - om sexualiserat våld mot kvinnor och flickor, Brevskolan,1990.

deringsmetoder som gör det möjligt att värdera projekten. Samhället måste också hjälpa föreningslivet att utveckla utvärderingen så att kunskap kan förmedlas kring de viktigaste erfarenheterna.

Allmänna arvsfondens stöd till lokala och centrala barn- och ungdomsorganisationer för att stimulera försöks- och utvecklingsinsatser har huvudsakligen gått till ett fåtal traditionella och etablerade organisationer.

De reguljära statliga bidragen till organisationerna har under de senaste tio åren i det närmaste halverats genom riksdagsbeslut. Barn- och ungdomsorganisationerna har alltså ett skriande behov av resurser för att kunna bedriva och utveckla sin verksamhet för att kunna möta de möjligheter och svårigheter som det nya samhället skapar.

Samtidigt tror vi det är riktigt att konstatera att formen med ansökan av öronmärkta pengar, vilket är ganska vanligt i den centrala och lokala byråkratin, gynnar etablerade organisationer med kunskap om hur ansökan ska skrivas. Små och framför allt nya rörelser, som ofta också till största delen består av ungdomar, har mycket svårare att "nå fram" med sina ansökningar.

Ungdomar vill ta ansvar

Vi vill framhålla vikten av att ungdomar, i större utsträckning än vad som sker idag, både vill och har förmåga till att ta på sig ledaruppgifter i det ideella föreningslivet. En del organisationer arbetar redan idag aktivt för att på detta sätt fostra ungdomar till ett reellt ansvar i unga år.

De politiska ungdomsförbunden och Elevorganisationen är här ett föredöme. Där är de flesta som innehar förtroendeposter, eller är ledare på annat sätt, under 25 år.

Det är alltså viktigt att de vuxna ledarna också på denna punkt är beredda att stå tillbaka i sin egen ledarkarriär till förmån för ungdomar. Framför allt är det viktigt att äldre stimulerar yngre medlemmar att gå in som ledare, och då de gör det på olika sätt stötta dem i deras ledarroll.

Nya föreningar

I takt med att samhället förändras sker också förändringar inom föreningslivet och trots problem inom det ideella föreningslivet kan vi se en ökad folklig aktivitet. Aktionsgrupper, enfrågerörelser och nya föreningar växer fram. Detta gäller också ungdomarnas organisationer där vi ser många exempel på nya föreningsbildningar.

Ofta har de nya föreningarna en lokal förankring och är inte alltid uppbyggda enligt en "traditionell föreningsstruktur". Det kan röra sig om tillfälliga aktionsgrupper eller informella nätverk. Grupper som

uppstår för ett särskilt syfte, t ex musikgrupper, teatergrupper, miljögrupper.

Ett närmare umgänge mellan det nya och det etablerade är både viktigt och fruktbart. Både den demokratiska strukturen och den mer aktionsinriktade handlingen måste gå hand i hand för att på lite längre sikt kunna fungerar bra.

I många av dessa nya grupper visar sig också det framtida föreningslivets stora resurs - kvinnorna. Flera undersökningar, gjorda av bl a SCB, visar att det är männen som sköter de traditionella föreningarna, "pratföreningarna" och kvinnorna de nya, som står för initiativ och är mer handlingsinriktade.

Detta är kanske inget nytt, eftersom kvinnorna alltid funnits med i bakgrunden i folkrörelsearbetet. De har stått för det mer praktiska föreningsarbetet, som att koka kaffe, samla in pengar eller sy dukar till försäljning för föreningens insamlingsmål etc.

Det nya är att kvinnorna inte längre finner sig i att verka i bakgrunden på männens villkor, utan bildar sina egna grupper och föreningar. Även inom de etablerade föreningarna visar kvinnorna större företagsamhet och vilja att ta ansvar på ett annat sätt.

Det vuxna samhället måste också våga möta ungdomars nya och ibland annorlunda sätt att vara aktiva på. Erfarenheten från de försöks- och utvecklingsprojekt som genomförts visar tydligt att ungdomar är både kompetenta och villiga att ta ansvar om de bara får det och dessutom får göra det på sitt sätt.

Särskilt viktigt är det därför att stödja de initiativ som görs i föreningslivet för att stärka ungdomars inflytande. Sådana initiativ finns såväl bland lokalföreningar inom de mer etablerade folkrörelserna som bland nya föreningsbildningar och grupper av det slag som vi tidigare beskrivit.

De nya rörelser som idag växer upp kan känna sig vilsna när det gäller kunskap om hur en organisation byggs upp, hur man sköter ekonomisk redovisning, hur man bär sig åt för att få fram medel till sin verksamhet, hur man praktiskt går tillväga i kontakterna med myndigheter m m. Det innebär inte att de är villiga att "köpa" strukturen i etablerade organisationer.

De behöver istället kunskap för att utifrån sina egna behov bygga upp en mer eller mindre fast organisation, med så lite byråkrati som möjligt för att underlätta verksamheten och göra det möjligt att expandera. Den här kunskapen kan man naturligtvis få genom att kontakta olika organ och myndigheter.

Det finns redan idag ett samarbete mellan de etablerade organisationerna och nya rörelser, bland annat via studieförbunden. Ett samarbete som bär frukt för båda parter. Vi kan konstatera att redan idag är en väldigt stor andel av studieförbundens cirkeldeltagare faktiskt ungdom under 25 år.

Vi menar därför att en utvecklad studiecirkelform skulle kunna vara lämplig för att understödja nya rörelsers specifika behov och ta tillvara den kritik mot profil, ämnesval och former som finns.

Vi tror dock att studieförbunden, vars medlemsorganisationer främst tillhör de etablerade organisationerna, måste hitta nya former som passar både de nya rörelserna och de etablerade. En nära dialog med de nya rörelserna är därför viktig för studieförbunden för att utveckla former och metoder. Studieförbunden med sina djupa rötter i folkrörelserna skulle kunna bli en brygga mellan det gamla och de nya genom mer handlingsinriktade studiecirklar.

Det ideella ledarskapet

Vi konstaterar att svårigheten att rekrytera ideella ledare ökar. Vi tycker därför det är angeläget att föreningsliv, kommun och stat ser ledarutvecklingen som en av de viktigaste delarna för att utveckla barn- och ungdomsverksamheten i landet. Något som bör lyftas fram och få ökad prioritet både ideologiskt och ekonomiskt.

Därför krävs snabba åtgärder för att stimulera människor att engagera sig och att fortsätta som ideella ledare. Åtgärderna bör i första hand ska ta sikte på att markera ett aktivt intresse och uppskattning från samhällets sida för de insatser ledarna gör, i första hand på det lokala planet.

Vi menar att det krävs ökade insatser från föreningslivet för att könsfördelningen bland tränare och ledare ska bli jämnare. Inte minst genom deras roll som förebilder för ungdomarna. Vi menar vidare att föreningslivet bör satsa på flexibla lösningar för att undanröja praktiska hinder mot att åta sig ledaruppgifter.

Förslag

Hur arbetet med att stärka ungdomars inflytande ska bedrivas måste givetvis även i fortsättningen vara upp till föreningarna själva. Vi vill ändå peka på några principer som kommittén finner särskilt väsentliga:

För det första menar vi att ungdomars formella inflytande bör stärkas genom att engagera fler ungdomar i styrelsearbete och i andra beslutsfunktioner i föreningarna.

För det andra vill vi poängtera vikten av att stärka ungdomars inflytande på ett mer informellt plan. Här menar vi

att det är viktigt med vuxna ledares vilja och förmåga att låta ungdomar själva ta ansvar för och ha inflytande över den konkreta verksamheten.

För det tredje uppmanar vi organisationslivet att pröva nya arbetsformer för att engagera de ungdomar som idag uppfattar föreningarna, inte minst föreningsmötena, som "stela och trista".

För det fjärde menar vi att föreningslivet måste satsa på tjejer utifrån deras egna intressen och behov. Kvinnor utgör hälften av befolkningen, men missgynnas ändå i många fall, även i föreningslivet.

För det det femte är det viktigt att föreningslivet mer än vad som sker idag inlemmar flykting- och invandrarungdomar samt handikappade ungdomar i sin verksamhet.

Utifrån våra resonemang vill vi lägga fram följande förslag:

Vi uppmanar folkrörelserna att aktivt arbeta för en grundsyn där vuxna kontinuerligt överlåter viktiga funktioner till yngre medlemmar utan att därför lämna föreningen eller ungdomarna åt sitt öde.

Vi uppmanar de olika folkrörelserna att se till att man har en jämn köns- och åldersfördelning. Målet bör vara att det i varje styrelse/samråd eller annat organ ska ingå minst två personer under 25 år.

Vi uppmanar barn- och ungdomsorganisationerna att också se till att man har en jämn könsfördelning i styrelser o dyl samt att övervägande delen ska vara ungdomar under 25 år i beslutande organ.

Vi menar att det förutom att eftersträva jämn könsfördelning också är angeläget att det är ungdomar under 25 år som representerar ungdomsorganisationerna vid tillfällen då man efterhör ett "ungdomsperspektiv". Detta gäller såväl på statlig som kommunal nivå.

Vi uppmanar vidare folkrörelserna att aktivt arbeta för att båda könen är representerade bland ledare och tränare på olika nivåer och inom olika verksamheter för att barn och ungdomar ska få både kvinnliga och manliga förebilder.

Vi uppmanar folkrörelserna och andra föreningar att aktivt söka efter flexibla lösningar i syfte att undanröja praktiska hinder för att kunna fullgöra ett aktivt ledarskap. Det kan exempelvis gälla barnpassning och ersättning för ledarutbildning etc.

Vi konstaterar att behovet av forskning om flickor och pojkars villkor och möjligheter i föreningslivet, inte minst idrotten, är stor. Vi kräver att all statistik är uppdelad på kön och ålder för att göra strukturer synliga och kunna följa utvecklingen.

För att engagera fler ungdomar uppmanar vi studieförbunden att utveckla verksamheten och pröva nya, friare arbetsformer.

Vi uppmanar studieförbunden att erbjuda ungdomar som har startat, eller vill starta, en verksamhet att utveckla och öka sina kunskaper om hur man kan bygga upp en fungerande föreningsstruktur. Formerna för hur detta kan ske måste utarbetas i dialog mellan ungdomarna/de nya rörelserna och studieförbunden.

Vi uppmanar folkrörelser, kommuner, regering och riksdag att aktivt stödja och arbeta för att underlätta för nya grupper och rörelser att etablera sig och få rimliga ekonomiska resurser att arbeta med.

Kommittén menar att det är viktigt att stat och kommun har en positiv inställning till dynamiken i föreningslivet. Ungdomars egna initiativ bör stödjas och uppmuntras även om de inte passar in i traditionella former. Möjligheten att organisera sig på annat sätt än vad vi traditionellt tycker är riktigt måste få förekomma.

Att förenkla och avbyråkratisera ansökningsrutinerna för utvecklingsstöd måste ses som ytterst viktigt för att öka ungdomars möjlighet till delaktighet även på detta område.

Vi kräver att regeringen ser över principerna för beskattning av föreningslivet. Ett syfte med detta bör vara att bl a stärka stödet till utveckling av det ideella ledarskapet i föreningslivet, framför allt bland barn och undomar.

Vi föreslår att regeringen ger möjlighet för föreningslivet att inkomstuppgift på ersättning till ideella ledare upp till en nivå av ett halvt basbelopp inte behöver lämnas till skattemyndigheterna.

Vi föreslår att finansdepartementet tillsätter en expertgrupp för att gå igenom hur föreningslivet kan erbjudas en valfrihet när det gäller att ingå i momssystemet och vilka konsekvenser detta skulle få.

Vi föreslår att en förändring av skatteregler för föreningslivet skall utvärderas efter en begränsad tidsperiod på ca fem år.

Vi föreslår också att regeringen inför treårsbudget när det gäller bidrag till organisationslivet. Detta skulle underlätta

planeringen, samtidigt som man klart skulle kunna avläsa statens och kommunernas ambitioner och värderingar av det fria och frivilliga folkrörelsearbetet.

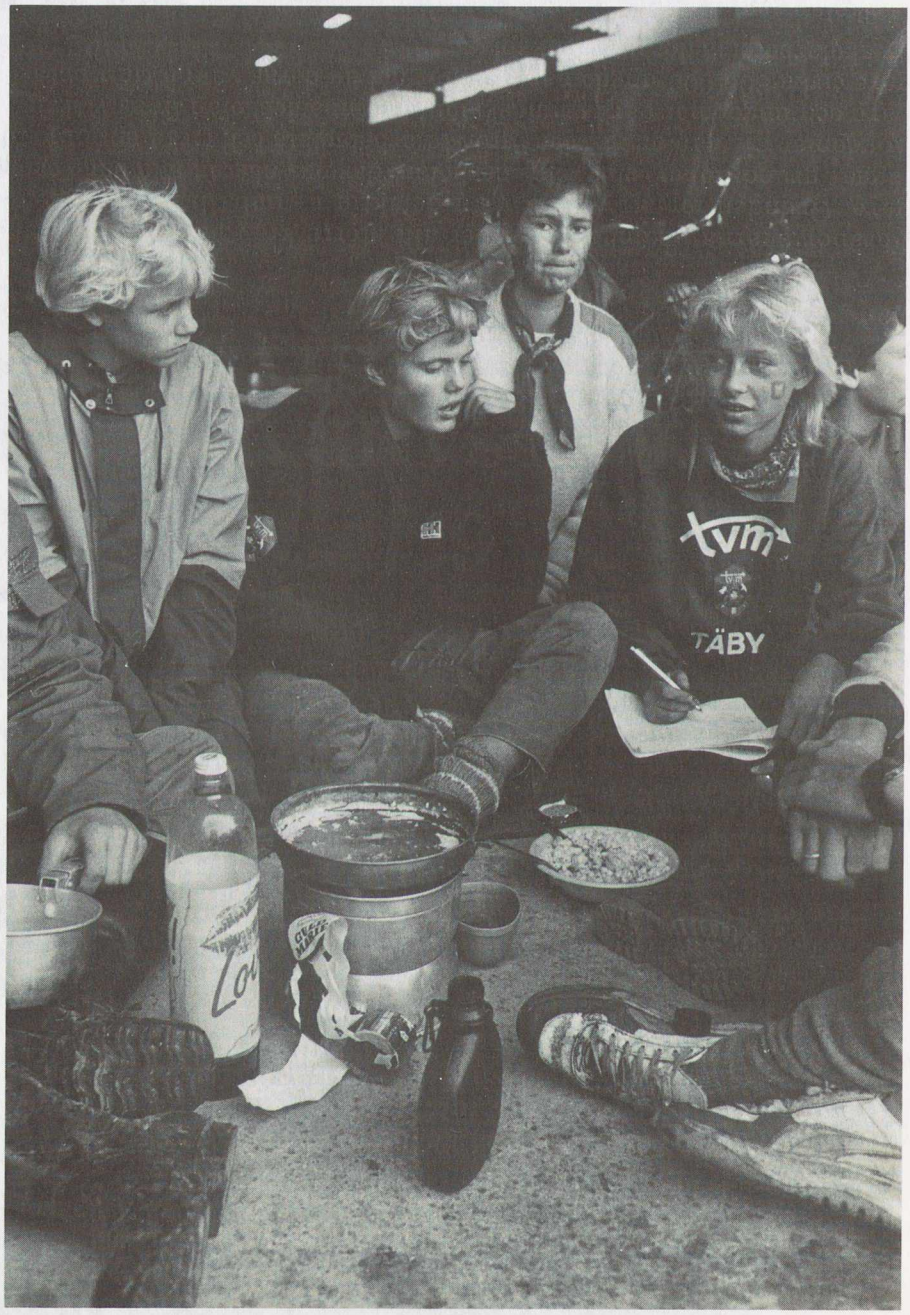

6.

FRÅN SAMRÅD TILL SJÄLVSTYRE

Förändringarna i samhället ställer allt större krav på alla medborgare. Grunden för att kunna vara delaktig i samhällsutvecklingen läggs i grundskolan och gymnasieskolan, där nås nästan alla barn och ungdomar. Skolan är Sveriges största arbetsplats och cirka en miljon barn och ungdomar går i grundskolan. I gymnasieskolan finns ytterligare cirka 300 000 ungdomar. En stor del av deras vakna tid upptas av skolarbete, i eller utanför skolan.

Skolan som institution och människorna i den utövar en enorm påverkan på våra barn och ungdomar, ibland medvetet, ibland omedvetet. Hur skolan arbetar med och förhåller sig till demokrati- och inflytandefrågor är av avgörande betydelse både för elever och övriga medborgare.

Därför är det viktigt att en demokratisk skola ger alla ungdomar en god utbildning, oavsett bostadsort, ekonomi, social miljö, ras, språk, kön, tro/livsåskådning och samhällssyn.

Det är dock lika nödvändigt att skolan organiseras efter demokratiska principer och genom miljö och arbetssätt själv fungerar demokratiskt. Dvs vägen till målet är minst lika viktig som målet i sig.

En tredje grundsten är att alla elever ska få god undervisning i demokrati.

De grundläggande demokratiska värderingarna, aktningen för varje människas egenvärde och respekten för miljön är en självklar plattform för demokratin i Sverige. Enligt vårt synsätt är ökad delaktighet och ökat inflytande för eleverna i skolans olika arbetsprocesser lika nödvändigt för att fördjupa och stärka demokratin i Sverige.

Det är vår uppfattning att vi under 1970- och 1980-talen tagit flera steg på väg från en auktoritär skola som fostrade lydiga medborgare, mot en mer demokratisk skola. Eleverna har genom politiska beslut kring skolans styrdokument t ex fått större möjligheter till delaktighet i skolans beslutsprocesser. Försöksverksamheter med förändrade arbetssätt finns på flera håll, enskilda lärare arbetar hårt för att öka elevernas medverkan, delaktighet och ansvar i skolverksamheten och skolans olika styrdokument ses över och revideras. Förändringar för elevinflytandet har dock alltid kommit i andra hand efter det att förtroendevalda och skolpersonal fått större inflytande.

Trots att skolan till viss del lyckats fostra kritiska och ansvarskännande samhällsmedborgare i enlighet med läroplanernas mål finns enligt vår uppfattning vissa grupper som systematiskt missgynnas i skolan. Vi vill därför lyfta fram skolans dolda normsystem i ljuset och lämna förslag till åtgärder.

Vi tycker att tiden nu är mogen att ta ett större steg i skolans demokratiarbete. De processer som pågått i skolan under framför allt 1980-talet gör att såväl politiker som skolpersonal och elever idag står bättre rustade för en omfördelning av beslutanderätten över viktiga frågor i skolan. Det vill vi diskutera och lämna förslag kring i detta kapitel.

6.1 På väg mot en mer demokratisk skola

Ungdomars inflytande handlar ytterst om demokrati. För ett reellt inflytande krävs en demokratisk skola. Men begreppet demokrati kan tolkas på olika sätt. När det gäller själva värdegrunden för det vi kallar demokrati är enigheten dock stor, inte bara i Sverige utan också inom den västerländska kulturkretsen i övrigt. Värdegrunden kan enligt skolforskaren Åke Isling sammanfattas i följande två principer:[1]

- Respekten för mänskligt liv – en uppfattning om människolivets okränkbarhet.
- Uppfattningen om alla människors lika värde.

Statsvetarna Julius Gould och William Kolb definierar begreppet demokrati som medborgarnas möjligheter att fritt delta i fattandet av de beslut som påverkar deras liv både individuellt och kollektivt.[2]

Vad innebär det att "fritt delta i fattande av beslut"? Den frågan har under senare år ivrigt diskuterats inom samhällsvetenskaperna.

---

1 Isling Å. Kampen för och mot en demokratisk skola, del 1,1980.

2 Gould J. Kolb W, Dictionary of the Social Science, 1964.

Sammanfattningar av och kommentarer till debatten har gjorts av statsvetarna Leif Lewin och Sten Johansson.[3]

I denna debatt står å ena sidan de som i demokratin endast ser ett *medel* för beslutsfattandet och å andra sidan de som ser demokratin också som ett *mål*. Målet är att föra in alla medborgare i de politiska processerna och på så vis påverka dem till samhällelig aktivitet och samhälleligt ansvarstagande.

Enligt Isling m fl bedömer "medel-sidan" demokratin främst ur funktionell synvinkel: den s k massan kan vara passiv, ja, det kan rentav ge ökad stabilitet åt ett samhälle, om den politiska apatin är utbredd. Det viktiga är att dugliga eliter fritt får konkurrera och föras fram till styrelsen, som då kan bli effektiv och således gynna folket som helhet. I denna teori om "den demokratiska elitismen" blir, som Sten Johansson skriver, folket "demokratins säkerhetsrisk".

Mot en sådan syn har "mål-sidan" riktat kritik. För dem är själva deltagandet i den demokratiska beslutsprocessen avgörande för om en demokrati ska bedömas som väl fungerande eller inte.

Detta ansluter till den klassiska demokratiteorin, så som den formulerades av liberalismens ledande politiske teoretiker John Stuart Mill och som Sten Johansson sammanfattar i följande teser:

- Endast om alla deltar i den politiska beslutsprocessen kan man få garanti för att alla medborgares intressen ingår i avvägningarna av de politiska besluten.
- Deltagandet tränar alla som deltar så att de blir i stånd att vanemässigt försvara sina intressen.
- Deltagandet utvecklar personligheten så att medborgaren känner sig som en del av helheten och får ansvar inte bara för sig själv utan också för helheten.

Demokrati betecknar maktrelationer mellan människor, deras inflytande över varandra och över sin miljö samt möjligheter till delaktighet och ansvar i praktiken. För oss innebär demokrati bl a att makt utövas av många och att många också är ansvariga för hur denna makt hanteras. I en organisation som karaktäriseras av en hög grad av demokrati är makt och inflytande jämnt fördelad.

För att demokrati ska kunna både upplevas och tillämpas i skolan behöver vissa förändringar ske i skolans olika styrdokument om vem/vilka som ska ha makt.

Vår uppfattning är att det är politiker och skolpersonal som måste avstå makt till eleverna och i vissa delar till elevernas föräldrar.

---

3 Lewin, L. Folket och eliterna, 1970.
Johansson S. Politiska resurser, 1971.

6.2 Skolans demokratisyn

Den medvetenhet om faran av människors passivitet som andra världskriget gav, gjorde att man i Sverige gav skolan uppgiften att fostra ungdomar till kritiskt tänkande och aktivt deltagande. Inflytandefrågor i skolan började diskuteras i och med 1946 års skolkommission men först på 1970- och 1980-talen fick dessa tankegångar fäste i skolans verksamhet.

Det har varit en politisk strävan att *alla* föräldrar i Sverige ska känna att de kan sända sina barn till en god skola. Därför är skolans styrdokument resultat av politiska kompromisser.

Lgr 80, läroplan för grundskolan, har under avsnittet mål och riktlinjer följande syn på demokrati:

> *"Skolan skall fostra. Det innebär att skolan aktivt och medvetet skall påverka och stimulera barn och ungdomar att vilja omfatta vår demokratis grundläggande värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk, vardaglig handling." (sid 16)*

Det är enligt samma läroplan skolans uppgift att utveckla sådana egenskaper hos eleverna som kan bära upp och förstärka demokratins principer om tolerans, samverkan och likaberättigande mellan människorna. Skolan ska ge eleverna insikt om att ingen människa får utsättas för förtryck. Den ska också verka för jämställdhet mellan kvinnor och män.

När det gäller deltagande i skolans beslutsprocesser ger Lgr 80 riktningsangivelsen att samråd och samverkan huvudsakligen bör ske i informella former men att skolan också behöver vissa fastare samråds- och beslutsformer. Dessa är för närvarande reglerade i skolförordningen och omfattar klassråd, arbetsenhetskonferens och skolkonferens.

Under rubriken "Elevernas ansvar" kan man läsa att ett av skolans mål är att ge barn och ungdom en demokratisk fostran. Eleverna ska bl a tillsammans med kamrater kunna fördela arbetsuppgifter, organisera redovisningar och utställningar. Eleverna behöver öva sig i att argumentera rationellt och kritiskt granska olika utsagor. De måste vänja sig vid att lyssna på andras argument och förslag, även om dessa är mycket olika deras egna.

Lgr 80 lyfter också fram kravet på ett elevaktivt arbetssätt:

> *"Kravet på elevaktiva arbetssätt utesluter en ensidig katederundervisning, dvs en undervisning som enbart består av att läraren redogör för ett stoff som sedan eleverna memorerar med hjälp av anteckningar och lärobok varefter de*

förhörs muntligt eller skriftligt. Det utesluter också ett arbetssätt, där elevernas insatser begränsas till att enbart passivt samla material ur någon bok genom att skriva av olika uppgifter med ledning av förhandsproducerade frågor." (s 49)

I den nu 20 år gamla Läroplanen för gymnasieskolan finns också uttryck för vad som menas med demokrati:

"Skolan skall ... ge eleverna möjlighet att påverka sina arbetsvillkor" (s 10), "Skolan bör fungera efter regler som är grundade på demokratiska principer och som eleverna själva är med om att utforma"(s 14) och "Över huvud taget bör eleverna betraktas som personalens medarbetare i skolans verksamhet med möjlighet och rätt att påverka både undervisningsfrågor och spörsmål som gäller skollivet i övrigt." (s 23)

Det finns således en hel mängd uttalanden om ökat elevinflytande i de båda skolformernas läroplaner, ändå visar undersökning efter undersökning att eleverna i praktiken har mycket litet att säga till om. Klassråd, arbetsenheter, skolkonferenser och elevråd till trots är det fortfarande de vuxna som bestämmer i skolan. Att eleverna är med på sammanträden och konferenser betyder inte att de har medbestämmande, skriver t ex länsskolnämnden i Västmanland i en rapport till Skolöverstyrelsen 1990.[4]

6.3 Nya förutsättningar för skolan

6.3.1 Skolan i ett föränderligt samhälle

Efterkrigstidens reformer i samhället genomfördes under stark central styrning. Sedan 1970-talet pågår en reformstrategi som bygger på decentralisering. Att lägga besluten närmare de berörda och öka den lokala friheten förväntas öka delaktighet, ansvar och effektivitet. Samtidigt ställer dagens medborgare allt större krav på den offentliga verksamheten.

Ett genomgående tema i diskussionerna om framtiden har varit att kunskaper får ökad betydelse i framtiden och att utbildning blir en allt viktigare förutsättning för samhällsutvecklingen. Vi tycker att följande tendenser är viktiga att lyfta fram:

- Sverige blir alltmer beroende av utvecklingen i andra länder och kommer i allt närmare kontakt med andra länders kulturer. Våra internationella kontakter kommer att öka bl a genom den europe-

4 Fri rapport - några iakttagelser från länsskolnämndens tillsynsarbete 1989/90, Länsskolnämnden i Västmanlands län i en rapport till SÖ, 1990

iska ekonomiska integrationen och genom den ökade politiska öppenheten i Östeuropa.Ungdomsturism och ungdomsutbyte leder till ökad förståelse mellan folk i olika delar av världen Att arbeta i ett annat land eller att ha dagliga utlandskontakter i arbetet kommer att bli allt vanligare. Sverige kommer också att bli ett mer mångkulturellt land.

- Beslutanderätt och ansvar decentraliseras både inom offentlig förvaltning och i företagen. Detta arbete pågår och målet är att åstadkomma bättre styrning av verksamheten, bättre kvalitet på besluten och större engagemang och effektivitet.
- En förnyelse av arbetslivet pågår. En strävan är att få bort farliga och hälsovådliga arbetsplatser. En annan strävan är att minska det rutinbetonade arbetet, göra arbetsinnehållet mer omväxlande och öka det personliga ansvaret i arbetet.
- Människors möjligheter att själva bestämma över sina liv har ökat, bl a genom längre utbildning och ökad social trygghet, och kommer också successivt att öka.

Det ökade utrymmet för självförverkligande skapar samtidigt risker för nya kultur- och utbildningsklyftor genom att de aktivaste och bäst förberedda tar för sig det mesta av de nya möjligheter som skapas.

Det framtida samhället beskrivs ofta som ett kunskapssamhälle. Allt fler människor kommer att arbeta med att sprida kunskap och information, att utveckla ny teknik för kommunikation och kunskapsspridning, allt fler verksamheter blir beroende av nya kunskaper. Kunskapen blir viktig som en utvecklande kraft inom allt fler områden och mängden tillgänglig kunskap ökar också ständigt.

6.3.2 Ojämlikheten består

Det har funnits en period i vårt svenska samhälle där många av oss har trott att begreppen sociala klasser inte längre är relevanta för svenska förhållanden. Som vi i tidigare avsnitt visat för Maktutredningen emellertid i sin huvudrapport från år 1990 en diskussion om klassamhället som vi finner relevant även för förhållanden inom skola och utbildning.

Alla har idag formell rätt till utbildning i den nioåriga grundskolan och målet med en gymnasieskola för alla är snart uppnått. Men fortfarande följer barns ojämlika uppväxt och levnadsvillkor med in i klassrummet och skolan. Flera forskare, senast Jan O Jonsson menar att vårt utbildningssystem förstärker och befäster klasskillnader i samhället snarare än undanröjer och utjämnar dem.[5]

---

5 Jonsson Jan O. Utbildning, social reproduktion och social skiktning, 1988.

En målsättning för SÖ:s förslag till ny linjestruktur för gymnasieskolan är att alla linjer ska förbereda för såväl fortsatta studier som yrkeslivet. I en analys av förslaget menar Gunilla Fürst att det gamla mönstret med en yrkesskola och en mer teoretisk gymnasieskola i realiteten är bevarat. Hon är tveksam till om den nya gymnasiestrukturen mer än den nuvarande kommer att minska statusskillnaderna mellan linjerna och fungera mer klassutjämnande.[6]

Många barn och ungdomar känner inte igen de dominerande värderingarna i skolan och för många elever känns språket främmande. De värderingar som gäller och det språk som används är medelklassens. För elever som kommer från arbetarklassen innebär det något av en kulturkrock. Undervisningen knyter inte an till deras vardagserfarenheter. För att "lyckas" måste de anpassa sig till rådande värderingar. Elevens självförtroende får sig svåra törnar, många känner att de inte duger, att de inte ryms inom de angivna måtten. I vissa lågstatusskolor är omsättningen på lärare hög och antalet outbildade lärarvikarier stort. Den för barn och ungdomar så viktiga kontinuiteten går förlorad.

Skolan som institution i samhället har förändrats och fått en ny roll. Men skolan är samtidigt traditionell och har ett för många dolt normsystem, där mannen/pojken och medelklassens värderingar är norm och kvinnan/flickan och arbetarklassens värderingar är avvikelsen.

Hembakgrundens betydelse

En av hörnstenarna i svensk skolpolitik har varit att skolan ska vara ett jämlikhetsfrämjande instrument. Att skapa jämlikhet mellan olika samhällsklasser och undanröja ekonomiska och geografiska hinder för en likvärdig utbildning har alltsedan slutet av 1940-talet varit en huvuduppgift för det svenska utbildningsväsendet.

Sambandet mellan föräldrarnas sociala och ekonomiska situation och ungdomarnas utbildning är fortfarande mycket starkt och har i vissa avseenden förstärkts under 1980-talet.

Att olika sociala grupper behandlas olika är inte alltid en medveten intention. Orsaken till att olika grupper behandlas olika kan istället vara en effekt av hur samhället är uppbyggt och fungerar. Denna typ av särbehandling kan benämnas strukturell särbehandling, enligt forskarna Göran Arnman och Ingrid Jönsson.[7]

Särbehandling innebär att grupper som finns i olika positioner i den sociala strukturen svarar på samhällets åtgärder på skilda sätt.

---

6 Fürst G. Ett nytt gymnasium för flickor och pojkar, 1990.

7 Arnman G. Jönsson J. Segregation och svensk skola, 1983.

Arnman och Jönsson studerade särskilt boende och skola och menade att segregation kan avläsas på två plan:

- dels på ett samhälleligt plan i t ex boendesegregation, dvs geografisk åtskillnad av socialgrupper,
- dels inom skolan där den tar sitt uttryck i ett "parallellskolesystem" inom ramen för den sammanhållna grundskolan.

Segregationen i boendet återspeglas i skolan genom indelning av rektorsområden, skolenheter och klassavdelningar. Enligt bestämmelser i 2 kap grundskoleförordningen (1988:655) ska eleverna i kommunens grundskola fördelas på skolenheter med hänsyn till vad som är ändamålsenligt från kommunikationssynpunkt, till vad som krävs för att effektivt utnyttja lokaler och andra utbildningsresurser samt till elevers och föräldrars önskemål. Fördelningen ska göras av skolstyrelsen om inte länsskolnämnden meddelat särskilda föreskrifter.

Genom den samverkan mellan förskola-skola som utvecklats finns numera också krav och önskemål om att placera förskolegrupper i samma klass. En god tanke som dock ytterligare kan förstärka den strukturella särbehandlingen.

Elevsammansättningen i skolan har som grund ett geografiskt begränsat upptagningsområde. Därigenom skapas också klassavdelningar med olika sociala skikt inne i skolan, dels mellan klassavdelningar beroende på vilket bostadsområde eleverna kommer ifrån och dels genom gruppindelning av olika slag inom skolan.

Segregationen i skolan är således en effekt av den omfattande bostadssegregationen i samhället.

Olika kurs- och ämnesval och tillval leder enligt Arnman och Jönsson till en social segregation inom den sammanhållna skolans ram. Valen har ett klart samband med elevernas skolprestationer, som i sin tur är starkt kopplade till elevernas sociala bakgrund.

På detta sätt blir både segregationen inom boendet och skolan till sin konsekvens en del av den process i vilken sociala klasser i samhället reproduceras enligt de båda författarna.

Arnman och Jönsson visar således att det sätt på vilket skolan organiserar sin elevrekrytering och sammansättning av klass och undervisningsgrupper lett till att den sociala segregation, som finns i boendemiljön, återspeglas i den sociala segregationen inom skolorganisationen. Principen om elevernas fria val av tillvalskurser m m förstärker effekten.

Enligt de båda forskarna har skolstyrelserna inte verkat för att klasserna anordnas så att en så allsidig social sammansättning som möjligt erhålls. Detta föreskrevs i såväl läroplan 69 som läroplan 80.

Skolan är således genom sin egen organisation ett hinder för förverkligandet av den jämlikhetsfrämjande målsättningen.

Mångåriga forskningsresultat har visat att hembakgrunden är och har varit av avgörande betydelse för elevernas val av utbildning och yrke, såväl när det gäller den obligatoriska skolan som när det gäller högre utbildningar. Det fanns föreställningar om att en enhetlig och sammanhållen grundskola skulle minska den sociala snedrekryteringen till olika utbildningsnivåer.

Den socialt bestämda uppdelningen på olika utbildningsvägar märks således redan under lågstadiet och fortsätter genom hela grundskolan. Tydligast framträder den vid övergången till gymnasieskolan. Grundskolans sortering av elever från olika socialgrupper till skilda utbildningsvägar och skolbetygens samband med socialgrupp får klart avläsbara konsekvenser för intagningen till och hur man faktiskt går vidare i och avslutar gymnasieskolan.

Det visar sig också att elever tycks vara duktiga på att sortera sig själva enligt forskaren Gun Malmgren som analyserat ett antal uppsatser från elever i årskurs 8. De skulle beskriva hur de trodde att deras framtid skulle bli.[8]

Uppsatserna jämfördes några år senare med samma elevers val till gymnasieskolan.

I uppsatserna visade det sig att elever med arbetarbakgrund hade ett mycket kortare tidsperspektiv än övriga elever när de planerade sin framtid. Detta gällde både pojkar och flickor. De planerade att skaffa barn någon gång i 20-årsåldern och hade en kortsiktig planering av framtiden jämfört med den andra gruppen.

Eleverna med arbetarbakgrund hade när det gällde studier och utbildning en låg aspirationsnivå och vågade inte planera så "högt" för framtiden som de utifrån sina betyg borde ha kunnat göra. Arbetarpojkar med höga betyg planerade t ex för fyraårig teknisk linje och sedan direkt ut i yrkeslivet medan akademiker- och tjänstemannapojkarna skulle in i högskolan.

De högpresterande flickorna med arbetarbakgrund drömde om yrken som sjuksköterska, lågstadie- eller förskollärare medan de andra flickorna såg detta som något som man alltid kan bli om man inte lyckas bli det man har tänkt sig.

Man kan också ha så olika syn på drömyrket. Arbetareleverna hade få alternativ i sin planering medan medelklasseleverna hade många dörrar öppna, flera alternativ och gärna garderade alternativen.

---

8 Malmgren G. Min framtid - en analys av högstadieelevers uppsatser om framtiden, 1985.

Elever ur arbetarklass och lägre medelklass har enligt Gun Malmgren ett slags behovsnärhet när de planerar på ett sätt som inte syns i de andra elevernas uppsatser. Nuet är viktigt, kompisar är viktiga, släkten är viktig, de nära relationerna är viktiga, idrottsklubben är viktig. Man vet att man borde tänka mer på framtiden än vad man gör. Samtidigt handlar det för arbetarbarnen om att så snabbt som möjligt finna vägen till ett vuxenliv.

Vid uppföljningen några år senare visade det sig att de föreställningar ungdomarna hade om sina framtida gymnasie- och yrkesval i stort sett slagit in.

Jan O Jonsson visar i sin avhandling Utbildning, social reproduktion och social skiktning att varken jämlikhet i utbildningschanser eller i den sociala mobiliteten har ökat i någon större utsträckning trots flerfaldiga skolreformer med detta syfte. Han menar att enbart utbildningspolitik sannolikt är ett kraftlöst instrument för att förändra samhället i riktning mot ökad jämlikhet. Han gör emellertid reservationen att mängden faktorer vid studier av jämlikhet gör det mycket svårt att uttala sig som om effekter.[9]

Geografiska bakgrundens betydelse

Även den geografiska bakgrunden påverkar ungdomars utbildning och utbildningsval. Enligt SCB finns det påtagliga skillnader mellan olika delar av landet. Starkt förenklat kan man uttrycka det så att ju mera tätbebyggelse desto större andel personer med eftergymnasial utbildning.[10]

Andel med eftergymnasial utbildning inom olika åldersgrupper 1986/87. Procent

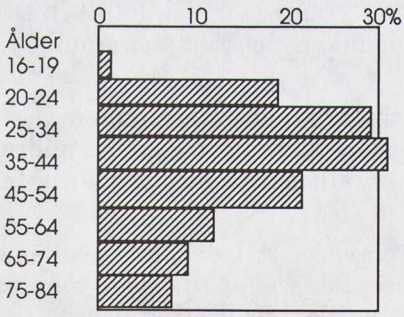

Andel med eftergymnasial utbildning inomde skilda H-regionerna 1986/87. Procent

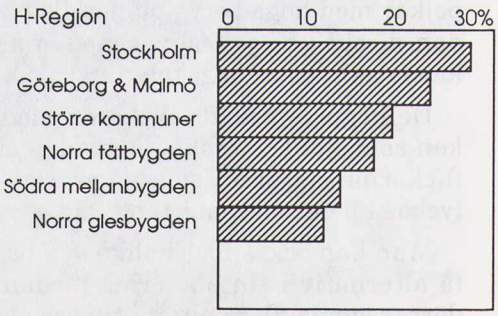

9 Jonsson Jan O. Utbildning, social reproduktion och social skiktning, 1988.
10 Utbildningsstatistisk årsbok 1988, SCB.

Andel med eftergymnasial utbildning bland dem vars föräldrar tillhör viss yrkesgrupp. Procent

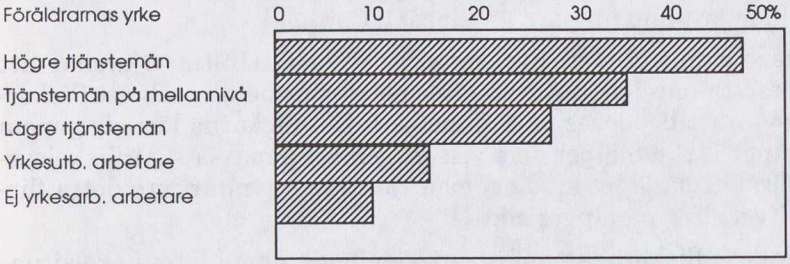

Avstånd till högskoleutbildning samt vilken sorts utbildning, kan avgöra val av exempelvis gymnasielinje. Men det är svårt att dra några säkra slutsatser om den geografiska bakgrundens betydelse i relation till hembakgrundens betydelse.

Dessa faktorer kommer förhoppningsvis att belysas i den studie om utbildning och uppväxtförhållande som SCB kommer att presentera under våren 1991.

6.3.3 POJKAR och flickor

Jämställdhet har alltför ofta framstått enbart som en kvinnofråga och som en social angelägenhet. Men vi tycker också att det är en fråga om demokrati.

Det är inte svårt att se en rad förhållanden som läggs tillrätta för pojkar så att de får ett försprång när det gäller att delta i den demokratiska processen. Här har skolan ett stort ansvar i att göra lärare medvetna om dessa förhållanden och förändra undervisningsformerna så att flickor både i och utanför skolan är lika väl förberedda som pojkarna för att hävda sina intressen och vara med och påverka.

Det är viktigt att fler flickor får ett sådant självförtroende att de vågar yttra sig på t ex sammanträden och vågar ta kontakt med olika myndigheter. Ett sådant självförtroende kan man få om man märker att omgivningen lyssnar med allvar och respekt på det man har att säga.

Även i jämställdhetsfrågorna ger skolans styrdokument klara besked om att skolan ska verka för jämställdhet mellan kvinnor och män. Ett speciellt ansvar läggs på skolledningen för att material om könsrollsfrågor tillförs skolan och för att läroplanens syfte i detta avseende förverkligas (Lgr 80, mål och riktlinjer).

POJKAR som norm

I SOU 1989:114, Livlina för livslångt lärande, diskuteras olika roller och olika strategier i skolan för flickor och pojkar. Där kan man läsa att en del forskare idag anser att könsklyftan i skolan vid närmare betraktande är ännu djupare än klassklyftan.

Forskare som t ex Jan Einarsson och Tor G Hultman menar att skolan i första hand är inrättad efter pojkarnas behov, och att flickornas behov inte tillgodoses på samma sätt. Det flickorna lärt sig genom sin flickuppfostran hjälper dem visserligen att anpassa sig till skolsystemet, särskilt på lägre stadier, men samtidigt gynnar inte detta flickornas utveckling på längre sikt.[11]

Vad är det i flickornas uppfostran som ligger dem i fatet i skolsituationen? Ytligt sett verkar det som om små flickor finner sig mycket väl tillrätta i skolan. De "hjälper" t ex gärna fröken att hålla ordning på de "bråkiga" pojkarna och trivs ofta mycket bra till en början. Flickorna beskrivs ibland som "skolans kitt", då syftar man på deras anpassningsförmåga.

Långsiktigt framträder dock en annan bild. Skolan behöver flickorna och de får bättre betyg än pojkarna, men vad har de egentligen lärt sig som kan hjälpa dem i deras medborgarroll och skaffa dem makt och inflytande i yrkes- och samhällslivet? Vilken syn har de fått på sig själva och sina egna möjligheter? Hur ser den dolda läroplan ut, som bidrar till att snälla och glada småflickor blir tysta och osäkra gymnasieflickor, som nöjer sig med kortare utbildning och lägre löner?

Genom Einarsson/Hultman med fleras forskning vet vi att pojkarna upptar två tredjedelar av tiden till elevernas förfogande i klassrummet. Risken är mycket stor att skolan förstärker pojkarnas självförtroende på flickornas bekostnad.

Vi vet också att lärare tenderar att ge pojkars arbete högre betyg än flickors.

Flickor lyckas bättre än pojkar med de centrala proven i svenska i årskurs 3 på gymnasiet, enligt Hultman, som på Lärarhögskolan i Malmö har utvärderat de centrala proven i svenska i den sista årskursen på två- och treåriga linjer.

Enligt Hultman får flickorna lägre preliminära betyg på sina uppsatser av sina egna lärare än av bedömare som sätter betyg utan att veta om uppsatsen är skriven av en flicka eller pojke. När de definitiva betygen på uppsatserna sätts, sänks flickornas betyg relativt sett. Samma sak gäller avgångsbetygen i svenska språket i tal och skrift. Eftersom man granskat prov från hela landet kan fenomenet inte be-

---

11 Einarsson J. Hultman T. Godmorgon pojkar och flickor, 1984.

lastas enskilda lärare. Misskrediteringen visar på en strukturell diskriminering och att det av läraren fordras en stark medvetenhet om sitt eget sätt att undervisa, kommunicera och bedöma.

Flera klassrumsstudier visar att lärarna, utan att själva vara medvetna om det, systematiskt behandlar pojkar och flickor olika. De talar t ex på olika sätt till flickor respektive pojkar. Pojkar pratar genomgående mer i klassrumsoffentligheten och tar oftare ordet utan att ha fått frågan. De tillåts göra flera utvikningar och lärarna kommenterar oftare och bygger vidare på sådant som pojkarna sagt. Flickorna får mera reproducerande uppgifter.

Det visar sig att lärarna gärna använder flickorna till att återföra lektionen till sin plan, efter det att pojkarna fått komma in med sina intressanta utvikningar. Tysta pojkar aktiveras, medan tysta flickor negligeras.

Könssegregerad gymnasieskola

I SOU 1989:113, Ungdomars kompetens, diskuteras också könsskillnader. Där sägs att i många avseenden är flickors och pojkars relation till utbildning och arbetsliv idag relativt likartad. Det gäller framför allt den generella anknytningen, pojkar och flickor går ungefär lika länge i skolan och det naturliga för både pojkar och flickor är att i sitt vuxna liv ha ett lönearbete. Flickor arbetar jämsides med gymnasiestudierna i lika hög grad som pojkarna m m.

I andra avseenden finns emellertid stora skillnader mellan könen. Flickor och pojkar väljer olika gymnasielinjer och olika yrken. Den svenska arbetsmarknaden är en av de starkast könssegregerade i världen. Pojkarna anses göra rationella val, eftersom de leder in dem på en arbetsmarknad med de bättre avlönade jobben med högre status, självbestämmande och goda avancemangsmöjligheter. Flickornas val har länge betraktats som irrationella, eftersom de väljer sig in i de underordnade sämre betalda jobben. Mot denna bakgrund har flickornas tämligen stabilt könsbundna val tett sig svårbegripliga. Men är de det?

Vi har idag mycket forskning , t ex Inga Wernersson som pekar på att det finns genomsnittliga systematiska skillnader mellan hur flickor och pojkar förhåller sig i det sociala livet. Flickorna vill ha jobb som har att göra med människor och människors villkor. I de fall flickor är intresserade av teknik är det framför allt teknikutveckling utifrån dess konsekvenser för miljö och människa.[12]

Man kan också konstatera att i gymnasieskolans nuvarande studievägsorganisation överväger de linjer som inriktas mot traditionella

---

12 Wernersson I. Olika kön, samma skola? Skolöverstyrelsen, 1988

mansyrken. I mindre kommuner begränsas "flicklinjerna" till en eller två.

I praktiken har vi nästan ett flickgymnasium och ett pojkgymnasium. Endast sex linjer av 28 har en något så när jämn könsfördelning. Hälften av gymnasieskolans linjer är könsspecifika, dvs över 90% av eleverna är antingen bara flickor eller bara pojkar.[13]

När riksdagen behandlade jämställdhetspolitiken inför 90-talet beslutades bl a att andelen elever av s k underrepresenterat kön skulle öka till minst 10% i de utbildningar där flickor respektive pojkar nu utgör mindre än 5%. Detta är en ganska blygsam målsättning, men trots detta konstaterar regeringen i årets budgetproposition att någon utjämning mellan könen inte har skett.[14] [15]

Det har visat sig lättare att rekrytera pojkar till flickdominerade utbildningar än tvärtom. Dagens gymnasieskola bidrar alltså inte till att öka flickornas valmöjligheter på arbetsmarknaden.

Flera studier visar att pojkar som börjar på flickdominerade linjer och män som tar anställning i typiska "kvinnoyrken" oftast blir väl omhändertagna. Tyvärr gäller detta inte lika ofta för flickor på pojkdominerade linjer och ännu mindre för kvinnor i "mansyrken".[16]

På de linjer där könsfördelningen är sned är avhoppen betydligt större bland minoritetskönet. Enligt SÖ avbryter 80% av flickorna på verkstadsteknisk linje studierna. På fordonsteknisk linje har bortemot hälften (42%) av flickorna hoppat av innan andra årskursen. På industri- och jordbrukslinjerna har en tredjedel av flickorna slutat. På motsvarande sätt slutar också pojkarna på beklädnads- och socialservice-linjerna. Det är inte så att dessa elever byter till en linje med annan könsfördelning, i alla fall inte i samma årskurs, utan nästan alla slutar i gymnasiet. Dessvärre visar uppföljningsstatistiken att flickor som gått mansdominerade linjer har varit mer arbetslösa än andra. Nästan 60% av flickorna från dessa linjer arbetade inom ett annat yrke än de utbildat sig för.[17] [18] [19]

Hur kommer då den nya gymnasieskolan att tillgodose flickornas intressen? Av de yrkesförberedande linjer som SÖ föreslagit till den

---

13 SCB Statistiska meddelanden U 50 SM 89 01. Könsfördelning bland 1:a handssökande till gymnasieskolans linjer ht -88.

14 Jämställhetspolitiken inför 90-talet, Prop. 1987/88:105.

15 Budgetproposition 1989/90:100.

16 Mål blir verklighet, S 88:25, SÖ, 1990.

17 Flickorna hoppar av, SÖ informerar, I 88:13.

18 Gymnasieskolan hösten 1989. SÖ, 1990.

19 Fyra år efter gymnasieskolan, SCB Statistiska meddelanden U 55 SM 89 02.

nya gymnasieskolan, som ska starta i mitten av 1990-talet, kan endast två av 18 locka flickor i större omfattning.[20]

Alla analyser av utvecklingen på arbetsmarknaden pekar på att sysselsättningen inom tillverkningsindustrin minskar och att tjänstesektorn ökar. I gymnasieförslaget saknas en lång rad yrkesinriktade utbildningar för denna arbetsmarknad, som till stor del också är kvinnornas arbetsmarknad. Det handlar om utbildningar inom administration och samhällsservice, kommunikation, information, fritid, kultur m m.

Bristande lärarstöd

Det finns naturligtvis många orsaker till att pojkar och flickor väljer olika linjer i gymnasieskolan. Det finns också flera orsaker till att flickor i högre utsträckning än pojkar hoppar av "pojklinjerna".

Ett ganska vanligt skäl är att flickorna upplevt ett bristande lärarstöd - ofta till och med motstånd. Undersökningar har visat att flickornas minoritetsstatus sätter dem i en påpassad situation. De blir synliga som avvikande i traditionellt manligt könsmärkta sammanhang. De får utstå mycket gliringar och mer eller mindre råa skämt. Deras eventuella tabbar synliggörs och förlöjligas. Flickorna som varit med berättar samstämmigt att man måste "ha skinn på näsan", våga bita ifrån osv för att stå ut och klara av det.[21] [22]

En annan orsak till avhoppen är att utbildningen är så illa anpassad efter flickornas behov och vardag. Erfarenheterna har visat att pojkar ofta gynnas i de laborativa momenten i tekniska och naturvetenskapliga ämnen. De håller sig bättre framme än flickorna. För att stödja flickorna anser många forskare – bl a Bodil Jönsson, lärare vid Tekniska Högskolan i Lund – att undervisningen måste ges ett annat innehåll och läggas upp så att såväl flickors sätt att tänka som deras erfarenheter tas bättre tillvara i undervisningen. Bodil Jönsson menar att detta arbetssätt gynnar både flickor och pojkar.[23]

Flickornas erfarenheter utnyttjas inte i undervisningen. I läroböckerna används exempel från pojkarnas vardag. Redan på lågstadiet får flickor lära sig att pojkars erfarenheter är mer betydelsefulla genom att huvudpersonerna i barnlitteraturen huvudsakligen är pojkar. Tydligast blir kulturkrocken på gymnasieskolans pojklinjer. Det blir svårare för flickorna när exemplen är valda ur ett manligt perspektiv och där gruppen arbetar med ett mansdominerat tänkande. Flickorna

---

20 Fürst G. Ett nytt gymnasium för flickor och pojkar, 1990.

21 Flickors studieavbrott på tekniska linjer. Länsstyrelsen i Stockholms län, rapport nr 8, 1989.

22 Fürst G. Ett nytt gymnasium för flickor och pojkar, 1990.

23 Vill vi, så kan vi, så gör vi det. SÖ informerar I 86:13.

har inget att knyta an till och undervisningen blir för abstrakt. Det förstärker fördomar om att teknik är något manligt. Exemplen måste knytas också till flickornas vardagserfarenheter, t ex hårtorkar eller symaskiner som alternativ till mopedmotorerna.

Läromedel

Såväl Statens institut för läromedel (SIL) som SÖ och forskare har vid olika tillfällen granskat de vanligast förekommande läroböckerna från jämställdhetssynpunkt. Resultaten är samstämmiga. Exempelvis presenterade SIL 1987 en rapport om granskning av läromedel i matematik för högstadiet. Enligt rapporten är flickorna nästan helt osynliga i böckerna. Det finns matematikböcker som inte har en enda flicka/kvinna på bild. I en bok finns endast en kvinna med och det är häxan Pomperipossa.[24]

Den granskning av läroböcker i naturorienterande ämnen som presenterades av SÖ våren 1988 visar liknande resultat. Läroböckerna är oftast författade av män och präglade av manliga värderingar och erfarenheter. En välkänd läromedelsserie i no-ämnen försöker väva samman de naturvetenskapliga kunskaperna och sätta in dem i mänskliga sammanhang. Skol- och experimentbilder visar både flickor och pojkar, men trots detta finns det dubbelt så många män som kvinnor på bilderna i hälften av de granskade häftena. I häftena finns inte en enda kvinnlig person ur historien – inte ens Marie Curie.[25]

Samstämmiga rapporter visar således att dagens läromedel inte uppfyller läroplanens jämställdhetskrav. Detta är oacceptabelt. Nu krävs kraftfulla åtgärder för att eleverna ska få läroböcker som är anpassade även till flickors behov och erfarenheter.

Enkönad undervisning

Det finns i dagens gymnasieskola mängder av enkönade klasser, t ex många konsumtionsklasser och bygg- och anläggningsklasser. Detta bidrar inte till att ge flickorna ökade valmöjligheter på arbetsmarknaden.

Enkönade klasser/grupper som ett resultat av ett medvetet jämställdhetssyfte kan däremot tänkas leda till positiva resultat för jämställdhet och för en ökad delaktighet för flickorna.

På flera ställen i landet genomförs försök med enkönade grupper/klasser. Det gäller framför allt undervisning i teknik. Någon samlad utvärdering finns inte, men bland både lärare och elever råder en stor överensstämmelse om att det är en bra form under vissa restriktioner.

---

24 Matematikgranskning, Rapport 1987:3, Statens Institut för Läromedel (SIL).

25 Riktar sig läroböckerna i No-ämnen mer till pojkar än till flickor? R 88:11 SÖ.

Det ska vara ett medel för att öka flickors självtillit och ge kunskap som gör att de känner sig mer delaktiga.

Ett intressant exempel är på en verkstadsteknisk linje där man första året arbetat enbart flickor för sig och pojkar för sig. Vid grenvalet i årskurs 2 har sedan både pojkar och flickor haft gemensam undervisning.

Jämställdheten mellan flickor och pojkar är alltså i allra högsta grad en inflytandefråga. Vi ser att pojkarna lägger beslag på mer tid och får därigenom mer offentlighetsträning. Flickor överlämnar det offentliga utrymmet – och troligen därmed också inflytandet.

Vi menar att flickor är en grupp som systematiskt missgynnas i skolan, pojken/mannen utgör alltid normen och flickan/kvinnan blir avvikelsen.

6.4 Elev- och föräldrainflytande i tidigare utredningar

Det har gjorts flera olika utredningar kring elevers och även föräldrars möjligheter till inflytande i skolan genom åren. De gemensamma dragen i dessa är kraven på formellt inflytande i olika typer av partssammansatta organ.

Grunden till dagens skolutveckling lades egentligen i samband med utredningen om skolans inre arbete, SIA. Besluten i samband därmed innebar ett viktigt principiellt ställningstagande för en övergång till ett *decentraliserat målstyrt* skolsystem. Ett nytt statsbidragssystem med friare resursanvändning och en ny läroplan för grundskolan blev nya viktiga styrdokument. Skolan skulle också tydligare vara en del av närsamhället och släppa in föreningar och andra resurser utifrån närsamhället.[26]

Lgr 80 understryker en samhälls- och människosyn där både barn och vuxna förutsätts vara aktiva, skapande, kunskapssökande och villiga att ta och ge ansvar. En konsekvens härav var att skolans innehåll och arbetssätt måste utformas så att denna samhälls- och människosyn främjas.

6.4.1 Skola för delaktighet

1985 lämnade en arbetsgrupp inom 1983 års demokratiberedning betänkandet Skola för delaktighet (SOU 1985:30). Arbetsgruppen drog slutsatsen att

”...övergången till ett målstyrt, decentraliserat skolsystem, ny läroplan för grundskolan och det pågående försöks- och

26 SOU 1974:53. Skolans inre arbetsmiljö.

utvecklingsarbetet för att reformera gymnasieskolan, ger ett stort, ännu outnyttjat, handlingsutrymme för medverkan, delaktighet och ansvar i skolans inre arbete för både elever och föräldrar."

Arbetsgruppen föreslog att rätten till inflytande skulle slås fast centralt men att formerna för elevernas inflytande skulle beslutas lokalt.

I remissvaren blev skillnaderna mellan Elevorganisationens och Hem och Skolas syn tydlig. Elevorganisationen ville då inte ha något beslutsorgan, eftersom de menade att skolan ska styras politiskt och att ansvar ska kunna utkrävas av politikerna. De förordade istället rätt till samråd och förhandlingsrätt. Formen för detta kunde enligt Elevorganisationen inte vara skolkonferensen där eleverna skulle vara i minoritet och få svårigheter att framföra sina åsikter. Ett system mer likt MBL och byggt på information och förhandling förordades istället av Elevorganisationen.

Hem och Skola har länge arbetat för ett beslutande organ, helst på varje skolenhet, där både elever, föräldrar och personal skulle finnas med.

6.4.2 Ansvarsfördelning och styrning på skolområdet

Denna utredning (DsU 1987:1) urskiljer under rubriken Avvägningen av ansvar, befogenheter och medbestämmande mellan skolans olika intressenter, fyra huvudgrupper av intressenter, *de politiskt förtroendevalda, de anställda, eleverna* samt *föräldrarna.*

Av de tre intressentgrupper som är närmast involverade i rektorsområdet eller skolenhetens verksamhet har enligt utredningen personalen genom medbestämmandelagstiftningen och medbestämmandeavtalen fått ett både formellt och reellt betydligt större inflytande än tidigare.

Enligt samma utredning visar rapporter och erfarenheter tydligt att elev- och föräldragrupperna ännu inte fått ett tillfredsställande inflytande genom de kanaler som hittills stått dem till buds, dvs genom elevråd, klassråd, klasskonferenser, arbetsenhetskonferenser, skolkonferenser och rektors samråds- och informationsskyldighet.

Utredningen föreslog att det formella inflytandet skulle kunna ske i någon form av styrelseorgan för varje rektorsområde eller skolenhet med väl avgränsad och angiven kompetens och funktion. I utredningen beskrivs den direktion som från och med läsåret 1985/86 finns för varje gymnasieskola och grundskola i Finland. Direktionen består av sju vuxna medlemmar, på högstadiet tillkommer två elevrepresentanter. Två av medlemmarna ska representera skolan (en lärarpersonal och en övrig personal), tre ledamöter bör ha barn i skolan och

övriga väljs enligt kommunallagen. Eleverna har inte rösträtt i direktionen.

Utredningen hänvisar också till diskussioner i Danmark. (Sedan 1 januari 1990 finns i Frederiksberg kommunes skolevaesen en skolebestyrelse som består av fem-sju föräldrarepresentanter, valda på fyra år, två skolpersonal som väljs för ett år och två elevrepresentanter som väljs på ett år. "Formanden for bestyrelsen udpeges blandt foraeldrerepraesentanterne.")

6.4.3 Skolans utveckling och styrning

I regeringens proposition 1988/89:4 om skolans utveckling och styrning slås fast att skolan ska vara ett gemensamt ansvar för stat och kommun, för politiker och anställda.

I syfte att förstärka och fördjupa elevernas och föräldrarnas inflytande och medbestämmande föreslogs följande åtgärder:

"Eleverna och föräldrarna har rätt till information och samråd innan rektor fattar beslut i frågor av stor betyelse för eleverna. Formerna för informationen och samrådet fastställs av skolstyrelsen efter förslag från varje skolenhet eller rektorsområde.

Elevföreträdare på låg- och mellanstadierna skall, i likhet med vad som idag gäller för högstadiet, kallas till arbetsenhetskonferensen och ha rätt att deltaga i dess beslut vad gäller frågor om planering och uppföljning av arbetsenhetens verksamhet.

Formerna för information och kontakt mellan skolan och föräldrarna och mellan lärarna och föräldrarna om de enskilda elevernas skolsituation skall avgöras gemensamt av berörda föräldrar och lärare.

I bestämmelserna om lokalt utvecklingsarbete skall uttryckligen anges att bidragen får användas även till sådant utvecklingsarbete som har till syfte att främja och förstärka elevernas inflytande och medbestämmande.

För varje årskurs på grundskolans högstadium skall utses två företrädare för eleverna med uppgift att medverka i skolans skyddsverksamhet. Bland dem utses två representanter som med närvaro- och yttranderätt skall ingå i skolans skyddskommitté. De skall även ha rätt att till beslut i protokoll anteckna kortfattad avvikande mening. Jag förutsätter att pågående översyn av arbetsmiljölagen kommer att leda till att elevernas ställning i skolans skyddskommitté skrivs in i arbetsmiljölagen.

Vid skolor, som bedriver utvecklingsprojekt med s k självförvaltning, bör skolstyrelsen få rätt att till rektor delegera vissa särskilt angivna beslut av verkställighetskaraktär på villkor att rektor beslutar först efter fullgjort samråd" (sid 36).

Vidare föreslogs att skolkonferensen i gymnasieskolan och den för vuxenutbildningen föreskrivna konferensen ska ges rätt att besluta i frågor av stor betydelse för eleverna respektive de studerande.

"Skolkonferensen i gymnasieskolan och den för vuxenutbildningen föreskrivna konferensen skall i fortsättningen bestå av tio ledamöter. Hälften av dessa skall vara elevföreträdare och den övriga delen bestå av rektor, tre företrädare för lärarna och en för övrig skolpersonal. Rektor skall vara ordförande och ha utslagsröst. För ledamöterna skall utses suppleanter vilka inkallas vid förfall för ordinarie ledamot.

Elevföreträdarna utses av en valförsamling bestående av två ombud för varje klass. Konferensen skall sammanträda minst fem gånger per år på kallelse av rektor eller efter begäran från någon av de där representerade grupperna. Motsvarande skall i princip gälla för vuxenutbildningen.

I gymnasieskolan skall klassrådet sammanträda minst ett par gånger per termin. Beslut skall protokollföras och följas upp på närmast följande sammanträde.

För varje studieväg i en gymnasieskola skall utses två företrädare för eleverna med uppgift att medverka i skolans skyddsverksamhet. Bland dem utses två representanter som med närvaro- och yttranderätt skall ingå i skolans skyddskommitté. De skall även ha rätt att till beslut i protokoll anteckna kortfattad avvikande mening. Jag förutsätter att pågående översyn av arbetsmiljölagen kommer att leda till att elevernas ställning i skolans skyddskommitté skrivs in i arbetsmiljölagen. Motsvarande skall i princip gälla för vuxenutbildningen" (sid 44).

I samma proposition, 1988/89:4, lämnar statsrådet förslag till principer och riktlinjer som ska vara vägledande för skolledningens organisation och arbete, bl a anförs att möjligheterna bör uppmärksammas att inom ramen för den samlade skolledningsresursen skapa en funktion som platschef med ledningsansvar på varje skolenhet eller skolanläggning.

Dessutom föreslås att enskilda skolor ska ha möjlighet att profilera skolan när det gäller innehåll och arbetssätt. Försöksverksamhet med timplanejämkningar startas.

I samma proposition föreslås att ett särskilt lokalt utvecklingsarbete som inriktas på utveckling av arbetsformer och arbetssätt inleds på grundskolans högstadium.

Riksdagen fattade beslut i enlighet med regeringens proposition. I SFS 1989:463 finns skolkonferensen på gymnasieskolan reglerad i förordningstext i 7 kap Samverkansorgan.

Beträffande förslagen om elevernas rätt att delta i skyddsarbetet har riksdagen med anledning av (v)-motion uttalat sig i frågan:

"Enligt vad utskottet erfarit kommer en översyn av arbetsrättslagstiftningen att göras. Utskottet utgår från att det vid denna översyn skapas förutsättningar för att elevskyddsombuden förutom yttranderätt även skall ges förslagsrätt i skyddskommittén" [27]

I SFS 1990:233 utfärdad den 17 maj 1990 Lag om ändring i arbetsmiljölagen (1977:1160) och i SFS 1990:234 Förordning om ändring i arbetsmiljöförordningen (1977:1166) regleras elevernas medverkan i skyddsverksamheten.

6.4.4 Kommunalt huvudmannaskap ger nya inflytandemöjligheter

I propositionen (1989/90:41) om kommunalt huvudmannaskap för lärare m fl, sägs att utvecklingen inom den offentliga sektorn generellt går mot en ökad decentralisering som innebär att ansvaret för verksamheten läggs närmare de enskilda människorna. Kravet på ett ökat medborgerligt inflytande över den offentliga verksamheten är stort. Detta är en naturlig utveckling i ett samhälle där människor är välutbildade. Skolan har som en huvuduppgift att utbilda medborgarna för att kunna delta i den demokratiska processen.

Arbetet vid den enskilda skolan, i klassen och i arbetsenheten är basen. Det samspel som utvecklas mellan lärare och elever och mellan lärarna inbördes är grundläggande för utvecklingen av en demokratisk skola. En förutsättning för en sådan utveckling är att lärare och elever har ett reellt inflytande över sin arbetssituation.

Vidare ska lärarnas möjligheter att inom givna ramar påverka innehåll och arbetssätt i skolan vara stora.

Ett villkor för en utveckling i denna riktning är enligt propositionen att besluten och ansvaret för besluten läggs närmare verksamheten. Genom kommunernas samlade ansvar för driften av skolan ökar möjligheterna till lokala lösningar och prioriteringar. Därvid ökar också möjligheterna för såväl lärare och skolledare som för elever och föräldrar att, i direkt samspel med de politiskt ansvariga, påverka villkoren i skolan. Riksdagen beslutade enligt propositionen.

---

27 UbU28 1989/90

6.4.5 Ansvaret för skolan

I oktober 1990 lade regeringen fram en proposition (1990/91:18) till riksdagen som tar upp frågor om ansvaret för skolan. Denna är en viktig del i reformarbetet med skolan och innebär, om den genomförs, att många fler beslut kommer att kunna tas ute på respektive skola.

I propositionen föreslås en klarare ansvarsfördelning mellan staten och kommunerna när det gäller verksamheten inom grundskolan, gymnasieskolan och den kommunala utbildningen för vuxna.

Staten ska ange mål och riktlinjer som är nationellt giltiga. Grundläggande mål ska anges i skollagen. Mål och riktlinjer för utbildningen ska anges i läroplanerna för de olika skolformerna. Läroplaner ska primärt rikta sig till lärare och skolledare. De ska vara klara och tydliga.

Kommunerna ska svara för att verksamheten genomförs inom de ramar och riktlinjer som riksdag och regering lagt fast. Kommunen föreslås få stor frihet att organisera skolverksamheten. Skyldigheten att använda lärare som har en utbildning som huvudsakligen svarar mot den undervisning som läraren ska bedriva föreslås bli lagfäst. Kommunerna föreslås också bli skyldiga att verka för att lärarna fortbildas.

Ett nytt statsbidragssystem föreslås också i propositionen. Bidraget ska utgå till samtliga primärkommuner i form av ett generellt stöd till verksamheten i skolan. Det bygger på ett uttalat ansvar för kommunerna att erbjuda sina innevånare utbildning. Bidraget ska beräknas schablonmässigt enligt olika beräkningsmodeller för de olika skolformerna, där kommunernas mycket skiftande strukturella och demografiska förutsättningar och behov beaktas.

Vidare presenteras ett system för uppföljning och utvärdering. Det ska ge riksdagen och regeringen en samlad bild av skolverksamheten och ge underlag för att bedöma om åtgärder behöver vidtas för att nationella mål och riktlinjer ska upprätthållas och resultaten i skolan förbättras.

I bakgrundstexten till förslagen förs en diskussion om vikten av inflytande i skolan:

> *”Just därför att utbildningen är så viktig, kräver allt fler större inflytande över skolan och den utbildning som erbjuds. Detta gäller såväl föräldrar och elever som de politiskt ansvariga i kommunerna.*
>
> *Arbetet i skolan skall utgå från och baseras på elevernas förutsättningar och behov. Även eleverna har berättigade krav på att få del av ett ökat lokalt inflytande. Deras möjlighet att medverka i planeringen och uppläggningen av*

arbetet i skolan varierar givetvis efter ålder och mognad. Hur deras intresse och engagemang – som dessutom är helt avgörande för utbildningsresultaten – till fullo skall tas tillvara är inte något som kan lösas på central nivå. Den fostran till demokrati som vi alla vill ge våra barn börjar i hemmen och i skolan. Det är från denna principiella utgångspunkt som en lösning på elevernas inflytandefrågor i skolan måste sökas och finnas."

Vidare sägs:

"*Det är angeläget att decentraliseringen av beslutanderätten och det förändrade ansvarstagandet inte gör halt vid kommungränsen eller hos politikerna. Det är i nära kontakt med verksamheten som det framgår tydligt vilka åtgärder som måste vidtas och vilka förbättringar som bör göras för att skolan skall bli bättre. Möjligheten att – inom de ramar som dragits upp för det kommunala ansvaret – mera självständigt styra och ansvara för verksamheten lokalt på de enskilda skolenheterna måste bli större. Ansvaret för att sådana förändringar kommer till stånd ligger på kommunal nivå.*"

Ledstjärnan för "den nya skolan" verkar således vara; nationella mål och utökat lokalt inflytande.

Man skriver bl a:

"*I en skola med decentraliserat verksamhetsansvar kan elev- och föräldrainflytande inte garanteras av centrala bestämmelser. Om möjligheten att påverka inte bara skall bli skenbar och formell måste det finnas ett reellt utrymme för ett inflytande. Därför fordras det ställningstaganden både på politisk nivå i kommunen och av skolledningen till framför allt innehållet i elev- och föräldrainflytandet. Jag avser att återkomma till dessa frågor i samband med de aviserade översynerna av läroplanerna.*"

En tolkning kan vara att regeringen i samband med propositionen om den nya gymnasieskolan samt översyn av läroplanerna våren 1991, som aviseras i den nu framlagda propositionen, tänker föreslå avregleringar på de flesta av de områden som idag är reglerade. Det kan t ex gälla områden som skolkonferenserna och klassråden. Om denna framtid vet vi inget och Ungdomskommittén utgår därför från den verklighet som råder idag.

6.4.6 Folkhögskolan i framtidsperspektiv

I betänkandet Folkhögskolan i framtidsperspektiv (SOU 1990:65) menar folkhögskolekommittén att folkhögskolornas frihet och självständighet ska öka genom förenklade författningsregler. Detaljstyrning från statens sida ska ersättas av löpande tillsyn, uppföljning och utvärdering.

Huvudmännen ska i särskilda måldokument ange syfte, mål och inriktning för sina folkhögskolor samt själv kontinuerligt utvärdera skolornas verksamhet gentemot dessa mål.

Varje skola ska i dialog med lärare och skolledning, via en verksamhetsplan som fastställs vart tredje år, formulera syfte, mål och inriktning.

Kursutvärdering ska ingå som en naturlig del i kursplaneringen och kursdeltagarnas/elevernas aktiva medverkan betonas.

De nuvarande bestämmelserna om att lärarråd och kursråd obligatoriskt ska finnas på varje skola föreslås utgå. Varje styrelse ska själv avgöra vilka samrådsorgan som ska finnas och deras befogenheter.

6.5 Demokrati i praktiken

Demokrati i praktiken innebär för oss att eleverna:

- ***är delaktiga i planering och genomförande av undervisningen,***
- ***deltar som fullvärdiga medlemmar i skolans beslutsprocesser (formellt inflytande),***
- ***erbjuds en god undervisning i demokrati och***
- ***aktivt medverkar i skolans skötsel.***

Alla fyra delarna är av stor betydelse för demokratiarbetet. Här koncentrerar vi oss emellertid på att diskutera inflytande i undervisningsprocessen, det som de flesta ungdomar enligt våra kontakter anser som det viktigaste, och deltagande i skolans beslutsprocesser.

6.5.1 Inflytande i undervisningen

Trots att de båda läroplanerna föreskriver ett elevaktivt arbetssätt genomsyrar den traditionella katederundervisningen fortfarande både grundskolan och gymnasieskolan. Den aktiva läraren förmedlar kunskaper till eleverna som passivt tillägnar sig dessa. Kunskaperna i skolan meddelas på ett sådant sätt att de blir lätta att mäta. Lösryckta fakta och detaljkunskaper är dominerande. Sällan knyter undervisningen an till elevernas erfarenheter och deras verklighet. Detta strider faktiskt mot nu gällande läroplan!

Gunilla Svingby, forskare i pedagogik, menar att det finns en speciell form av skolkunskaper som inte finns i övriga livet. Dessa kunskaper är lätta att memorera och skriva av på prov men kunskaperna fastnar inte, går inte på djupet.[28]

Ofta försvinner helheten i skolans undervisning. Ämnena styckas sönder i detaljfakta och lösryckta sammanhang. Elevernas förmåga att se sammanhang och tillämpa sina kunskaper stimuleras inte tillräckligt.

På de flesta skolor får eleverna aldrig vara med och planera och ta ansvar för undervisningen, bestämma arbetsformer och utvärderingsformer. Allt detta styrs till största delen av läraren.

Utvärderingen av undervisningen sker oftast genom individuella prov vars främsta uppgift uppfattas vara att ge underlag för lärarna inför betygssättningen. Proven mäter i regel enbart faktakunskaper. Elevernas förmåga att förstå och sätta fakta i sitt sammanhang utvärderas sällan. Trots att många inte klarar proven bra går undervisningen vidare till nästa moment.

I en undersökning utförd 1990 av KOMREV i Kristianstad framgår att endast en av fem lärare låter eleverna vara med och planera undervisningen. Många elever lämnar skolan utan att ha känt minsta delaktighet. I deras rapport sägs att läroplanen betonar hur viktigt elevinflytandet är, ändå gör skolan förvånansvärt lite av de möjligheter som finns. Rapporten lägger en del av skulden på lärarna: *"Lärare vill i allmänhet inte att eleverna ska delta mer i planeringen än de gör idag. Inflytandet är lagom stort, anser de flesta lärare"*. [29]

Elevernas inflytande över undervisningen är minimal, t ex kan eleverna få välja i vilken ordning de ska läsa läroboken. Ibland ges också eleverna möjlighet att tillsammans med lärarna välja läromedel. Eftersom eleverna endast känner till den bok de själva har haft är valet egentligen inget val. Läraren kan då hänvisa till att eleverna varit med och valt läroböcker.

Grupp-, tema- och projektarbeten kan vara god träning för eleverna att självständigt och tillsammans med andra söka efter fakta, bearbeta och sammanställa dessa. Bra grupp-, tema- och projektarbeten kräver en aktiv handledning från läraren och skapar aktiva elever. Genom ett sådant arbetssätt utvecklar eleverna viktiga egenskaper som t ex samarbetsförmåga och stimulerar sin naturliga nyfikenhet och lust att tillägna sig nya kunskaper. Aktivt tillägnade kunskaper blir levande kunskaper, som man lättare minns och kan placera in i ett sammanhang.

---

28 Svingby G. Sätt kunskapen i centrum, Utbildningsförlaget, 1985.

29 Kristianstads kommun, Granskning av samverkansformer i gymnasieskolan, Kommunförbundets revisionsavdelning (KOMREV), 1990.

Skolan skall inte längre vara ett auditorium, den måste vara ett laboratorium, säger skolforskaren Åke Isling. Andra forskare, bl a Svingby, menar att just detta att undervisningen är abstrakt, ickemanuell, att man inte arbetar tillsammans, att man inte kan se resultat förrän efter lång tid, systematiskt missgynnar barn ur arbetarklassen. I SÖ:s skrift "Mål blir verklighet" påvisas också hur flickor i högre utsträckning än pojkar missgynnas av sådan undervisning.

Olika former av kulturprojekt, skapande verksamheter som bild, rytm, teater, musik m m ökar arbetstillfredsställelsen och skapar nya uttrycksformer som lockar fram andra sidor hos eleverna än den traditionella undervisningen. Ett aktivt kulturarbete i skolan gör att fler elever blir delaktiga. De elever som får möjligheter att utveckla ett aktivt kulturintresse under sin uppväxt får impulser för resten av livet.

Kulturens roll har under de senaste åren betonats i skolans utvecklingsarbete. Bidrag till kultur i skolan har fördelats av bl a länsskolnämnderna och rapporterats till utbildningsdepartementet. Av utvärderingen framgår att kulturverksamheterna ofta lett till att man prövar nya arbetssätt i skolan.[30]

Vi anser att hur undervisningen bedrivs är lika viktigt som undervisningens innehåll. Därför bör vissa principer för hur undervisningen ska bedrivas finnas med i skolans styrdokument.

6.5.2 Formellt inflytande

Skolförordningen ger eleverna rätt till deltagande i de flesta formella organ som finns för att handlägga frågor av allmän pedagogisk art. Eleverna har dessutom rätt att bilda egna organisationer som elevråd, elevkår och andra elevföreningar. Trots dessa formella rättigheter har eleverna mycket begränsat inflytande över sin egen arbetssituation.

När nu rektors samrådsskyldighet prövats under några år har en del svagheter kommit fram. Om tidsbrist föreligger behöver rektor inte samråda före beslut som har stor betydelse för eleverna. På flera skolor har eleverna uppfattat att rektor anger tidsbrist när han inte vill samråda.

En annan svaghet har varit att samtidigt som samrådsplikt infördes fattade riksdagen beslut om en ny konferens i skolan, *skolkonferensen*.

Syftet med skolkonferensen är att personal och elever ska få tillfälle att diskutera frågor som är viktiga för alla grupper i skolan.

---

30 Kulturprogram för barn och ungdom, Civil-, Social- och Utbildningsdepartementen, 1990.

De flesta rektorer har dock förlagt informations- och samrådsskyldigheten till skolkonferensen.

I skolkonferensen är elevrepresentanterna en grupp av flera deltagare och majoriteten av de närvarande är "vuxna". Elever, som inte har samma vana som lärare och andra vuxna att göra sin röst hörd, försvinner lätt i skolkonferensen. Eleverna blir här en svag grupp och många elever har svårt att arbeta i ett stelt konferenssystem, särskilt om de är i minoritet.

Fr o m hösten 1989 har skolkonferensen med lika antal elever som vuxna införts på gymnasieskolan. Erfarenheterna från första året kan vara lärorika på många sätt. Vi har varit i kontakt med gymnasieskolor där eleverna tycker att de är på väg mot större inflytande, men på andra håll har verksamheten överhuvudtaget inte kommit igång bl a därför att lärarnas deltagande i konferensen inte reglerats ekonomiskt!

Klassråd tillhör de konferenser som är obligatoriska i både grund- och gymnasieskolan. På grundskolan finns nästan alltid klassråd, medan de förekommer sparsamt på gymnasieskolan enligt uppgift från flera länsskolnämnder.

SÖ menar i en utvärderingsrapport att skillnaderna är stora mellan skolor och mellan stadier, linjer och klasser. SÖ lyfter fram följande problem:

- Det råder en utbredd osäkerhet om syftet med klassråd och om vad klassrådsverksamheten egentligen ska innehålla.
- Det är vanligt att lärare hyser en skeptisk inställning till formaliserad klassrådsverksamhet.
- Klassråd förekommer på många håll sporadiskt eller inte alls.
- En vanlig föreställning är att verksamheten med klassråd tar bort tid från ämnesundervisningen.

Enligt Elevorganisationen kan klassråden ibland vara hinder för att utveckla ett reellt elevinflytande. När eleverna vill diskutera undervisningen i enskilda ämnen hänvisas de ofta till klassrådet.[31]

För diskussioner av andra frågor än själva undervisningen, t ex mobbing, samvaron i klassen, utflykter m m fungerar klassrådet som ett bra forum.

Återkommande och för lärarna ibland oändliga diskussioner om t ex klassresor är viktiga för att eleverna ska lära sig argumentera och delta i en demokratisk process.

---

31 Elevorganisationen, remissvar: Skola för delaktighet och en programförklaring 1986.03.11.

I läroplan för grundskolan lyfts organisationsformen *arbetsenheter* fram, en lagarbetsmodell för lärare. Avsikten var dels att göra det lättare för lärare att samarbeta och samplanera, dels ansågs samarbetet mellan de vuxna i skolan vara ett viktigt föredöme i praktisk demokrati för eleverna. De vuxnas samarbete är också viktigt för elevernas kontinuitet i undervisningen. Här kan också övrig personal som vaktmästare, skolmåltidspersonal och lokalvårdare ingå.

Vi menar att arbetsenhetsorganisationen innebär att man förändrat lärarnas arbetsform från en enskild och hierarkisk form till en samarbetsform som främjar demokratin.

Så länge lärare arbetar var för sig utan att samarbeta och diskutera med varandra, utan att mötas som jämlika vuxna med möjlighet att se sin egen undervisning i ett nytt ljus, riskerar de att låsa sig i sin ämnesuppfattning och sin lärarroll. Med en sådan låsning är det svårt för eleverna att få inflytande över undervisningen.

Därför ser vi arbetsenhetsorganisationen som en positiv utveckling som på sikt kan öka elevernas inflytandemöjligheter. Arbetslagstanken kolliderar emellertid idag med skolans organisation och med det rådande hierarkiska systemet i skolan. Dessa förhållanden måste tydligare tas med i diskussionerna kring varför så många skolor ännu ej lyckats skapa fungerande arbetsenheter.

Arbetsenhetstanken har utvecklats konkret på grundskolans låg- och mellanstadier i stor omfattning, men det har varit svårt att få gehör för dessa tankar på grundskolans högstadium. På gymnasieskolan görs idag på en del håll trevande försök att få igång arbetsenheter.

Enligt skolans styrdokument har eleverna rätt att delta i den formaliserade arbetsenhetskonferensen som ska sammanträda minst två gånger varje termin.

Vi menar att arbetsenhetsorganisationen är en arbetsform som leder till ökat samarbete mellan skolpersonalen. Detta ger i sin tur bl a ökade möjligheter för organisatoriska förändringar och för samplanering mellan olika lärare och ämnen. En mer varierad undervisning kan bli en effekt liksom ett ökat elevinflytande. Därför bör arbetet med att skapa fungerande arbetsenheter intensifieras.

6.5.3 Undervisning i demokrati

Undervisningen ska givetvis ordnas på ett sådant sätt att alla ämnen använder sig av demokratiska arbetsformer som gynnar en god arbetsmiljö i skolan. De samhällsorienterade ämnena har ett särskilt ansvar för att eleverna får en god undervisning i demokrati.

På gymnasieskolan saknar idag elever på yrkesinriktade linjer en god undervisning i samhällskunskap. Det gör dem sämre rustade att bli delaktiga i samhällsfrågor.

1985 genomfördes en undersökning bland 2 000 ungdomar av statsvetarna A Lindqvist och A Westholm i syfte att mäta kunskaperna i samhällsfrågor. Resultatet visade att ungdomar saknar kunskaper för att följa den politiska debatten. Sämst ställt var det för den genomsnittlige eleven på tvåårigа yrkesinriktade linjer. Eleverna där hade fyra av nio rätt på frågorna. Motsvarande andel på treåriga teoretiska linjer var sju av nio.[32]

Det största hindret för att ungdomar ska få politisk information i skolan är skolan själv. Trots läroplan och uttalade rekommendationer från SÖ vägrar många skolor att ta emot de politiska ungdomsförbunden och partierna.

Detta är allvarligt och hindrar många ungdomar att på det sättet komma i kontakt med de politiska ungdomsorganisationerna. Kontakter som skulle kunna leda till politiskt engagemang.

Idag saknar många elever på yrkesinriktade linjer helt undervisning i samhällskunkap. För närvarande pågår försöksverksamhet med treåriga yrkesförberedande gymnasielinjer. Där finns samhällskunskapsämnet med. Vi utgår från att slutsatsen av försöksverksamheten blir att alla elever på gymnasieskolan, oberoende av linjeval, ska få undervisning i samhällskunskap.

Vi vill också lyfta fram att Wingborg visar att samhällskunskapsböckerna för såväl högstadiet som gymnasiet behandlar demokratibegreppet mycket bristfälligt och missvisande utifrån en djupare definition av begreppet demokrati.[33]

Slutligen tycker vi att det talas för litet om kommunala angelägenheter i samhällskunskapsämnet på gymnasiet. Det är just kommunala frågor som i stor utsträckning berör ungdomar, t ex frågor kring boende, arbete och omsorg.

6.5.4 Skolans skötsel

Att på olika sätt efter ökande ålder delta i skolans skötsel tycker vi är en naturlig del i hela skolans pedagogiska verksamhet och i ansvarstagandet för gemensamma angelägenheter. Samtidigt får eleverna insikter i de vuxnas arbetsliv.

Lgr 80:s sätt att betona elevers medverkan i det dagliga arbetet har fått till följd att eleverna på många skolor deltar i lokalvård, enkla reparationer, servering, dukning osv. I dag finns också många goda exempel på föreningsmedverkan, kooperativ och sk självförvaltning.

---

32 Östlund B. Ungdom i politik - en utvecklingsuppgift. Tema teknik och social förändring, Linköpings universitet, 1989.

33 Wingborg M. Vilken demokrati? En granskning av demokratibegreppet i böcker för samhällskunskap, 1987.

För många elever har medverkan i det dagliga arbetet skapat förståelse för andra människors arbetssituation och betytt mycket för deras eget ansvarstagande samt ökat känslan av att vara till nytta.

Men det får inte enbart handla om att utföra de sysslor som vuxna ger eleven. För att öka demokrativärdet i sådan verksamhet och för en aktivt medverkan bör enligt vår uppfattning eleverna också vara med och utforma rutiner och regler för arbetet i skolan och lokalernas utnyttjande. Kanske finns möjligheter för eleverna att påverka matsedeln och rutiner i matsalen på ett sätt som ger dem större delaktighet.

Enligt vår uppfattning bör deltagandet i skolans skötsel fortsätta att utvecklas på alla stadier och i de båda skolformerna.

Att eleverna medverkar i skolans skötsel ska enligt vår mening inte förväxlas med att deras inflytande och makt ökar.

6.5.5 Skolans arbetsmiljö.

Arbetsmiljölagen talar om arbetsmiljön som en helhet. Arbetet ska anpassas till människans behov och förutsättningar. Det gäller också för skolan.

Undervisningen ska ske i en säker miljö. Den fysiska miljön ska vara så bra att elever inte skadas eller råkar ut för ohälsa. Den fysiska miljön är ofta ganska lätt att uppmärksamma och åtgärda, men den ekonomiska situationen i kommunerna har gjort att politiker kortsiktigt försökt spara på underhåll och utrustning i våra skolor. Därför är den fysiska miljön i skolan idag ganska nedsliten. Det är upprörande att det på vissa skolor har gått så långt att yrkesinspektionen dömt ut lokalerna.

Den psykiska och sociala miljön är svårare att både se och åtgärda. Det finns i skolans organisation inbyggda faktorer som gör att det kan kännas tungt för en del elever. En elev som lyckas i skolarbetet och får höga betyg trivs troligen bättre i skolan jämfört med en annan elev som ständigt misslyckas och får bekräftelse på detta genom dåliga betyg.

Linjeindelningen i praktiska och teoretiska linjer ger också helt olika arbetsmiljöer för eleverna.

En god fysisk och psykosocial arbetsmiljö ger goda arbetsresultat. Man trivs, utvecklas och har större möjligheter att tillägna sig viktiga kunskaper. Det blir roligare att vara i skolan både för elever och personal i en bra skolmiljö.

Skolan är inte någon "säker" arbetsplats. Det har visat sig att det finns risker för såväl fysisk som psykisk ohälsa. Hundratals elever råkar varje år ut för mer eller mindre allvarliga olyckor i skolan.

Det elevfackliga arbetet har efter långt och tålmodigt arbete resulterat i rätt att utse elevskyddsombud. Till en början ansågs eleverna ej mogna att få några fastlagda rättigheter, men från 1 juli 1990 har eleverna rätt att delta i skolans skyddskonferens men utan beslutande- och initiativrätt.

6.5.6 Hinder för elevinflytande

Trots nationella påbud och lokalt tryck på skolan så fungerar inte elevinflytandet på de flesta skolor. Vi stödjer detta påstående dels på egna intervjuer under skolbesök hösten 1990, dels på flera rapporter.[34]

Länsskolnämnden i Södermanlands län har under flera år arbetat med demokratifrågor och samlat kunskaper och erfarenheter inom området. De redovisar svårigheterna men också möjligheterna och har kartlagt vissa av de fallgropar man lätt kan hamna i.

De menar i sin rapport att demokratisering ytterst är en fråga om maktfördelning. Om vissa grupper ges större inflytande sker detta på bekostnad av andras. Eftersom det är en smärtsam och konfliktfylld process har skolan ofta sökt lösa detta genom att ge elever inflytande över frågor som inte hotat andra personalgruppers makt och privilegier.

Det har då blivit frågor som gällt den yttre miljön, skolresor, elevcafeteria och liknande. Strategin har haft som syfte att egentligen inte rubba den rådande maktfördelningen och ändå ge eleverna inflytande.

Skolans dilemma är att det är de inflytelserika och erfarna som ska lämna ifrån sig delar av sitt inflytande till grupper som av tradition och uppfostran sällan formulerar några krav. Trots detta pågår en maktkamp i skolan.

Donald Broady belyser denna maktkamp. Den tar sig uttryck i exempelvis tuggummituggande på lektionerna eller jackor i klassrummet. Det viktiga är inte jackorna eller tuggummit. De fungerar enbart som symboler i kampen, där läraren står för överhetens makt som hela tiden ifrågasätts av eleverna. Det är fråga om underkastelse eller inte.[35]

Det kanske är så att så länge den enskilda skolan inte tillåter elever att utöva inflytande inom de områden som verkligen avgör sko-

---

34 Ekman B. m fl, Ingenting har hänt...,Uppsala Universitet, 1989.
Eriksson E, Elevinflytande på grundskolans högstadium i Västmanlands län - verklighet eller illusion, Uppsala universitet 1990.
Demokrati i skolan - möjligheter och hinder, Länsskolnämnden i Södermanlands län 1989.

35 Broady D. Den dolda läroplanen, 1981.

lans verksamhet och utformning kommer ingen demokratisering av skolan att äga rum. I stället kommer skolan att vara sysselsatt med att leta harmlösa områden där elevers inflytande är ofarligt samtidigt som maktkampen om tuggummi och jackor eller andra symboler kommer att fortsätta.

Hindren eller utmaningarna finns således hos både människor i skolan, skolans arbetssätt och arbetsformer och i skolorganisationen.

Organisatoriska hinder för ett ökat elevinflytande är t ex ämnessplittringen, lektionsindelningen, betyg, centrala prov och standardprov samt läromedlen. Dessa hinder finns främst på grundskolans högstadium och i gymnasieskolan.

På högstadiet får eleverna flera olika lärare, som i sin tur har flera olika klasser som de arbetar parallellt med. Det kan vara svårt för läraren att utveckla ett demokratiskt arbetssätt med så många klasser. För eleverna leder ämnessplittringen till att helheten försvinner och det blir svårare att påverka undervisningen.

Ämnessplittring och lektionsindelning gör undervisningen sönderstyckad. Som skoldagen är planerad är det lättare att endast läraren är aktiv och förmedlar kunskaper till eleverna.

På vissa gymnasieskolor med koncentrationsläsning läser man färre ämnen samtidigt. I de fall man då lägger samman det större antalet timmar till stora, sammanhängande block, anser man sig nå en bättre ram för bl a elevinflytande.

Betygen gör att samarbetet mellan elever-elever och elever-lärare försvåras. Läraren upplevs nästan alltid som domare.

De nuvarande betygens inverkan på undervisningen utgör ett stort hinder för ökat elevinflytande. Genom att eleverna ständigt är medvetna om att de bedöms i relation till varandra hämmas deras förmåga att kritisera och komma med konstruktiva förslag.

Centrala prov och standardprov upplevs av många lärare som alltför styrande. Eleverna förbereds tidigt för proven och den frihet som läroplanerna ger elever och lärare att tillsammans utforma undervisningens innehåll och uppläggning motverkas. Om elever och lärare vill fördjupa sig i vissa moment kan det leda till att andra moment på proven inte klaras av.

Ett annat organisatoriskt hinder för ökat elevinflytande är klasstorlek/gruppstorlek. Stora klasser leder ofta till att den enskilda elevens inflytande minskar. Eleverna får sällan komma till tals, de får mindre lärarstöd och arbetsmiljön blir oroligare.

En mycket stor effekt på undervisningen utövas av läromedlen. Lgr 80 betonar att valet av läromedel ska ske i samråd med eleverna. Läromedel är sådant som lärare och elever kommer överens om att an-

vända för att nå uppställda mål. Valet av läromedel ska vara en del av undervisningsplaneringen och ge eleverna verktyg för att söka kunskap.

För läraren blir ofta läroboken lika med kursen. Friheten att själva utforma undervisningens former och innehåll försvåras av läromedlens utformning. Ett annat hinder i detta sammanhang är att den dåliga kommunala ekonomin lett till att läroböckerna återanvänds i många år. Detta förhållande gör att det i praktiken är ekonomiskt omöjligt att "välja" läromedel.

Mänskliga hinder är t ex *attityder hos skolpersonalen*. Lärare och skolledare kan tycka att lärarna (överheten) vet bäst och att eleverna är för små, omogna eller okunniga. Andra kan tycka att elevinflytandet tar för mycket tid från undervisningen. En del lärare tycker att de har för liten kunskap för att kunna arbeta med demokratifrågor i skolan. Att de helt enkelt inte är utbildade för detta. Om skolans arbetssätt och arbetsformer är odemokratiska och passiviserande lär sig eleverna inte heller att utöva något inflytande.

I "Fri rapport – några iakttagelser från länsskolnämndens tillsynsarbete i Västmanlands län 1989/90" påpekas att många av de hinder som finns för ökat elevinflytande handlar om brist på information. Eleverna säger att de inte känner till sina rättigheter och skyldigheter.

Av en enkätundersökning som riktats till högstadieskolornas rektorer och elevråden i länet framgår att språket kan innebära en barriär mellan lärare och elever. Både rektorer och elever hävdar att kommunikationen på konferenser ofta blir problematisk, man talar förbi varandra och förstår inte varandras språk.

Hindren blir svårforcerade, eftersom det sker en ständig växelverkan mellan mänskliga och organisatoriska hinder. En lärare som är negativt inställd till elevinflytande kan få sin attityd förstärkt genom t ex ämnessplittringen. Å andra sidan kan en lärare som har ambitionen att fungera och arbeta demokratiskt kanske inte lyckas med detta pga ämnessplittring och lektionsindelning.

De nu anförda hindren finns främst på gymnasieskolan och grundskolans högstadium. På låg- och mellanstadierna fungerar elevinflytandet mycket bättre bl a beroende på att dessa stadier är organiserade på ett helt annat sätt. På högstadiet och gymnasiet har man ett ämneslärarsystem och de ämnes- och yrkesspecifika kraven ökar med elevernas stigande ålder. Elevinflytandet får vika till förmån för specifika ämneskunskaper.

Våra iakttagelser bekräftas i forskningsrapporten "Ingenting har hänt.." från Uppsala universitet 1989. I rapporten visas hur elevinfly-

tandet är störst på låg- och mellanstadierna för att sedan minska på högstadiet och vara minst i gymnasieskolan.

Detta är tvärt emot vad läroplanen för grundskolan föreskriver. Eleverna menar enligt samma undersökning att det är frånvaron av tillämpningsföreskrifter av gällande regler som gör att elevinflytandet inte blivit starkare.

Av E Erikssons rapport från 1990 framgår att när det gäller frågan om elevernas ålder och mognad, och därmed ökat ansvar och inflytande, ser lärarna enbart till sitt eget stadium. Detta innebär en risk att helheten försvinner och att eleverna får "börja om" i årskurs 4, 7 och på gymnasiet. Eleverna däremot ser utvecklingen i ett helhetsperspektiv och anser att de bör vara mer lämpade att medverka mot slutet av årskurs nio än under första läsåret på lågstadiet.

6.6 Våra bedömningar och förslag

6.6.1 En jämlik och jämställd skola

Jämlikhetsbegreppet, som starkt präglat utbildningspolitiken, utgår från allas lika värde men bygger samtidigt på insikten att människor är olika.

Den framtida skolan bör tillgodose kravet på en jämlik och likvärdig skola. Utbildningen måste vara rättvis och solidarisk och verka på ett sådant sätt att olika förutsättningar hos eleverna inte blir ett hinder utan en styrka i undervisningen och samvaron på de olika skolorna.

Flickor och pojkar

Flickor och pojkar har olika behov och erfarenheter. Därför är det viktigt att såväl pojkar som flickor genom undervisningen rustas för att kunna hävda sina intressen och vara med och påverka samhället.

Vi föreslår att det i skollagen förs in en text som lyfter fram jämställdheten mellan kvinnor och män.

Utvecklingsarbete för missgynnade grupper

I proposition 1988/89:4 om skolans utveckling och styrning föreslås att ett särskilt lokalt utvecklingsarbete inleds, som inriktas på utveckling av arbetsformer och arbetssätt på grundskolan.

Vi föreslår att utvecklingsarbetet inriktas på arbetsformer och arbetssätt som leder till att de grupper som idag missgynnas, flickor och arbetarklass, ska bli mer delaktiga i undervisningen och rustade för att hävda sina intressen och vara med och påverka i samhället.

Läromedel anpassade till både FLICKOR och pojkar

Granskning av läromedlen i olika ämnen på högstadiet och gymnasiet har gjorts vid flera tillfällen. Samstämmiga resultat visar att de inte uppfyller kraven på en jämställd undervisning.

Vi föreslår att regeringen stimulerar framtagandet av läromedel som anpassas till både flickors och pojkars behov och erfarenheter. Det kan exempelvis ske genom de arbetsstipendier för läroboksförfattare som riksdagen fattade beslut om i februari 1989 (Proposition1988/89:4).

Utvärdering av enkönade klasser och grupper

Någon samlad utvärdering av enkönade klasser/grupper som ett medel för att öka flickors självtillit och ge kunskap som gör att de känner sig mer delaktiga har inte gjorts.

Vi föreslår att en utvärdering av de försök som gjorts med enkönade grupper och klasser genomförs.

6.6.2 Garantera rätt till inflytande för eleverna!

Skoldemokrati

Vi ställer oss positiva till en förenklad författningsreglering och större lokalt inflytande inom skolan. Men detta måste också innebära att elevernas rättighet till inflytande garanteras!

En skola som arbetar med stort lokalt inflytande och kommunalt ansvar utifrån nationella och lokala mål med regelbunden utvärdering öppnar många nya spännande möjligheter. För att få den lokala kraften att sprudla krävs vissa nationella beslut och minimikrav.

Vi föreslår att skollagen skrivs om så att elevers rätt till inflytande slås fast.

Vi föreslår vidare att skoldemokrati ska utgöra en viktig beståndsdel i lärarutbildning och kommande fortbildning.

Vi föreslår också att skoldemokrati blir en viktig del i utvärderingen av skolan.

6.6.3 Inflytande i undervisningen

Rätten till inflytande över vardagssituationen är det viktigaste för eleverna. Att få växa i känslan av att faktiskt kunna påverka sin egen situation är grunden för en bra medborgarroll. Vi tycker att rätten till inflytande ska finnas i såväl skolmiljön som i undervisningssituationen, då finns eleverna med i både deltagardemokratin och i den formella demokratin i skolan.

Dessa rättigheter måste också slås fast för elever inom folkhögskolan.

Basen för elevernas inflytande i skolan är undervisningsgruppen/klassen. Där ska ett direkt inflytande ske på undervisningens planering, uppläggning och genomförande. I takt med stigande ålder och mognad ska eleverna ta ökat ansvar och utöva större inflytande.

Lärare, arbetslag och skolledning har ett stort ansvar för att elevernas rätt till inflytande i undervisningen genomförs. Vi vill därför åter peka på det samband som finns mellan lärarnas arbetsformer och elevernas möjligheter till inflytande. Vi tror att lärarnas organiserande av sitt arbete har mycket stor betydelse för hur mycket eleverna hittills fått vara med och påverka. Om lärarna är låsta i sin egen ämnesuppfattning och i sin lärarroll är det svårt för eleverna att få något inflytande. Bättre utvecklade arbetsenheter och arbetslag underlättar elevinflytandet.

Vi menar också att en viktig åtgärd för att undanröja hinder är intensifierade utbildningsinsatser. Den nya grundskollärarutbildningen ger möjligheter att bryta gamla mönster så att elevinflytande får det innehåll som beskrivs i läroplanen. De lärare som redan tjänstgör i grundskolan kan genom kompletteringsfortbildningen nås.

Undervisningsplaneringen bör dokumenteras och ingå i den lokala arbetsplanen som är föreskriven, men som eleverna enligt praxis idag inte är delaktiga i. Denna planering kan lätt kommuniceras till föräldrarna om elever och lärare så bestämmer. Genom den gemensamma planeringen har man ett grundmaterial att utgå från när elever och lärare tillsammans utvärderar arbetet.

Vi föreslår att rätten till inflytande i klassrummet tydligare slås fast i skolans styrdokument. Rätten till klassrumsinflytande bör följas upp genom utvärdering.

Principer för hur undervisningen ska bedrivas

Vi anser att hur undervisningen bedrivs är lika viktigt som undervisningens innehåll. Vi menar att skolarbetet ska vara ämnesövergripande, att undervisningen ska styra lektionsindelningen och inte tvärtom, att man ska använda ett undersökande och elevaktivt arbetssätt, vilket utesluter ensidig katederundervisning, och att elevernas vardagserfarenheter ska tas tillvara.

Vi kräver därför att vissa principer för hur undervisningen ska bedrivas ska finnas i skolans styrdokument.

Undanröj organisatoriska hinder

Det är ganska självklart att det blir lugnare och lättare att ha ett inflytande på undervisningen om man arbetar i mindre grupper/klasser. Likaså att viss undervisning, t ex filmvisning eller gästföredrag kan ske i större grupper.

Med ca 20-25 elever i klassen ges större möjligheter att använda olika undervisningsmetoder, som t ex rollspel, projekt och grupparbeten. Läraren skulle också få mer tid per elev och därmed större möjlighet att ta tillvara elevens egna idéer och intressen.

Det finns redan i dag stora möjligheter att använda flexibla gruppindelningar så att man ibland kan arbeta i små grupper och ibland i riktigt stora grupper. Den möjligheten borde utnyttjas mer. Men det kräver att lärarna samarbetar och samplanerar och att eleverna får ta ett större ansvar, såsom avsikten var i läroplanen för grundskolan.

Vi uppmanar kommunerna att prioritera mindre klasser när de planerar skolområdet.

Vi har tidigare lyft fram betydelsen av förändrade arbetssätt och arbetsformer. Fortfarande reser dock skolans organisation hinder för detta. Om skolan ska bli trovärdig i sin strävan att öka brukarinflytandet måste förändringar i den hierarkiska skolorganisationen vidtagas.

Det är givetvis också viktigt att skolpersonalen genom olika insatser ges stöd i att diskutera hur ett ökat elevinflytande i klassrummet, i undervisningssituationen, kan förverkligas. Här har lärarutbildare och fortbildningsansvariga en viktig uppgift.

Vi kräver att de organisatoriska hindren för elevinflytande i undervisningen undanröjs.

Det måste innebära förändringar som rör lektionsindelning och ämnessplittring, centrala prov och standardprov samt att nuvarande betygssystem avskaffas.

6.6.4 Undervisning i demokrati

Utvärdera samhällskunskapsämnet

Idag saknar många elever på yrkesinriktade linjer helt undervisning i samhällskunskap. I försöksverksamheter med treåriga yrkesförberedande linjer finns idag sådan undervisning. Vi utgår från att slutsatsen av försöksverksamheten blir att alla elever på gymnasieskolan ska få undervisning i samhällskunskap. Emellertid har kritik riktats från flera håll både mot innehåll, uppläggning och läromedel i samhällskunskap på såväl grundskolan som gymnasieskolan.

Vi vill betona att innehållet i samhällskunskapsämnet måste vara sådant att alla ungdomar, oberoende av linjeval, ska lära sig kritiskt granska, argumentera och påverka. Utbildningen i samhällskunskap ska förmedla en förväntan om allas aktiva påverkan på vårt samhälle.

Vi föreslår att en jämförande utvärdering av samhällskunskapsämnet görs över olika gymnasielinjer.

Praktisk insyn och kontakt

För att både fånga upp och stimulera ungdomars intresse för delaktighet och demokrati borde alla elever någon gång under sin skoltid få praktisk insyn i hur prioriteringar och beslut i våra gemensamma angelägenheter i samhället fattas och hur dessa verksamheter bedrivs. Hur detta ska ske bör bestämmas på lokal nivå. Det är exempelvis tänkbart att låta eleverna följa arbetet i fritidsnämnden, på fritidsgården eller idrottsanläggningen.

Vi uppmanar skolorna att aktivt arbeta för att eleverna ska få praktisk insyn i hur samhällets gemensamma angelägenheter beslutas och genomförs

För att levandegöra demokratin måste enligt vår uppfattning även organisationer och föreningar utanför skolan komma in i skolan och medverka i större omfattning. I framför allt samhällskunskapsämnet är det viktigt att eleverna kommer i kontakt med de politiska ungdomsförbunden. Hinder i form av nekad ledighet från både skola och arbetsliv för att informera om politisk verksamhet måste undanröjas.

6.6.5 Formellt inflytande

Klassråd

Trots sina brister är klassrådet en arena där eleverna både kan delta i en demokratisk process och utöva ett inflytande över gemensamma angelägenheter. Klassrådet kan också byggas ut till ett forum för diskussioner kring undervisningsfrågor. Även om det är klassföreståndaren som ansvarar för att klassråden kommer till stånd, kan andra lärare bjudas in för diskussioner.

Arbetet med att få igång fungerande klassråd på högstadiet och i gymnasieskolan måste intensifieras.

Skyddskommittéer

Vi kan inte acceptera att eleverna ej är fullvärdiga medlemmar i skolans skyddsarbete.Ytterligare steg bör tas i skyddskommittéarbetet enligt utbildningsutskottets uttalande med anledning av en (v)-motion. I såväl arbetsmiljölagen som de båda läroplanerna och skolförordningen finns bestämmelser som säger att eleverna ska få påverka sin arbetssituation.

Vi föreslår att eleverna får förslagsrätt och rösträtt i skyddskommittéerna.

Ett beslutande organ

Inflytandet ska för barn och ungdomar vara tydligt och möjligt att överblicka. Vi tycker att riksdagsbeslutet (1988/89:UbU 7) med anledning av proposition 1988/89:4 om elevinflytande, tillsammans med den proposition (1990/91:18) som kom i oktober 1990, som också talar om "att även eleverna har berättigade krav på att få del av ett ökat lokalt inflytande" och de ansträngningar som idag görs för att ge varje skolenhet en ledare (platschef), ger goda förutsättningar att på allvar diskutera en skolenhetsstyrelse på varje skolenhet.

Även om man i denna senare proposition säger att " i en skola med decentraliserat verksamhetsansvar kan elev- och föräldrainflytande inte garanteras av centrala bestämmelser", menar kommittén att en målstyrd och decentraliserad skola med en effektiv skolledning med platschef för varje skolenhet borde kunna ge nya förutsättningar för självstyrande skolenheter.

Ute i samhället har man tidigare försökt med rådgivande organ, som t ex kommundelsråd. Dessa har lagts ned därför att medborgarna inte fann det mödan värt att enbart vara rådgivande och ej få delta i beslutsfattandet.

Varför skulle elever vara annorlunda än vuxna medborgare?

I de beslutande organ som vi tidigare redogjort för i Finland och Danmark finns elevrepresentanter med som en klar minoritet och med begränsade rättigheter. I debatten om elev- och föräldrainflytande i svensk skola refereras ofta till dessa båda länders lösningar.

Ur Ungdomskommitténs synpunkt är dessa länders former för inflytande helt oacceptabla. Vi menar att det istället är eleverna som ska ha ett ökat inflytande över sin egen arbetssituation. Det är också viktigt för oss att de som finns i skolan förutom eleverna, dvs skolans personal, också har ett stort inflytande över sin arbetssituation.

Vi tycker att det är lika självklart att de vuxna utanför skolan kanaliserar sitt inflytande genom de politiska system som finns idag. Annars blandas särintressen samman med allmänintresset och ansvar blir svårt att utkräva. Idag finns i Sverige goda exempel på politisk decentralisering som ger medborgarna möjlighet till ett inflytande i sin närmiljö. I dessa politiskt decentraliserade nämnder finns också möjligheter till en helhetssyn på ungdomar och insatser för dem kan samordnas över sektorsgränserna.

Principerna för en skolenhetsstyrelse skulle enligt vår uppfattning vara följande:

- Klar gräns mellan det politiska ansvaret och förvaltningsansvaret på skolenheten. Inga politiker ska finnas i skolenhetsstyrelsen.
- Endast elever och personal på skolenheten ska ingå i styrelsen. På grundskolans låg- och mellanstadier kan elever till viss del representeras av föräldrar.
- Styrelsen leds av en ansvarig personal, utsedd på viss tid av den politiska nämnden.
- Styrelsen ska bestå av hälften elever som utses i direkta och hemliga val bland eleverna.

Skolenhetsstyrelsen ska fatta beslut i de frågor som berör skolenhetens drift och verksamhet och ha ansvar för en av politikerna fastställd budget. Med kommunens skolplan som grund ska styrelsen diskutera och enas om lokala mål för skolenheten. Inom budget ska styrelsen prioritera insatser som leder fram till målen. Det kan gälla frågor om lokaler, inköp, skolmåltider, läromedel, anställning av personal m m.

Valet av elever till styrelsen ska ske i direkta och hemliga val. Då blir inte eleverna hänvisade till val enbart inom den egna klassens ram, valet blir fritt från vuxenstyrning och ger en funktionell demokratisk träning. Det kan vara lämpligt att dela in skolan i valkretsar, t ex olika årskurser eller olika sektorer av skolan.

Om eleverna vill ha valkampanjer eller annat utrymme för valen till styrelsen är det de vuxnas uppgift att underlätta för sådana aktiviteter. Mandatperioden bör vara ett år.

Vår modell innebär att ordförande i styrelsen inte behöver vara nuvarande rektor. Ordförande/platschef förordnas för tre år i taget av den politiska nämnden.

Skolenhetsstyrelsen kan kombineras med ett politiskt faddersystem eller ett kontaktpolitikersystem för löpande diskussioner kring skolplan och utvärdering.

Enligt vår modell skulle skolkonferensen ersättas av ett verkligt beslutande organ på varje skolenhet.

Den nu gällande kommunallagen tillåter inte att beslutanderätten delegeras till ett beslutande organ. Delegation får endast ske till en tjänsteman. Vi utgår från att Stat-kommunberedningens arbetsgrupp för vidgat brukarinflytande kommer att lägga lagförslag som möjliggör beslutande organ i kommuner och landsting.

I regeringens proposition 1990/91:18 slås fast att kommunerna ska svara för att verksamheten genomförs inom de ramar och riktlinjer som riksdag och regering lagt fast. Kommunen föreslås få stor frihet att organisera skolverksamheten. Vidare sägs att det är angeläget att

decentraliseringen av beslutanderätten och det förändrade ansvarstagandet inte gör halt vid kommungränsen eller hos politikerna.

Vi uppmanar därför kommunerna att på varje skolenhet på grundskolan och gymnasieskolan inrätta skolenhetsstyrelser med beslutanderätt. För att det ska fungera i praktiken krävs dock ett uttalat intresse från de enskilda skolorna.

Vi föreslår vidare att regeringen lägger förslag till riksdagen om sådana förändringar av kommunallagen som krävs för att underlätta inrättandet av skolenhetsstyrelser.

7. DELAKTIGHET I ARBETSLIVET

"Jag ska bli mamma eller sjuksyster. Om jag vore pojke skulle jag vilja bli pilot."

Maria 8 år

7.1 Inledning

Under de senaste decennierna har utbildningsnivån i Sverige höjts. Människorna är idag mer kunniga, fria och självständiga som medborgare och de ställer stora krav på arbetslivet. Möjligheterna att påverka beslutsfattare inom politiken, föreningslivet och myndigheterna har ökat enligt maktutredningen. Men alltför lite av denna utveckling har satt spår i arbetslivet.[1]

Där känner människor fortfarande vanmakt och är svaga. Bristen på inflytande leder till en rad problem i arbetsmiljön. Den har inte förbättrats i motsvarande mån, och utjämningen av orättvisa villkor har inte nått lika långt i arbetslivet som i samhället i övrigt.

Men ungdomars arbetsliv har trots allt förändrats under de senaste decennierna. Bland annat som en följd av att skolgången har förlängts har andelen heltidsarbetande ungdomar sjunkit starkt, speciellt bland 16-19 åringarna. Deltidsarbetet bland ungdomar har däremot ökat kontinuerligt sedan början av 70-talet. Generellt har tiden från det man slutar skolan till dess man får sitt första arbete förlängts under de senaste 20 åren.

Övergångstiden till ett fast arbete har också ökat.[2] Det kan å ena sidan ha att göra med en generellt sett längre ungdomsperiod. Många

---

1 SOU 1990:44 Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport.

2 Ungdomars inträde i arbetslivet 1973 -85, Rapport nr 64 i serien Levnadsförhållanden, SCB 1990.

ungdomar använder idag ett eller flera år efter skolan till att arbeta tillfälligt, resa och pröva sig fram före ett mer definitivt yrkesval. Att varva förvärvsarbete och studier har blivit vanligt, och familjebildningen, som är kopplad till ett fastare försörjningsansvar, har skjutits upp i åldrarna.

Resultaten i SCB-undersökningen om ungdomars inträde i arbetslivet tyder å andra sidan på att arbetsmarknadssituationen har stor betydelse. Samvariationen mellan konjunkturläge och de studerade förhållandena är påfallande. Den ökande rörligheten och den längre tiden till ett fast arbete ingår i det tillstånd av påtvingad "permanent tillfällighet" som många ungdomar fastnar i då efterfrågan på arbetskraft minskar.

Det sker således långsiktiga och strukturella förändringar i ungdomars arbetsliv som är kopplade till förändrade utbildningsmönster, förändrade klass- och könsmönster, förändringar i arbetslivet och förändrade attityder till arbete.

7.2 Stora förändringar på arbetsmarknaden

Arbetsmarknaden för ungdomar har genomgått stora förändringar under 80-talet. För mindre än tio år sedan var ungdomsarbetslösheten ett stort problem i Sverige. Nu i början av 90-talet har vi återigen en ökande arbetslöshet.

I slutet på 80-talet talade många istället om bristen på yrkesutbildade ungdomar som söker sig till industrin, vården och andra arbetsområden. En orsak till denna brist, enligt en del bedömare, är av demografisk art. Antalet ungdomar mellan 16 och 25 år kommer drastiskt att minska under de närmaste 10-15 åren. Den unga arbetskraften blir därmed i ett lite längre perspektiv "en framtida bristvara" och omfattande arbetslöshet bland ungdomar blir endast ett minne blott.[3]

En annan orsak som nämns är att ungdomarnas attityder till främst industriarbete har blivit mer negativa. De vill i minskad utsträckning jobba inom industrin. Det skulle vara en orsak till industrins svårigheter att rekrytera ung arbetskraft.

Ungdomarna väljer enligt olika studier bort industrijobb främst på grund av bristande stimulans och dålig arbetsmiljö. Det är ett rationellt val samtidigt som det i kombination med minskat antal ungdomar kan skapa betydande rekryteringsproblem för industrin. För en långsiktig ekonomisk tillväxt är det nödvändigt att ungdomar kan rekryteras till industrin. Inte endast för att ersätta avgångar, utan även

---

3 Ohlsson J. Ungdomars etablering på arbetsmarknaden, BUD 1990

för att ny kunskap tillförs och ökade möjligheter till förändringar skapas.

Vården är en annan tung sektor i samhället som är beroende av att kunna rekrytera ungdomar. Här är problemen inte så mycket bristande stimulans som liten möjlighet att påverka arbetssituationen, stress, tunga lyft och låga löner. För att kunna konkurrera om ungdomarna krävs t ex en förändrad arbetsorganisation som innebär att de som arbetar inom vården också har inflytande över hur arbetet ska göras.

En tredje orsak till bristen på ung arbetskraft under senare år är helt enkelt den långvariga konjunkturuppgången och den allmänna bristen på främst yrkesutbildad arbetskraft. Ungdomarnas arbetslöshet och sysselsättning är mer konjunkturkänslig än den övriga arbetskraftens.

Ungdomar mer utsatta

Särskilt de lågutbildades chans att få ett arbete efter grundskolan är starkt konjunkturberoende. En långvarig konjunkturuppgång medför att bristen på ung arbetskraft framstår tydligare än bristen på annan arbetskraft. Skälet är att ungdomarna utgör den största delen av inflödet på arbetsmarknaden. Vid högkonjunkturer, med stor efterfrågan på arbetskraft, är antalet nyanställningar stort, varför de flesta ungdomar relativt lätt kan finna ett arbete.

Vid lågkonjunktur reduceras antalet nyanställningar kraftigt, vilket medför att de nytillträdande på arbetsmarknaden får svårare att finna ett arbete. Ungdomar med kort utbildning drabbas särskilt hårt.

Denna konjunkturkänslighet torde inte försvinna under det närmaste decenniet. Vi kan därför räkna med att ungdomarnas arbetslöshet även fortsättningsvis varierar kraftigare med konjunkturläget än vad den gör för den övriga arbetskraften.

En konjunkturnedgång tycks nu vara på väg. Under 1990 har läget på den svenska arbetsmarknaden försämrats. Inte oväntat steg arbetslösheten bland ungdomarna mer än bland den övriga arbetskraften.

Det här innebär att 90-talets ungdomsgrupper kan komma att möta en situation som liknar den i början på 80-talet då ungdomsarbetslösheten vissa perioder nådde över tio procent.

Lågutbildade drabbas hårdast

Samtidigt pekar ett minskat antal ungdomar under 90-talet mot att ungdomar kan bli en knapp resurs på arbetsmarknaden. Det kan innebära en minskning av arbetslösheten bland ungdomar. Men denna

slutsats gäller endast de ungdomar som har de efterfrågade egenskaperna. För övriga, med bristande utbildning och andra egenskaper, kan utslagningsriskerna fortsätta att vara höga.

Medan en del ungdomar förmår hävda sig i konkurrensen tenderar andra att få bestående problem med sysselsättningen. De riskerar att marginaliseras eller kanske till och med slås ut från arbetsmarknaden på lite längre sikt. De som främst drabbas är lågutbildade arbetarungdomar. Unga lågutbildade kvinnor har den svagaste ställningen på arbetsmarknaden. Detta beror bl a på att tillfälliga anställningar och deltidsarbeten är vanligare bland dessa kvinnor än bland männen. Dessutom finns ett starkt samband mellan socioekonomisk grupptillhörighet och arbetslöshetstidens längd. Ju högre utbildning föräldrarna har, desto kortare är den genomsnittliga arbetslöshetstiden.

Ökad efterfrågan på kunskap

Under de senaste två decennierna har i första hand den kunskapsintensiva delen av det svenska näringslivet expanderat. Inom industrin är det främst de kunskapsintensiva sektorerna som ökat sysselsättningen och det är inom dessa sektorer som Sverige har konkurrensfördelar på de internationella marknaderna. Mycket tyder på att den utvecklingen fortsätter under 90-talet. Det innebär bl a en fortsatt datorisering av arbetslivet.

Arbetsfördelningen inom såväl företag som förvaltning ändras också i riktning mot ökad integrering av arbetsuppgifterna och ökat ansvarstagande hos de enskilda individerna för arbetsuppgifternas utförande. Denna teknologiska utveckling medför ökad efterfrågan på ny kunskap, bredare kompetens och förmåga till ökad flexibilitet vad gäller inlärning och problemlösning.

Samtidigt har organisationsfilosofier med "plattare organisation" som mål har börjat slå igenom i Sverige, liksom i övriga Europa. Det handlar om att snabba på genomströmningen i produktionen. Istället för att titta på hur lång tid varje moment tar, ser man på hur lång tid det tar för en produkt att passera fabriken från start till mål.

I det perspektivet lönar det sig att flytta ner tjänstemannauppgifter på verkstadsgolvet, även om verkstadsarbetaren i början tar lång tid på sig för att knacka ner något på datorn.

Den platta organisationens principer kommer också i allt större utsträckning att tillämpas inom offentlig förvaltning. Det handlar om att ha färre personer inblandade, de får rätt stora befogenheter, och "frontpersonalen" blir en nyckelgrupp.

Tudelad arbetsmarknad

Ungdomar har i stor utsträckning just dessa egenskaper, på vilka ökad efterfrågan kan förväntas. Men som ovan nämnts förefaller det som om ungdomar i allt mindre utsträckning är intresserade av att mer permanent arbeta på arbetsplatser med dålig miljö, auktoritär styrning och begränsade utvecklingsmöjligheter.

Man kan även uttrycka problematiken så att det föreligger ett strukturellt (långsiktigt) matchningsproblem mellan å ena sidan ungdomar och deras krav och å andra sidan de rådande arbetsvillkoren inom stora delar av näringsliv och förvaltning.

Under de senaste två decennierna har vid sidan av de kunskapsintensiva arbetsuppgifternas expansion även skett en tillväxt av serviceinriktade arbetsuppgifter med låga utbildningskrav, udda arbetstider och med anställningsvillkor präglade av att det är förväntade tillfälliga anställningar. Det är i stor utsträckning ungdomar som utför dessa arbeten. Antingen vid sidan av studierna eller som ett första jobb efter avslutade studier. Ungdomarnas arbetsmarknad kan därför förenklat uttryckt sägas vara tudelad. Det finns indikationer på att denna dualisering har förstärkts under 70- och 80-talet. En sådan är att risken för arbetslöshet har stigit för ungdomar med förgymnasial utbildning samtidigt som den minskat för ungdomar med efter- gymnasial utbildning.[4]

7.3 Att ha ett arbete är grundläggande

En av de mest grundläggande förutsättningarna för ungdomars känsla av delaktighet är att ha ett arbete. En långtidsstudie av samtliga 1 100 elever som gick i årskurs nio 1981 i Luleå visar att välfärden är påtagligt ojämlikt fördelad. Den mest gynnsamma situationen återfinns bland de flickor och pojkar som efter årskurs nio fortsätter att studera. Näst mest gynnade förhållanden finns bland dem som under femårsperioden efter grundskolan får arbete på ordinarie arbetsmarknaden. Mest ogynnsam situation återfinns bland de flickor och pojkar som blir arbetslösa.[5]

Olika uppväxtvillkor medför i och för sig olika utgångsläge i årskurs nio. Men en slutsats från undersökningen är att utifrån liknande ogynnsamma levnadsvillkor kan det gå bra eller dåligt beroende på om man får ett arbete eller ej.

---

4 Ohlsson J. Ungdomars etablering på arbetsmarknaden, BUD 1990

5 Hammarström A. Hur mår ni flickor och pojkar? En femårsuppföljnig av ungdomars arbete och hälsa, Socialmedicinska forskningsenheten, Luleå, 1990

Arbetslöshet förödande för ungdomar

Arbetslösa ungdomar råkar i högre utsträckning än andra ut för ohälsa, missbruk och utslagning. Såväl psykiska som kroppsliga besvär ökar mest bland de arbetslösa exempelvis magkatarr, hudutslag, depression, nervositet, sömnproblem och mindervärdighetskänslor. Värst drabbas de som saknar gymnasieutbildning. Av dem får drygt hälften sämre humör, var tredje försämrar hälsan och ungefär lika många försämrar sin fritid. Cirka var femte försämrar kontakten med vänner och lika många försämrar kontakten med familjen. Sju av tio försämrar ekonomin. Av de pojkar som blir arbetslösa mer än ett halvår riskerar ungefär var tredje att hamna i alkoholmissbruk och social utslagning.

Arbetslöshet är inget minoritetsproblem bland Luleåungdomarna. Under femårsperioden efter årskurs nio drabbades ungefär hälften av arbetslöshet och lika många fick olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder, framför allt ungdomsplats och ungdomslag. Många av 16-åringarnas föräldrar har också egen erfarenhet av arbetslöshet.

Fler flickor än pojkar blir arbetslösa och får arbetsmarknadspolitiska åtgärder, men fler pojkar än flickor blir långtidsarbetslösa. Intervjuer med de arbetslösa visar att flickor är beredda att pröva på fler alternativ än pojkar. Fler flickor än pojkar börjar studera, tar icke-attraktiva jobb, flyttar, skaffar barn m m för att komma ur sin arbetslöshet. Ett viktigt motiv för flickor att bryta sin arbetslöshet är att omgivningen trycker på, mamman eller pojkvännen tjatar på dem att göra något.

Anne Hammarström ger i rapporten förklaringen att flickor alltsedan barnsben har uppfostrats till att det viktigaste målet i livet är att skapa och vårda relationer till andra. Därför tar flickorna i större utsträckning till sig omgivningens synpunkter. I pojkars uppfostran ingår istället ofta att det viktigaste i livet är prestationer, inte relationer. Närståendes reaktioner och önskemål är inte lika viktiga för dem. I den traditionella pojkrollen ingår att vara stark och att lyckas hävda sig inom olika områden. Hammarström konstaterar också att många pojkar nästan sliter livet ur sig i olika övertidsarbeten. En del pojkar som inte lyckas med prestationerna på arbetsmarknaden blir psykiskt knäckta. Andra väljer motkulturer i strid med samhällets värderingar, t ex kriminalitet och missbruk.

Både alkoholförbrukning och narkotikamissbruk är påtagligt lägre bland flickor och pojkar i Luleå jämfört med rikssiffrorna. Bland dem som varit arbetslösa mer än sex månader under femårsperioden ökar dock alkoholkonsumtionen dramatiskt, men med tydliga skillnader mellan flickor och pojkar.

Genomsnittlig alkoholkonsumtion bland flickor och pojkar under femårsperioden

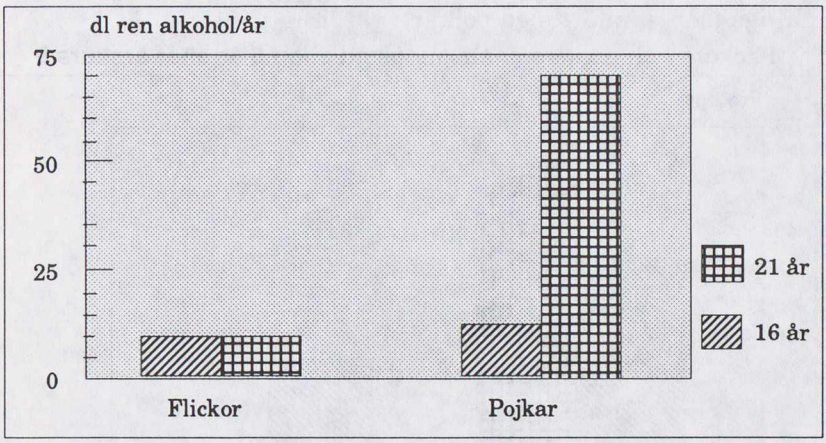

Genomsnittlig alkoholkonsumtion bland flickor och pojkar som varit arbetslösa mer än 6 månader under 5-årsperioden

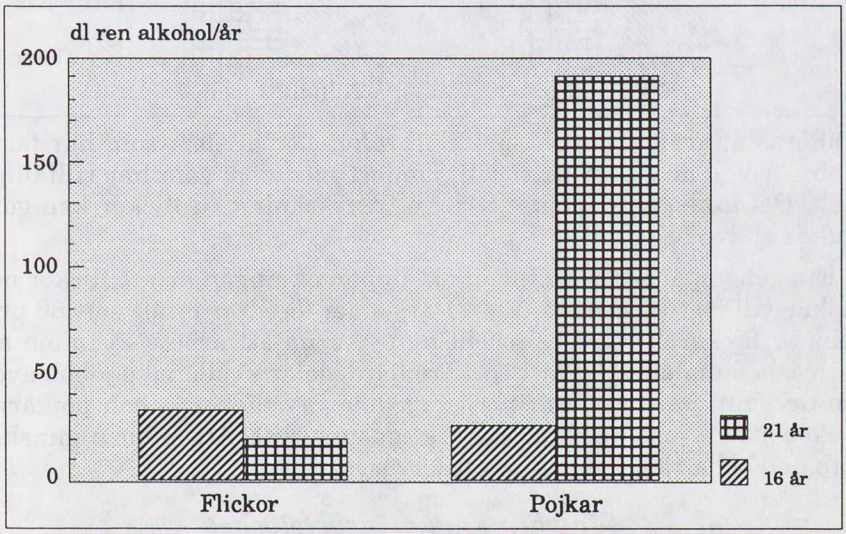

Medan alkoholkonsumtionen minskar med åldern bland de arbetslösa flickorna, nästan sjudubblas den under femårsperioden bland pojkarna. En starkt bidragande orsak till flickors jämförelsevis låga alkoholförbrukning är flickornas större ansvarstagande för närståendes välbefinnande. När exempelvis flickor får barn minskar de sin alkoholkonsumtion. Pojkar som får barn minskar däremot inte sin konsumtion.

Ungdomar vill arbeta

Det är mer än dubbelt så vanligt att flickor på arbetsmarknaden får tillfälliga jobb jämfört med pojkar.

Flickors och pojkars anställningssituation 5 år efter årskurs 9

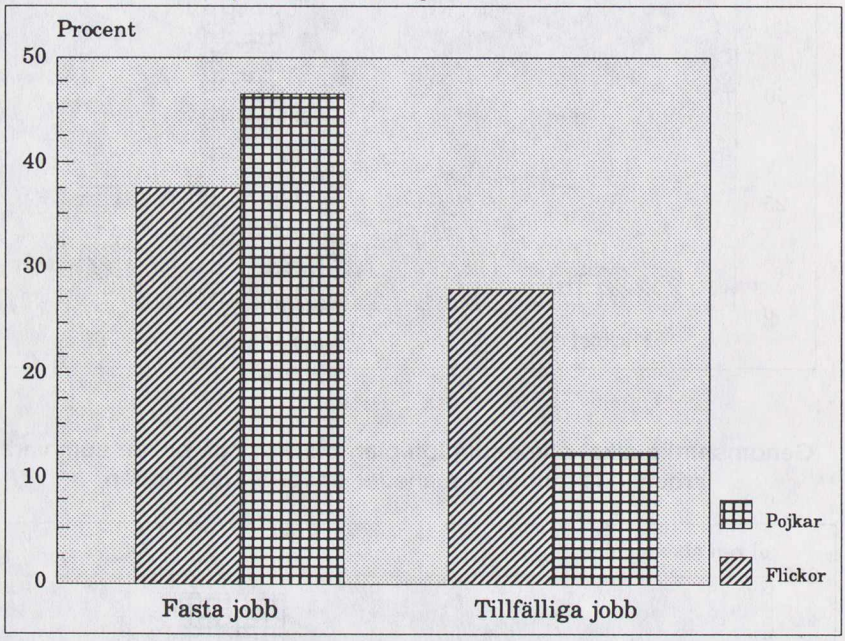

Undersökningen visar också att betydligt fler av dem som har fasta jobb gör vad de själva helst vill, jämfört med dem som har tillfälliga jobb. Det innebär att pojkar i högre utsträckning än flickor kan göra vad de själva helst vill.

Ett genomgående resultat i hela undersökningen är att flickor och pojkar vill förvärvsarbeta. Vid 21 års ålder föredrar totalt sett 86 procent av flickorna och 81 procent av pojkarna att arbeta även om arbetslöshetsunderstödet är högt. Tre fjärdedelar skulle vilja jobba även om de vann på tipset och två tredjedelar av flickorna och pojkarna tycker att ett jobb är bland det viktigaste i livet. Att få barn minskar inte den höga värderingen av ett förvärvsarbete.

"Jag blir sjuk av arbetslöshet"

En 21-årig flicka som varit arbetslös nio månader i sträck berättar så här i rapporten:

> *"Det är för jäkligt. Jag tappar allt värde, jag känner mig helt värdelös, kan inte prestera nånting. Jag är inte nöjd med mig själv. Det känns hemskt att träffa gamla kompisar och de frågar vad jag gör. Det är helt säkert att jag blir sjuk av ar-*

betslöshet. Jag får alla krämpor. Jag tappar livsluften, tröstäter, blir förstoppad, får magsjuka, blir nervös och apatisk... som ett autistiskt barn. Folk säger att visst finns det jobb... men jag ska bara slängas hit och dit som en slit- och slängtrasa. Det är skitjobbigt. Jag vill inte gå ut på stan, jag känner mig utstämplad. Min familj (make och barn) är mitt stora stöd. Utan dem klarar jag mig inte."

7.4 Inflytande i arbetet nödvändigt för delaktigheten

Arbetslöshet får således allvarliga konsekvenser för ungdomar. Men det räcker inte med att ha ett arbete för att känna delaktighet i arbetslivet. Det krävs också inflytande. Det handlar om inflytande över planeringen av arbetet, inflytande över utförandet av själva arbetsuppgiften och inflytande över utvärderingen. Delaktighet i arbetslivet kräver också att arbetet är en lärandeprocess.

Ungdomar har under några år haft goda möjligheter att få ett bra arbete och därmed en bra start i yrkeslivet. De senaste arbetslöshetssiffrorna antyder emellertid att situationen nu håller på att försämras.

Ungdomar, som idag genom skolan får en utbildning som ligger långt utöver vad tidigare generationer erbjudits, kan ställa sig frågan vad det är för mening med denna utbildning om stora delar av arbetslivet som man möter är sådant att kunskaperna knappast alls kommer till användning. För många ungdomar leder detta till stor besvikelse och vantrivsel.

Problemet kan i korthet beskrivas på följande sätt: Ungdomarna kommer att behövas på nittiotalets arbetsmarknad. Men vill de ha de jobb som de kommer att erbjudas? Vad ska arbetsgivare locka med för att få in ungdomar i yrkessektorer där det redan idag råder brist på arbetskraft? Är det höga löner, anställningstrygghet, karriärmöjligheter eller någonting annat?

Bland de ungdomar som deltagit i ungdomsrådets SKOP-undersökning är det endast elva procent som sätter lönen främst. Lönen är viktigare för pojkar än för flickor. För hela 44 procent av ungdomarna är det främsta kravet på ett bra jobb att det innehåller *intressanta arbetsuppgifter.*

Ett sätt att mäta arbetstrivsel, arbetsglädje och arbetstillfredsställelse, som länge använts inom samhällsforskningen, är att se på vad man kallar för instrumentell inställning till arbetet. Med det menas att man endast ser arbetet som ett sätt att klara försörjningen. Alternativet är att man anser att arbetet ger något därutöver, att det ger arbetstillfredsställelse.

Av SCBs undersökningar av levnadsförhållanden framgår att mer än 40% av alla privatanställda unga arbetare har instrumentell inställning till arbetet, vilket får ses som ett mycket allvarligt varningstecken. Bland privatanställda unga kvinnliga arbetare ligger andelen ännu högre.

7.5 På inget annat område är klasskillnaderna så stora

En genomgång av olika välfärdsundersökningar visar att det finns knappast något välfärdsområde (möjligen med undantag för förmögenhetsinnehav) som är så starkt klasskiktat som friheten i arbetet.

Det är viktigt att understryka att skiktningen i arbetet är minst lika stark i gruppen ungdomar som i andra grupper. De sämst ställda bland ungdomarna – med en bildmässig liknelse "stående längst ner på ofrihetens trappa" – är de unga arbetarkvinnorna. Av dem står de unga invandrarkvinnorna allra längst ner.

Som vi ser av ett exempel i kapitel 3 är det unga arbetarkvinnor som är sämst ställda när det gäller möjligheterna att påverka sina arbetstider och sin ledighet.

En annan viktig aspekt på frihet i arbetet är att kunna styra sin arbetssituation. Mönstret mellan de fackliga kollektiven är som vi ser detsamma här.

Frihet att kunna styra sin arbetssituation
Ungdomar 16-29 år

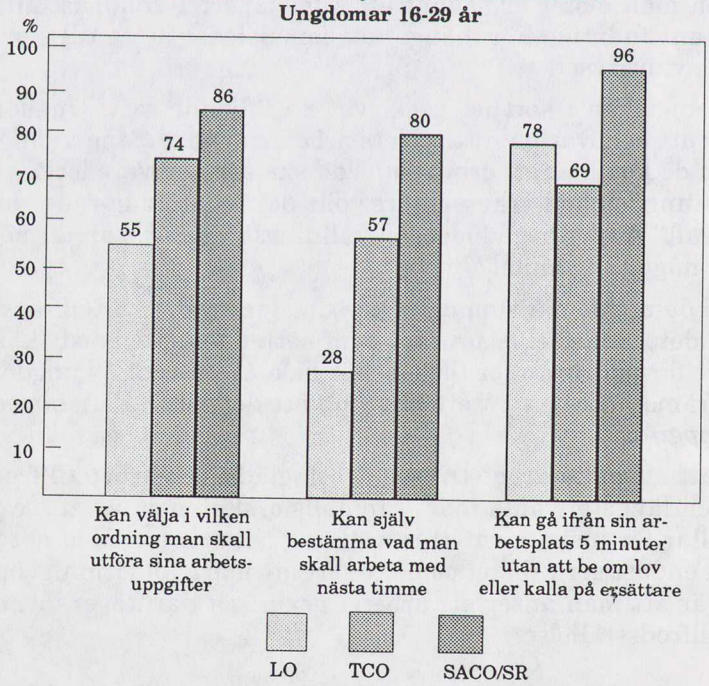

Så här stora är skillnaderna. Samtidigt vet vi alltså att friheten att kunna påverka sina arbetstider och sin arbetssituation upplevs som något oerhört centralt ur välfärdssynpunkt.

Som framhållits ovan står det alldeles klart att dagens ungdomar inte kommer att acceptera den ofrihet som nu finns i stora delar av vårt arbetsliv!

7.5.1 Ökade skillnader i hälsorisker

SCBs levnadsnivåundersökningar har visat att klasskillnaderna i materiella levnadsvillkor som löner och bostadsstandard har minskat. Däremot har skillnaderna ökat när det gäller allvarliga hälsorisker som rökning, alkohol, jäktiga och enformiga arbeten och arbetslöshet.

Skillnaden i dödlighet mellan yrkesgrupperna är mycket stor och klyftan växer enligt ny statistik från socialmedicinska institutionen i Stockholm.[6]

Idag löper industriarbetaren 50 procent större risk än den högre tjänstemannen att dö i förtid. Av 100 000 industriarbetare dog drygt 1 200 en för tidig död år 1961. Nästan lika många dog en för tidig död bland gruppen högre tjänstemän. År 1986 dog nära 1 300 av 100 000 industriarbetare före 69 års ålder. Motsvarande siffra för tjänstemännen var 900.

Skillnaderna kan varken förklaras av olika åldersstrukturer eller att sjukare människor hamnar på industrijobb. De som blir sjuka på ett tidigt stadium i de tunga jobben slutar, blir omplacerade eller förtidspensionerade. Forskarna menar att förklaringen istället ligger i arbetsmiljön.

Nästan hälften av LOs medlemmar har nedsatt arbetstid innan 65 års ålder. Många arbetsuppgifter inom vården och industrin är så krävande att man inte orkar utföra dem åtta timmar i sträck. Gruppen unga kvinnor inom Kommunalarbetareförbundet toppar exempelvis listan när det gäller tunga lyft – hela 61 procent av dem har sådana.[7]

Arbetsmiljölagstiftningen har hittills riktat in sig främst på fysiska och kemiska risker. Men de psykosociala förändringarna av arbetsmiljön har man inte kommit åt. Hårt uppdrivna monotona arbeten är förbundna med hjärt-kärlsjukdom. Arbetsmiljöer med höga krav och samtidigt små möjligheter för människor att påverka arbetet har negativ effekt på hälsan.

---

6 Folkhälsorapport 1990 Stockholms län. Socialmedicinska institutionen i Stockholm

7 Klass och kön. LO, 1990

Monotont arbete ökar hälsorisken

För 25 år sedan fanns exempelvis mycket små sociala skillnader i rökvanor. Tobaksrökning var något vanligare bland anställda i serviceyrken och ovanligt bland jordbrukare. Övriga yrken uppvisade små variationer. Detta mönster finns fortfarande. Nu förekommer dessutom avsevärda skillnader inom olika yrkesområden. Det är en påfallande samvariation mellan rökning och upplevelse av monotont arbete relaterat till olika fackförbund.

Andel rökare och andel med mononont arbete i några stora fackförbund

Fackföreningar i Sverige 1980-85

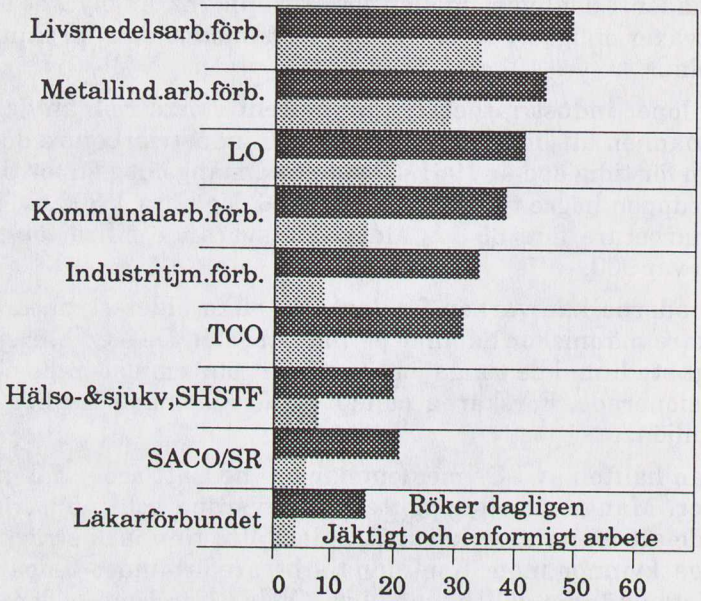

Källa: ULF 51/1987

Medlemmarna i bl a Metall- och Livsmedelsarbetareförbundet upplever ofta sitt arbete som monotont och rökning är här också vanligt förekommande. Motsatsen är fallet för akademiker och andra med omväxlande arbeten, som läkare, lärare m fl.

Mönstret blir ännu tydligare när man studerar tobaksrökningen i relation till hur människor upplever sin arbetssituation i lönearbete och sin situation i hemmet. Av de individer som har ett monotont arbete eller har arbete med höga krav och litet beslutsutrymme (kontroll) röker en mycket stor andel.

Andel arbetare och tjänstemän som röker dagligen i relation till arbetsorganisatoriska förhållanden

	Män		Kvinnor	
	Arbetare	Tjänstemän	Arbetare	Tjänstemän
Låga krav hög kontroll	32,0	17,1	34,0	22,7
Höga krav låg kontroll	41,8	30,6	56,1	31,4

Källa: Folkhälsorapport 1990, Stockholms län

Kvinnliga arbetare med ett arbete karaktäriserat av höga krav (jäktigt) och med små möjligheter att bestämma röker i över hälften av fallen. Det är över tre gånger så hög andel jämfört med tjänstemän som upplever låga krav och god kontroll i arbetet.

Man kan också uttrycka det så att det finns jobb som är så tunga och så trista att rökning är den stimulans som erbjuds. En cigarett är ett legitimt sätt att ta en paus. Det är de unga lågutbildade kvinnorna som röker i allt högre utsträckning. Ensamstående mammor som arbetar som sjukvårdsbiträden tillhör de grupper som röker absolut mest i landet. Mikropauser är enligt modern forskning livsviktiga för kroppens återhämtning. Idag hänger mikropausen ofta ihop med cigaretten.

Kombinationen av påfrestningar i arbetet (utföra samma arbetsmoment hela tiden) och upplevelsen av en belastande arbetssituation i hemmet visar både bland män och kvinnor ett samband med rökning.

Andel som röker dagligen bland män och kvinnor med olika arbetssituation på arbetsplatsen och hemma

	Män		Kvinnor	
	Arbetare	Tjänstemän	Arbetare	Tjänstemän
Varken monotont lönearbete eller betungande hemarbete	26,0	18,5	34,5	26,1
Enbart monotont lönearbete	37,5	17,7	46,9	28,0
Enbart betungande hemarbete	34,7	26,0	39,3	28,2
Både monotont lönearb och betungande hemarbete	42,6	26,7	51,1	35,7

Källa: Folkhälsorapport 1990, Stockholms län

Skillnaden i ohälsa ökar mest bland ungdomar

I en studie av socioekonomiska skillnader i rök- och alkoholvanor i Stockholms län 1984 och 1990 konstateras att skillnaderna i levnadsvanor ökar mest bland de unga.[8] I studien jämförs tre åldersgrupper, nämligen de som är födda 1960-66 och således var 18-24 år 1984, de som är födda 1940-59 och 1984 var 25-44 år och de som är födda 1910-39 och 1984 var 45-74 år. Följer man de som är födda ett visst årtal i hälsoundersökningarna 1984 respektive 1990 ser man att ungdomarna inte förändrar sina vanor när de blir äldre. De stora skillnaderna i ohälsa som man kan notera i 1990 års hälsoundersökning fanns inte för samma åldersgrupp i hälsoundersökningen 1984. Det är således fråga om en generationsförändring, vilket är illavarslande inför framtiden. Om ingenting görs kommer skillnaderna att bli ännu större genom att kombinationen av flera riskfaktorer i levnadsvanor ökar risken för ohälsa. Det handlar mindre om hälsoupplysning och mer om att levnadsvillkoren måste förändras.

Medan konsumtionen av alkohol och tobak har minskat totalt, har skillnaden mellan socioekonomiska grupper ökat. Alkoholkonsumtionen har minskat i alla grupper utom för unga arbetarmän, där konsumtionen istället ökat.

Andel högkonsumenter av alkohol 1984 resp 1990 bland män efter födelseår och socioekonomisk grupp

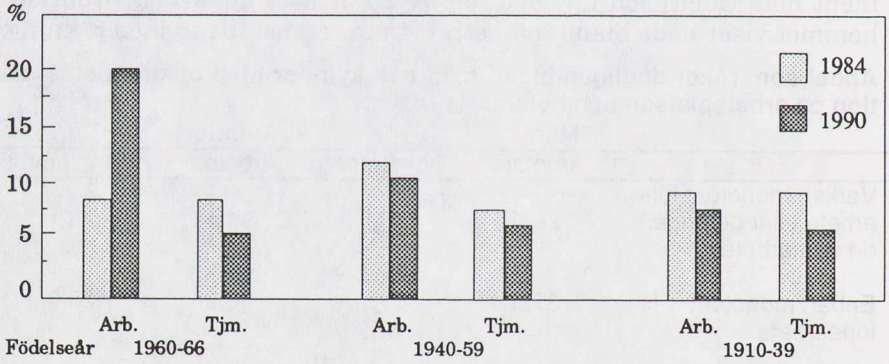

8 Boström G. Socioekonomiska skillnader i levnadsvanor - jämförelse 1984-90. Föredrag vid läkarsällskapets riksstämma 5 dec 1990.

Unga arbetarmän är också de som har de sämsta matvanorna, medan unga arbetarkvinnor är den grupp som röker mest.

Andel dagligrökare 1984 resp 1990 bland kvinnor efter födelseår och socioekonomisk grupp

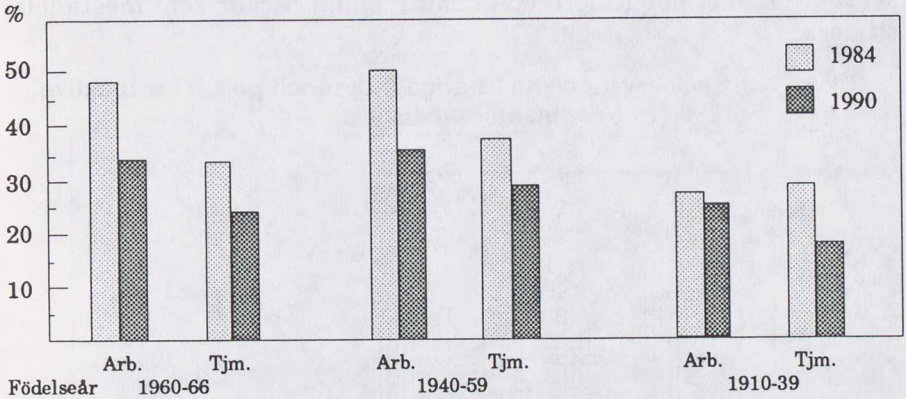

Arbetsmiljön måste förbättras

Luleåundersökningen om ungdomars arbete och hälsa visar att redan vid 21 års ålder är flickors diastoliska blodtryck högst i monotona arbeten. Dessutom har såväl flickor som pojkar i sådan arbetsmiljö flest psykiska besvär.[9]

Blodtryck bland flickor i olika arbetssituationer

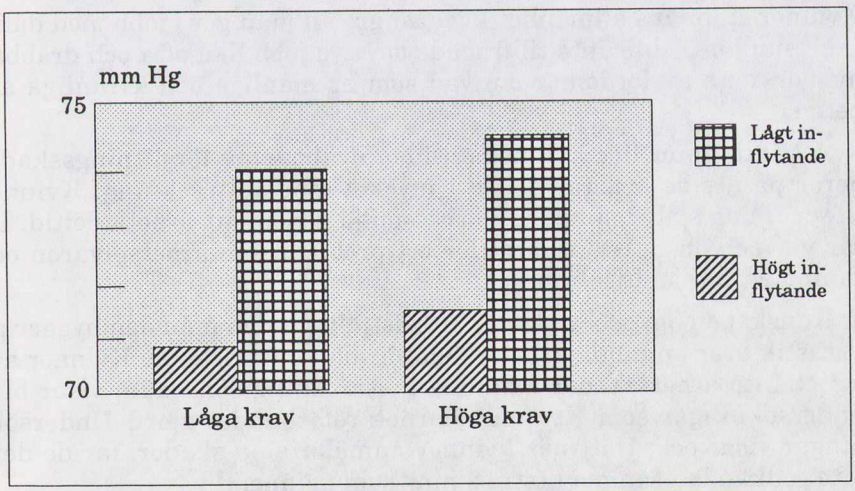

9 Hammarström A. Hur mår ni flickor och pojkar? En femårsuppföljning av ungdomars arbete och hälsa, Socialmedicinska forskningsenheten, Luleå, 1990

Luleåundersökningen om ungdomars arbete och hälsa visar att arbetsmiljön behöver förbättras för många ungdomar. Några har skadats svårt i arbetsolyckor med livslångt handikapp som följd. Andra har fått olika belastningsskador. Bland 21-åriga flickor i arbetslivet drabbas 40 procent av ryggvärk och 37 procent av skuldervärk. Besvären förekommer i lägre omfattning bland flickor som mestadels studerat.

Rygg- och skuldervärk bland 21-åriga flickor och pojkar i respektive utanför arbetslivet

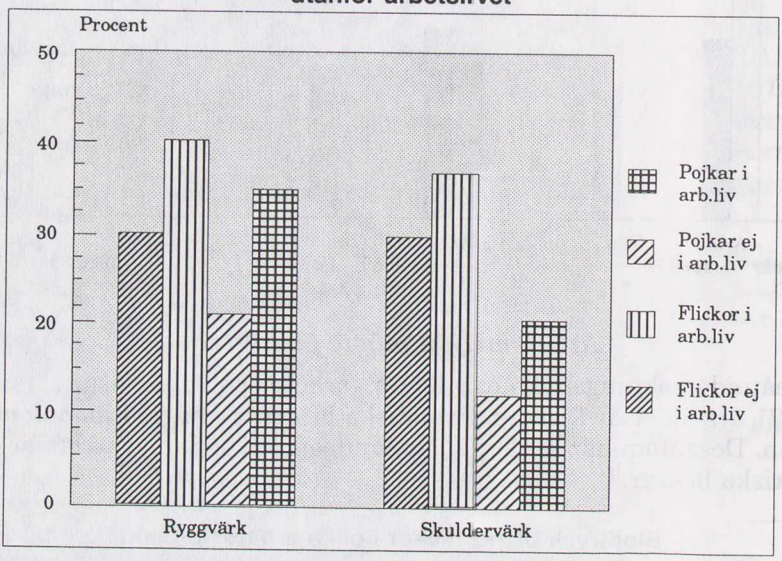

Kvinnor stannar i allmänhet kvar längre än män gör i jobb med dålig arbetsmiljö. De blir inte tillfrågade om nya jobb lika ofta och drabbas mer än män av fördomar om vad som är manliga och kvinnliga arbeten.

Att inte ännu fler kvinnor än idag drabbas av förslitningsskador beror på att de arbetar deltid i mycket stor utsträckning. Kvinnor "löser" i dag själva sin dåliga arbetsmiljö genom att arbeta deltid. De tar var och en hela ansvaret för ett problem som arbetsgivaren och samhället har smitit ifrån.

Kunskapen om arbetsskador är bristfällig. I den mån den bygger på statistik över anmälda arbetsskador är den missvisande. Kvinnor anmäler inte arbetsskador i samma utsträckning som män, visar bl a undersökningar som Kommunalarbetareförbundet gjort. Undersökningar visar också att när kvinnor anmäler sina skador, får de dem inte godkända i samma utsträckning som männen.[10]

---

10 Klass och kön, LO, 1990

7.6 Den goda arbetsplatsen

Hösten 1987 intervjuades en grupp ungdomar i Trollhättan om sin syn på arbete och framtid.[11] På frågan om vilka idealbilder man hade av det "goda" arbetet svarade de flesta följande:

Ett bra arbete är ett där man har ansvar och där man får tänka. Det är ett arbete där man får uppgifter sig tilldelade, vilka man får lösa självständigt eller i grupp tillsammans med andra. Arbetet ska ge möjligheter till personlig utveckling.

Den "goda" arbetsplatsen är en där man känner sig delaktig, blir sedd, där man blir informerad om vad som händer och där man får möjlighet att tillämpa de kunskaper och färdigheter som man tillgodogjort sig under sin långa skoltid.

De arbeten man inte vill ha är monotona och enformiga, arbeten som upplevs utifrånstyrda och inrutade.

Vad väntar man sig för utbyte av arbetet? I en uppmärksammad Sifo-studie,[12] om det s k osynliga kontraktet, urskiljer Zetterberg m fl tre grundläggande typer av värderingar av varför man arbetar. Det är

- försörjningens värderingar, som främst hörde till agrarsamhället,
- yttrevärldsvärderingar, vars innebörd är att ha siktet inställt på att skapa goda materiella livsvillkor,
- inrevärldsvärderingar, som betyder att arbetet ses som ett medel för personlig utveckling och livskvalitet. Det är det egna jagets utveckling snarare än materiell välfärd som står i fokus. I ett samhälle som det svenska 80-talets, med en välutbildad befolkning, hög materiell standard, ett tämligen väl utbyggt socialt skyddsnät, låg arbetslöshet och därtill en överhettad ekonomi, är det inrevärldsvärderingarna som vinner terräng.

7.6.1 Självstyre passar ungdomar

Den byråkratiska idén bygger på kontroll uppifrån. Historiskt härstammar den från det militära. Kontroll i organisationer utövas fortfarande generellt av män. Därför präglas arbetsorganisationer av beteenden, normer, attityder och värderingar som utgår från den dominerande gruppen, dvs männen. Det gäller även verksamheter där kvinnor är i majoritet, som exempelvis vård och omsorg.

Liksom i skolan betraktas männens erfarenheter, värderingar och beteenden i arbetslivet som det normala och rationella, och kvinnor blir därmed den kategori som avviker och beter sig irrationellt (ofta

---

11 Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet. Arbetsrapport, 1987

12 Zetterberg m fl. Det osynliga kontraktet. En studie i 80-talets arbetsliv. SIFO, Stockholm, 1984

definierat som känslomässigt). Dessa "avvikelser" betraktas sedan som "brister" hos kvinnorna själva och bidrar på det viset till att få deras okvalificerade uppgifter och underordnade ställning att framstå som "naturlig" eller "rättvis".

Arbetslivet och arbetsorganisationer har ofta studerats med manliga anställda som norm och mall. Bl a LO-rapporten "Klass och kön" visar att män och kvinnor har olika uppfattningar om hur arbetet ska vara organiserat för att det ska upplevas tillfredsställande. Självstyre visade sig vara mycket betydelsefullt för de kvinnliga anställda i en kanadensisk studie. Ju högre grad av självbestämmande i arbetet desto högre grad av tillfredsställelse. De manliga anställda visade däremot inte samma samband mellan självstyre och arbetstillfredsställelse.

Olika ungdomsundersökningar pekar på en överensstämmelse mellan kvinnornas och den nya generationens syn på arbetsliv och arbetsorganisation.

Ett ökat självstyre innebär genomgripande omstruktureringar av maktpositionerna på arbetsplatserna. Det innebär att man bryter öppna och dolda hierarkiska system. Det innebär också att man tar tillvara arbetstagarnas kompetens och ger dem möjlighet att utveckla den.

7.6.2 Större inflytande ger bättre resultat

Det finns många exempel som visar på de positiva effekter som uppnås när "personalen på golvet" ges ökat ansvar och möjligheter att påverka arbetet antingen de befinner sig i verkstaden, på sjukhuset eller kontoret.

Städning är ett arbete som få orkar med att utföra på heltid under någon längre tid. Många får tidigt förslitningsskador. Sjukfrånvaron är hög och personalomsättningen stor. På länsarbetsnämnden i Malmö har man samlat all lokalvårdspersonal i en pool under en lokalvårdschef. Poolen är uppdelad i fyra grupper som själva organisarar sitt arbete.

Tanken var att de som dagligen utför arbetet också är bäst lämpade att avgöra hur det ska utföras. För att förebygga arbetsskadorna har man idag mer omväxlande arbetsuppgifter. Lokalvården har eget budgetansvar. De jämför priser och kvalitéer hos olika leverantörer och beställer själva material. Materialförbrukningen har minskat och man har upptäckt att man ofta tjänar på lite dyrare material av bättre kvalitet.

Det första året sjönk kostnaderna med 14 procent. Gruppen får behålla en del av de ekonomiska inbesparingarna. Det har bland annat använts till studieresor. Personalen har under hand fortbildat sig för

sina utvidgade arbetsuppgifter. De har också åtagit sig andra serviceuppgifter som värdinneskap vid konferenser, gardintvätt och blomsterskötsel, vilket minskat kostnaderna för detta.

Förändringarna har lett till en effektivisering och rationalisering av verksamheten. Självkänslan och trivseln har ökat hos personalen. Personalomsättningen har minskat drastiskt, liksom sjukfrånvaron. Men vägen till ökat inflytande och självstyre har inte varit utan problem. Om man är van att inte ha inflytande, att det alltid är någon annan som bestämmer åt en, kan det ta tid för en del att se det positiva i ett ökat ansvar.

Ett annat exempel på positiva effekter av ökat inflytande över den egna arbetssituationen är när arbetsvillkoren förändrades för personalen på ett sjukhem för äldre. Biträden och undersköterskor anförtroddes uppgiften att tillsammans med de sjuka och gamla planera och strukturera vardagens verksamhet. Detta i sin tur förutsatte en utbildning av medarbetarna för att göra dem kapabla att identifiera de äldres "genuina" behov.

Resultatet av experimentet blev ett förbättrat hälsotillstånd både för de äldre patienternas del och för personalens vidkommande. Under den tio månader långa uppföljningsperioden var den genomsnittliga sjukfrånvaron i experimentgruppen endast hälften av kontrollgruppens (nio respektive 18 dagar). Men den viktigaste förändringen var att försöket för många av medarbetarna bland vårdpersonalen innebar att de för första gången kände att deras kunskaper och kompetens faktiskt utnyttjades.

Industrin försöker locka ungdomar

Även inom industrin görs försök för att locka ungdomar. I en tidningsartikel i DN 90 11 05 beskrivs hur ABB arbetar med ett speciellt ungdomsprojekt för att väcka ungdomars eget engagemang i företaget.

Ungdomar hatar dagordning. De vill skapa fritt utan för mycket regler och på förhand bestämda rutiner. ABB strävar aktivt efter att engagera unga människor i industriarbete genom ökad självständighet, engagemang, premielönesättning och satsning på arbetslag med eget ansvar.

Ett arbetslag består av trettio personer, men inom laget jobbar man i grupper om fyra. Man sitter fyra vid samma bord, kontrollerar och testar relän. Där har man möjlighet att prata en del under arbetets gång samt under raster. Korta raster tar man när man själv vill. Arbetstiden är flexad över en timme och börjar som tidigast halv sju och pågår som längst till halv fem på eftermiddagen.

Eftersom arbetet med testning av relän är ganska avancerat krävs det ganska god utbildning. De flesta har därför fyraårig teknisk gymnasieutbildning i botten. Det är vanligt att man går vidare från reläprovarjobbet till andra, mer avancerade arbetsuppgifter.

Man har också möjlighet att gå in i ABBs treåriga utbildning för att bli ingenjörer. Utbildningen, som omfattar 80 poäng, bekostas helt av företaget.

Arbetsplatsen är modernt uppbyggd. Man går från ett kontorslandskap som utan markerad gräns övergår i själva fabriken. Mellan arbetsbänkarna står runda kaffebord, där grupper av anställda sitter och fikar. Ungdomarna upplever inte klass- och könsgränserna lika skarpa som på andra arbetsplatser.

Engagemang och personligt intresse belönas. Man ska känna att det betyder något att man arbetar och att det går att utvecklas i arbetet. Det är ABBs budskap till den unga generationen.

En representant för företaget säger att*"Det är ungdomens motstånd som fått oss att skärpa oss."* [13]

Men samtidigt finns exempel på motsatt utveckling. När konjunkturen går ner är man inte lika benägen att satsa på förändringar, även om de långsiktigt skulle innebära konkurrensfördelar. Tvärtom tänker man ibland kortsiktigt och återgår till ett produktionssätt som man en gång lämnat bakom sig. Exempelvis SAAB i Malmö har nyligen beslutat återgå till löpande band-produktion.

7.7 Facklig verksamhet

Hälften av alla ungdomar mellan 16-24 år är medlemmar i facket. För arbetare är andelen 75 procent. Redan i åldersgruppen 25-29 år är organisationsgraden för dessa uppe i 87 procent, vilket är detsamma som genomsnittet för hela gruppen arbetare.

Som vi ser i kapitel 3 är organisationsgraden bland de lägre tjänstemännen i åldersgruppen 16 -24 år endast 57 procent. Sedan stiger organisationsgraden mycket snabbt och når i åldersnivån 25-29 år upp till genomsnittet för hela gruppen tjänstemän, 84 procent.

Även bland mellan- och högre tjänstemän ökar den fackliga organisationsgraden med stigande ålder, men når i åldersgruppen 25-29 år inte upp till genomsnittet för tjänstemän.

Det finns även vissa könsskillnader i organisationsgraden. Fler kvinnor än män är fackligt anslutna.

---

13 DN 90 11 05

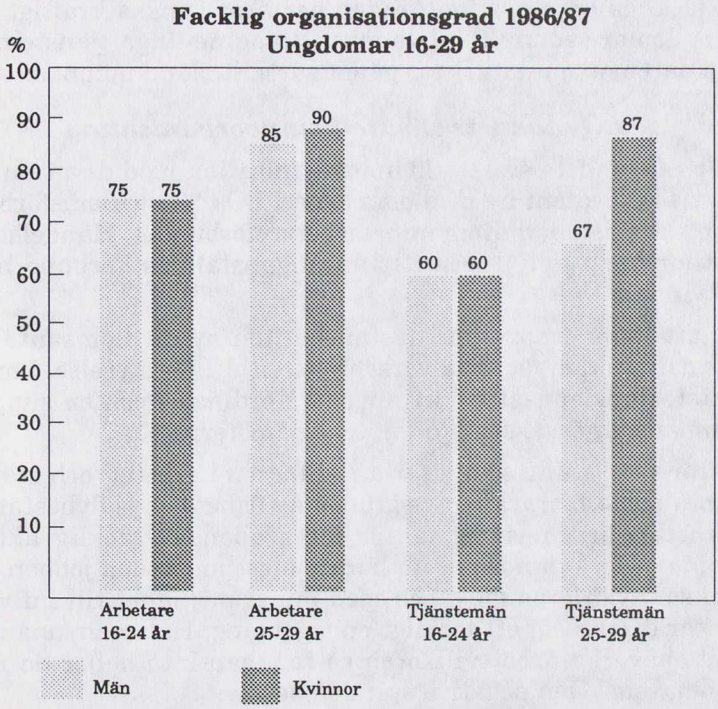

Bland statligt och kommunalt anställda ungdomar är den fackliga organisationsgraden mycket hög, mellan 85 och 90 procent. Siffrorna för de privatanställda ungdomarna är väsentligt lägre, och allra lägst, 60 procent, bland de privatanställda tjänstemännen.[14]

Familjebakgrunden har relativt stor betydelse för organisationsgraden. Unga arbetare vars föräldrar också är arbetare har klart högre organisationsgrad än unga arbetare vars föräldrar är tjänstemän.

I LO-rapporten ges tre möjliga förklaringar till detta. En är att de ungdomar vars föräldrar är tjänstemän i större utsträckning än andra ser sitt arbete som något tillfälligt, och att man därför inte anser det vara lika motiverat att gå med i facket. En annan förklaring är att ungdomar vars föräldrar är tjänstemän i större utsträckning arbetar inom områden där organisationsgraden är låg. En tredje möjlig förklaring är enligt LO att ungdomar vars föräldrar är tjänstemän genom sina uppväxtförhållanden inte finner det vara lika självklart att vara med i facket.

14 LO-medlemmar i välfärden. Om ungdomars välfärd. LO-rapport nr 9, 1990

Den fackliga organisationsgraden har ökat ganska kraftigt för arbetarungdomar sedan 70-talets mitt. Bland de unga tjänstemännen har den däremot sjunkit. Detta gäller särskilt bland männen.

LO - landets största kvinnoorganisation

I dag är LO landets största kvinnoorganisation med drygt en miljon kvinnor. 44,6 procent av medlemmarna i LOs 23 medlemsförbund är kvinnor. Särskilt inom Kommunalarbetareförbundet, Handelsanställdas Förbund och Hotell- och Restauranganställdas Förbund har hög andel kvinnor.

Men att kvinnorna utgör nästan hälften av medlemsantalet avspeglas dåligt i den fackliga verksamheten. I LOs styrelse, landssekretariatet, finns endast tre kvinnor, två ordinarie och en suppleant. Tillsammans utgör de sex procent av ledamöterna.

Det finns forskning som visar att villkoren i arbetet och ställningen i den interna hierarkin, dvs graden av frihet och självbestämmande i arbetet, är en viktig faktor för graden av facklig aktivitet. Eftersom det är kvinnorna som har de mest monotona jobben och de arbeten som värderas lägst och med minst möjlighet till inflytande, motverkar detta i sig ett fackligt engagemang. Har man små möjligheter att påverka arbetsvillkoren så tar man inte heller de möjligheter som finns! Den negativa spiralen består.

I LOs rapportserie "Röster om facket och jobbet nr 4 1990" beskrivs kvinnors ökande grad av fackligt medlemskap. I resultaten av den SCB-undersökning som rapporterna bygger på, kan man tydligt se att LO-kvinnorna är intresserade av facket. Kvinnorna vill att facket ska driva frågor som gör att arbetstagarnas inflytande på jobbet ökar och kvinnorna tror på fackets möjligheter att förbättra arbetssituationen. Detta gäller särskilt för de unga LO-kvinnorna.

Resultaten i undersökningen visar också att många fler än de tio procent av LO-kvinnorna och de 16 procent av TCO-kvinnorna som i dag har fackliga uppdrag, är beredda att ta på sig ett fackligt uppdrag, bara de blir tillfrågade.

> *"De unga kvinnorna inom LO är de mest radikala. Det tycks finnas en otålighet hos de unga kvinnorna, som kan komma att bli en stark drivkraft för förändringar. T ex betonar de unga kvinnorna mest av alla att facket bör ha mer att säga till om på arbetsplatsen, och de vill också att facket hårdare ska driva frågor om utbildning i arbetet och inflytande över arbetssituationen"* [15]

---

15 Röster om facket och jobbet nr 4 1990, LO

Andelen ungdomar som går på fackliga möten har minskat sedan 70-talets mitt. Minskningen är särskilt kraftig bland tjänstemännen, medan andelen bland arbetare i den yngsta åldersgruppen är i stort sett oförändrad.

Det är ett allvarligt varningstecken att ungdomarna i minskad utsträckning går på fackliga möten. En vanlig kritik är att mötena är "tråkiga", och att "allt redan är bestämt".

Facket har på många håll också kritiserats för "pampvälde", att de som har fackliga förtroendeuppdrag kommit för långt från sina medlemmars verklighet, tröghet, byråkratisk struktur m m.

För att inte förlora kontakten med medlemmarnas verklighet har Gruv 12:an i Kiruna nyligen bestämt att ingen får ha fackliga förtroendeuppdrag på heltid, alla måste genom eget arbete ha kvar kontakten med "golvet". Tillsammans med annat förnyelsearbete har det bl a medfört att de fackliga mötena är mer välbesökta än någonsin.

Ungdomskritik i facket

SKTFs ungdomsgrupp är ett exempel på hur fackligt aktiva ungdomar formulerar sin kritik mot facket och även kommer med förslag till förändringar.[16]

Ungdomsgruppen menar att beslutsvägarna är för långa och krångliga. De föreslår att man ska korta ned dem, ta vara på med-lemmarnas intressen och färdigheter i större utsträckning, t ex låta medlemmar med särskilda intressen få förverkliga dessa utan krav på andra prestationer som att "sätta sig" i styrelsen, ta ett uppdrag etc.

De menar att det delegeras dåligt eller i varje fall för lite inom förbundet. De föreslår att man ska sprida arbetsuppgifterna i större omfattning på flera händer.

De menar att det finns för mycket av byråkratisk arbetsstil och byråkratiska arbetsmetoder. De föreslår att man ska ändra på sättet att umgås i organisationen, uttrycka sig begripligt och undvika ritualiserade möten och sammankomster.

Ungdomsgruppen tar upp en diskussion om vem som väljs till olika styrelseuppdrag och varför, och menar att en del förtroendevalda utvecklar negativa sidor. En viss egennytta kan ibland vara motiv för fackligt arbete (less på det egna jobbet – jag satsar på facklig karriär, tråkigt hemma – jag åker på facklig kurs etc). De vill motverka dessa tendenser genom att stärka valberedningarna och höja deras status. De förtroendevalda ska ha medlemmarnas förtroende samt vara

---

16 Handlingslinjer/Minimiplattform för ungdomskommitténs interna förbundsarbete. SKTF 1990.

medvetna om uppdragets förtroendekaraktär innan de åtar sig uppdraget.

De pekar också på möjligheten att årsmötet vartannat år automatiskt innehåller sluten omröstning av samtliga styrelseposter, oberoende om styrelseledamöterna ställt upp för omval eller ej.

Ungdomsgruppen menar att även en del ombudsmän utvecklar negativa sidor. De kan bli dryga och tycka sig veta allting bäst (jag är proffs, det är därför jag är anställd). De menar att detta kan åtgärdas genom kontraktsanställning på förslagsvis sex år. På så sätt får man en återkommande prövning av ombudsmannens arbetsinsatser, medlemmarnas uppskattning av ombudsmannen samt av ombudsmannens arbetssituation, hälsa och sociala status.

Ungdomsgruppen menar också att facket är för osynligt på jobbet. De menar att ombuden måste få höjd status och särskilda utbildningar.

De menar att facket överbetonar "kollektivet" vid rekrytering av medlemmar och i synnerhet vid rekrytering av förtroendevalda. Gruppens uppfattning är att man i större utsträckning än idag bör betona den personliga utvecklingen och det allmänt sett positiva och kunskapsberikande som fackligt engagemang innebär.

De påpekar att yngre medlemmar och i synnerhet yngre kvinnor har svårt att engagera sig fackligt därför att frågan om barnpassning inte går att lösa. Gruppen föreslår att förbundet anställer t ex en förskollärare som kan följa med vid kurser och konferenser och ta hand om barnen.

Ungdomsgruppen konstaterar slutligen att facket fortfarande har mycket att göra för att uppnå jämlikhet och jämställdhet såväl inom den egna organisationen som i verksamhetsområdet i övrigt. De föreslår att förbundet inrättar en tjänst vars handläggningsområde ska vara jämlikhet/jämställdhet.

7.8 Våra bedömningar och förslag

Frihet i arbetet har betydelse långt utanför arbetet

När det gäller att stärka demokrati och jämlikheten för ungdom intar inflytandet och utvecklingsmöjligheterna i arbetet något av en nyckelposition.

Att ge ökad frihet, inflytande och utvecklingsmöjligheter i arbetet är inte bara viktiga frågor i sig – för att tillgodose de behov människor har av dagligt handlingsutrymme – utan också avgörande när det gäller att uppnå ett mera rättvist och jämlikt samhälle i en vidare mening.

Vi vet ju numera mycket väl genom en mängd olika forskningsresultat att frihet och utvecklingsmöjligheter i arbetet inte bara är avgörande för välfärden under arbetsdagen utan att det också i hög grad bestämmer hur livet utanför arbetet kommer att gestalta sig. Brist på inflytande i arbetet leder t ex ofta till lågt deltagande i föreningsliv och politiskt arbete.

Ungdomarna kan komma med nya lösningar

Det finns mycket som talar för att ungdomarna kan komma att spela en oerhört viktig roll för att demokratisera arbetslivet. Ungdomar tar inte nuvarande arbetsformer och maktförhållanden för givna, utan vågar ifrågasätta, och kan många gånger också se nya alternativ.

Friheten och inflytandet i arbetet kommer med all säkerhet att tillhöra 90-talets stora fråga. I den debatten som kommer att föras, och det förändringsarbete som delvis redan har påbörjats, bör ungdomarna inta en tätposition. Det är 2000-talets arbetsliv som kommer att formas.

Utvecklingen ställer ökade krav på utbildning

Dagens ungdomar skiljer sig från tidigare generationers ungdomar. De har vuxit upp under en period då välfärden har tagits för given av många. I välståndsutvecklingens spår förändras i grunden ungdomarnas attityder till arbete. I framtiden kommer allt färre ungdomar att acceptera rutinarbete utan meningsfullt innehåll. Att vara skapande och delaktig framstår som ett allt viktigare värde för ungdomarna.

Människornas yrkeskompetens kommer att bli den viktigaste faktorn när Sverige ska hävda sig i den internationella konkurrensen. Det kommer inte längre att vara meningsfullt att tala om arbetare och tjänstemän, eftersom alla anställda kommer att ha arbetsuppgifter som innebär både planering och utförande. Bredare befattningar och ökat ansvar förutsätter en mera allsidig utbildning.

Ungdomarnas växande krav på utveckling och variation i arbetet ställer ökade krav på kompetensutveckling för att möjliggöra förändringar av arbetsinnehåll och arbetsorganisation.

Kompetens och utbildning blir också väsentligt för att uppnå nödvändiga effektiviseringar inom förvaltningarna, dvs den offentliga sektorn.

Detta kommer dels att kräva en förändring av gymnasieskolan. Men det kommer också att kräva ökade insatser för personalutbildning i arbetslivet och kompetensutveckling av människor som är arbetslösa eller hotas av arbetslöshet.

7.8.1 Större valfrihet och flexibilitet i utbildningen

Gymnasieskolan är idag tudelad i yrkesutbildning respektive allmän, studieförberedande, utbildning. En ny gymnasieskola bör ge alla elever kunskaper för att kunna bli aktiva medborgare, liksom den bör förbereda alla elever för de krav dagens arbetsliv ställer. Den måste också ge utrymme för att studera existentiella frågor och kulturfrågor i vid bemärkelse. Särskilt viktig är skolans uppgift att fostra till demokrati.

En ny gymnasieskola bör öka valfriheten och flexibiliteten för eleverna. I stället för att som idag välja antingen teoretisk eller praktiskt inriktning på utbildningen, bör alla utbildningar innehålla både praktik och teori.

Utbildningen kan istället för dagens mångfald av linjer ersättas med breda studieområden, exempelvis vård, miljö, teknik, ekonomi och samhälle. Vart och ett av dem är inriktat mot ett kompetensområde och knyter an till en del av arbetsmarknaden. Eleverna kan välja efter intresse och inte efter förväntad nivå i arbetslivet. All utbildning bör vara treårig och förbereda både för yrkesarbete och fortsatta studier.

Studieområdena ger utrymme för individuella studievägar, lokal profilering och successiv specialisering. Under första året bör eleverna inom varje studieområde följas åt, men redan då ska det finnas tid för individuella val.

Utbildningarna bör ha en gemensam kärna med engelska, svenska, matematik, estetiskt arbete, idrott och samhällskunskap, som omfattar ungefär en tredjedel av utbildningstiden. En lika stor del omfattar karaktärsämnen inom respektive studiesektor. Om eleven exempelvis är intresserad av vård tillkommer en "omsorgskärna", vare sig eleven siktar på att bli läkare eller sjukvårdsbiträde. Den sista tredjedelen av utbildningstiden kan eleven fritt välja att fördjupa sig i karaktärsämnen, medborgarämnen eller något annat eleven intresserar sig för.

Praktik och teori måste kopplas ihop för att utbildningen ska leda till förståelse och kunskaper som kan användas i yrkeslivet. Gymnasieutredningen, som avslutade sitt arbete 1981, ledde till en försöksverksamhet i gymnasieskolorna under en femårsperiod, det s k FS-projektet (frivilliga skolformer). Bland andra DAKS, Föreningen för en demokratiserande och aktiverande skola, har pekat på fördelarna med praktik under utbildningen. Utvärderingen av praktikförsöken på allmänna linjer visar tydligt på de viktiga personlighetsutvecklande och identitetsskapande effekter som praktiken har för eleverna, samtidigt som den förstärker deras motivation för skolarbetet.

De nya yrkesinriktade linjerna i försöksverksamheten har företagsförlagd utbildning under alla tre årskurserna. Men alla elever bör få praktik. Därför bör det finnas praktik i alla utbildningar och den ska ha stor omfattning.

Vi kräver att regeringen beaktar våra synpunkter vid den förestående reformeringen av gymnasieskolan.

7.8.2 Personalutbildning

För ungdomar är det viktigt att se en utvecklingsmöjlighet i arbetet. Det räcker dock inte med att satsa på utbildning och fortbildning, om inte produktionsmiljöerna kan dra nytta av kompetensutvecklingen. Det är därför nödvändigt att också förändra arbetsmiljöerna för att tillvarata den ökade kompetensen. Men det är också nödvändigt med kompetensutveckling av den svenska arbetskraften för att klara den internationella konkurrensen.

I dag satsas flera tiotals miljarder på personalutbildning. Men resurserna fördelas knappast rättvist.

De skillnader i ungdomars villkor som vi konstaterat när det gäller skolan kvarstår när det gäller fortbildningen i arbetslivet. Endast ungefär 25 procent av arbetarungdomarna har deltagit i utbildning på arbetstid under de senaste tolv månaderna mot nästan 60 procent av mellan- och högre tjänstemännen. De unga arbetarkvinnorna ligger allra sämst till.

En så ojämn fördelning av utbildningen riskerar att medföra en uppdelning av arbetskraften i två delar, en högutbildad grupp, som genom återkommande utbildning ytterligare stärker sin position och en förhållandevis lågutbildad, som inte i någon större utsträckning får en påfyllnad av sin utbildning utan i stället riskerar att få se sina kunskaper allt mera föråldrade.

Inte heller kan arbetarungdomarna kompensera den otillräckliga personalutbildningen med att man istället har större möjligheter än andra att lära sig nya saker genom själva arbetet. Tvärtom har arbetarungdomarna färre sådana möjligheter. De som ligger allra sämst till i det här avseendet är de privatanställda arbetarkvinnorna och de statligt anställda arbetarungdomarna.

Vi menar att det är viktigt att personalutbildningen får en bredd som går utöver den specifikt arbetsorienterade utbildningen. Kunskaper i svenska, matematik, engelska och samhällskunskap är exempelvis av betydelse för att kunna hänga med i utvecklingen på arbetsplatsen och för att bättre tillgodogöra sig mer specifikt arbetsorienterad personalutbildning

Vi menar att ingen bör stängas ute från personalutbildning. Den bör fördelas rättvist mellan alla anställda, både arbetare och tjänstemän, kvinnor och män.

Bristen på fortbildning är så stor att alla utbildningsanordnare måste användas. Kommunal vuxenutbildning, folkhögskolor, arbetsmarknadsutbildning, intern företagsutbildning och studieförbund har alla sin uppgift att fylla.

Liksom ungdomsskolan, folkhögskolan och den kommunala vuxenutbildningen har sin roll när det gäller den formella kompetensen kan studieförbunden vara ett positivt alternativ som ger grundläggande, om än inte formell, kompetens för ungdomar som inte fått slutbetyg eller i övrigt har dålig erfarenhet av den vanliga skolan.

Kompetensutveckling kan också ske genom ungdomsutbyte. Det gäller exempelvis EGs "Young Worker´s Exchange Programme". Vi behandlar frågan om ungdomsutbyte i betänkandet "Internationellt ungdomsutbyte".

Regeringen tillsatte hösten 1990 en utredning som bl a har uppgiften att analysera behovet av kompetensutveckling på arbetsplatserna och föreslå åtgärder för att stimulera kompetensutveckling i företag och förvaltningar, i synnerhet personalutbildning. En utgångspunkt är att kompetensutveckling i arbetslivet i första hand är arbetsgivarnas ansvar, men kommittén ska också analysera behovet av ett samhälleligt inflytande för att uppnå ökade insatser. Kommittén ska beakta de problem och möjligheter som är förbundna med internationalisering i näringsliv och förvaltning.

Vi menar att kompetensutredningen även bör anlägga ett ungdomsperspektiv och då beakta nedanstående förslag.

Vi menar att alla anställda bör garanteras rätten till fortlöpande personalutbildning. De individuella behoven av personalutbildning är naturligtvis olika och varierar också under tiden.

Utbildningen måste förläggas så att det också blir möjligt för anställda som arbetar på oregelbunden arbetstid och på deltid att delta i utbildningen.

Alla som inte fått grundskole- och/eller gymnasiebetyg i svenska, matematik, engelska och samhällskunskap ska ha rätt att läsa in motsvarande kompetens utan ekonomiskt bortfall för individen.

7.8.3 Åtgärder mot ungdomsarbetslöshet

En av de mest grundläggande förutsättningarna för ungdomars känsla av delaktighet är att ha ett arbete. Olika uppväxtvillkor medför i och för sig olika utgångsläge i årskurs nio. Men utifrån liknande ogynnsamma levnadsvillkor kan det gå bra eller dåligt beroende på om man får ett arbete eller ej. Vi vet alltså att arbetslöshet är särskilt förödande för unga människors hälsa och självkänsla.

Den senaste arbetslöshetsstatistiken visar att ungdomsarbetslösheten ökar. Det gäller framför allt korttidsutbildade ungdomar mellan 16-19 år. Denna grupp ungdomar riskerar att aldrig komma ut på den ordinarie arbetsmarknaden. Det har visat sig att den individuella utbildningsnivån är mycket viktig för möjligheten att få tillgång till nya jobb.

Vi menar att man bör utnyttja dagens arbetsmarknadssituation med ökande arbetslöshet på bästa möjliga sätt. Som tidigare nämnts kommer yrkeskompetensen att bli den viktigaste faktorn när Sverige ska hävda sig i den internationella konkurrensen. Nu är den rätta tiden att investera för den framtida arbetsmarknaden genom ökad kompetensutveckling. Det blir nödvändigt när Sverige närmar sig Europa och vi kommer att se ett delvis nytt arbetsliv växa fram. Vissa jobb kommer att försvinna och andra nya kommer till.

Förutom att det kan vara en katastrof för individen att aldrig komma ut på den ordinarie arbetsmarknaden eller att bli arbetslös, är det på sikt oerhört kostbart för samhället.

Arbetsmarknadsläget bör därför utnyttjas till att genom kompetensutveckling stärka ungdomarnas ställning på arbetsmarknaden. Kompetensutveckling kan ske både genom intern företagsutbildning arbetsmarknadsutbildning, kommunal vuxenutbildning, folkhögskola, högskola och studieförbund.

Det kan ske både i form av ökade baskunskaper för korttidsutbildade och genom att satsa på språkutbildning, data och nya tekniker i arbetet. Utbildningen bör inte konservera befintliga strukturer utan ge redskap för ett ökat inflytande för ungdomarna.

Utbildningstiden kan innebära en möjlighet att skapa någonting nytt medan beredskapsarbeten mer handlar om en väntetid på det "riktiga" arbetet. Luleåundersökningen om ungdomars arbetslöshet och hälsa visar också att beredskapsarbeten har lägre status och att ungdomarna i längden inte upplever icke-ordinarie arbetsuppgifter som meningsfulla.

Vi har däremot gjort bedömningen att en sänkning av arbetsgivaravgiften för ungdomar knappast skulle ha någon betydelse för arbetsgivarnas benägenhet att anställa ungdomar ens vid en låg-

konjunktur. Erfarenheterna visar att arbetsgivarna ofta betalar högre löner till ungdomarna än vad som överenskommits av arbetsmarknadens parter.

Många ungdomar är med i någon förening. Genom en kombination av utbildning med arbete i det ideella föreningslivet kan man knyta an till ungdomars eget intresseområde.

Om arbetslösheten skulle stiga markant kan det dock bli nödvändigt att komplettera utbildningsinsatser och inskolningsplatser med beredskapsarbeten.

Ungdomskommittén föreslår därför att regeringen sätter in kraftfulla åtgärder för att minska arbetslösheten bland ungdomar och för att minimera arbetslöshetens negativa effekter.

Vi menar att man därvid bör prioritera utbildning för ungdomar som drabbas av arbetslöshet. Inskolningsplatserna bör i större omfattning ske i form av en kombination av utbildning och arbete inom det ideella föreningslivet.

Hälsan en klassfråga

För att förhindra ökade klyftor mellan ungdomar och utslagning av unga människor från arbetsmarknaden krävs kraftfulla åtgärder för att undanröja de dåliga arbetsmiljöerna.

Medan klasskillnaderna i materiella levnadsvillkor, som löner och bostadsstandard minskat, har skillnaderna ökat när det gäller allvarliga hälsorisker som rökning, alkohol, jäktiga och enformiga arbeten och arbetslöshet. Skillnaderna i dödlighet mellan yrkesgrupperna är mycket stora och klyftan växer.

Många arbetsuppgifter inom vården och industrin är så krävande att man inte orkar utföra dem åtta timmar i sträck. Men om arbetet organiserades på annat sätt, t ex genom att arbetarna utförde en del av den administration som idag görs av tjänstemän, skulle man få den omväxling som krävs för att orka med ett heltidsarbete.

Vi vet att ungdomar redan tidigt drabbas av arbetsskador. Det är unga kvinnor som står längst ner på klasstrappan. De har den lägsta lönen, den sämsta arbetsmiljön och minst möjlighet att påverka sin arbetssituation. Kvinnor stannar i allmänhet också kvar längre än män gör i jobb med dålig arbetsmiljö.

Arbetsmiljölagstiftningen har hittills riktat in sig främst på fysiska och kemiska risker. Det är ett viktigt arbete. Men man har inte kommit åt de psykosociala förändringarna av arbetsmiljön. Vi vet idag att hårt uppdrivna monotona arbeten är förbundna med hjärtkärlsjukdom. Arbetsmiljöer med höga krav och samtidigt små möj-

ligheter för människor att påverka arbetet har en negativ effekt på hälsan.

I dag får den som blir tjänsteman bättre hälsa och lever statistiskt sett längre, förutom att hon eller han får ett mer stimulerande arbete.

Vi menar att den som är nitton år ska kunna välja ett jobb inom industrin eller vården och vid femtio års ålder känna att hon eller han haft ett lika bra liv som den som blev tjänsteman.

En utveckling av arbetsformerna så att de bättre anpassas till dagens ungdomars krav och behov är därför nödvändig. De uppenbart skadliga arbetsuppgifter i industrin, landsting och kommuner, som till stor del utförs av unga människor, särskilt unga kvinnor, måste förändras eller avvecklas.

Inflytande i arbetet en fråga om liv och död

Det räcker alltså inte med att ha ett arbete för att känna delaktighet i arbetslivet. Det krävs också inflytande. Det handlar om inflytande över planeringen av arbetet, inflytande över utförandet av själva arbetsuppgiften och inflytande över utvärderingen. Delaktighet i arbetslivet kräver också att arbetet är en lärandeprocess.

Dagens ungdom ställer stora krav på frihet och handlingsutrymme. Bl a har den dramatiskt höjda utbildningsnivån bidragit till detta. Man vill få använda sina kunskaper och färdigheter, utveckla dem vidare och överhuvud taget kunna bestämma mera över sina egna liv.

Inom arbetslivet vill ungdomarna kunna påverka sin arbetstider och hur jobbet läggs upp. De vill se helheten och inte bara vara en liten kugge. Arbetsplatser som inte ger sådana möjligheter kommer inte att kunna behålla sina ungdomar, utan de blir tillfälliga anhalter i väntan på något bättre.

Det framgår mycket klart, det gäller inte minst de unga arbetarkvinnorna, att man inte alls är nöjd med sin situation. De förändringar man vill ha är bl a större inflytande i arbetet. Detta ses som mer angeläget än hög lön.

Att ha makt över sin egen arbetssituation, att själv kunna formulera kraven för arbetsuppgifterna och att befinna sig i ett meningsfullt sammanhang, där man får erkänsla för sitt bidrag till den grupp man tillhör, är inte "bara" en fråga om trivsel på arbetsplatsen. Som vi tidigare visat gäller det människors liv och hälsa, ja liv och död.

Arbetsorganisationen och arbetets utformning är avgörande för hälsa och ohälsa. Belastningsskador och stressjukdomar har ett direkt och starkt samband med arbetets utformning. Att bygga om arbetsplatser och ändra redskap räcker inte. En god arbetsmiljö innebär inte bara en arbetsplats fri från skaderisker, utan också ett arbete

som är meningsfullt och utvecklande. Egenkontroll, självbestämmande, grupporganisation och utveckling genom lärande måste därför vara kännetecknet för 1990-talets arbetsliv.

Att arbetet utvecklas är ett mål för individen och samhället. Arbetet är avgörande för livskvaliteten. Utarmande arbeten urholkar människors sociala och politiska resurser, vi blir passiva och deltar inte i samhällsarbetet. Det goda arbetet stärker vårt självförtroende och gör oss aktiva i samhällsutvecklingen.

Framtidens arbetsorganisation måste bygga på förutsättningen att kvinnor och män också har ett liv utanför arbetsplatsen. De har ansvar för barn och familj och för politiskt arbete för de gemensamma tillgångarna - den offentliga sektorn. Det ansvaret kräver också sin tid.

Ungdomsprogram i arbetsmiljöfonden

Arbetsmiljöfonden har till uppgift att stimulera och finansiera forskning, utveckling, information och utbildning inom hela arbetsmiljöområdet. Fondens instruktioner fastställs av regeringen och i fondens styrelse finns representanter för arbetsmarknadens parter.

Bidragen till forskning och utvecklingsarbete fördelas till projekt vid universitet, högskolor, organisationer och företag.

Fonden arbetar med olika program/styrgrupper som ett sätt att leda och prioritera verksamheter. Särskilda program finns för belastningsskador, företagshälsovård, lärande, jämställdhet, data, ledning ochmedbestämmande samt toxikologisk forskning.

Vi uppmanar arbetsmiljöfonden att även inrätta ett program för delaktighet och inflytande för ungdomar i arbetslivet. Programmet bör styras av ungdomar under 25 år.

7.8.4 Förändra arbetets organisation och förbättra arbetsmiljön

Frågan är om det ur ungdomars intresse är rimligt att med olika styrmedel och kampanjer försöka ändra deras inställning till industriarbete och arbeten med dålig arbetsmiljö inom offentlig och privat service.

Vi vet att ungdomar i monotona arbeten med dålig arbetsmiljö snabbt råkar ut för förslitningsskador och andra arbetsskador.

Vi vet att det framför allt gäller de korttidsutbildade ungdomarna, invandrare och framför allt de unga kvinnorna.

Vi vet också att olika åtgärder vidtas från industrins sida. Exempelvis högre lön, bättre arbetsmiljö, intressantare arbetsuppgifter, vi-

dareutbildning på betald arbetstid samt bortrationalisering av de arbetsuppgifter som är svåra att få utförda.

Men vi vet också att vid en konjunkturnedgång minskar intresset från industrins sida för att förbättra arbetsmiljön och öka arbetarnas inflytande. Samtidigt tvingas ungdomar att acceptera arbeten de inte vill ha på grund av att det inte finns någon valmöjlighet.

Det leder till slutsatsen att det snarare är de omoderna arbetsplatserna än ungdomarnas attityder som måste ändras för att ökad tillväxt och välstånd ska kunna erhållas.

En reform av skolan, med väsentligt ökat inflytande för eleverna över skolans verksamhet, som kommittén föreslår i kapitel 6 "Från samråd till självstyre", understryker behovet av förändringar också ute på våra arbetsplatser.

Frågan om ungdomars krav på arbetsorganisation och arbetsmiljö är så stor att kommittén inte under den korta tid som stått till buds har någon möjlighet att lägga detaljerade förslag. Vi menar också att de fackliga organisationerna tillsammans med sina unga medlemmar bör beskriva en ny generations krav på arbetslivet och facket.

Vi uppmanar de tre stora fackliga organisationerna, LO, TCO och SACOs medlemsförbund att snarast tillsätta en gemensam kommission med uppgift att lägga förslag när det gäller förändring av arbetets organisation och arbetsmiljön för att öka inflytandet i arbetet och förhindra en allt tidigare utslagning från arbetsmarknaden. Kommissionen bör ha jämn könsfördelning och en majoritet av ungdomar.

7.8.5 Självstyre

Som vi tidigare nämnt är ett reellt inflytande viktigt för ungdomar. Vi har därför krävt mer reellt inflytande för ungdomarna i skolan genom den s k skolenhetsstyrelsen och på fritidsgårdarna genom självstyre. Men behovet av självstyre gäller inte minst i arbetslivet. Det kan exempelvis ske genom självstyrande grupper eller arbetslag, där de anställda har direkt möjlighet att fatta beslut som rör den näraliggande arbetssituationen.

Den byråkratiska idén bygger på kontroll uppifrån. Historiskt härstammar den från det militära. Kontroll i organisationer utövas även idag generellt av män. Därför präglas arbetsorganisationer av beteenden, normer, attityder och värderingar som utgår från den dominerande gruppen, dvs männen. Det gäller även i verksamheter där kvinnorna är i majoritet, som exempelvis inom vården.

Arbetslivet och arbetsorganisationer har ofta studerats med manliga anställda som norm och mall. Självstyre visade sig vara mycket betydelsefullt för de kvinnliga anställda i en kanadensisk studie. Ju

högre grad av självbestämmande i arbetet desto högre grad av tillfredsställelse. De manliga anställda visade däremot inte samma samband mellan självstyre och arbetstillfredsställelse.

Olika ungdomsundersökningar pekar på en överensstämmelse mellan kvinnornas och den nya generationens syn på arbetsliv och arbetsorganisation.

Ett ökat självstyre innebär genomgripande omstruktureringar av maktpositionerna på arbetsplatserna. Det innebär att man bryter öppna och dolda hierarkiska system. Det innebär också att man tar tillvara arbetstagarnas kompetens och ger dem möjlighet att utveckla den.

Vi har i detta kapitel redovisat några exempel på hur man har uppnått positiva resultat när det gäller personalens delaktighet och effektivitet genom att de fått ökat inflytande över sitt arbete och genom att deras kompetens tagits tillvara och utvecklats. Vi tror att det är kortsiktigt tänkande av arbetsgivarna att vid en konjunkturnedgång återgå till förlegade arbetsformer med hierarkisk struktur eller löpande band.

För att vården och industrin ska kunna attrahera ungdomar i framtiden tror vi att det är nödvändigt att införa olika former av självstyre. I de fall arbetsgivarna har uttömt alla möjligheter att själva bekosta en sådan utveckling bör arbetslivsfonderna ha möjlighet att finansiera utvecklingsprojekt för att påverka arbetsmiljö och arbetsorganisation för dem som har det sämst.

Vi menar att man i sådana projekt bör prioritera en arbetsorganisationsutveckling som motverkar belastningsskador och andra arbetsskador. Alla arbeten ska organiseras så att de ur arbetsmiljösynpunkt är möjliga att utföra på heltid. Ensidiga och utarmande arbeten och jobb med litet inflytande ska prioriteras i utvecklingshänseende.

Vi uppmanar därför parterna på arbetsmarknaden att kraftfullt arbeta för ett ökat självstyre på arbetsplatserna så att arbetet i större utsträckning kan organiseras på arbetstagarnas villkor.

7.8.6 Facklig verksamhet

Enligt maktutredningen har demokratin försämrats ur ett kollektivistiskt perspektiv, medan den förbättrats ur ett individualistiskt perspektiv. Detta kan ur vissa aspekter vara positivt. Men den kollektiva demokratin är fortfarande viktig. Inte minst för de sämst ställda i samhället. Fackföreningsrörelsen har här en viktig uppgift. Men för att kunna bli en stark kraft för en ökad demokratisering av arbets-

livet krävs en strukturomvandling av facket. Facket måste förnya sina arbetsformer och ta ungdomars krav på allvar.

- Det fackliga arbetet måste decentraliseras. Fackföreningsrörelsens arbete ska utgå ifrån grundorganisationerna.
- Fackets arbetsformer måste förändras från stela, trista och oinspirerande aktiviteter mot verksamheter som mer tilltalar ungdomar. Det kan t ex betyda mer arbete i nätverk eller projektform med inriktning på de vardagsnära frågorna.
- Fackmöten ska inte bara innehålla information, de ska också innebära reellt beslutsfattande för medlemmarnas del. Medlemmarna måste alltså kunna känna att de kan påverka besluten, att de har makt.
- Det krävs en rimlig fördelning av de fackliga förtroendeuppdragen så långt det är möjligt. Det fackliga arbetet måste organiseras utifrån principerna om lagarbete istället för att vara uppbyggt kring ett fåtal personers arbetsinsatser. Heltidsuppdrag bör i största möjliga utsträckning undvikas. För att på ett bättre sätt kunna behålla kontakten med medlemmarna bör fackligt förtroendevalda arbeta kvar i sitt ordinarie arbete under en viss del av arbetstiden.
- Fackligt aktiva bör ha rätt att i olika tidsperioder trappa ner på sin fackliga verksamhet. Det är viktigt att kunna varva mellan fackliga uppdrag och arbets- och privatliv.
- Undersökningar visar att det framför allt är unga kvinnor som är villiga att engagera sig fackligt. Dessa måste aktivt uppmuntras och stödjas för att de ska bli mer delaktiga i den fackliga verksamheten.

7.8.7 Ökad befogenhet för skyddsombuden

Ungdomar är miljöintresserade. Ett sätt för facket att förnya sig är att ta hänsyn till detta intresse. Ungdomar engagerar sig fackligt bland annat för att förbättra arbetsmiljön. Men lika självklart är det att arbeta med den yttre miljön. Det kan gälla närmiljön där man bor eller miljöfrågorna i ett globalt perspektiv. Det handlar om ett helhetsperspektiv.

Även facket bör ha detta helhetsperspektiv i sitt fackliga arbete. Facket bör agera även när produktionen påverkar miljön utanför arbetsplatsen på ett negativt sätt. Vår principiella syn, även om vi inte lägger något detaljerat förslag, är att skyddsombuden bör ha rätt att stoppa verksamhet som är farlig också för den yttre miljön.

Vi uppmanar de fackliga organisationerna att utvidga sitt arbete med miljöfrågor till att handla även om den yttre miljön.

Vi föreslår också att skyddsombuden ges rätt att stoppa även verksamhet som är farlig för miljön utanför arbetsplatsen.

7.8.8 Information inför feriearbete

Olycksfallsstatistiken för feriearbetande ungdomar är skrämmande. Arbetsmarknadens parter har ett stort ansvar för informationen till ungdomarna inför feriearbete för att förebygga olyckor.

Vi kräver därför obligatorisk information till ungdomar från arbetsmarknadens parter i grund- och gymnasieskolan inför feriearbete.

7.8.9 Fackligt medlemskap vid studier och feriearbete

De flesta ungdomar arbetar under ferierna. En del av dem dessutom med den typ av arbete som de kommer att ha när de blir klara med utbildningen. Det gäller särskilt ungdomar på gymnasiets yrkesinriktade linjer. För fackets framtid är det viktigt att fånga upp ungdomarna redan under studietiden. För ungdomarna är det viktigt att få del av den fackliga trygghet som gäller för andra i arbetslivet, att få vara med och påverka arbetet via facket och även påverka det fackliga arbetet. Det är viktigt att det kan ske redan under feriearbetet.

Inom TCO och SACO finns idag möjligheter att redan under studietiden söka fackligt medlemsskap. Vi menar att även LO bör införa denna möjlighet. Det är framför allt elever på de yrkesinriktade gymnasielinjerna som är berörda av detta.

Vi uppmanar därför de fackliga organisationerna att ge studerande och feriearbetande ungdomar möjlighet att organisera sig fackligt.

8. UNGDOMAR OCH POLITIK

8.1 Ungdomar och politik

Frågor som är viktiga för ungdomar, som arbete, skola och fritid, påverkas i hög grad av det politiska livet både på nationell och kommunal nivå. Det är därför viktigt att ungdomar har ett reellt inflytande även i politiken. Sedan länge har dock ungdomar, tillsammans med kvinnor och privatanställda, varit underrepresenterade grupper i de beslutande församlingarna.

Det är olyckligt. Eftersom människor har olika referensramar och erfarenheter beroende på kön, ålder och yrkestillhörighet, bör de beslutande församlingarna också spegla ett tvärsnitt av Sveriges befolkning.

Men är dagens ungdomar intresserade av politik? Har de något inflytande i politiken? Vill de överhuvud taget engagera sig partipolitiskt eller kanaliserar de sitt intresse på annat sätt?

8.1.1 Intresset för samhällsfrågor stort

Till att börja med kan vi genom olika undersökningar konstatera att dagens ungdomar är intresserade av politik. En undersökning om ungdomar och politik som gjordes av SKOP i juni 1990 visar att varannan av de intervjuade ungdomarna i åldern 16-25 år (49%) tar avstånd från påståendet att de skulle vara ointresserade av politik.[1]

---

1 Ungdomar och politik. SKOP-undersökning på uppdrag av Ungdomskommittén, 1990

Håller Du med om detta påstående eller inte?
"Jag är helt ointresserad av politik"

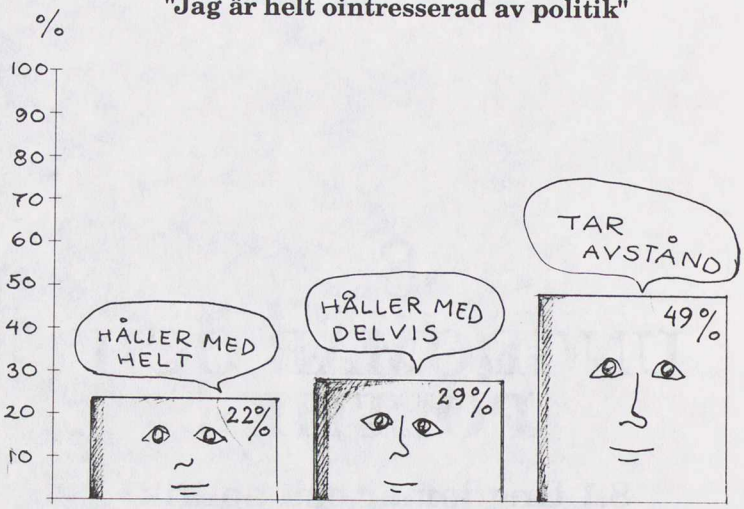

Tre av tio (29 %) håller delvis med om att de är ointresserade, och en av fem (22%) håller med helt och hållet.

Ojämlika villkor

Tre av fem (59%) tycker inte att alla människor har lika möjligheter och villkor i det svenska samhället.

Tycker Du att alla människor har lika möjligheter och villkor i det svenska samhället?

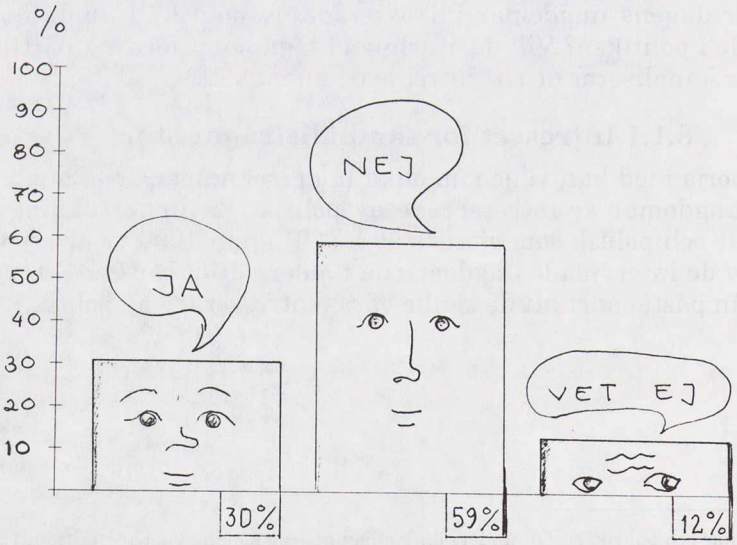

Ungdomar i åldern 16-18 år tycker i större utsträckning än äldre ungdomar att alla har lika möjligheter och villkor, och män gör det i större utsträckning än kvinnor.

Bland dem som inte tycker att alla har lika möjligheter och villkor i det svenska samhället anser nio av tio (88%) att det är viktigt att arbeta för att alla ska få lika möjligheter.

Om inte alla människor har lika möjligheter och villkor: Tycker Du att det är viktigt att arbeta för att alla skall få lika möjligheter och villkor?

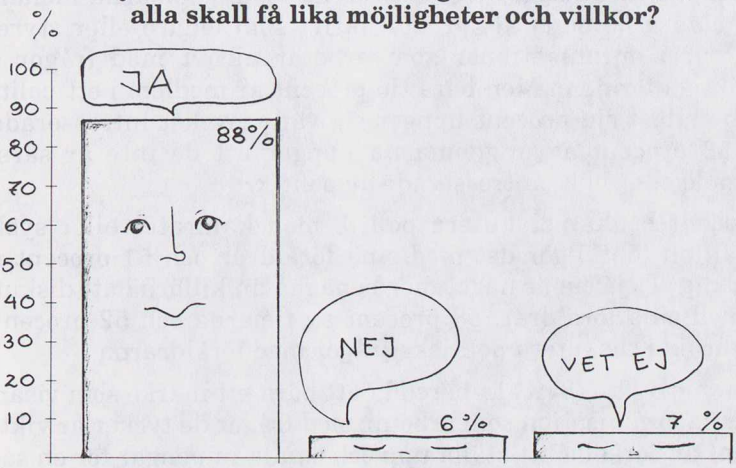

Kvinnor tycker i större utsträckning än män att det är viktigt att arbeta för målet att alla ska få lika möjligheter och villkor.

Knappt hälften av ungdomarna (47%) tycker inte att män och kvinnor har lika möjligheter och villkor i det svenska samhället. Nästan lika många (45%) tycker att män och kvinnor har lika möjligheter och villkor.

Tycker Du att män och kvinnor har lika möjligheter och villkor i det svenska samhället?

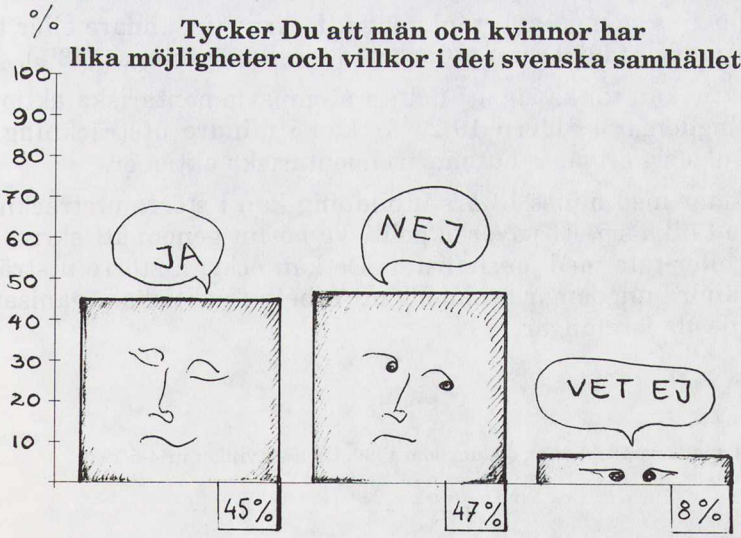

Ungdomar i åldern 22-25 år, boende i hyreslägenheter och kvinnor anser i större utsträckning än andra grupper att män och kvinnor inte har lika möjligheter i det svenska samhället.

71 procent anser att svenska ungdomar har bättre möjligheter och villkor än invandrarungdomar.

Olika uttryck för politiskt engagemang

I en SKOP-undersökning som genomfördes våren 1989 på uppdrag av statens ungdomsråd säger sig 67 procent av ungdomarna mellan 16 och 25 år vara beredda att arbeta aktivt som ledare eller styrelsemedlemmar i organisationer som arbetar aktivt med frågor som känns viktiga för dem. Men bara tio procent är medlem i ett politiskt parti och endast sju procent uppger sig vara mycket intresserade av politik. 58 procent av ungdomarna uppger att de inte är särskilt intresserade eller helt ointresserade av politik.

73 procent brukar diskutera politik med kamrater eller syskon. Drygt hälften (55%) gör det med sina föräldrar och 51 procent med andra vuxna. Tjejerna är något mer benägna än killarna att diskutera politik med sina föräldrar. 58 procent av tjejerna och 52 procent av killarna brukar diskutera politiska frågor med föräldrarna.

Nästan nio av tio (87%) är beredda att bära ett märke som visar att de stöder en organisation som arbetar med frågor de tycker är viktiga. 77 procent är beredda att ställa upp och samla in pengar för en sådan organisation.[2]

En av fem i ungdomskommitténs SKOP-undersökning är beredd att arbeta i politiska (22%) eller fackliga (22%) organisationer för att påverka politiska beslut.

Varannan (51%) kan tänka sig att försöka påverka genom påtryckningar mot personer som de känner.

Ungefär lika många kan tänka sig att skriva insändare eller tala med journalister (49%) samt att arbeta i ideella föreningar (48%).

Tre av tio kan tänka sig att delta i utomparlamentariska aktioner (28%). Ungdomar i åldern 19-21 år kan i mindre utsträckning än övriga tänka sig att delta i utomparlamentariska aktioner.

Ungdomar med minst 13 års utbildning kan i större utsträckning än övriga tänka sig att påverka politiska beslut genom att skriva insändare eller tala med journalister. De kan också i större utsträckning än andra ungdomar tänka sig att arbeta i politiska organisationer och ideella föreningar.

---

2 Statens ungdomsråds Årsbok om ungdom 1990, Uppväxtvillkor nr 4-5/1989

Norrländska ungdomar kan i större utsträckning än övriga tänka sig att arbeta i fackliga organisationer.

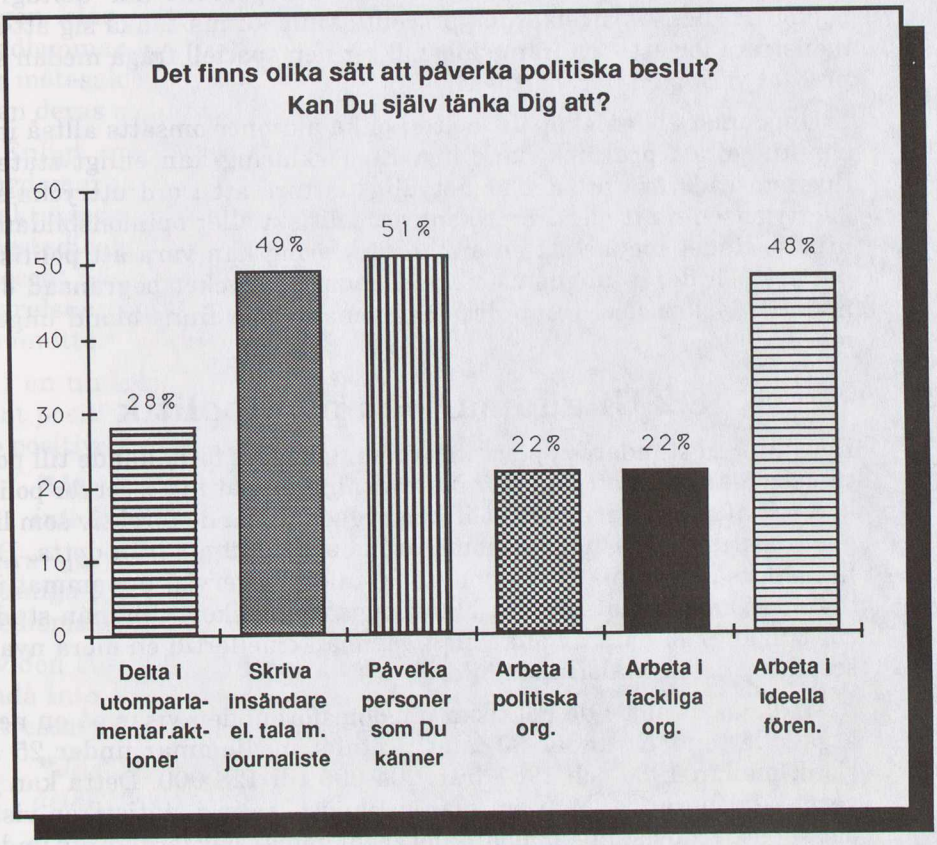

Resultaten kan jämföras med statens ungdomsråds SKOP-undersökning, där 64 procent kan tänka sig att demonstrera för att föra fram sina åsikter i en speciell fråga. Varannan kan tänka sig att delta i aktioner för att hindra myndigheter eller företag från att genomföra exempelvis vägbyggen eller trädfällningar. Här finns ingen markant skillnad mellan pojkar och flickor.

Skillnaderna mellan sympatisörerna till olika politiska partier är dock ganska stora. Moderaternas och folkpartiets sympatisörer är betydligt mindre benägna än övriga att delta i utomparlamentariska aktioner eller visa prov på civil olydnad. Miljöpartiets sympatisörer är mest benägna till civil olydnad.

Intresse garanterar inte aktivitet

41 procent av ungdomarna i statens ungdomsråds undersökning har skrivit på en namninsamling, medan nio procent har deltagit i bojkotter eller köpstrejker. 64 procent skulle kunna tänka sig att demonstrera för att föra fram sina åsikter i en speciell fråga medan sex procent verkligen har gjort det.

Ungdomars beredskap att delta i olika aktioner omsätts alltså inte särskilt ofta i praktisk handling. En förklaring kan enligt statens ungdomsråd vara att det är betydligt lättare att i ord uttrycka sin övertygelse än att gå in i ett konkret politiskt eller opinionsbildande arbete. Rådet menar att en annan förklaring kan vara att politiska partier och deras ungdomsförbund endast i mycket begränsad omfattning lyckas fånga upp det engagemang som finns bland ungdomar.

8.2 Ungdomar och partipolitik

Det finns en standarduppfattning om ungdomars förhållande till politik, som går ut på att de i stor utsträckning tappat intresset för politiken och att de vänder partipolitiken ryggen. Även de direktiv som ligger till grund för Ungdomskommitténs arbete utgår från detta. Det finns också en uppfattning om att 80-talets högervåg uppammat individualism och materialism bland unga människor. Om man studerar tillgängliga data av olika slag, får man emellertid en mera nyanserad och delvis annorlunda bild.

Medlemsantalet i de politiska ungdomsförbunden visar på en nedåtgående tendens under 80-talet. Antalet medlemmar under 25 år sjönk mellan 1980 och 1987 från 204 000 till 128 000. Detta kan ju verka alarmerande. Men om man går närmare in i statistiken visar det sig att redovisningen av antalet medlemmar har förändrats under 80-talet. Dels på grund av en ökad kontroll inom ungdomsorganisationerna själva, dels genom ökad kontroll av Statens Ungdomsråd. Under senare delen av 80-talet redovisar ungdomsförbunden antalet betalande medlemmar. Tidigare kunde även passiva och icke betalande medlemmar redovisas. Siffran tar heller inte hänsyn till storleken på årskullarna av ungdomar. Årskullarnas betydelse har dock inte närmare analyserats.

Som tidigare nämnts är tio procent av ungdomarna mellan 16 och 25 år medlem i ett politiskt parti eller ungdomsförbund. Enligt maktutredningen har ungdomars partiaktivitet varit relativt konstant under de senaste 20 åren.[3]

---

3 SOU 1990:44 Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport

Siffran kan jämföras med att 15 procent av medborgarna enligt maktutredningen är medlem i något politiskt parti eller politisk sammanslutning. Det finns ingen entydigt sjunkande trend, men heller ingen klar tendens till ökning. Visserligen stiger andelen partimedlemmar svagt under hela perioden. Men samtidigt vänder kurvan för mötesaktivitet nedåt från 1974. Partierna blir i någon mån större men deras medlemmar mindre aktiva.

Enligt ungdomsrådets SKOP-undersökning har tolv procent av ungdomarna besökt ett politiskt möte under det senaste året medan maktutredningens siffra för medborgarna i stort är tio procent. Av de högstadieelever som är medlem i ett politiskt ungdomsförbund har 38 procent något förtroendeuppdrag i föreningen. 27 procent av dem har styrelseuppdrag, medan nio procent är medlem i arbetsgrupp/kommitté.[4]

I en undersökning av förstagångsväljarna i Stockholm är 87 procent positiva till de politiska partiernas existens. Drygt 40 procent av de positiva kan tänka sig medlemskap.[5]

> *”Jag vill känna att jag kan påverka min framtid mera själv, inte bara välja ut andra personer som styr den åt mig.”*

Nära sju procent av de kvinnliga eleverna och åtta procent av de manliga är inte positiva till partierna och kan heller inte tänka sig medlemskap.

Av den stora grupp som är positivt inställd till politiska partier men ändå inte kan tänka sig medlemskap uppger de flesta att de inte är intresserade av politik.

> *”Jag är inte intresserad av politik även om jag har min åsikt, men det är bra att de finns och att jag kan påverka om jag skulle vilja.”*

Andra orsaker är att inget parti överensstämmer med deras uppfattning och att de inte är tillräckligt insatta i politik.

> *”Jag är mycket intresserad av politik och diskuterar/engagerar mig gärna då det gäller politik. Däremot kan jag inte få mina politiska idéer och ideologier att helt följa något partis linjer.”*

> *”Det viktigaste i en sann demokrati är att man hela tiden är beredd att ompröva sina åsikter, olika ställningstaganden, vilket jag finner svårt om jag är låst partipolitiskt.”*

---

4 Blomdahl U. Folkrörelserna och folket, 1990

5 Axelsson E. Dags att lyssna på förstagångsväljarna. Redovisning av en enkätundersökning vid Stockholms-gymnasier 1988/89

Ungdomskommitténs SKOP-undersökning visar att två av fem ungdomar (39 procent) tar avstånd från påståendet att det inte finns något politiskt parti som företräder deras intressen.

Håller Du med detta påstående eller inte?
"Det finns inget politiskt parti som företräder mina intressen"

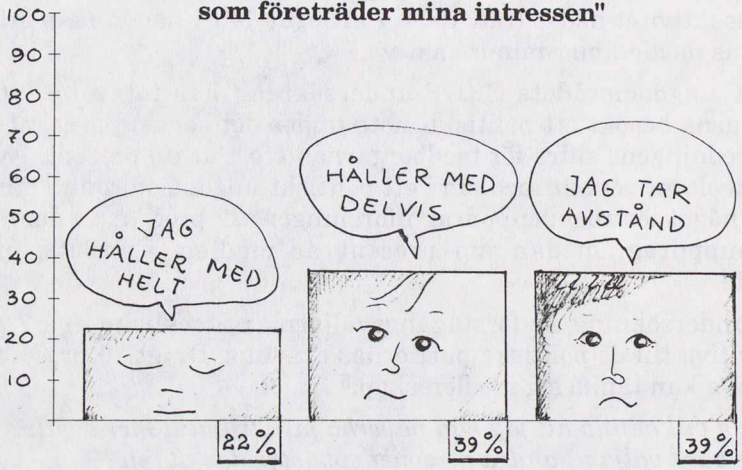

Lika många (39%) håller delvis med om att det inte finns något politiskt parti som företräder deras intressen. En av fem (22%) håller med helt och hållet.

Unga män tar avstånd från påståendet i större utsträckning än andra, medan ungdomar med invandrarbakgrund i större utsträckning än övriga håller med helt och hållet.

Varannan intervjuperson (47%) tar avstånd från påståendet att det inte är någon väsentlig skillnad mellan de etablerade politiska partierna.

En av sju (15%) håller med om påståendet helt och hållet, medan två av fem (38%) delvis håller med.

Jämfört med unga kvinnor håller de unga männen i större utsträckning med helt och hållet, men tar också avstånd i större utsträckning. De unga kvinnorna håller i större utsträckning med delvis.

Olika sätt att påverka politiska beslut

Tre av tio ungdomar (29%) tror att det är mest effektivt att arbeta i politiska organisationer om man vill påverka politiska beslut. Nästan lika många tror att det är mest effektivt att skriva insändare eller tala med journalister.

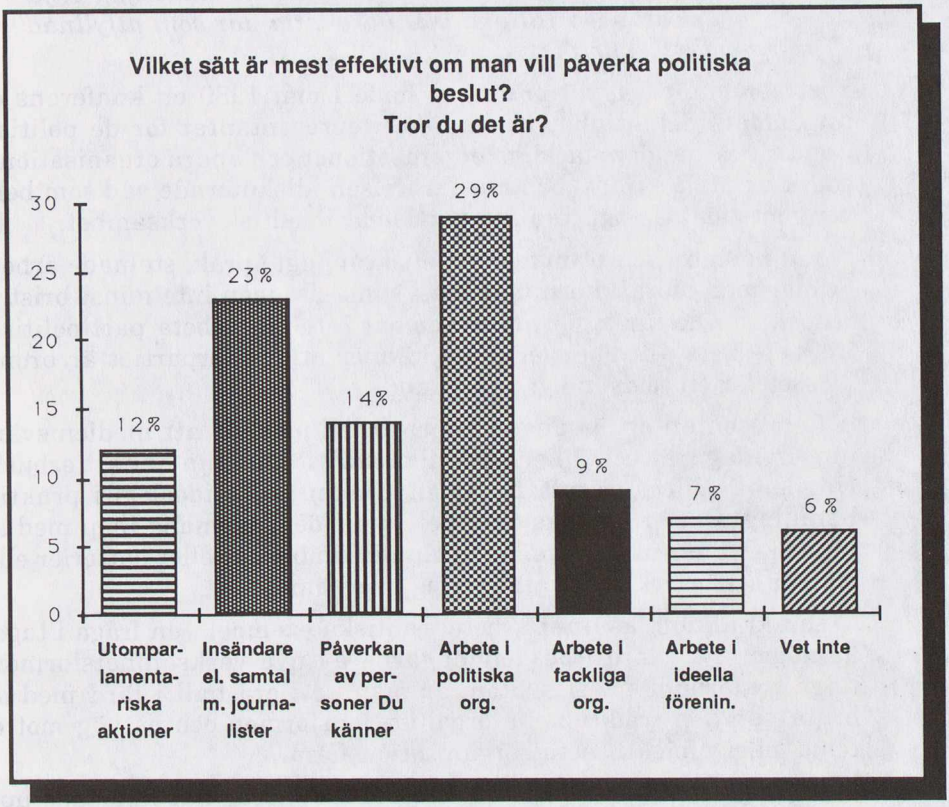

14 procent tror att det är mest effektivt att genom påtryckningar påverka personer som man känner, medan tolv procent tror att utomparlamentariska aktioner är mest effektiva. Nio procent tror att det är mest effektivt att arbeta i fackliga organisationer eller i ideella föreningar (7%).

Ungdomarna verkar således ha en relativt stark tilltro till politiska organisationer när det gäller att kunna påverka politiska beslut.

8.2.1 Ungdomars kritik

Även om partiaktiviteten bland ungdomar är relativt konstant över tiden finns anledning att beakta den kritik och misstro som på olika sätt framförts mot politikerrollen och partipolitiskt arbete. Både partipolitiskt aktiva och andra ungdomar är kritiska. Flera undersökningar, bland andra förtroendeuppdragsutredningen och undersökningen av förstagångsväljare i Stockholms-gymnasier pekar åt samma håll.

”Om jag blir medlem i ett politiskt parti så skulle jag vilja ha något att säga till om, inte bara sitta där som utfyllnad (som många gör).”

Förtroendeuppdragsutredningen hade i maj 1989 en konferens om ungdomars delaktighet i politiken. Representanter för de politiska ungdomsförbunden, fackliga organisationer och andra organisationer, som t ex miljö-, freds- och musikrörelsen diskuterade vad som behöver göras för att engagera fler ungdomar i politisk verksamhet.

Vid konferensen framkom att ett krångligt språk, stelnade arbetsformer med hierarki och byråkrati samt sist men inte minst brist på respekt för de unga gör att ungdomar inte vill arbeta partipolitiskt. De som trots allt engagerar sig känner att moderpartiet är bromsklossen för ett nödvändigt nytänkande.

Representanter för ungdomsförbunden menade att medlemsvärvningen idag står och faller med vilka aktiviteter man har att erbjuda. Ungdomar vill se resultat, var en allmän åsikt; ideologi i praktisk handling. Därför kopplas exempelvis miljöengagemang ihop med att man aktivt går ut och samlar in aluminiumburkar eller batterier eller startar studiecirklar för att lära sig mer i ämnet.

Direkt aktion, konkret arbete, politiska exempel, "en fråga i taget" är några nyckelord i beskrivningarna av nya verksamhetsformer i ungdomsförbunden. Dessutom är man på flera håll i färd med att bryta upp den traditionella organisationsformen och på väg mot en tema- eller projektbaserad organisationsform.

De ungdomar som åtagit sig förtroendeuppdrag har likartade upplevelser oberoende av vilket parti de företräder, målen drunknar i detaljfrågor.

Det tycks också finnas en ökad tendens hos ungdomar att inte vilja köpa ett "färdigt åsiktspaket". Man vill själv ta ställning till olika detaljfrågor.

”Jag vill inte bli fast i någon grupp eller nisch och värderas därefter utan kunna ta ställning till de enskilda frågorna var för sig.”

Ungdomar kräver en rimligare fördelning av uppdragen. De tycker att det är viktigt att hinna med ett arbetsliv och privatliv utanför det politiska arbetet. Ungdomar tycker att man som politiker ska ha rätt att i perioder trappa ner på den politiska verksamheten och varva med annan verksamhet.

”För många tveksamma politiker kan gömma sig bakom ett partis symboler. Dagens system med ´yrkespolitiker´ känns sjukt – väldrillade pratmaskiner.”

Ungdomar kräver också att alla ska kunna förstå politik, och man ska kunna få klara besked från politikerna.

"Lite mer av raka rör skulle vara bättre. Alla snackar ju samma goja. Som vanlig normalsvensk förstår man ju inte deras språk, vilket gör att det är svårt att följa med i debatter."

De vill ersätta käbbel och smutskastning av motståndarna med samtal, där man försöker föra fram sin åsikt och lyssnar på varandra.

"Jag tycker att partierna ältar för mycket – frågor som känns avlägsna för individen. Partierna är så oeniga och det mesta av tiden går åt till att klaga på varandra i stället för att göra något vettigt."

8.2.2 Ökad politisk aktivitet

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att ungdomar är mycket intresserade av de stora politiska frågorna, men att de är mindre intresserade av partipolitik.

Aktuell forskning om ungdomar och politisk åsiktsbildning visar att det inte finns något belägg för att ungdomars intresse för samhällsfrågor har minskat sedan slutet av 60-talet. Tvärtom tyder mycket på att deras politiska aktivitet har ökat. Maktutredningen hävdar t ex att fler ungdomar deltar i demonstrationer idag än 1968, som allmänt uppfattas som en period av hög demonstrationsaktivitet.

En tendens som kan skönjas, och som bekräftas av maktutredningen, är att kampen om makten förflyttas från de synliga traditionella politiska arenorna till andra områden. I denna process går ungdomarna i spetsen. Detta ska inte tolkas som ett utslag av en minskad vilja till delaktighet och inflytande (makt), utan snarare så att ungdomarna väljer att delta där besluten faktiskt fattas.

Aktiviteten i och genom politiska partier håller sig på en i stort sett oförändrad nivå. Nästan alla undersökningar sen 70-talet visar en partiaktivitet på mellan 7-11 procent bland ungdomar. Ungdomars minskade beredskap att köpa ett "färdigt åsiktspaket" kan tyda på en ökad politisk självständighet. De som engagerar sig i ett parti vill ändå självständigt kunna bilda sig en åsikt i detaljfrågor.

Som vi utvecklat i kapitel 5 tar sig ungdomens politiska intresse i ökad utsträckning uttryck i aktiviteter inom ramen för enfråge- eller tillfällighetsrörelser. Partiernas sätt att arbeta förefaller inte attrahera dagens ungdom. Direkt aktion i enskilda sakfrågor förefaller mer tilltalande som metod än den mera omständliga och tidskrävande vägen genom de politiska institutionerna.

Men bilden är mer komplicerad än så. Enskilda sakfrågor, som ungdomarna är starkt engagerade i, t ex miljöfrågan, tas upp på ett mer handlingsinriktat sätt även inom de etablerade organisationerna. Det "nya" finns alltså till viss del även inom de etablerade organisationerna.

Undersökningarna tyder på att ungdomar är medvetna om att en väl fungerande demokrati inte kan skötas enbart av enfrågerörelser. Den klarar sig inte utan politiska partier. Om inte ungdomar förmår engagera sig i partierna måste det alltså vara fel på partipolitiken och på de partipolitiska arbetsformerna.

Det ungdomar tycker är viktigt måste avspegla sig i politiken

Enligt ungdomsrådets SKOP-undersökning anser 65 procent av ungdomarna att politiker inte tar tillräcklig hänsyn till ungdomars intressen. Endast fyra procent tycks vara helt nöjda med politikerna.

Som vi nämnt tidigare anser samtidigt 45 procent av ungdomarna att "vanliga människor" kan påverka politiska beslut i dagens samhälle. Lika många anser att de inte kan det och tio procent är osäkra.

8.3 Ungdomars valdeltagande

Ett annat mått på intresset för politik är valdeltagandet. Internationellt sett är valdeltagandet i Sverige mycket högt, som vi sett i kapitel 2. Särskilt högt är det bland kvinnor. Valdeltagandet 1988 sjönk dock för andra valet i rad. Från 89,9 procent 1985 till 86,0 procent 1988.[6]

För ungdomarnas del har valdeltagandet minskat med åtta procentenheter mellan valen 1982 och 1988. Särskilt vid 1988 års val skedde en dramatisk minskning. Av nedanstående tabell framgår att valdeltagandet i åldersgruppen 21-24 år minskade med 13 procent för männen och sex procent för kvinnorna mellan 1985 och 1988 års val. Men också bland förstagångsväljarna och i åldersgruppen 25-29 år sjönk valdeltagandet mycket kraftigt. Var fjärde förstagångsväljare avstod från att rösta 1988.[7]

---

6 Gilljam M & Holmberg S. Rött Blått Grönt, 1990

7 Valdeltagandet vid riksdagsvalet 1988, SCB
Allmänna valen 1982 respektive 1985, SCB

Röstande i procent av röstberättigade vid de senaste tre riksdagsvalen

	1982	1985	1988
Förstagångsväljare			
Män	86	88	74
Kvinnor	91	89	77
21-24 år			
Män	88	83	70
Kvinnor	92	87	81
25-29 år			
Män	92	88	79
Kvinnor	93	93	84

Det kraftigt sjunkande valdeltagandet bland ungdomar måste ses som en allvarlig varningssignal.

Det är även stora skillnader i valdeltagandet mellan olika grupper av ungdomar. I åldersgruppen 21-29 år röstade 73 procent av männen inom LO vid 1988 års val jämfört med 93 procent av männen inom SACO/SR. Alltså 20 procent fler.

Bland kvinnorna i samma åldersgrupp är skillnaden 13 procent, nämligen 81 procent för LO-kvinnorna och 94 procent för SACO/SR-kvinnorna.

Skillnaderna i röstbenägenhet i åldersgruppen 21-29 år kan visas med följande lista:

Kvinnor SACO/SR	94 %
Män SACO/SR	93 %
Kvinnor TCO	91 %
Män TCO	89 %
Kvinnor LO	81 %
Män LO	73 %

Ju högre utbildning, desto högre valdeltagande. Lägst valdeltagande har unga manliga arbetare. I varje grupp röstar unga kvinnor i högre utsträckning än unga män.

Dessa siffror tillsammans med andra resultat tyder på att kvinnorna passerat männen vad gäller vissa former av politiskt deltagande. Förr har männen varit mer aktiva, men nu tycks alltså rollerna delvis ha blivit ombytta. Fortfarande är det dock männen som har de flesta ledande positionerna i politiken.

Meningsfullt att rösta

Tre av fyra ungdomar (73%) anser att det är meningsfullt att rösta i de politiska valen, varannan (53%) tror absolut att det är meningsfullt att rösta.[8]

---

8 Ungdomar och politik. SKOP-undersökning på uppdrag av Ungdomskommittén, 1990

Anser Du det är menningsfullt att rösta i de politiska valen?

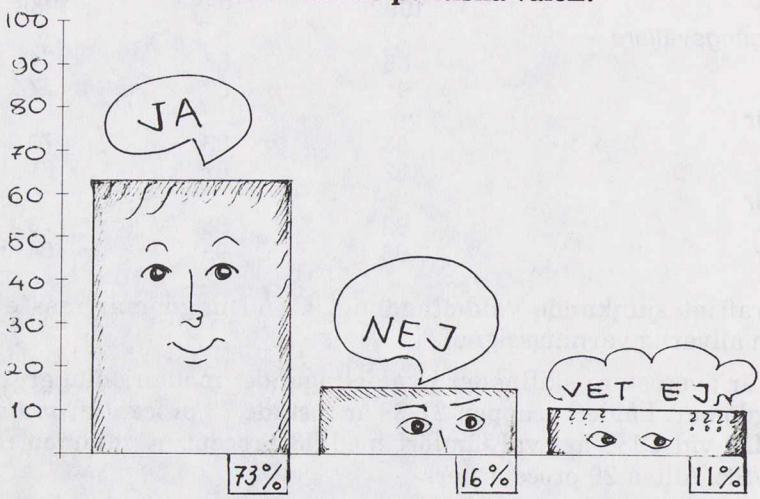

16 procent tror inte att det är meningsfullt att rösta, sex procent tror det absolut inte.

Unga kvinnor tror i större utsträckning än unga män att det är meningsfullt att rösta.

Tre av fem ungdomar (62%) tar avstånd från påståendet att det är en viktig protest mot det politiska systemet att inte rösta.

Håller Du med om detta påstående eller inte? "Att inte rösta är en viktig protest mot det politiska systemet"

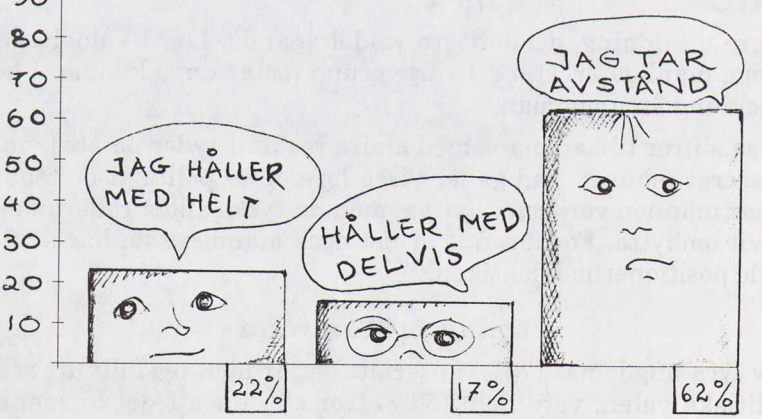

22 procent håller helt och hållet med om påståendet, och något färre håller delvis med.

Ungdomar med invandrarbakgrund tar i mindre utsträckning än övriga avstånd från påståendet. Med invandrarbakgrund avses att intervjupersonen själv är född utomlands eller att denne har föräldrar eller far-/morföräldrar som är det.

16 procent av förstagångsväljarna i Stockholms gymnasieskolor har inte kommit fram till något politiskt ställningstagande när de lämnar gymnasiet. Alltså en något högre procent än vad som totalt gällde för röstskolkarna i 1988 års val.[9]

Invandrarnas valdeltagande har sedan 1976 successivt sjunkit. De har dessutom en försvinnande liten representation i kommunala nämnder och styrelser. Samtidigt kommer gruppen invandrare i framtiden att utgöra en stor väljargrupp liksom en rekryteringsgrupp för politiskt deltagande.

Andelen väljare som byter parti vid valen är mycket högre idag än under 50- och 60-talen. Gilljam/Holmberg menar att den ökande tendensen till partibyten och röstsplittring kan vara ett tecken på en ökad självständighet bland svenska väljare. De är inte lika fast i partiernas grepp som tidigare. Allt fler har kraft att våga bryta upp från gamla partilojaliteter och det slentrianmässiga röstandet avtar. De senaste valundersökningarna visar klara tecken på en ökad åsiktsröstning. Det innebär att svenska väljare har blivit mer svårstyrda för partierna.

8.3.2 Den politiska informationen

På frågan "var hämtar du din politiska information?" svarar 442 av de 1 119 eleverna i enkäten till förstagångsväljarna i Stockholm att de använt information från de politiska partierna. 1 036 har informerats av press och etermedia. 523 har informerats i skolan och 337 har fått information från annat håll. "Annat håll" innebär föräldrar, kompisar, bekanta som sysslar med politik, böcker, bibliotek, facket, ideologiska skrifter med flera källor.

> *"Politisk information får man vart man vänder sig i samhället. Så länge man tänker och analyserar så formulerar man åsikter som kommer att prägla ens politiska ställningstagande."*

> *"Främst genom diskussioner med vänner, man snackar lite löst och åsikter kommer fram som man börjar fundera över och allt samlas till slut till en egen åsikt."*

Förstagångsväljarna hämtar således sin information från olika håll. En stor andel av dem hämtar sin politiska information från press och

---

9 Axelsson E. Dags att lyssna på förstagångsväljarna. Redovisning av en enkätundersökning vid Stockholms-gymnasier 1988/89

etermedia, medan inte ens hälften så många anlitar de politiska partierna.

Bristen på lättbegriplig information anges också som skäl till att inte engagera sig politiskt.

”Om jag skulle gå med i ett politiskt parti skulle informationen vara mer lättförståelig, inte så svårförstådd som nu med byråkratiska termer osv.”

8.3.3 Uppföljning av vallöften

I enkäten till förstagångsväljarna i Stockholm ställdes frågan om det går att följa upp partiernas vallöften och ideologier i senare beslut. Av de 1 119 eleverna anser 34 procent av de kvinnliga och 61 procent av de manliga att det går att följa upp den förda politiken och jämföra med vallöften och ideologier.

”Är man lite insatt så får och kan man faktiskt tänka ut det själv.”

Drygt 62 procent av de kvinnliga eleverna och 36 procent av de manliga anser att det inte går.

”För att förstå det idag behöver man vara rena rama experten och jag tycker inte att detta är hur allmänheten ska upplysas.”

”Jag anser att partierna ofta säger en sak och handlar på ett annat sätt.”

”Man skulle kunna ha ett utskick där ett parti presenterar var de står i vissa frågor och deras bakgrund för ställningstagandet. De kan också berätta om vilka beslut som har tagits och deras inställning till dessa beslut. Det vore särskilt önskvärt på lokal nivå då det känns mer personligt. Riksdagspolitiken kan ibland verka som om den förs över huvudet på en.”

”Det främsta skälet (till att jag inte går med i ett politiskt parti) är nog att jag tycker politikerna missbrukat det förtroende vi givit dem. De lovar en rad saker i valet men har inte tänkt utföra hälften.”

8.3.4 Politikerförtroendet

Väljarnas förtroende för partier och politiker har minskat drastiskt sedan 1968, då SCB gjorde de första jämförbara mätningarna. 1968 ansåg 37 procent av medborgarna att partierna bara är intresserade av folks röster men inte av deras åsikter. 1988 instämde 65 procent i detta påstående.

Den kraftiga uppgången i politikermisstro under sjuttiotalet var ett internationellt fenomen. Men medan politikerna i flera andra länder kan glädja sig åt högre förtroendesiffror idag än under 70-talet, har någon förbättring inte skett i Sverige enligt SCBs valundersökningar. 57 procent av intervjupersonerna vid valet 1988 angav att deras politikerförtroende minskat under de senaste två åren.[10]

8.4 Uppdrag i kommunalpolitiken

Traditionellt är unga människor mindre väl företrädda i kommun- och landstingspolitiken än medelålders och äldre. En undersökning av de nyvalda i kommunfullmäktige i 1988 års val visar att andelen under 26 år var i genomsnitt 5 procent av alla nyvalda.

Genomsnittsåldern för nyvalda var 44 år. Den högsta andelen unga nyvalda finns i moderata samlingspartiet med sju procent, den lägsta inom socialdemokratiska partiet och Kds med fyra procent.[11]

Andelen ordinarie förtroendeuppdrag som innehas av kvinnor i kommunfullmäktige är 34 procent av samtliga fullmäktigeuppdrag. Det är en stor ökning sen slutet på 70-talet, även om det är en bit kvar till dess kvinnorna har hälften av platserna.

1977	1980	1983	1986	1989
23%	29%	29%	30%	34%

Förtroendeuppdragsutredningen lyfter fram att Sverige i ett internationellt perspektiv ligger i världstopp när det gäller kvinnorepresentationen i jämförelse med övriga icke-nordiska länder. Frankrike, England och USA låg i slutet av 80-talet samtliga runt fem procent kvinnorepresentation.

Den höga utbildningsnivån, hög förvärvsfrekvens samt vår välfärd med föräldraledighet, barnomsorg och äldreomsorg brukar anges som förklaring till vår relativt sett höga kvinnorepresentation. Andra faktorer är starka partipolitiska kvinnoförbund och den offentliga sektorns utbyggnad.

Trots den ökade kvinnorepresentationen präglas kommunalpolitiken fortfarande av en stark könsskillnad. Männen besitter de flesta ledande positionerna både i partier och i den kommunala beslutsorganisationen. Kvinnorna befinner sig ofta längst ned i hierarkin.

Det framhålls ofta att kvinnor och unga män har svårare att anpassa sig till den mansdominerade politikerrollen. Den politiska kulturen är ju intimt förknippad med den traditionella mansrollen vad

---

10 Gilljam M & Holmberg S, Rött Blått Grönt, 1990

11 Kommun-Aktuellt nr 23, 1989

gäller samarbetsformer, konflikter, debatteknik, språk och organisation.

Kvinnornas uppdrag är oftast på sociala och kulturella områden, medan männen tar hand om ekonomiska och tekniska områden. Vissa förändringar har dock skett på senare tid genom att kvinnorna gjort inbrytningar i ledande positioner, som kommunalråd och i kommunstyrelser samt på de manligt dominerade ansvarsområdena teknik och ekonomi.

Kvinnoandelen i fullmäktige och nämnder liksom kvinnors placering i beslutshierarkin skiljer sig påtagligt mellan olika kommuner. Kommunerna i mellansverige har ofta en hög kvinnorepresentation medan vissa glesbygdskommuner runt om i landet har en mycket låg kvinnorepresentation.

Av länen har Stockholms län den högsta andelen kvinnor i nämnder och styrelser med drygt 40 procent. Lägst andel har Jönköpings län med knappt 26 procent.

Inställningen till kommunala förtroendeuppdrag

Förtroendeuppdragsutredningen genomförde 1989 en undersökning om medborgarnas inställning till kommunala förtroendeuppdrag. Undersökningens resultat jämfördes med en liknande undersökning tio år tidigare. Undersökningen visar en stark stabilitet över tiden. Andelen uppdragsvilliga var 1989 lika stor som för tio år sedan. Ungefär var sjätte medborgare skulle tacka ja till ett kommunalt uppdrag.

Männen är nu som då mer positiva till uppdrag än kvinnorna. Bland 18-24 åringarna är ca 15 procent positiva, i gruppen 25-40 år är siffrorna 20-25 procent.

En påfallande förändring om man ser till olika åldersgrupper, är att personer mellan 40 och 50 år, dvs de s k fyrtitalisterna, har ett klart minskat intresse för politiska uppdrag jämfört med samma åldersgrupp för tio år sedan. Andelen positiva är cirka tio procentenheter under åldersgrupperna närmast under och över.

Förtroendeuppdragsutredningen tolkar stabiliteten över tiden i uppdragsvillighet som en framgång för tilltron till det politiska systemet i Sverige.

Bristande intresse och otillräckliga kunskaper nämns i första rummet bland skälen till att tacka nej till uppdrag. Dessa både orsaker har bytt plats under 80-talet. Bristande intresse är vanligare och bristande kunskaper mindre vanligt nu. I övrigt är mönstret av skäl att tacka nej till uppdrag påfallande stabilt över tiden.

Förtroendeuppdragsutredningen drar slutsatsen att det är bristen på engagemang och inte avståndstagande till det politiska systemet som är den viktigaste grunden till rekryteringssvårigheterna.

8.4.1 Arbetet trögt

Många ungdomar som tar kommunala uppdrag får problem. De slås av hur trögt allt är i det kommunalpolitiska arbetet. De får inte se konkreta resultat, de tvingas in i byråkrati och hirerarki. Detta är svårt att stå ut med som ung och resultatorienterad.

Eftersom det fortfarande är få ungdomar som har kommunala uppdrag, känner de sig också ensamma och skulle behöva jämnåriga att diskutera med. Det är svårt att sitta som 20-åring i en församling där de andra är dubbelt eller tre gånger så gamla. Bl a därför att äldre försöker osynliggöra unga eller förlöjliga dem. Detta drabbar inte minst kvinnor.

Tidsbristen är ett annat problem. Det är orimligt att folk ska ta ställning till de frågor de inte hinner sätta sig in i. De beslut man vill vara med och påverka kan man inte delta i. Istället tvingas man ta sin tid till beslut som tjänstemännen lika gärna kunde ta själva.

De politiska ungdomsförbunden var eniga om dessa svårigheter för unga förtroendevalda vid en konferens som förtroendeuppdragsutredningen anordnade om ungdomars delaktighet i politiken. De var också eniga om vilka åtgärder som krävs.

Formerna för politiskt arbete måste förändras. Även språket måste förändras. En del menade att språket är det största hindret, det är obegripligt för en ny generation.

Berndt Ahlqvist uttrycker problematiken på följande sätt i Smålands Folkblad 3 oktober 1990.

> *"Antag att en ung människa vill arbeta politiskt. Antag vidare att vederbörande har insett att politiska beslut hänger samman och att det därför inte räcker att engagera sig i enfrågerörelser. Alltså går hon/han i ett utvalt parti. Det engagemanget kan ju vara trevligt och avkopplande så länge det handlar om att umgås med likasinnade i en ungdomsklubb, delta i diskussions- och danskvällar och åka på kurser och konferenser med alla spännande upplevelser det kan medföra. Mer problematisk blir saken när den unge entusiasten kommit så långt att hon/han blivit invald i en parlamentarisk församling eller i en nämnd. Redan att ta sig dit kan vara tillräckligt tids- och tålamodsprövande för att många ska ge upp på vägen. Antag emellertid att den unge tagit sig in i apparaten. Vilket förtroende kommer man nu att tilldela henne/honom? Inte särskilt myckt. Den hierarkiska*

ordningen i enlighet med ålderssprincipen sitter som gjuten i dessa församlingar. Den unge kommer att placeras längst bort vid bordet där vederbörande förväntas anlägga en "låg profil". Från sin undanskymda position får han/hon gott om tid att studera spelets regler. Det visar sig regerlmässigt att den reella beslutsmakten i kommunen eller landstinget är koncentrerad till ett mycket litet antal personer. Beslutsgruppen består oftast av äldre rävar och då och då av en eller annan något yngre viljestark karriärist. Denna lilla grupp politiker kompletteras av en handfull av de vanligaste förvaltningscheferna. Inom denna lilla grupp fattas alla beslut av betydelse. Andra göre sig icke besvär. Den unge invalde inser så småningom att när det politiska sammanträdet i nämnden öppnas, är i själva verket allting redan avgjort. Nämndsammanträdet blir bara en formalitet - en eftergift åt konventionerna och kommunallagen. Men den unge nybörjaren lär sig också en annan sak. Nämligen att den verkliga makten inte ligger hos politikerna i den lilla beslutande gruppen utan hos förvaltningscheferna. Det är dessa som sitter inne med förmågan att formulera problemen och det är en egenskap som också blir avgörande för utövande av makten."

8.4.2 Avhopp

Förtroendeuppdragsutredningen konstaterar att avhoppsbenägenheten bland förtroendevalda har ökat under 1980-talet. Ungefär var tredje ordinarie kommun- eller landstingspolitiker lämnar sina uppdrag mellan två näraliggande valtillfällen, jämfört med var fjärde för tio år sedan. Omsättningen var dock hög även under 70-talet. Perioden 1973-76 är ett exempel på detta.

Endast en mindre del av avhopparna försvinner helt från de politiska uppdragen. Dessutom är det inte ovanligt att man kommer igen efter en viss tid.

Totalt avgår ca 15 procent av samtliga förtroendevalda efter endast en mandatperiod. Kvinnorna är klart överrepresenterade. Cirka tio procent av de förtroendevalda stannar två perioder och ca 30 procent stannar minst fyra mandatperioder.

Enligt en färsk undersökning från Kommunförbundet har sju procent av samtliga ordinarie kommunfullmäktigeledamöter lämnat sina förtroendeuppdrag under den första hälften av den nu pågående mandatperioden. Nio procent av samtliga kvinnliga ledamöter och sex procent av samtliga manliga ledamöter har lämnat uppdragen. [12]

---

12 "Avhopp", Lägesrapport 1990. Svenska kommunförbundet

ANDEL AVHOPP I KOMMUNFULLMÄKTIGE 1989-90
HELA RIKET (EXKL GÖTEBORGS- O BOHUS LÄN)
PARTI OCH KÖN

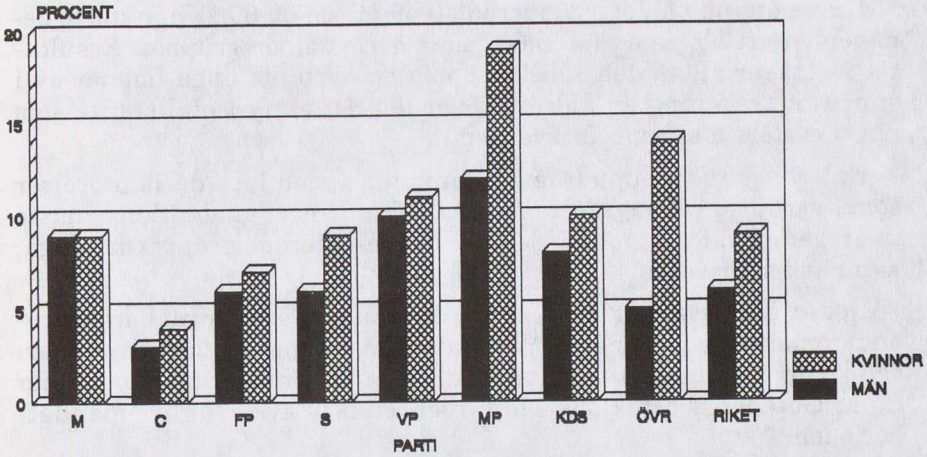

Miljöpartiet har flest avhopp, 15 procent, medan centern har lägst andel avhopp, fyra procent. Avhoppen skiljer sig markant mellan landets olika län och kommuner. Flest avhopp finns i storstäder och bruksorter, lägst andel avhopp i lands- och glesbygdskommuner.

I samtliga partier utom moderata samlingspartiet är det procentuellt fler kvinnor än män som lämnar sina förtroendeuppdrag.

Kommunförbundet har även tittat på åldersfördelningen bland avhopparna.

AVHOPPARNAS ÅLDER I RELATION TILL ÅLDERSSTRUKTUREN I FULLMÄKTIGE OCH TOTALBEFOLKNINGEN I DE TRE LÄNEN MALMÖHUS, KRISTIANSTAD OCH JÄMTLAND

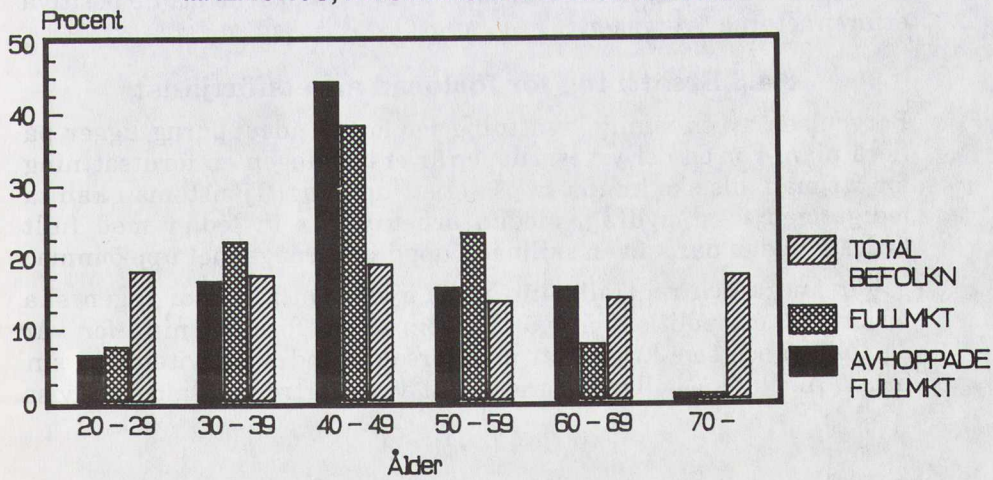

Den yngsta gruppen (20-29 år) är som väntat underrepresenterad i kommunernas fullmäktigeförsamlingar. Åldersgruppen 30-59 år är däremot överrepresenterad. Det gäller särskilt 40-59-åringarna.

Ledamöterna i åldersgrupperna 40-49 år och 60-69 år har större benägenhet att hoppa av fullmäktige än övriga åldersgrupper. Resultatet motsäger alltså den spridda uppfattningen att unga hoppar av i större utsträckning än äldre. Här är det de s k fyrtiotalisterna som har den största avhoppsfrekvensen.

Enligt förtroendeuppdragsutredningen tyder inte de jämförelser som är möjliga på några dramatiska förändringar under den senaste tioårsperioden för någon av de underrepresenterade grupperna, unga, kvinnor och privatanställda.

Det är dock svårt att göra några direkta jämförelser mellan förtroendeuppdragsutredningens resultat, som bygger på 25 kommuner, och kommunförbundets undersökning, som avser samtliga kommuner utom Göteborgs och Bohus län, men endast avser halva mandatperioden.

De viktigaste skälen till avhoppen är att man varit med tillräckligt länge, av ålderssskäl samt förhållanden i arbetslivet eller familjen.

En analys av alla slags uppdrag, ordinarie såväl som suppleantuppdrag, visar på ett speciellt problem, nämligen att de som befinner sig i en mindre framträdande roll riskerar att försvinna relativt snabbt. Ungefär varannan suppleant i kommunala nämnder lämnar sina uppdrag mellan två valtillfällen.

Eftersom kvinnor och unga har marginella positioner i större utsträckning än den stora gruppen män, riskerar de att försvinna förhållandevis snabbare. Kvinnornas svårigheter i politiken avspeglas genom att de, när de lämnar politiken, bedömer sina erfarenheter av den något mindre positivt än männen.

Generellt anser dock ungefär hälften av avhopparna att de positiva erfarenheterna överväger.

8.4.3 Ersättning för förlorad arbetsförtjänst

Betydelsen av en rimlig ersättning för förtroendeuppdrag ligger på flera plan. För en del yrkesgrupper är ersättningen en förutsättning för att man alls ska kunna ta på sig ett uppdrag. Tjänstemän kan ta ledigt med visst avdrag, medan arbetare får ta ledigt med fullt avdrag. Redan där kan en skillnad i uppdragsbenägenhet uppkomma.

För andra och rent allmänt handlar det om rättvisa. Ingen ska förlora på ett politiskt åtagande, som är en förutsättning för vår demokrati och som kräver att man försakar andra aktiviteter på sin fritid. Ingen ska heller förlora på att vara förtroendevald i en viss

kommun, vilket är fallet idag på grund av de stora variationerna i ersättningssystemet.

Ersättningsfrågorna har också indirekt betydelse för nyrekryteringen. Det är svårt att rekrytera nya i allmänhet och från underrepresenterade grupper i synnerhet, om de förutsätts arbeta näst intill ideellt och ändå är bundna av tider och mötesplatser och förutsätts ha läst in en hel del material i förväg. Ungdomar idag har många aktiviteter som konkurrerar om deras tid och intressen. Man ska inte underskatta deras erfarenhet av att ett arbete som ställer vissa krav också bör ge skälig ersättning.[13]

8.5 Lokala Ungdomsråd

På olika håll runt om i landet har man startat lokala ungdomsråd för att öka ungdomars delaktighet i den kommunala politiken. Här följer en beskrivning av några sådana försök.

8.5.1 Ungdomsråd i Ludvika

I Ludvika kommun bildades våren 1989 ett ungdomsråd genom ett beslut som samtliga politiska partier i fullmäktige ställde sig bakom.

Inrättandet av ungdomsrådet skedde inom ramen för Rotfästet, ett kommunalt ungdomsprojekt med syfte att lyfta fram ungdomsfrågorna i kommunen genom ungdomarnas eget, aktiva deltagande. I projektet har man slagit fast att rådets syfte är att:

- ge kommunledningen en samtals- och samarbetspart i utarbetandet av lokala ungdomsplaner,
- ge unga människor en möjlighet till direkt påverkan i kommunens omvandling,
- förstärka ungdomens möjlighet till delaktighet i de demokratiska processerna,
- förstärka ungdomars tilltro till sin egen kraft i förändringsarbetet,
- stimulera till engagemang över alla traditionella gränser,
- medverka till att skapa olika typer av aktiviteter bland ungdomar.

Ungdomsrådet består av 14 personer i åldern 15-30 år. Sammansättningen av ungdomsrådet ser ut enligt följande:

2 från de politiska ungdomsförbunden

2 från fackföreningarna

1 från kyrkorna

---

13 SOU 1989:108 Förtroendevald på 90-talet. Betänkande från förtroendeuppdragsutredningen

1 från handikapporganisationerna

4 från det övrigt föreningslivet

1 från högstadiet

1 från gymnasiet

2 från kommunens ytterområden

Det finns ingen formaliserad procedur vad gäller tillsättningen av ungdomsrådets representanter. Inte heller är mandattiden begränsad. Utgångspunken är att representanterna i rådet ska vara kvar så länge de själva är intresserade av att göra aktiva insatser i rådet. Ungdomsrådet sammanträder två gånger i månaden. Man har en mindre budget till sitt förfogande för att täcka utbildningsbehov, resor etc. Dessutom finns en kommunalt anställd projektsekreterare som själv uppskattar att han ägnar ca 75 procent av sin arbetstid för arbete med ungdomsrådet.

Arbetssätt

Ungdomsrådet har ingen formell makt att besluta över kommunens ungdomspolitik. Rådet kan snarast beskrivas som en länk mellan kommunens ungdomar och politikerna. Man har tagit en del initiativ i olika frågor, bland annat vad gäller statsplaneringsfrågor, allaktivitetshus etc. Vidare ger man ut en egenproducerad ungdomstidning.

Erfarenheter

Det har inte gjorts någon utvärdering av projektet. Enligt projektsekreteraren är den breda sammansättningen av ungdomsrådet positivt. En grundläggande förutsättning är att det ska finnas ett förtroende och möjligheter till kommunikation mellan kommunens ungdomar och ungdomsrådet. Avgörande i detta sammanhang är enligt projektsekreteraren huruvida ungdomsrådet lyckas åstadkomma konkreta resultat av sitt arbete.

8.5.2 Ungdomsråd i Ljusdal

I Ljusdals kommun bildades 1988, efter ett beslut i kommunfullmäktige, ett ungdomsråd med en delvis annorlunda struktur än i Ludvika. Ungdomsrådet i Ljusdal består av elva ledamöter och elva suppleanter. Sammansättningen i rådet speglar de politiska styrkeförhållandena i kommunfullmäktige och ledamöterna utses av de politiska ungdomsförbunden. Ledamöterna ska vara i åldern 16-24 år. Rådet sammanträder en gång i månaden.

Syftet med ungdomsrådet är att fungera som förslags- och remissinstans i ungdomsfrågor. Kommunens nämnder och kommunstyrelsen kan remittera ärenden till ungdomsrådet. Ungdomsrådet har också förslagsrätt till kommunala instanser. I likhet med Ludvika saknar

dock ungdomsrådet i Ljusdal möjlighet att fatta beslut i ungdomspolitiska frågor. Man har ingen egen budget. En tjänsteman på kommunkansliets ungdomsavdelning är sekreterare i rådet.

Arbetssätt

Rådet har fungerat som remissinstans och även lämnat egna förslag i en del frågor. Man har även genomfört utåtriktade aktiviteter gentemot ungdomar och föreningslivet i kommunen.

Erfarenheter

Inte heller i Ljusdal har någon utvärdering genomförts. De erfarenheter vi har inhämtat tyder på att det har varit svårt att få kontinuitet i rådets arbete. Verksamheten vilar till stor utsträckning på ledamöternas intresse och engagemang. Vid flera tillfällen har det varit svårt att rekrytera ledamöter till rådet. En trolig förklaring till detta är att de politiska ungdomsförbunden i Ljusdal, i likhet med på många andra orter, har svårigheter med sin egen medlemsrekrytering.

Det finns också tecken på att ungdomsrådets ledamöter och kommunpolitikerna kan ha haft olika förväntningar på rådets funktion. Ledamöterna har efterlyst ett större engagemang från politikernas sida att inhämta rådets synpunkter i olika frågor. Politikerna har å sin sida uttryckt en önskan att rådet ska ta fler initiativ och lägga egna förslag i ungdomspolitiska frågor.

I rådets kontakt med ungdomarna i kommunen har man kunnat iaktta en viss misstänksamhet från ungdomarnas sida inför rådets partipolitiska sammansättning. Detta kan ses som ytterligare ett tecken på ungdomars misstro mot de etablerade politiska partierna som kommittén tidigare har påtalat.

8.5.3 Ungdomsråd i Lysekil

I Lysekils kommun inrättades 1986 på försök ett ungdomsråd av liknande modell som i Ljusdal. I det reglemente för ungdomsrådet som antogs av kommunfullmäktige framgår bland annat att ungdomsrådet är ett remissorgan och förslagsställande till kommunstyrelsen och olika nämnder i ungdomsfrågor. Rådet har att aktivt arbeta för att tillvarata ungdomens intressen i den kommunala verksamheten och utvecklingen. Vidare framgår att ungdomsrådet ska bestå av nio ledamöter jämte suppleanter som utses av kommunstyrelsen med dess partiers representation. Mandattiden är ett år.

Arbetssätt

Av ungdomsrådets verksamhetsberättelse för perioden 1986-02-01--1988-11-30 framgår att rådet hade möte en gång i månaden. Av de

frågor som ungdomsrådet engagerade sig i nämner man bland annat skolmaten, skolmiljön samt en lokal för ungdomsdans. Rådet genomförde dessutom en enkätundersökning på högstadiet angående ungdomars sociala-, kulturella- och fritidsaktiviteter.

Erfarenheter

I verksamhetsberättelsen konstaterar ungdomsrådet att rådets plats i den kommunala beslutsprocessen, bland annat som remissinstans, inte fungerat tillfredsställande. Detta påtalades även för kommunledningen, vilket dock enligt verksamhetsberättelsen inte ledde till någon förändring. Vidare påpekar man att det har varit rekryteringsproblem till ungdomsrådet, eftersom dess ledamöter är i en ålder då de ofta lämnar kommunen på grund av skola, jobb och militärtjänst.

Ungdomsrådet avslutar sin verksamhetsberättelse med att föreslå att en fortsättning av rådets verksamhet ej bör ske. Man föreslår dock att Lysekils kommun utarbetar ett handlingsprogram för ungdomar samt att kommunalt aktivitetsstöd bör utgå till politiska ungdomsförbund.

8.5.4 Flera exempel

Det finns givetvis flera exempel på olika former av ungdomsrepresentation än dem vi beskrivit ovan. Genomgående tycks syftet vara att skapa forum där ungdomarna kan komma till tals så att politikerna får möjlighet att höra deras synpunkter och krav. Även på landstingskommunal nivå, exempelvis i Skaraborgs län, har man genomfört ungdomslandsting med representanter för de politiska ungdomsförbunden.

Det finns också exempel där man genomfört olika konferenser eller större rådslag med kommunens ungdomar och kommunalpolitikerna.

Ett sådant är Karlskoga kommun, som har genomfört två ungdomskonferenser med ca 500 deltagare. Där har man också provat en modell där ungdomar, politiker och tjänstemän arbetar i smågrupper för att arbeta fram konkreta förslag till åtgärder och hur de ska genomföras.

8.5.5 Några sammanfattande kommentarer

Vi har här redovisat några försök med att finna former för att ge ungdomar ökade möjligheter att påverka den kommunalpolitiska processen.

Vi menar att det är viktigt att skapa kanaler för ökad kommunikation mellan ungdomar och politiker. Samtidigt måste politiker vara medvetna om att det innebär ett stort ansvar att inrätta organ som ger ungdomar förespeglingar om att deras åsikter och krav

kommer att tillgodoses. Att inrätta ett ungdomsråd eller någon annan form av ungdomsrepresentation behöver i sig inte innebära att ungdomarnas inflytande ökar. Det utmärkande för de organ vi här kortfattat beskrivit är ju snarast motsatsen, nämligen frånvaron av beslutsbefogenheter.

Det är i sig viktigt att man gör klart att ungdomarnas inflytande i praktiken är ytterst begränsat när det gäller kommunalpolitiska beslut. Att identifiera problemen är ofta ett viktigt första steg i en förändringsprocess. Men när man öppnar möjligheten för ungdomar att framföra åsikter och ställa krav måste man också vara medveten om att det väcker förhoppningar hos många ungdomar.

Naturligtvis menar vi inte att politiker snabbt ska kunna tillgodose alla krav. Kommunpolitiker måste väga olika krav mot varandra och de ekonomiska resurserna är begränsade. Men det är viktigt att ungdomars intresse och åsikter tas på allvar av dem som beslutar. Med det menar vi inte bara att lyssna allvarligt, utan även att betrakta ungdomarna som en jämbördig samtalspart.

Därför är det också vår uppfattning att det aldrig räcker med att inrätta ett ungdomsråd så länge deras funktion enbart är att komma med synpunkter och förslag. Erfarenheterna visar tyvärr att åsikterna och förslagen inte i någon större utsträckning tycks förändra politiken.

En annan svårighet som vi kort ska beröra är hur råd av detta slag ska utses. Om de politiska ungdomsförbunden ska utse representanter måste man fråga sig om de är bäst skickade att avläsa stämningar och åsikter bland dem som de är satta att representera, nämligen ungdomarna. Om man istället väljer modellen från Ludvika, att låta ungdomsrådet få en bredare sammansättning, måste man samtidigt vara uppmärksam på de problem som även då kan uppstå, eftersom man ju faktiskt har satt den representativa demokratin ur spel.

Sammanfattningsvis menar vi att olika slags kommunala ungdomsråd kan fungera som ett sätt att förbättra kontakten mellan kommunpolitiker och ungdomar. Politiker som beslutar om sådana organ måste dock känna sitt ansvar när det gäller att ta ungdomarna och deras åsikter på allvar.

Enbart kommunala ungdomsråd av det slag vi beskrivit här är dock ingen tillräcklig lösning för att öka ungdomars inflytande. De kan aldrig ersätta behovet av större reell makt åt ungdomarna i deras närmiljö: i skolan, på fritidsgården och i föreningslivet.

8.6 Förändringar i valsystemet

Sex av tio ungdomar (59%) tror att en ungdomsriksdag med representanter för de politiska ungdomsförbunden skulle öka ungdomars möjlighet att påverka politiska beslut.[14]

Nästan lika många (55%) tror att flera ungdomar på valbar plats skulle göra det. En av tre tror på personval istället för partilistor (33%), speciella ungdomslistor med endast ungdomar på valbar plats (31%) och mindre valkretsar (31%).

Unga kvinnor tror i större utsträckning än unga män att ungdomar skulle få större möjligheter att påverka politiska beslut genom fler ungdomar på valbar plats och genom införande av en ungdomsriksdag med representanter för de politiska ungdomsförbunden.

8.6.1 Ungdomslistor

Ungdomsförbunden har i alla tider fungerat som "spjutspetsar" till sina partier. Den ständiga utmaningen har varit, och är fortfarande, hur man ska få respektive parti att driva frågor med en ungdomsprofil. Ett sätt är att få in fler ungdomar i representativa organ. Det har inte alltid visat sig vara så lätt.

Lokalt har ungdomsförbunden exempelvis inför de kommunala nomineringarna ställt sig frågan hur man ska få in ungdomar på valbar plats på kommunfullmäktigevalsedlarna. Under åren har framför allt två olika vägar prövats. Den ena är att på olika sätt försöka få in ungdomar på "ordinarie" listor, den andra är att gå ut med särskilda ungdomslistor.

Ungdomslistor har sedan länge prövats på olika platser i landet inom olika partier. En nackdel kan vara att ungdomar hänskjuts till ungdomslistor istället för att få plats på ordinarie listor. Fördelen är att det sätter fokus på problemet med åldersstrukturen i de beslutande församlingarna och även tycks locka många väljare.

När ungdomar väl blir valda gäller det att få gehör för sina idéer, inte minst bland partikamraterna. Det kan kännas ensamt och kämpigt att vara tuff mot moderpartiet för att inte bara bli ett pittoreskt inslag.

Bl a under Världsungdomsåret prövade en del ungdomsförbund på olika sätt att öka ungdomsrepresentationen i beslutande organ. T ex gick centern i Kramfors kommun ut med en ungdomslista inför 1985 års val. Man hade ett handlingsprogram med ungdomsfrågor i första rummet och tog drygt 30 procent av centerrösterna. Det innebar naturligtvis att några ur "det gamla gardet" fick maka sig ur fullmäk-

---

14 Ungdomar och politik. SKOP-undersökning på uppdrag av Ungdomskommittén, 1990

tige, men enigheten är stor om att ungdomslistan bidrog till att centerns tillbakagång i Kramfors inte blev större. Det faktum att ungdomslistan fick in fyra ordinarie mandat och två suppleanter innebar också att det blev en relativt stark ungdomsgrupp. Innan årets slut hade man lagt två motioner, en om bojkott av Sydafrikavaror och en om källsortering av sopor.

8.6.2 Personval

I Sverige sker nominering av kandidater till valsedlarna inom de politiska partierna. Personer som står utanför de politiska partierna har små möjligheter till påverkan. För att en strykning ska få genomslag krävs det ett avsevärt antal strykningar av samma namn.

> *”Jag brukar stryka olika kandidater men de sitter ändå kvar: Konstigt!”*

Enligt den undersökning av 1 119 förstagångsväljare som genomfördes 1988/89 i Stockholms gymnasieskolor vill nära 64 procent av de kvinnliga eleverna och nära 67 procent av de manliga eleverna ha kvar nuvarande ordning för kandidatnominering. Nästan 28 procent av eleverna vill kunna påverka nomineringen bättre än idag även om de står utanför de politiska partierna.

En stor grupp av förstagångsväljarna vill ha personval och att kandidaterna ska presenteras bättre för väljarna än vad som sker för närvarande.

> *”Man borde få mer inblick i hur personerna på valsedlarna är, var de står i de enskilda frågorna osv. Det är alldeles för opersonligt med bara en massa namn på ett papper.”*

Olika varianter av personvalssystem

Personval finns som ett inslag i de flesta valsystem. Minst utvecklat i valsystem som liksom det svenska ger väljarna möjlighet att välja mellan olika partilistor och att stryka kandidater.

Något starkare inslag av personval finns i de system som ger väljarna rätt men inte skyldighet att lägga sin röst för en viss kandidat på partilistan.

I andra valsystem har väljarna skyldighet att markera en viss kandidat för att valsedeln ska bli giltig. Detta gäller bl a för Finland. Till valet upprättar varje parti en officiell kandidatlista. Varje kandidat får ett nummer. Väljaren skriver sedan in sin kandidats nummer på den enkelt utformade valsedeln. Valsedlar utan nummer blir ogiltiga. Partierna måste enligt lag genomföra en medlemsomröstning för att avgöra vilka kandidater som ska få uppföras på listan. När partierna anmäler sina kandidater till den officiella listan kan de välja om de vill rangordna dem, sätta dem i bokstavsordning eller på

något annat sätt. Vid röstsammanräkningen granskas först hur många röster ett parti har fått, därefter räknas de personliga rösterna. Platserna fördelas därefter mellan kandidaterna tills mandaten är slut, enligt en särskild beräkningsmodell.

Det finns också varianter på ovan nämnda huvudgrupper, där väljaren har rätt respektive skyldighet att rangordna kandidaterna på en partilista. Det belgiska systemet ger exempelvis väljaren möjlighet att bara ge en partiröst, med stöd för partiets rangordning av kandidaterna. Men väljaren kan också kryssa för en bestämd kandidat. På så sätt kan väljarna ändra den av partiet rekommenderade ordningsföljden mellan kandidaterna.

I vissa valsystem, som det irländska, tillfaller rösten endast en person och kommer inte något parti tillgodo. Andra valsystem, som exempelvis Italiens, ger väljaren möjlighet att samtidigt rösta på kandidater från flera partiers listor.

Personvalsutredningen

Utredningen om personval och valkretsindelning förde fram två huvudskäl som motiv till ett ökat inslag av personval i valsystemet. Det första gäller väljarnas möjligheter att påverka kandidaturvalet till de beslutande församlingarna. Det andra tar sikte på behovet att etablera och upprätthålla en nära kontakt mellan väljare och valda.[15]

Utredningen för fram en rad för- och nackdelar med ett ökat inslag av personval.

Genom att delta i offentliga möten och debatter, göra uttalanden i lokalpressen, besöka föreningar, företag och offentliga institutioner kan kandidaten göra sig och sina egna åsikter kända för en större grupp väljare än de partiaktiva.

En mer aktiv och mer personorienterad valkampanj kommer att uppstå som resultat av ett personvalssystem och detta leder i sin tur till att förutsättningarna för personvalet förbättras. En annan positiv effekt av ett personvalsinslag i valsystemet är en bättre fortlöpande kontakt mellan de valda och väljarna även mellan valtillfällena.

Genom att de valda får ett mer personligt mandat kommer det att på ett helt annat sätt än f n att vara naturligt att medborgarna i olika sammanhang vänder sig till "sin" riksdagsledamot för att få råd och upplysningar i olika frågor och för att framföra krav och önskemål i aktuella politiska frågor.

För de valda kommer det att framstå som särskilt angeläget att även mellan valrörelserna upprätthålla den kontakt med väljarna

---

15 SOU 1977:94 Personval och valkretsindelning. Betänkande av personvals- och valkretsutredningen

som etableras under den politiskt intensiva valrörelsen. Kanske kommer därmed det politiska intresset totalt sett att öka och människorna i större utsträckning finna anledning att mer aktivt delta även i det partipolitiska arbetet.

Ett ökat inslag av personval innebär en mer utpräglad konkurrens mellan olika kandidater från samma parti. En fördel för väljarna är att de kan lockas av flera kandidater. Ungdomar kan t ex välja en kandidat med ungdomsprofil, stödja en ökad kvinnorepresentation, välja en kandidat med miljöprofil eller lokal anknytning.

Men konkurrensen mellan kandidaterna har också en baksida. Den kan leda till en hård inbördes polemik mellan enskilda kandidater från samma parti på bekostnad av en ideologisk debatt mellan partierna och de olika ideologierna.

Systemet kan också innebära att kandidater som är kända från andra områden än politiken, t ex framstående idrottsmän eller artister får ett försteg framför personer som ägnat huvuddelen av sin fritid åt politik i mer traditionell mening.

Det har också pekats på riskerna för att kandidater med personlig förmögenhet eller ekonomiskt starka uppbackare kan lockas att driva en dyrbar personlig valkampanj med omfattande marknadsförings- och andra publicitetsskapande åtgärder. En sådan utveckling kan naturligtvis leda till att övriga kandidater får svårt att göra sig gällande i konkurrensen.

Riskerna för en utveckling av sådana negativa effekter är beroende av en mängd faktorer, som exempelvis politisk kultur och tradition. Partierna har också möjlighet att på olika sätt motverka en sådan utveckling. De kan t ex styra sitt stöd till de kandidater som är i mest behov av det.

Det belgiska systemet

Personvalsutredningen föreslog ett valsystem som bygger på den princip som tillämpas i Belgien.

Förslaget kan beskrivas som en kompromiss mellan ett system med obligatoriskt personval och ett system med rena listval. Varje väljare ges på valdagen möjlighet att särskilt markera den kandidat hon eller han helst vill se invald, en så kallad preferensröst . De väljare som inte utnyttjar personvalsmöjligheten ansluter sig till den ordning mellan kandidaterna som partiets nomineringsinstanser beslutat om.

Systemet bygger på officiell kandidatur. Partierna anmäler kandidater till den centrala valmyndigheten. Varje väljare i en valkrets har rätt att i förväg anmäla kandidater. Om ett parti eller en enskild person anmäler kandidater i förväg ska av anmälan framgå ordningen mellan kandidaterna. På valdagen kan enskilda väljare istället för

tidigare nominerade kandidater skriva till ett namn på valsedeln och därigenom nominera ytterligare personer. Systemet tillåter således både flera "officiella" listor och s k spränglistor.

Poströstning och ombudsröstning är möjlig i samma utsträckning som i det nuvarande valsystemet.

Vid fördelningen av mandaten räknas kandidaternas preferensröster. Den som fått preferensröster till det antal som krävs för att partiet ska få ett mandat förklaras direkt invald. Övriga mandat fördelas genom ett system av röstöverföring, där kandidaterna tilldelas s k partiröster i den ordning de står upptagna på respektive kandidatlista.

Fördelarna med modellen är enligt utredningen att:

- Den är enkel för väljarna.
- De som önskar kan lämna en preferensröst och de vet att om deras kandidat samlar så många röster som krävs för ett mandat så blir hon eller han invald oavsett placering på listan.
- De väljare som avstår från personvalet vet att deras röst i första hand tillgodoräknas någon av de kandidater som de välinformerade och aktiva partimedlemmarna genom nomineringen i första hand rekommenderat för inval.
- Det belgiska valsystemet har också den teoretiskt tillfredsställande egenskapen att väljarnas intresse avgör hur starkt personvalsinslaget i politiken blir.

Personvalsutredningens förslag skiljer sig från det finska valsystemet genom att personvalet är frivilligt i personvalsutredningens förslag och obligatoriskt i den finländska, där valsedeln blir ogiltig om väljaren inte skriver in sin kandidats nummer på valsedeln.

En annan skillnad är att partiernas rangordning slår igenom relativt starkt i det svenska förslaget, eftersom alla som avstår från att sätta ett kryss stöder partiets officiella lista. I det finländska systemet är det väljarens aktiva handling som påverkar valet av person.

Redan idag finns vissa möjligheter att öka inslaget av personval, genom att gå fram med flera listor i samma valkrets. Vid det senaste valet lät exempelvis moderaterna i Jönköpings län tre kandidater toppa var sin lista. Det resulterade i att Anders Björck-listan fick så många röster att dess andranamn slog ut de andra listornas förstanamn och hamnade i riksdagen.

Genom en bestämmelse i vallagen kan man idag garantera att vissa personer blir invalda. Partierna kan nämligen anmäla till läns-

styrelsen de namn man vill prioritera som skydd för partibeteckningen.

8.7 Våra bedömningar och förslag

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det råder en allvarlig klyfta mellan ungdomar och politiker. Vi har pekat ut några faktorer som kan förklara ungdomars bristande förtroende för politiker och den låga tilltron till traditionellt partipolitiskt arbete som ett medel för att förändra såväl samhället som den egna situationen.

Under hela åttiotalet har flera utredningar talat om behovet av ett närmande mellan medborgare och politik. Vi menar att det nu krävs radikala åtgärder på detta plan.

Det är dags att gå från ord till handling när det gäller att flytta det politiska beslutsfattandet närmare ungdomars vardag. Det gäller att ändra perspektivet. Den politiska organisationen måste ta sin utgångspunkt i ungdomars vardag. Organisationer och myndigheter måste anpassas till människan och inte tvärtom.

8.7.1 En ny generation i politiken

En ny generation har mycket synpunkter på dagens politiska arbete och politiker. Det finns också stora förväntningar och en slags uppfattning att nya rörelser, aktions- och enfrågegrupper är till för att väcka frågor och skapa debatt, medan partierna ska stå för det långsiktiga och grundläggande förändringsarbetet.

Det behövs ett nytt sätt att arbeta i politiken för att den nya generationens engagemang ska kanaliseras. Förändringen av ungdomsförbundens arbete, som kan skönjas, är ett steg åt det hållet.

De tenderar att bli mer av aktivitetsinriktade rörelser, föreningar som ger utlopp för mera än bara det strikt politiska intresset. De försöker arbeta mera praktiskt med politiken för att åstadkomma synliga och snabba resultat. Det är en effekt av att ungdomar inte har tid att vänta medan "kvarnarna mal", de kräver snabba resultat.

Man kan kalla rörelserna handlingsinriktade, alltså något mitt emellan aktionsgrupper och partier. Detta gäller inte alla och på alla ställen, men kan sägas vara ett gemensamt drag för många. Flera politiska ungdomsförbund umgås också flitigt med nya rörelser.

En bild av vad en ny generation förväntar sig av det politiska arbetet och politikerna skulle kunna skissas så här:

Från centralt till lokalt

Det politiska arbetet decentraliseras. Det utgår ifrån grundorganisationerna, från den lokala verkligheten.

Från anonymt till nära

Vad som händer i omgivningen med omsorgen om de äldre och barnen, hur skolan fungerar, vad som kan göras för att förbättra miljön och arbetsmiljön blir viktiga, nära frågor, som politiker försöker att ange lösningar på.

Ungdomars uppväxtvillkor placeras högt på dagordningen och inte som fläskben utslängda strax innan ett ordinarie val när oron för ungdomsväljarna tränger på.

Politiken blir gripbar och inte svävande och ansvarsmässigt oidentifierbar. Trots att de stora och existensiella frågorna betonas så finns kopplingar till vardagen likt ozonskiktet och freoner i kylskåp, hamburgerförpackningar m m.

Från stela till inspirerande arbetsformer

En ny generation kräver att partiernas arbetsformer förändras från stela, trista och oinspirerande aktiviteter till verksamheter som mer tilltalar kvinnor och ungdomar. Det innebär mer arbete i projektform med inriktning på de vardagsnära frågorna, att nätverk tas tillvara eller att enfrågegrupper bildas. Att ideologi och politisk handling kopplas ihop. Att t ex låta miljöengagemanget också ta sig uttryck i konkreta aktiviteter, som insamling av aluminiumburkar eller batterier.

En ny generation kräver att sammanträdenas förläggning och innehåll utvecklas och anpassas efter medlemmarnas behov. Många av dem ser tiden som den största bristvaran. De vill ha mindre formella möten, tidsbegränsade sammanträden och kortare inlägg på ett rakt och konkret språk.

Unga familjer delar idag på ansvaret för barn och hem på ett mer jämställt sätt. Det innebär att både kvinnor och män har behov av barnpassing för att ha möjlighet att engagera sig politiskt. Det gäller inte minst ensamstående föräldrar, mest kvinnor.

Småbarnsföräldrar får därför en viss kostnadstäckning för att anlita barnvakt, för lite större barn ordnas barnpassning gemensamt i anslutning till mötet. Detta behöver inte kosta några stora summor för föreningen. Det bygger mer på ett gemensamt ansvarstagande.

Ibland förläggs verksamheten till lördags- eller söndagseftermiddag. I anslutning till det ordnas särskilda barnaktiviteter eller barnpassning.

Från medel till mål

De ideologiska målen, färdriktningen, är det som avgör och ska vara drivkraften, inte de medel som för tillfället används.

Från detalj- till idéprogram

Den nya generationen har svårt att krypa in i ett detaljerat åsiktsbatteri, utan vill ta ställning till sin idéer och färdriktning. Utifrån sin syn på de nära frågorna blir partiernas idé avgörande och inte om det finns ett program som ger löften eller spikar detaljmål för varje enskild fråga som kan existera i det stora politiska samtalet. Det krävs inte att medlemmarna ska kunna omfatta alla frågor.

Det blir möjligt att inom partiet engagera sig och koncentrera sig på en hjärtefråga, exempelvis freds- eller miljöfrågor.

Från försvar till initiativ

Istället för att bli jagade av tjänstemän i förvaltningarna så tar den nya generationens politiker greppet över väsentligheterna. Istället för att blandas ihop med tjänstemännens handläggning av olika frågor så jobbar de med politik, utifrån hur folk upplever behoven.

Det förutsätter mera av målstyre, där man klart definierar vad politikerna ska sköta och vad tjänstemännen ska sköta själva och då allt oftare tillsammans med brukare.

En ny generations politiker vågar prioritera och koncentrera sig på vissa frågor under en period. Det innebär också att under en tid våga bortprioritera andra frågor, även om de är viktiga.

Från pajkastning till samtal

"Käbbel", tom retorik, smutskastning av motståndare, som tyvärr är vanligt i den politiska hettan, ersätts av samtal mellan politiskt intresserade, som alla utifrån sina idéer och det folkliga uppdraget vill påverka.

Partier och politiker med klara ideologiska förtecken kan samtala och debattera med andra utan rädsla för att tappa den egna själen i ett politiskt givande och tagande. Föra fram sin ståndpunkt, lyssna på andra och deras argument, värdera och sedan gå vidare blir metoden. På det här sättet blir alternativen verkligt tydliga, vilket många efterlyser.

Från service till engagemang

Alltför ofta har politik förståtts som något som fixar det bättre för mig, utan att jag gör något själv. En ny generation förväntar sig mera av aktivitet. I samhället genom brukarinflytande, självstyre, förenings- och kooperativt arbete samt möjlighet att påverka sin egen tillvaro. I politiken genom inslag av personval och annat som är uppfordrande för personen.

En ny generation politiker vågar pröva nya vägar och vågar risken att misslyckas.

En ny generation vågar säga att politik inte kan och inte ska lösa allt. Politik är sådant som ska lösas gemensamt. Resten får väljarna sköta själva. Allt som är dåligt är inte politikens fel. Det är heller inte alltid någon annan som ska fixa det.

Från nomenklatur till folklighet

En bra politiker pratar inte med folk utan är folk. Den nya politikertypen finns bland andra människor hela tiden. I sitt jobb, på skolan, i hemtjänsten eller verkstadsindustrin, inom idrottsklubben eller bland goda grannar.

Det blir inte mest avgörande att hela tiden vara på alla interna möten, utan istället vara bland folk. Det politiska mötet utgör givetvis basen, men det behöver inte ske varje kväll.

Från heltidspolitiker till lagarbete

Det politiska arbetet organiseras utifrån principerna om lagarbete istället för att vara uppbyggt kring ett fåtal personers arbetsinsatser. Heltidsuppdrag undviks i största möjliga utsträckning. En ny generation politiker kräver en rimligare fördelning av uppdragen.

De kräver också att ungdomarna i politiken ges meningsfulla arbetsuppgifter. Deras kunskaper och erfarenheter tas tillvara, även om de inte gått "den långa vägen".

De inser vikten av att valberedningen är väl sammansatt både köns- och åldersmässigt, liksom de kräver att uppdragen är väl fördelade köns- och åldersmässigt.

En ny generation tycker att det är viktigt att hinna med ett arbetsliv och privatliv utanför partiet. De menar att man också har rätt att i perioder trappa ner på sin politiska verksamhet, dvs varva mellan politiska uppdrag och annan verksamhet.

Från språklig helgardering till raka puckar

Det måste gå att begripa politik. Eftersom det handlar om gemensamma angelägenheter så berör det alla. Ibland säger man ja, ibland nej, ibland dessutom jag/vi vet inte. Klara besked är bra ur politisk synpunkt, även om de inte alltid är positiva för den som frågar. Alltså enkelrader utan garderingar.

8.7.2 Politisk information i skolan

En av de viktigaste uppgifterna för de politiska ungdomsförbunden är att informera ute i skolorna. Det är viktigt att undanröja de hinder som idag finns för detta.

Ungdomsförbunden delar erfarenheten att de, trots rekommendationer om att de ska tillåtas bedriva sin verksamhet i skolan, ofta

p g a praktiska problem, som exempelvis lokalbrist, kan hindras att informera om sin verksamhet.

För att alla partier och de enskilda ungdomarna ska ha möjlighet att utöva sin informationsverksamhet i skolorna krävs, förutom undanröjandet av praktiska problem, också att ungdomarna ska kunna få ersättning från kommunen via sina organisationer. Avståndet får heller inte vara ett hinder, därför bör reseersättning utbetalas.

Vi menar att skolan bör ha skyldighet att upplåta lokaler för politisk information och aktiviteter.

Vi menar vidare att man även på andra sätt bör underlätta för politiska aktiviteter i skolan och uppmuntra eleverna att vara politiskt aktiva.

Vi menar att det i skolans styrdokument bör stå att eleverna har rätt att minst en gång på högstadiet och en gång på gymnasiet under lektionstid få information från de i kommunen verksamma politiska ungdomsförbunden/partierna. Det är viktigt att det blir en bred representation av politiska organisationer.

Vi menar också att rimlig ersättning ska utgå för politisk information.

8.7.3 Lokala partipolitiska ungdomsprogram

Vi har föreslagit att kommunerna ska redovisa hur deras samlade insatser kan underlätta ungdomars uppväxt och delaktighet, och även utvärdera hur resurserna fördelats, inte minst ur ett klass- och könsperspektiv.

Vi är medvetna om att det finns många politiska frågor som inte är specifika ungdomsfrågor, men som ungdomar är intresserade av. Trots detta bör även de politiska partierna göra lokala ungdomsprogram för att göra det tydligare för unga människor var de olika partierna står när det gäller ungdomsfrågor. Det innebär också att det blir lättare att utvärdera de politiska partiernas agerande under en valperiod.

Vi uppmanar de politiska partierna att göra lokala ungdomspolitiska program i syfte att skapa en profilerad debatt innan beslut tas i fullmäktige.

8.7.4 Utbildning av förtroendevalda

Kommunerna erbjuder ofta utbildning till nya förtroendevalda. Enligt vår uppfattning bör de politiska partierna själva stå för den typen av utbildning. Den skulle på det sättet bli mer politiskt profilerad, något som stämmer väl överens med ungdomars krav på tydlighet.

Utbildningen bör innehålla diskussioner om det politiska arbetet och den nya politikerrollen som vi diskuterat tidigare. Utbildningen kan ske via studieförbunden. De politiska partierna kan då välja ett studieförbund med en för dem lämplig profil.

Vi föreslår därför att de politiska partierna själva övertar ansvaret för utbildningen av nya förtroendevalda.

Vi uppmanar vidare studieförbunden att aktivt medverka till att sådan utbildning kommer till stånd.

8.7.5 Ersättning för förlorad arbetsförtjänst

Vi konstaterar att de ekonomiska förutsättningarna för att kunna åta sig förtroendeuppdrag är olika för olika grupper. En grundregel bör vara att ingen ska förlora på ett politiskt åtagande, som är en förutsättning för vår demokrati och som ändå kräver att man försakar andra aktiviteter på sin fritid. Det handlar om rättvisa. Ingen ska heller förlora på att vara förtroendevald i en viss kommun, vilket fallet är idag på grund av de stora variationerna i ersättningssystemet.

Ersättningsfrågorna har indirekt betydelse för nyrekryteringen. Det är svårt att rekrytera nya i allmänhet och från underrepresenterade grupper i synnerhet, om de förutsätts arbeta näst intill ideellt och ändå är bundna av tider och mötesplatser och förutsätts ha läst in en hel del material i förväg.

Ungdomar idag har många aktiviteter som konkurrerar om deras tid och intressen. Om man dessutom förlorar ekonomiskt på att engagera sig minskar det benägenheten att åta sig politiska uppdrag. Detta gäller framför allt de ungdomar som i sitt ordinarie arbete får helt löneavdrag för frånvaro p g a förtroendeuppdrag inom stat, kommun och landsting.

För närvarande pågår inom regeringen ett arbete med förslag till ny kommunallag, som bl a tar upp frågan om ersättning för förlorad arbetsförtjänst.

För att underlätta nyrekryteringen av underrepresenterade grupper och ge alla samma förutsättningar att kunna åta sig förtroendeuppdrag föreslår vi en lagstiftning som garanterar ersättning för förlorad arbetsförtjänst vid förtroendeuppdrag.

8.7.6 Jämnare fördelning av makten

Det är viktigt att alla som har olika uppdrag tillsammans i sin funktion representerar hela samhället, ur alla aspekter. För att kunna fatta relevanta beslut behövs underlag från både kvinnors och mäns, yngres och äldres erfarenhetssfärer.

Kvinnor och män har olika erfarenheter, liksom yngre och äldre personer har det. En viktig uppgift för olika beslutande organ är att fördela resurser. De områden som prioriteras av representanterna får mest pengar, andra får stå tillbaka.

Idag är det framför allt män i övre medelåldern som är representerade i beslutande församlingar. Den kultur som existerar är intimt kopplad till den traditionella mansrollen när det gäller samarbetsformer, konflikter, debatteknik, språk och organisation av det politiska arbetet.

Det innebär att endast en liten del av erfarenhets- och intressesfärerna är representerade. Det innebär också att viktiga områden och frågeställningar stängs ute, samhället går miste om viktig kunskap. Såväl demokratin som besluten blir därför ofullständiga.

Ett krav på jämn könsfördelning innebär dock ett problem för de mindre partierna. De har ofta bara rätt att få in en representant i beslutande församlingar. Kravet på att nominera en person av vardera könet kan då innebära att partiet i vissa fall inte kan påverka att den person man prioriterar i första hand blir vald som representant.

Vi menar dock att fördelarna med kravet på att nominera lika många av vardera könet uppväger nackdelarna.

Vi uppmanar de politiska partierna liksom det övriga etablerade föreningslivet att sträva efter en jämnare köns- och åldersfördelning. Det gäller både internt inom organisationerna och när partierna nominerar till beslutande församlingar på läns- och kommunal nivå. Målet bör vara att det i varje styrelse/samråd/nämnd ska ingå minst två personer under 25 år och att könsfördelningen ska vara jämn.

Vi föreslår också att regeringen vid tillsättningar i styrelser, nämnder och kommittéer strävar efter en jämnare köns- och åldersfördelning. Målet bör vara att minst två personer under 25 år ska ingå och att könsfördelningen ska vara jämn.

8.7.7 Uppdragskulturen inom partierna

Vi menar att förtroendeuppdragen idag är koncentrerade på alltför få personer. Vissa personer har många förtroendeuppdrag inom samma politiska församling. De sitter dessutom ofta för länge och tappar kontakten med arbetsliv och vardag.

Det här är ett resultat av uppdragskulturen inom partierna. Med ett förtroendeuppdrag följer ofta flera andra. Det krävs också att man samlar på sig många uppdrag för att få makt. Om någon annan än ordföranden representerar gruppen utåt, tolkas det nästan som misstroende mot denne. Det innebär en hög arbetsbörda och stark press

på vissa, samtidigt som andra inte får någon möjlighet att utöva makt.

Det finns också en inställning om att man ska "ställa upp" och "offra allt" för partiet. Det innebär att arbete och privatliv blir lidande.

Dagens ungdomar ställer inte upp på dessa krav. De vill ha möjlighet att kombinera ett politiskt engagemang med arbetsliv och privatliv. De vill i perioder kunna avsäga sig uppdrag och ändå ha möjlighet att komma tillbaka.

Från ett ungdomsperspektiv är det viktigt att sprida makten inom partierna, så att ingen sitter på alltför många uppdrag, vilket är ett stort problem idag. Ingen person bör sitta i mer än en politisk församling; kommunfullmäktige, landsting eller riksdag. Partierna bör se varje mandat som obesatt när man går till val, ingen ska väljas för att han/hon redan innehar posten.

Vi uppmanar de politiska partierna att föra en diskussion om uppdragskulturen inom partiet.

Vidare uppmanar vi partierna att sprida uppdragen och därmed minska koncentrationen av dem så att fler ungdomar och kvinnor ges möjlighet till politiska förtroendeuppdrag.

8.7.8 Det politiska valsystemet

Ungdomar vill ha ett ökat inflytande på beslut som påverkar deras vardag. De kräver att besluten fattas närmare de människor som berörs. Våra förslag innebär en decentralisering av makten. Det innebär en ökad fokusering på den kommunala politiken.

Ett sätt att motverka utvecklingen mot ett minskat valdeltagande, särskilt bland unga väljare, kan vara att ge de lokala politiska frågorna större möjlighet att få genomslag i valrörelsen.

Idag är mycket av den politiska debatten i valperioder koncentrerad till rikspolitiken. Inte minst sedan tv´s tillkomst präglas valrörelserna av en stark koncentration av intresset på partiernas ledande företrädare på riksplanet.

Genom att valrörelserna pågår samtidigt har utrymmet för lokal och regional valrörelseaktivitet från enskilda riksdagskandidaters sida blivit alltmer begränsat. Den kommunala politiska debatten hamnar i skymundan. Det är också svårare att utvärdera den förda politiken.

Regeringens s k ekonomiska krispaket hösten 1990 innehöll förslag om att utreda valperioderna för kommun- och landstingsval respektive riksdagsval.

Vi uppmanar regeringen att i direktiven till ovan nämnda utredning ur ett ungdomsperspektiv beakta införandet av separata valperioder för kommun- och landstingsval respektive riksdagsval. Dvs val till kommunen och landstinget år ett, riksdagsval år tre etc. Det skulle innebära val vartannat år.

Som en konsekvens av detta skulle mandattiden behöva förlängas till fyra år.

8.7.9 Personval

Ungdomskommittén menar att de väljare som vill öka representationen av kvinnor, ungdomar, invandrare, personer med anknytning till den egna orten m m bör ha en möjlighet att inom ramen för partivalet även ge sin röst åt enskilda personer.

Ett ökat inslag av personval kan vara en del i lösningen av problematiken med den uppdragskultur vi diskuterat ovan. Men en annan effekt kan vara att okända har svårare att komma fram.

Vi kräver att regeringen föreslår inrättandet av ett valsystem med inslag av personval till kommunal- och riksdagsvalen. Väljarna bör ges möjlighet att särskilt markera den kandidat hon eller han vill se invald. Om kandidaten samlar så många röster som krävs för ett mandat så blir hon eller han invald oavsett placering på listan. De väljare som inte utnyttjar personvalsmöjligheten ansluter sig till den ordning mellan kandidaterna som partiets nomineringsinstanser beslutat om.

9.

FÖRNYELSE I KOMMUN OCH STAT

9.1 Förnyelse i den kommunala och centrala organisationen för ungdomsfrågor

Utifrån våra tankegångar i de föregående kapitlen krävs en hel del förändringar både på det lokala och det centrala planet. Inte minst för att öka ungdomars möjlighet till inflytande och ge dem en bra och positiv uppväxt.

Flera av de förslag som ungdomskommittén lyfter fram i detta kapitel bygger på den helhetssyn som inledningsvis skisserades. Ungdomar både vill och kan ta ansvar, om de bara ges möjlighet till det.

Vi tror också, med den kunskap vi har från de många utvecklingsprojekt vi beskrivit i kapitel 5, att det mesta av kommunal och statlig satsning på ungdomar måste ske så lokalt som möjligt.

De centrala överbyggnaderna bör vara små och effektiva, samtidigt som de övergripande målen måste vara tydliga. Det innebär också att en bättre samordning och rollfördelning måste till på flera håll både i den kommunala och centrala byråkratin.

9.1.1 Kommunal omorganisation för ökat ungdomsinflytande

Vi har pekat på en rad åtgärder med syfte att öka ungdomars inflytande i politiken. En viktig faktor i detta sammanhang är givetvis hur det politiska beslutsfattandet i kommunerna organiseras.

Centralisering och sektorstänkande har under lång tid varit utmärkande för den kommunala organisationen. Kommunsammanslagningarna medförde allt färre lekmannapolitiker och ett längre

avstånd mellan politiker och medborgare. Stora fackförvaltningar med strikt avgränsade kompetensområden gör det svårare för den enskilde medborgaren att veta till vem han eller hon ska vända sig med sina frågor, synpunkter eller krav.

De flesta ungdomar har en ytterst diffus bild av hur kommunalpolitiska beslut växer fram och vilka det är som har beslutanderätt i olika frågor. Den politiska makten ligger långt ifrån ungdomars vardag och uppfattas ofta som "grå" och "ansiktslös".[1]

Om vi vill öka ungdomars inflytande över de politiska beslut som fattas måste politiken göras mer tillgänglig och överskådlig för ungdomarna. De förslag kommittén lägger på detta område speglar den diskussion som förts kring den kommunala organisationen under det senaste decenniet och berör främst två områden som vi kan sammanfatta i orden:

Bryt sektorstänkandet och decentralisera beslutsfattandet!

Helhetssyn istället för sektorstänkande

Politiska beslut som direkt berör ungdomars vardag fattas av en rad olika instanser. Inom kommunerna är det främst skol-, kultur-, fritids- och socialförvaltningarna som handlägger frågor som har betydelse för ungdomar. Inom vart och ett av dessa områden finns naturligtvis specialkompetens som är viktig att ta tillvara. De krav som ungdomar ställer följer emellertid sällan den politiska sektorsindelningen. Vill man utforma en politik som mer än tidigare tar hänsyn till ungdomars krav är det nödvändigt att det snäva sektorstänkandet bryts till förmån för en organisation som bättre kan möta ungdomars behov.

I en del kommuner har man genomfört olika åtgärder för att bryta sektorstänkandet när det gäller handläggningen av ungdomsfrågor. I de allra flesta fall har det handlat om ett ökat samarbete mellan de så kallade "mjuka" nämnderna, skola, social, fritid och kultur. Ofta inskränker sig samarbetet till regelbundna möten på chefsnivå i förvaltningarna. I vissa kommuner har man kommit längre och inrättat olika former av samrådsgrupper. I andra kommuner genomförs olika ungdomsprojekt som innefattar ett förvaltningsövergripande samarbete. Några få kommuner har antagit kommunala ungdomsplaner eller ungdomsprogram.

Från statens sida har man vid flera tillfällen betonat vikten av ett ökat förvaltningsövergripande samarbete i kommunerna när det gäller ungdomsfrågor. Bland annat socialstyrelsen och statens ungdomsråd har gjort aktiva insatser för att få till stånd ett ökat samarbete i kommunerna.

---

1 Beredningsgruppen för Världsungdomsåret 1985.Utveckling till delaktighet. Rapport från 13 lokala projekt, 1988

Vi menar nu att tiden är mogen för en mer radikal förändring i den kommunala nämndorganisationen när det gäller handläggningen av ungdomsfrågor. Kommunerna måste få ökade möjligheter till en fri nämndorganisation. Olika vägar att få till stånd ökad samordning måste prövas i en bred försöksverksamhet. Att inrätta barn- och ungdomsnämnder i kommunerna kan vara ett steg för att bryta det olyckliga sektorstänkandet, som fortfarande i alltför hög utsträckning präglar den kommunala ungdomspolitiken.

9.1.2 Snabba resultat

Ungdomars uttalade vilja att se snabba, konkreta resultat står ofta i strid med den tröghet som finns inbyggd i den kommunalpolitiska beslutsprocessen. När ungdomar engagerar sig i en fråga som det sen tar flera år att färdigbehandla i den kommunala byråkratin, innebär det att ungdomarna ger upp och upplever det omöjligt att påverka politiken.

Givetvis måste man acceptera att politiska beslut måste vara väl underbyggda och att det tar tid att genomföra förändringar.

Samtidigt är det viktigt att inse att denna "tröghet" är en faktor som sannolikt medverkar till att många ungdomar finner det meningslöst att engagera sig för att få till stånd några förändringar. Man vill helt enkelt se resultat av sina ansträngningar, och helst innan man själv blivit vuxen och kanske flyttat till annan ort.

Det finns givetvis inga enkla lösningar på detta problem. Men även här menar vi att ett ökat brukarinflytande och mer av decentralisering och samordning i den politiska beslutsprocessen kan bidra till att förkorta tiden mellan förslag och åtgärd.

9.1.3 Decentralisera besluten

En bärande tanke i kommitténs förslag är att stärka ungdomars inflytande över områden i deras närmiljö: skolan, fritidsgården, föreningslivet etc. Vi har beskrivit politikernas uppgift i termer av att fastställa mål, fördela resurser och utvärdera verksamhet.

Men dessa uppgifter kan givetvis inte utföras isolerat från medborgarna. Vi har tidigare beskrivit hur de flesta ungdomar betraktar politiker och politiskt arbete. I detta avseende är det ingen ljus bild som tonar fram. Det är knappast en överdrift att påstå att det råder en djup förtroendekris mellan ungdomar och politiker. I detta sammanhang tror vi också man kan inlemma kommunens tjänstemän, som av ungdomarna ofta jämställs med politiker när det handlar om vilket förtroende man visar för dem.

Detta är givetvis mycket allvarligt. Vi beskriver i kapitel 8 hur man i några kommuner gjort försök med att inrätta olika former av ungdomsråd. Sådana försök kan vara ett sätt att minska avståndet mellan de politiska besluten och ungdomarna.

Vi tror emellertid att det behövs mer genomgripande förändringar för att återupprätta ungdomars förtroende för politiken och få fler ungdomar att vilja engagera sig i politiskt arbete. Avgörande i detta sammanhang är att ungdomar når ökad delaktighet och reellt inflytande.

Det kan underlättas av att de politiska besluten fattas nära nänniskorna. Det är ute i bostadsområden, byar och stadsdelar som politikerna ska verka och synas - inte i avlägsna kontorskomplex i kommunens centralort.

Omprioritering nödvändig

Detta skulle innebära att en omprioritering måste göras av den verksamhet som vi i dagligt tal brukar benämna som "fritiden", dvs fritidsgårds-, områdes-, fritidsklubbs-, förenings-, viss fältverksamhet etc. Vi menar att denna verksamhet måste likställas med t ex skol- och social verksamhet.

Vi har på många håll sett att just fritidsförvaltningarna försökt att fånga upp ungdomarnas intressen och frågor när de hamnar mellan stolarna i den kommunala byråkratin. För trovärdighetens skull är det, inte minst ur ett ungdomsperspektiv, viktigt att det kommunala ansvaret för unga människor behandlas så likvärdigt som möjligt inom kommunens olika verksamhetsområden.

Mycket talar för att vårt nya samhälle har mångfald, decentralisering och lokala nätverk som utgångspunkt. Vi tror att det under 2000-talet är de flexibla och mångdimensionella samhällena som kommer att ha störst förutsättningar att hävda sig. Därför kommer det också framöver att bli viktigt för politikerna i kommunerna att kunna delegera frågor och ansvar även till boende, ungdomar, föreningar etc och inte bara till anställda.

Vi tycker dock att de viktigaste och övergripande frågorna även fortsättningsvis ska lyftas fram i de politiska valen för att medborgarna ska ha möjlighet att påverka inriktning och mål.

Kommundelsnämnder

För tio år sedan inrättades de första kommundelsnämnderna. Idag finns kommundelsnämnder eller områdesstyrelser i 25 kommuner. Syftet med kommundelsreformen var att öka medborgarnas aktivitet och stärka deras demokratiska inflytande. De utvärderingar som gjorts visar att andelen ungdomar och kvinnor i nämnderna har ökat.

Vidare har effektivitetsvinster gjorts genom ökad samordning och bättre resursutnyttjande.[2]

En annan erfarenhet är att politikerrollen har förändrats. Politikerna i kommundelsnämnderna/områdesnämnderna är mer "synliga" för medborgarna och tvingas stå till svars för de beslut de fattar på ett helt annat sätt än tidigare.

Utvärderingarna har dock inte hittills kunnat påvisa någon ökad "medborgaraktivitet" i de kommuner som infört kommundelsnämnder. Samtidigt påpekar man att det har gått alltför kort tid för att med säkerhet kunna uttala sig i frågan.

Att decentralisera det politiska beslutsfattandet är givetvis ingen garanti för att ungdomarnas inflytande ökar. Det behövs aktiva insatser av partierna för att ge ungdomar mer inflytande i politiken.

Vi menar dock att förutsättningarna är större för ungdomar att såväl påverka som aktivt engagera sig i politiken om de politiska besluten samordnas och decentraliseras i exempelvis kommun-, stadsdelsnämnder eller andra mindre enheter. En väg kan också vara att inrätta mindre kommuner.

Ökad samordning och försöksverksamhet

Vi ser också positivt på de försök till samordning av den kommunala verksamheten mellan olika nämnder som sker i begränsade bostadsområden i många kommuner. Detta är ett bra sätt både för den kommunala samordningen och för de boendes möjligheter att erhålla en så samordnad kommunal service som möjligt.

I många fall är det just samordningen av insatser för barn och ungdom som initierat områdesarbetet. Detta har sedan smittat av sig även till andra angelägna områden.

Ett sätt att öka olika gruppers möjlighet till inflytande i kommunerna är att starta en försöksverksamhet. Syftet med en sådan försöksverksamhet bör vara att pröva olika förslag till ökat lokalt inflytande för ungdomar och andra brukare både lokalt och centralt i kommunen. I försöksverksamheten bör möjligheten för kommunala politiker att delegera ansvar och befogenheter till andra än kommunala tjänstemän ingå.

Lättillgänglighet

Den kommunala servicen måste göras mer lättillgänglig för ungdomar. När man som enskild, tillsammans med sina kompisar, i sin klass eller förening vill fråga eller föreslå något måste det vara lätt att

---

2 Bl a SOU 1989:108 Förtroendevald på 90-talet. Betänkande från förtroendeuppdragsutredningen

hitta fram till kommunen. Kommunen måste skaffa sig ett ansikte för ungdomarna.

Vi menar att våra mer strukturella förslag om ökad kommunal samordning och decentralisering leder i riktning mot ökad lättillgänglighet. Men det är viktigt att pröva olika, och kanske okonventionella, metoder för att förhindra att ungdomar upplever kommunen som en "anonym byråkrati".

I Härnösand har man inrättat landets första medborgarkontor. Kontoret ligger mitt i centrum och dit kan vem som helst gå för att få information eller hjälp i frågor som har med myndigheter att göra. Detta är ett av flera exempel på hur den kommunala servicen kan göras mer lättillgänglig för medborgarna. Åtgärder av detta slag är särskilt viktiga för ungdomar, som ju ofta ger uttryck för en vilsenhet gentemot den kommunala organisationen.

I vårt betänkande om internationellt ungdomsutbyte beskriver vi bl a hur man rent praktiskt skulle kunna förbättra och ordna med en ökad information för ungdomar.[3]

> *"I Finland har Centralen för medborgarfostran / Ungdomsinformationscentralen (Youth Information Service / Civic Education Centre) byggt upp en videotex-baserad databank för att underlätta ungdomars tillgång till information. Centret är statligt finansierat, men söker också sponsorstöd för särskilda aktiviteter. Information har samlats om frågor på bred bas, allt från utbyte, studier och arbetsliv till sexual- och konsumentfrågor. Detta har gjorts i samarbete med ministeriet, centraladministrationen, organisationer och andra organ.*
>
> *Ungdomsinformationscentraler, bibliotek, ungdomsgårdar, skolor och organisationer kan teckna abonnemang. Systemet är fortfarande i ett uppbyggnadsskede. På det här sättet kan ungdomar lokalt själva koppla upp sig för att få information. Antingen kan de lokala instanserna betala en fast summa per månad och använda datorn så mycket de vill eller också tecknar de ett brukarabonnemang och betalar för den tid de utnyttjar basen. Kommunerna ges utrymme i databasen för att mata in sin egen lokala information."*

Liknande informationscentra för ungdomar finns även i andra nordiska grannländer.

"Use it!" i Köpenhamn är ett exempel på hur kommunen på ett obyråkratiskt och för ungdomar lättillgängligt sätt erbjuder information om kommunal service, medborgerliga rättigheter och skyldig-

---

3 SOU 1990:42 Internationellt ungdomsutbyte. Betänkande av ungdomskommittén

heter, nöjen m m. Lokalen ligger mitt i centrum och de anställda är själva unga. Den traditionella receptionsdisken finns inte, den skapar enligt personalen ett avstånd till ungdomarna. Parollen är "Du behöver bara kunna ett telefonnummer - vårt - de andra kan vi!"

På samma sätta som vi föreslog i betänkandet om Internationellt ungdomsutbyte (3.5 sid 61-63) menar vi att det finns ett stort behov, både centralt och lokalt, att samordna och pröva nya vägar för informationen totalt för ungdom.

9.1.4 Kommunalt stöd till föreningslivet

Av fritidsnämndernas årliga driftskostnader på ca 7 500 miljoner kronor går omkring 4 000 miljoner kronor till direkta insatser, som kommer föreningslivet till del. Stödet fördelas genom 1 000 miljoner kronor i kontanta bidrag och 3 000 miljoner kronor i anläggningssubventioner.

Av de kontanta bidragen utgör ca 300 miljoner kronor bidrag av typen lokalbidrag, driftsbidrag och skötselbidrag. Alltså bidrag som kan hänföras till området anläggningar och lokaler. Resterande 700 miljoner kronor betalas ut som bidrag till föreningarnas verksamhet i form av aktivitetsstöd, ledarutbildningsbidrag, startbidrag, instruktörsbidrag osv.

Det innebär att det kommunala anläggningsstödet uppgår till 3 300 miljoner kronor medan verksamhetsstödet är 700 miljoner kronor.[4]

För de kontanta stödformerna till föreningarnas verksamhet på ca 700 miljoner kronor finns idag ca 60 olika normerande regler runt om i landets kommuner. Dessa regler är ofta utsatta för utredningar. Hälften av landets kommuner har för närvarande utredningar igång.

Bidragshanteringen är med andra ord administrativt tung inom såväl föreningslivet som hos kommunerna.

Dessutom är täckningsgraden av föreningarnas kostnader via det kontanta verksamhetsstödet relativt lågt. Andra intäkter än kommunala verksamhetsbidrag är betydligt viktigare för föreningarna.

När det gäller anläggningsstödets 3 300 miljoner kronor förekommer däremot knappast några regler alls. Någon kontinuerlig uppföljning av hur tiderna i lokaler och anläggningar har använts finns oftast inte heller.

Diskussioner om hur tiderna fördelas är dessutom inte tillnärmelsevis så vanliga som diskussionen när det gäller aktivitetsstödet.

---

4 Fahlström Ch & Lundkvist A. Föreningsstöd - inte bara kontanter! Svenska kommunförbundet, 1989

Kommunala lokaler - föreningsägda lokaler

En viktig fråga är hur de föreningar som driver eller äger egna anläggningar behandlas i förhållande till de föreningar som bedriver verksamhet i kommunala lokaler. 0-taxa i kommunala lokaler betyder 100 procents kommunal subvention.

Under våren 1988 utredde Heby kommun anläggningsstödets omfattning och fördelning. Det visade sig att föreningar som har verksamhet i kommunala lokaler och anläggningar i genomsnitt får en kommunal subvention på 98 procent. För föreningar med egna lokaler och anläggningar är genomsnittet för den kommunala subventionen 32 procent.[5]

I beräkningen ingår inte de ideella arbetstimmar som gått åt till att sköta och driva anläggningarna. De uppgår till ca 2 000 timmar per år vid de kommunala anläggningarna och ca 4 000 timmar vid de föreningsägda anläggningarna.

Genomsnittet på 32 procents kostnadstäckning innebär en variation för de enskilda anläggningarna från 104 procents kostnadstäckning för en fotbollsplan ner till åtta procents kostnadstäckning för en ridanläggning respektive en motorgård.

Förklaringen till att ridanläggningen får bära 92 procent av kostnaderna, medan grusplanen för fotboll får ett bidrag som till och med är större än kostnaden för anläggningen, är att de föreningar i Heby som driver egna anläggningar får ett aktivitetsbaserat stöd även till sina anläggningar. Det kommunala bidraget grundas alltså inte på de föreningsägda anläggningarnas driftskostnader.

Det betyder att det inte enbart är skillnad mellan subventionen till de kommunala anläggningarna och de föreningsägda anläggningarna. Värdet av det kommunala anläggningsstödet varierar också mycket kraftigt mellan de olika föreningsägda anläggningarna.

Pojkar får mer stöd

En effekt av skillnaden i subventioner är att tjejer proportionellt sett inte får lika stort samhällsstöd som killar. Enligt fritidschefen Kjell Olofsson i Stockholm skulle tio procent av budgeten till barn- och ungdomsverksamheten behöva omfördelas om idrotten skulle bedrivas också på flickors villkor.

Även om kommunerna börjar få upp ögonen för orättvisorna är alltså de ekonomiska förutsättningarna för flickor och pojkar att få utöva sina intressen mycket olika.

---

5 Fahlström Ch & Lundkvist A. Föreningsstöd - inte bara kontanter! Svenska kommunförbundet, 1989

Ridning är exempelvis en av de stora flicksporterna. Det är bara gymnastik och fotboll som är större. Idrotter som framför allt attraherar pojkar får enligt en undersökning som DN gjort hösten 1990 mer pengar än ridningen i åtta av 13 undersökta kommuner.[6]

Dessutom har fotbolls- och ishockeyklubbar ofta fri tillgång till anläggningar och hallar. Ridskolorna däremot bedrivs oftast i privat regi. Ridtjejerna betalar kostnader för lokaler, mark och hästar genom lektionsavgifter på upp till 80 kronor. Under ett år blir det nästan 3 000 kronor för den som rider en gång i veckan. Det kan jämföras med 200-300 kronor i medlemsavgift till fotbollsklubben per år.

En liknande undersökning som den i Heby har genomförts bland samtliga kommuner i Jämtland. Utifrån denna undersökning har kommunförbundet teoretiskt beräknat kostnaden för två 15-åringars deltagande i verksamhet. Pelle spelar fotboll och ishockey på de kommunala anläggningarna. Stina spelar fotboll och rider vid de föreningsdrivna anläggningarna.[7]

Beräkningarna visar att Pelles ishockey- och fotbollsspel kostar 7 754 kronor. Föreningen eller Pelle själv betalar ingenting, kommunen står för allt.

Stinas fotbollsspel och ridning kostar totalt 2 259 kronor. Kommunen står för 946 kronor, medan föreningen bekostar 1 313 kronor. Stina själv, som spelar fotboll och rider vid föreningsdrivna anläggningar, får dessutom betala 4 440 kronor ur egen ficka i form av ridavgifter.

De stora kommunerna har tillsammans med kommunförbundet tillsatt en arbetsgrupp för att bl a undersöka bidragsfördelningen. Arbetet planeras leda till bl a ett handlingsprogram och studiecirkelverksamhet.

Stockholms stad har under en försöksperiod gett projektpengar till idrottsklubbar som satsar på tjejer. Från och med årsskiftet 1990/91 är det också möjligt för ridklubbar och musik- och teatergrupper att ansöka om pengar till projekt för flickor.

9.2 Samordna resurserna

Idag är det alltför många centrala instanser som handlägger mer eller mindre specialdestinerade bidrag till ungdomsorganisationerna. Det kan gälla medel för utvecklingsverksamhet i organisationslivet, informationsinsatser för att motverka droger, olika miljöbefrämjande satsningar, insatser mot våld, insatser för fred, satsningar för att nå nya

---

6 DN 1990 10 31

7 Fahlström Ch & Lundkvist A. Föreningsstöd - inte bara kontanter! Svenska kommunförbundet, 1989

ungdomsgrupper, insatser för att motverka rasism och främja integrering mellan invandrar- och svenska ungdomar, trafikbefrämjande satsningar etc. Kartan över den mängd av olika insatser som finns kan göras än mer omfattande.

Ett sätt att höja de generella bidragen till barn- och ungdomsorganisationerna kan vara att finkamma och samla ihop dessa centrala medel i en påse för att sedan fördela dem enligt vissa riktlinjer ut till organisationerna.

Regeringen har i budgetpropositionen 1990 uttalat att principerna för statens stöd till föreningslivet bör omprövas. Med anledning av detta har regeringen givit statskontoret i uppdrag att kartlägga stödet till föreningslivet. Resultatet av denna kartläggning ska lämnas under våren 1991.

Kommittén menar att inriktningen på bidragsfördelningen ska vara att en större del av statliga-, kommunala- och landstingskommunala bidrag ska gå till föreningar där ungdomarna är i flertal och har ett avgörande inflytande över verksamheten.

Kännedom om vilka föreningar som arbetar aktivt med demokratifrågor och där ungdomar också har ett avgörande inflytande finns i första hand lokalt i kommunerna.

Staten ska inte, som idag, pytsa ut pengar i småportioner för särskilda ändamål utan lita på och överlåta till organisationerna själva att bestämma vad som är utveckling och vad som behöver utvecklas i respektive organisation.

Detta är för övrigt en åtgärd som skulle stärka organisationernas självständighet, eftersom det blir upp till medlemmarna och de lokala föreningarna att besluta om vilken organisatorisk struktur man finner lämplig.

9.2.1 Medel till utvecklingsverksamhet för ungdomar

En modell för att ytterligare stärka och finansiera utvecklingsverksamhet för ungdomar kan vara att kanalisera medel från bl a tre olika källor.

Allmänna arvsfonden

Allmänna arvsfonden inrättades 1928 i samband med att riksdagen beslöt att begränsa arvsrätten, vilken dittills gällt utan inskränkning inom släkten. Begränsningen innebar att kusiner och avlägsna släktingar förlorade arvsrätten. Kvarlåtenskapen, till vilken arvsrätten preskriberats, liksom arv efter avliden utan släktingar eller testamentstagare, gick tidigare in som danaarv (inga kända arvingar fanns) i statskassan. Sådana tillgångar kom i fortsättningen att tillfalla arvsfonden. Men fondens medel skulle användas för ett visst

bestämt ändamål, nämligen att främja vård och fostran av barn och ungdom. Genom beslut i riksdagen år 1969 har ändamålet utvidgats till att även avse omsorg om handikappade. Det som tillfaller fonden är egendom efter person som saknar arvingar och inte testamenterar sin kvarlåtenskap till annan. Man kan också testamentera eller skänka sin egendom till fonden.

Ursprungligen skulle en tredjedel av de medel som influtit under ett budgetår läggas till fonden. Resterande två tredjedelar och avkastningen från fonden under året fick delas ut i bidrag under nästföljande år. Enligt en lagändring 1969 bestämdes att endast en tiondel av avkastningen ska fonderas och att det som återstår får delas ut efter beslut i regeringen.

Ansökan om bidrag handläggs i socialdepartementet. På delegation handlägger också civildepartementet, via barn- och ungdomsdelegationen, numera fördelning av medel från fonden. Kammarkollegiet har hand om fondens förvaltning. Bestämmelser för fondens förvaltning och dess verksamhet finns i 5 kap. 1§ ärvdabalken samt i lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden. I arvsfondslagen infördes 1969 en möjlighet att delegera beslutanderätten i vissa ärenden till någon myndighet.

Fondens ändamål är, som vi tidigare sagt, att främja vård och fostran av barn och ungdom samt omsorg om handikappade. Med ungdom menar man personer som inte fyllt 25 år. Bidrag får dock inte utgå till åtgärder, som stat eller kommun normalt ska bekosta. Bidragen är i huvudsak av engångskaraktär. Arvsfondsbidrag kan t ex fylla en stor uppgift genom att stimulera till utveckling och prövning av nya idéer. Men fonden kan även täcka investeringar i form av byggnader eller inventarier och andra anordningskostnader.

Begränsningen att bidragen inte får ges till ändamål som bekostas av stat eller kommun medför bland annat att arvsfonden inte ger bidrag exempelvis till sjukvård, skoländamål eller boende. Dessutom utgår bidrag endast i undantagsfall till projekt som kan finansieras med stöd från det allmänna, t ex bidrag eller lån från andra statliga anslag eller fonder.

Med jämna mellanrum anslås större belopp ur fonden för mer omfattande och målinriktade försöksaktiviteter. Exempel på sådana områden som tidigare fått stöd är utveckling av:

- sommarferieverksamhet för barn och ungdom
- fritidsaktiviteter för barn och ungdom i åldern 7-12 år
- fritidsgårdarnas verksamhet
- barn- och ungdomsorganisationer samt nya, oerfarna, rörelser
- idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet

Utöver dessa speciella satsningar kan medel utgå i första hand till de centrala barn- och ungdomsorganisationerna samt handikapporganisationerna för försöks- och utvecklingsarbete.

Huvudprincipen är att arvsfonden inte stöder reguljär föreningsverksamhet. Däremot kan bidrag utgå till att utveckla den nuvarande verksamheten. Det kan gälla att t ex pröva nya metoder i verksamheten eller att försöka engagera nya grupper av barn och ungdomar. På handikappområdet har också medel utgått bl a till attitydpåverkan och informativa projekt. Exempel på andra arvsfondssatsningar är aktiviteter för barn som vistas på sjukhus, utvecklingsarbete rörande leksaker och barns lekmiljö. Bidrag kan även utgå till att pröva helt nya aktiviteter.

Bidrag ur arvsfonden kan endast sökas av juridiska personer. Juridiska personer är till exempel kommun, organisation, förening eller stiftelse. Enskilda personer kan alltså inte få bidrag ur arvsfonden.[8]

Budgetåret 1988/89 fanns det 140 181 922 kronor i fonden tillgängligt för utdelning.135 093 000 kronor fördelades till 607 olika mottagare. Socialdepartementet fördelade 105 093 000 kronor till 234 mottagare och barn- och ungdomsdelegationen fördelade 28 217 000 kronor till 374 mottagare. Bland mottagarna kan nämnas: handikapporganisationer, föreningar, organisationer och stiftelser, kommuner och landsting, andra myndigheter (t ex universitet och högskolor), arbetsgrupper som utsetts av regeringen (projekt, informationsinsatser m m) och övriga (religiösa församlingar, studieförbund m fl).

Riksdagen beslutade 1990 (Riksdagsskrivelse nr 318) att en översyn av allmänna arvsfondens ändamålbestämmelser ska göras. Regeringen ska under våren återkomma till riksdagen med förslag till direktiv. Därför finner vi det lämpligt att de medel från allmänna arvsfonden som idag inte går till omsorg för handikappade barn och ungdomar och vissa speciella ungdomssatsningar bör kunna överföras till den samordning av olika centrala potter som vi föreslår.

AB Penninglotteriet

Under de senaste åren har den statliga spelmarknaden vuxit kraftigt. Detta har i många fall skett på bekostnad av folkrörelselotterier av olika slag, bingo och andra lotteriformer, som organisationslivet normalt sett använder sig av för att finansiera sin verksamhet.

---

8 Allmänna arvsfonden för barn, ungdom och handikappade. Fondens verksamhet under 50 år, 1982
Broschyr om allmänna arvsfonden. Socialdepartementet, 1985

Olika samtal har under årens lopp förts för att om möjligt kunna omfördela en del av de stora inkomster som den statliga spelmarknaden tillför statskassan. T ex anförde statens ungdomsråd i sin anslagsframställan 1983/84

> *"att en särskild fond inrättas med anknytning till ungdomsrådet ur vilken medel kan anslås för utvecklingsinsatser. Finansieringen kan ske med årliga överföringar från Lotto. Överföringarna kan förslagsvis uppgå till en summa motsvarande 1/52-del av Lottos årsvinst"*.

Motsvarande avsättningar har tidigare gjorts (1982) från AB Tipstjänst till en fond för byggande av fotbollshallar. Riksidrottsförbundet har senare också uppvaktat bostadsdepartementet, idrottsministern, med krav på att idrottsrörelsen årligen borde kunna få extra medel till sin verksamhet från Trisslotteriet, enligt i princip samma modell.

Alla dessa uppvaktningar och försök att hitta nya finansieringsvägar för barn- och ungdomsorganisationernas verksamhet har av organisationslivet uppfattats som ett välgrundat försök att på ett meningsfullt sätt "betala av" en del av den skuld de anser att de statliga spelbolagen har till det fria och frivilliga föreningslivet.

Penninglotteriet har en nettovinst per år på ca 1,05 miljarder kronor (1989: 1 005 952 009 kronor).[9] Varje lotteriomgång ger en nettovinst på ca 10,5 miljoner kronor. I den lotteriomgång som avslutades 1990 11 22 såldes exempelvis 875 000 lotter á 40 kronor/styck. Vinstsumman för denna omgång var 24 375 000 kronor, vinsten alltså 10 625 000 kronor. Om man antar att de senaste årens ökning av vinsten för staten, bl a på bekostnad av folkrörelselotterierna, motsvarar 10 procent av vinsten per år, så borde en del av denna ökade vinst varje år kunna återföras till lokalt utvecklingsarbete för barn och ungdom.

---

9 Svenska Penninglotteriet AB. Årsredovisning 1989

Reklamskatten

Reklamkostnaden uppgick 1989 till ca 27 miljarder kronor.[10]

Tabell 3.1: Totala kostnader för reklam och övriga marknadskommunikationsorienterade kanaler 1989.

Kategori	Milj kronor
Traditionella medier	
Storstadspress	3 697
Landsortspress	3 820
Kvällspress	736
Veckopress	517
Fackpress	1048
TV	150
Affisch/trafikreklam	396
Bioreklam	70
(Dubbelräkning press)	- 59
Reklambyråproduktion	2 125
Totalt traditionella medier	12 500
Övriga medier	
Direktreklam delvis (S)	4 700
Vägledande media (Kataloger)	1 790
Mässor	2 020
Videoreklam	120
Sponsring (S)	1 150
Gratisdistr tidningar (S)	370
In-Flight-Medier	95
Dekaler	155
Butikspromotion (S)	3 500
Presentreklam (S)	970
Totalt övriga	14 870
Tradfitionella medier	12 500
Övriga medier	14 870
Totalt	**27 000***

*) Flera poster i kategorin övriga är skattade eller beräknade. Totala talet bör endast ses som ett mycket grovt mått på de totala reklamkostnaderna och kostnader för reklamliknande medier.

---

10 Gröndal T & Unell P. Reklammarknaden 1975-1989, Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet, 1990. Finansierad av Affischeringsföretagens förening, Dagspressen Marknadsinformation, FACTU, GAF, Mässrådet, RMI-Berghs, SWEDMA, Sveriges Reklamförbund, Teleannons AB och VECTU

En branschtidning, MCT-kontakten, har gjort en sammanställning över reklamkostnaderna 1988 och jämfört dem med vissa statsutgifter 1990/91.[11]

Av sammanställningen framgår att utgifterna för direktreklam var 5 600 miljoner kronor, medan utgifterna för hälso- och sjukvård var 5 274 miljoner kronor. Videoreklamkostnaden var 105 miljoner kronor, samma summa som stödet till ungdoms- och kvinnoorganisationerna. TV-reklamen, 40 miljoner kronor, jämförs med stödet till bildkonst och bildhantverk på 30 miljoner kronor.

Tabell 3.2: Reklamkostnader 1988 och vissa statsutgifter 1990/91

Reklamutgift	Milj kr	Statlig utgift	Milj kr
Direktreklam	5 600	Hälso- och sjukvård	5 274
Annonser i landsorts- och fackpress	4 393	Omsorg om äldre och handikappade	4 312
Annonser i storstads- och veckopress	3 718	Järnvägstrafik	3 831
Butikspromotion och annonsblad	3 320	Flyktingpolitik	3 472
Mässor	1 973	Kollektivtrafik, trafiksäkerhet och transportforskning	1 444
"Vägledande media" (Kataloger)	1 472	Läromedel för grundskolan (inkl kommunala anslag	1 400
Presentreklam och dekaler	1 030	Alkohol- och narkotikapolitik	1 045
Sponsring	1 000	Stöd till teater, dans och musik	1 099
Reklambyråproduktion	906	Miljövård	840
Annonser i kvällspress	696	Rättshjälp	637
Affisch och bioreklam	363	Stöd till idrott	358
Videoreklam	105	Stöd till ungdoms- och kvinnoorganisationer	105
In-Flight-Medier	95	Stöd till litteratur och bibliotek	119
TV-reklam	40	Stöd till bildkonst och konsthantverk	30

Källor: MTC-kontakten, dubbelnummer vintern 89-90, Årets budgetförslag i sammandrag.

---

11 MCT-Kontakt. Dubbelnummer vintern 1989/90

Under 1989 tog statskassan in 1 039 miljoner kronor i reklamskatt. Reklamskatten är uppdelad på tre huvudgrupper; annonser, reklamtrycksaker och övrig reklam. I gruppen övrig reklam finns t ex annonstavlor och skyltar.

Reklamskattelagen är från 1972. Sedan dess har mycket hänt i reklamens utveckling. Vi har fått en rad nya reklamformer och media som inte omfattas av lagen. Reklamskattelagen omfattar inte tv- och radioreklam. Enligt ett utslag i kammarrätten jämställs även videoreklam med tv- och radioreklam. Det innebär förmodligen att också datareklam undantas från lagstiftningen. En grov uppskattning ger vid handen att drygt en miljard kronor på det sättet undgår beskattning.

Eftersom vi vet att dessa media i stor utsträckning vänder sig till ungdom är ett återförande av medel från skatteintäkterna till ideell barn- och ungdomsverksamhet motiverad.

Genom att dessa reklamformer tar flera sinnen i anspråk har de också stor påverkan. De utgör en del av den kommersiella ungdomskulturen, vars dominans har ökat. Lika viktigt som det är att förstå den kommersiella kulturens attraktion, är det att erkänna betydelsen av de motkulturer som skapas av ungdomarna själva. Vi menar att kommersiell ungdomskultur inte behöver vara dålig i sig, men alternativen kan ha svårt att göra sig gällande. Det handlar om en vardagslivets kultur som komplement och motkraft till den kommersiella kulturen.

9.3 Våra bedömningar och förslag

9.3.1 Förnyelse i kommunerna

För oss får gärna den närmaste politiska nivån vara mindre kommuner, kommundelsnämnder eller ännu mindre enheter eller distrikt. Vi vet genom olika utvärderingar att en sådan ordning i större utsträckning lockar även yngre människor och kvinnor till partipolitiskt deltagande. Närheten till beslutsfattarna och samordning över sektorsgränserna i kommuner med kommundelsnämnder har gjort att barn- och ungdomsfrågor fått en mer framskjuten plats. Möjligheter till snabbare insatser har skapats och också utnyttjats.

Allt fler kommuner vill ha en fri och egen nämndorganisation. Frikommuner, dvs kommuner som fått dispens från kommunallagen, skapar utbildningspolitiska nämnder eller en nämnd gemensamt för barn- och ungdomsfrågor för att öka servicen till medborgarna. Erfarenheten från de många undersökningar och rapporter som gjorts under de senaste åren talar för att inrättandet av en barn- och ungdomsnämnd, som innefattar de nämnder som idag mer direkt arbetar med barn- och ungdomsfrågor, skulle vara positivt. Det gäller bl a fri-

tid-, kultur-, skola-, socialnämnderna. På detta sätt skulle de olika frågor som berör barn och ungdomars uppväxtvillkor kunna behandlas på ett likvärdigt sätt. Flera kommuner har också prövat detta med olika resultat.

Vi tycker dock det är viktigt att ungdomsfrågorna ingår i alla kommunala nämnders ansvarsområde. Inte minst eftersom vi inledningsvis i betänkandet menar att vi inte ska prata så mycket om specifika ungdomsfrågor, utan mer försöka förstå att ungdomsfrågor helt enkelt är "nya" frågor som förs in i debatten, ofta av ungdomar. De växer inte bort!

Vi tycker däremot att kommunerna bör komma med förslag på åtgärder för att garantera ungdomars rätt till inflytande i den kommunala verksamheten samt redovisa hur kommunens samlade insatser underlättar ungdomars uppväxt och delaktighet.

Utvärdering av hur man lyckats med sina åtgärder för att förbättra ungdomars uppväxtvillkor samt öka deras möjlighet till inflytande bör varje år ske i kommunfullmäktige. En avstämning utifrån budgeten bör också göras för att man ska få ett så fullödigt underlag som möjligt till nästkommande års budget.

Delaktighet, grunden för demokrati

Delaktigheten på alla nivåer måste få stå i centrum. Om man inte från politiskt och/eller myndigheters håll är villig att släppa ifrån sig makt till medborgarna, inte minst de unga, kan man inte heller räkna med någon uppbackning eller lojalitet kring de beslut som fattas. Delaktigheten är och förblir därför den viktigaste frågan för en fungerande demokrati.

På samma sätt som man nu öppnar för äldre, pensionärerna, att mer direkt få möjlighet till inflytande i kommunerna, tycker vi det vore lämpligt att diskutera motsvarande inflytande även för ungdomarna. Det måste då handla om ett reellt inflytande och inte bara om samråd. Vi har tidigare beskrivit detta i kapitlen 5 och 6.

Exempel på ett reellt inflytande kan vara att kommunerna på varje skolenhet på grundskolan och gymnasiet inrättar skolenhetsstyrelser med beslutanderätt. Hälften av ledamöterna i dessa skolenhetsstyrelser bör vara ungdomar och hälften personal på skolorna. Ledamöterna utses i direkta och hemliga val. Ett annat exempel är vårt förslag nedan till gårdsstyrelse på fritidsgårdarna.

Det pågår för närvarande en diskussion om målstyrning både centralt och ute i den kommunala verksamheten. Bl a kommunallagskommittén, stat- och kommunberedningens brukarinflytandegrupp och utredningen om lokal kooperation har behandlat frågan.

Vi tror att tiden nu är mogen för att i kommunallagen föra in brukarnas möjlighet till reellt inflytande.

Fritidsgårdsverksamheten

Som vi tidigare beskrivit i kapitel 5 är fritidsgårdens funktion som samlingsplats viktig i dagens samhälle, där antalet naturliga samlingsplatser minskar. Gårdarna konkurrerar inte med föreningslivet utan med gator, torg och spelhallar. Det är i stor utsträckning föreningslös ungdom som besöker fritidsgårdarna.

Vi vet också att även på fritidsgårdarna är tjejerna en eftersatt grupp. Verksamheter och arbetsformer är idag mer anpassade efter killarnas behov och intressen. En utveckling är dock på gång. Bl a satsar Riksförbundet Sveriges Fritids- och Hemgårdar (RSFH)/Fritidsforum på en försöksverksamhet med tjejgrupper ute på gårdarna.

Samtidigt som fritidsgården måste vara en frizon, där ungdomarna kan känna att de inte ständigt övervakas av vuxna, måste man också åstadkomma aktiviteter som på ett naturligt sätt är generationsövergripande. Detta för att inte ytterligare vidga den konstgjorda klyftan mellan ungdomar och vuxna. I dagens samhälle finns det inte många aktiviteter där ungdomar och vuxna gör saker tillsammans. Genom bidragskonstruktionen, speciellt på kommunal nivå, ges inte heller det traditionella föreningslivet några större möjligheter att bedriva generationsövergripande verksamhet.

På flera fritidsgårdar runt om i landet har man med goda resultat satsat på brukarinflytande och reell gårdsdemokrati. Dvs en demokrati där brukarna, oftast ungdomar, får ett reellt och totalt inflytande över verksamheten med eget budgetansvar osv. Självklart måste även brukarstyrd-, föreningsdriven- eller kooperativ verksamhet arbeta inom de övergripande politiska mål som kommunfullmäktige satt upp.

Idag har politikerna i kommunerna möjlighet att delegera beslut och verkställighet i begränsad omfattning till enskild tjänsteman i kommunen. Sådan delegation kan förenas med samråd med brukarna. Det innebär t ex att rektorn på en skola eller föreståndaren på en fritidsgård kan få möjlighet att själv, ibland efter samråd med berörda på skolan respektive fritidsgården, besluta inom vissa ramar.

Att däremot delegera till en grupp av människor i ett bostadsområde, på en fritidsgård eller skola, som är en förutsättning för våra förslag om gårds- och skolenhetsstyrelser, är dock inte möjligt idag.

Förutom delegering av besluten till tjänstemännen finns det självklart flera rent praktiska verkställighetsfrågor som går att överföra till exempelvis en enskild förening. Att t ex sköta en anläggning, genomföra ett projekt eller driva en fritidsgård. Möjligheterna är dock

begränsade för vad som går att delegera enligt kommunallagen.

Regeringen bör därför utarbeta förslag till lagändring för att utvidga möjligheten att delegera beslutanderätten till en grupp av människor.

Många av de bestämmelser som berör den kommunala demokratin och inflytandefrågorna för olika grupper av människor måste, om en bestående ändring ska komma till stånd, förändras i lagen. Inte minst ur ett ungdomsperspektiv är detta viktigt.

Vi beskriver detta ytterligare i kapitel 5. Som princip kan man säga att vi ser tre olika möjligheter för ett ökat brukarinflytande på fritidsgården:

- Delegera till tjänsteman, fritidsgårdsföreståndaren.
- Överföra verkställighetsfrågor till en förening eller ett kooperativ.
- Delegera beslutanderätten till en grupp av människor, brukare, på gården.

Att låta ungdomar vara med och bestämma färgen på väggarna på en fritidsgård är kanske ett första steg på "delaktighetsstegen". Ett betydligt större steg är att låta ungdomar ta det fulla ansvaret för att deras fritidsgård målas om, dvs bestämma färgerna, skaffa pengar till färg, ansvara för ekonomin, göra jobbet själva osv. Ungdomar som får ansvar tar ansvar. Ungdomar som får uppgifter, får också ett större självförtroende, lär sig nya saker och utvecklas till ansvarsfulla samhällsmedborgare.[12]

En beslutande församling, gårdsstyrelse, med representanter av brukare och anställda är något som kommittén vill förorda. Detta bör genomföras på liknande sätt och efter samma principer som vi föreslagit i kapitel 6 om den s k skolenhetsstyrelsen.

Vi tror att det är viktigt för kommunerna att vara flexibla och försöka hitta nya delaktighetsformer när det gäller möjligheten för föreningar eller andra brukare att ta över ett totalt ansvar för olika verksamheter i kommunerna.

En decentralisering av skolan, som vi föreslår i kapitel 6, kan t ex öppna för en friare användning och ett bättre utnyttjande av skolans lokaler. Skolan måste helt enkelt öppna sig mot närsamhället

Delaktighetsprocessen måste börja så lokalt som möjligt, ofta i det egna området. Utan en lokal demokratisk struktur har varken ungdomar eller vuxna några möjligheter att engagera sig eller påverka sin lokala miljö. En fritidsgård som fungerar som en naturlig mötesplats i området kan vara en bra bas att bygga en sådan lokal demokratisk struktur på.

---

12 Henriksson B m fl. Bland Aros djäknar, Västerås som ungdomsstad, 1990

Sned fördelning av resurserna

Vi menar att kommunerna, i de flesta fall, radikalt måste förbättra och se över det totala stödet till föreningslivet samt fördela det mer rättvist. Det ska inte ha någon betydelse om en ung människa är kvinna eller man, spelar ishockey eller är med i scouterna, en ridklubb eller en frimärksförening. Kommunerna måste se mer till själva aktiviteten än till traditionen och en föråldrad bidragshantering. I detta sammanhang bör kommunerna pröva frågan om könskvotering beträffande resurserna till föreningslivet. Detta innebär att inga av de nuvarande kommunala verksamheterna eller systemen för ungdom självklart ska finnas kvar.

Lokala utvecklingsfonder

Vi tror också att kommunerna bör avsätta resurser för utvecklingsverksamhet i en speciell fond. Denna fond ska användas för att ge möjlighet till utveckling av den lokala ungdomsverksamheten. Det kan vara att göra speciella satsningar lokalt för att stärka exempelvis tonårs- och/eller tjejverksamhet, det kan vara att stödja ideer och förslag till utveckling av det lokala föreningslivet eller till nyetablering av ungdomsverksamhet i nya områden.

Resurserna bör också gå till att stödja nya barn- och ungdomsrörelser och grupper för att ge dem rimliga möjligheter att etablera sig. Den lokala utvecklingsfonden får dock inte användas till reguljärt stöd till föreningslivet. För detta ändamål ska det finnas andra medel i kommunerna.

Ungdomsinformation

Ur ett delaktighetsperspektiv är det viktigt att ungdomar får tillgång till information på ett lättillgängligt och obyråkratiskt sätt. Det kan gälla ungdomars medborgerliga rättigheter och skyldigheter, kommunal service, sex- och samlevnadsfrågor, konsumentfrågor och nöjen m m.

I vårt betänkande om internationellt ungdomsutbyte konstaterade vi att en utökning och förbättring av informationen till ungdomar är av stor vikt. Vi menade att informationen, beroende på resurser, kan vara olika väl utbyggd. Det kan vara i form av en pärm på biblioteket, arbetsförmedlingen, fritidsgården eller annat ställe dit ungdomar ofta går. Det bästa är om man kan ge både muntlig, skriftlig och databaserad information om frågor som rör ungdomar på samma ställe.

Det bör också, liksom i Finland och Danmark, finnas möjlighet att via abonnemang kunna koppla upp sig mot en central databas. Ett sådant abonnemang bör kunna tecknas vare sig det gäller en lokal ungdomsorganisation, bibliotek eller fritidsgård.

Vi menar dock att kommunerna måste ta på sig rollen av samordnare för att ungdomsinformationen ska bli så fullständig som möjligt och finnas samlad på ett ställe.

Förslag till förnyelse i kommunerna

Mot bakgrund av våra bedömningar föreslår vi följande:

Vi kräver att regeringen föreslår ändring i kommunallagen som ger möjlighet att delegera beslutanderätt till brukare.

Vi uppmanar kommunerna att ha en positiv inställning till att lämna över verksamhet till olika brukargrupper.

Vi uppmanar också kommunerna att starta försöksverksamhet för att pröva olika gruppers möjlighet till ökat inflytandet i kommunerna.

Vi föreslår att regeringen ser till att möjligheten för kommunerna att införa en ny nämndorganisation införs i kommunallagen.

I de fall kommunerna finner det lämpligt bör kommundelsnämnder, mindre kommuner eller ännu mindre kommunala enheter inrättas för att öka den lokala delaktigheten.

Vi uppmanar vidare kommunerna att så långt som möjligt införa självstyre på de kommunala fritidsgårdarna. Vi förordar gårdsstyrelser med representanter för brukare och anställda.

Vi vet att de kommunala fritidsgårdarna idag gynnar pojkar. Därför är det viktigt att flickors behov och intressen tillgodoses. Det kan innebära att lokalerna utnyttjas på ett annat sätt än idag och att verksamheten delvis får en annan inriktning. Fritidsgårdarna bör även utvärdera sin verksamhet ur köns- och klassperspektiv.

Vi uppmanar också kommunerna att göra en grundlig inventering av de resurser - ekonomiska, personella, ideella - som på olika sätt berör ungdom för att se om de kan användas på ett annat sätt i syfte att stärka det lokala inflytandet för ungdom. Därvid bör man särskilt beakta att resurserna fördelas på ett rättvist sätt både vad gäller kön och inriktning av verksamheten.

Vi uppmanar kommunerna att årligen göra en redovisning i den kommunala budgeten av hur man tänker använda de kommunala resurserna - ekonomiska, personella, ideella - som på olika sätt berör ungdom.

På samma sätt bör kommunerna årligen göra en utvärdering vid årets slut, ur köns- och klassperspektiv, av hur den kommunala budgeten använts för att stimulera ungdomar och öka deras möjlighet till inflytande.

Vi uppmanar vidare kommunerna att fördela medel till lokala utvecklingsfonder för barn- och ungdomsverksamhet. Resurserna bör fördelas så att hälften av pengarna kommer flickor tillgodo. En årlig kommunal utvärdering av fonden bör göras för kommuninvånarna ur klass- och könsperspektiv.

Vi uppmanar också kommunerna att se till att man har en jämnare köns- och åldersfördelning. Målet bör vara att det i varje styrelse/samråd eller annat organ som kommunen tillsätter ska ingå minst två personer under 25 år och att könsfördelningen ska vara jämn.

Vi uppmanar kommunerna att, liksom i Finland och Danmark, pröva olika lokala lösningar för att samordna och nå samtliga ungdomar med viktig ungdomsinformation.

9.3.2 Förnyelse på det centrala planet

Avbyråkratisera, rationalisera, effektivisera

Vi konstaterar att de utredningar som tidigare gjorts om organisationen av barn- och ungdomsfrågor på central nivå inte alltid har lett till ökad samordning och rationalisering. För många, framför allt på det lokala planet och i kommunerna, upplevs de omorganisationer som gjorts ha lett till ökad byråkrati och oklar ansvarsfördelning.

Ungdomsorganisationerna pekar ofta också på den ökade tid som det tar att skriva alla ansökningar till olika bidragsorgan på kommunal och statlig nivå. Idag tvingas man tyvärr till detta bl a på grund av att de generella bidragen urholkats och skapat problem i föreningslivets ekonomi. Men man menar också att det beror på bristen av samordning bland de statliga organ som fördelar bidrag till föreningslivet.

Idag behandlas ungdomsfrågor på flera departement och av flera olika myndigheter. Exempelvis civil-, social-, utbildnings-, bostads-, utrikes- och arbetsmarknadsdepartementen, barn- och ungdomsdelegationen och myndigheter som statens ungdomsråd, socialstyrelsen, brottsförebyggande rådet, barnmiljörådet, statens invandrarverk, skolöverstyrelsen, konsumentverket.

Kommittén har inte sett som sin uppgift att lägga fram detaljerade förslag på centrala organ som handlägger frågor och bidrag om barn och ungdom. Vi har valt att inte föreslå ett nytt bidragssystem, utan istället peka på vägledande principer för en samordning av medel som

ökar föreningarnas självständighet och medger en friare användning. Detta bör vara vägledande vid eventuell framtida översyn av bidragssystemet.

Dessutom kommer en översyn att göras av statens ungdomsråd och andra organ som finns på central nivå för att sköta ungdomsfrågor. Syftet med denna översyn är att få en effektiv hantering av ungdomsfrågorna samt att få fram väl underbyggda beslutsunderlag för centrala politiska ungdomsinsatser. Översynen ska också leda till förslag om hur en bättre samordning, utvärdering och uppföljning av insatserna på ungdomsområdet kan ske. Därför vill vi endast skicka med en modell med principiella tankegångar, som sen kan vidareutvecklas.

Som en konsekvens av ökad målstyrning och decentralisering krävs en ny central ordning för ungdomsfrågorna för att göra statens inriktning tydligare och förenkla för ungdomsorganisationer och lokala grupper i deras kontakter med staten.

Målet bör vara en mindre central byråkrati för att frigöra resurser till lokala verksamheter.

En modell för att utveckla arbetet med ungdomsfrågorna kan vara att ett mindre barn- och ungdomsverk ersätter de nuvarande centrala organen för barn- och ungdomsfrågor. Verket bör initiera målinriktade och strukturella åtgärder inom barn- och ungdomsområdet. Vidare bör myndigheten handlägga frågor om forskning, utvecklingsverksamhet, statistik, bidragsfrågor samt snabba utredningar inom barn- och ungdomsområdet.

Barn- och ungdomsverket bör arbeta efter av riksdagen uppställda mål. Målstyrning förutsätter också utvärdering, som vi bl a konstaterat utifrån de olika försöks- och utvecklingsprojekt som genomförts under 80-talet. Utvecklingen av utvärderingsmetoder måste därför prioriteras.

Detta innebär självfallet inte att andra verk och myndigheter ska sluta att bedöma sina ansvarsområden också utifrån ett ungdomsperspektiv.

Samordna resurserna

Idag är det alltför många instanser som handlägger olika potter av mer eller mindre specialdestinerade bidrag till organisationslivet.

Vi menar att den översyn av statens stöd till föreningslivet som regeringen gett statskontoret i uppdrag att göra, bör ta hänsyn till ungdomskommitténs synpunkter.

Ett sätt att höja de generella bidragen till barn- och ungdomsorganisationerna borde kunna vara att finkamma och samla ihop de olika medel som idag finns i en påse för att sedan fördela dem till organisationerna enligt vissa riktlinjer.

Detta skulle också höja statusen och tilltron till att organisationerna själva kan bedöma och fördela medel inom sin organisation till de områden som också ur statlig och kommunal synvinkel har störst behov.

En modell för att ytterligare finansiera utvecklingsverksamhet kan vara att kanalisera medel från delvis externa källor.

Riksdagen beslutade 1990 att en översyn av allmänna arvsfondens ändamålsbestämmelser ska göras. Regeringen ska under våren återkomma till riksdagen med förslag till direktiv.

Vi finner det därför lämpligt att föreslå att de medel från allmänna arvsfonden som idag inte går till omsorg för handikappade barn och ungdomar och vissa speciella ungdomssatsningar, bör kunna överföras till den samlade pott av pengar som vi nämner ovan.

Medel i storleksordningen 50 miljoner kronor, i 1990 års penningvärde, bör årligen kunna tillföras utvecklingsverksamhet bland barn och ungdomar från allmänna arvsfonden. Detta utgör endast en del av de disponibla medel som årligen finns för utdelning till föreningslivet från allmänna arvsfonden.

Vidare kan vi konstatera att lotterilagstiftningen idag inte ger tillräckliga möjligheter för folkrörelserna att utveckla och förnya lotterier och spel. Regeringen har dock aviserat att man tänker tillsätta en utredning med uppdrag att se över denna lagstiftning.

I det sammanhanget vill vi föreslå att resurser också bör kunna överföras från AB Penninglotteriet till folkrörelserna. Medel motsvarande 7 procent av penninglotteriets årliga nettovinst bör kunna användas till att utveckla barn- och ungdomsverksamheten. Detta innebär att ca 70 miljoner kronor, i 1990 års penningvärde, skulle kunna frigöras.

Motivet för detta är att staten under de senaste åren ökat sin andel av den totala lotteri- och spelverksamheten till stor del på bekostnad av folkrörelselotterier, bingon etc. En del av den vinst staten på detta sätt får in borde kunna återföras till föreningslivet för barn- och ungdomsverksamhet.

På motsvarande sätt bör medel kunna frigöras från AB Tipstjänsts nettovinster och då främst tillfalla utveckling av barn- och ungdomsverksamhet inom idrotten.

Vidare tycker vi att en del av de pengar som satsas på reklam bör slussas tillbaka till barn och ungdomar genom satsningar på lokal kultur.

Flera av de nya reklamformer som vuxit upp sedan reklamskattelagen antogs 1972 vänder sig till ungdomar. De utgör en stor del i den kommersiella ungdomskulturen. Lokala alternativ och motkulturer har svårt att hävda sig i mediabruset.

Dessa nya reklamformer omfattas inte idag av reklamskattelagen. Det gäller t ex reklam i radio och tv. Enligt ett utslag i kammarrätten jämställs även videoreklam med tv- och radioreklam. Det innebär förmodligen också att datareklam undantas från lagstiftningen. Vi menar att de nya reklamformerna även av konkurrens- och rättviseskäl bör beskattas.

Eftersom vi vet att dessa media i stor utsträckning vänder sig till ungdom är ett återförande av medel från skatteintäkterna till ideell barn- och ungdomsverksamhet och satsning på lokal kultur motiverad.

Enligt våra beräkningar bör medel i storleksordningen 150 miljoner kronor av reklamskatten, i 1990 års penningvärde, årligen kunna gå tillbaka till barn och ungdomar.

Om man på detta sätt kan frigöra "nya" resurser i en storleksordning av totalt ca 270 miljoner kronor, borde man också kunna tillföra Forskningsrådsnämnden årliga medel för forskning om barns och ungdomars livsvillkor. I 1990 års penningvärde borde ca 30 miljoner kronor årligen kunna fördelas för detta ändamål.

Förslag till förnyelse på det centrala planet

Mot bakgrund av våra bedömningar föreslår vi följande:

Vi föreslår att den översyn regeringen aviserat av statens ungdomsråd och andra organs verksamhet på central nivå beaktar och vidareutvecklar Ungdomskommitténs synpunkter på den centrala organisationen av ungdomsfrågorna.

Vi föreslår att regeringen ger Statskontoret i uppdrag att i samband med den pågående kartläggningen av stödet till föreningslivet också göra en översyn och samordning av samtliga centrala verksamheter och bidragsorgan som förmedlar medel till barn- och ungdomsverksamhet. Utredningen bör därvid beakta Ungdomskommitténs synpunkter för att samla och frigöra mer resurser för barn och ungdomar och deras organisationer med målsättning att främst stärka den lokala ungdomsverksamheten. Nya rörelsers möjlighet till ekonomiskt stöd bör här särskilt beaktas.

Vi föreslår också att regeringen i de direktiv för en översyn av allmänna arvsfondens ändamålsbestämmelser som riksdagen begärt tar med de synpunkter som Ungdomskommittén anför när det gäller att tillföra medel för utveckling av ungdomsverksamhet, främst på det lokala planet.

Vi föreslår att regeringen i den aviserade utredningen av lotterilagstiftningen också ser över möjligheten att från AB Penninglotteriet och AB Tipstjänst tillföra folkrörelserna medel för utveckling av barn- och ungdomsverksamhet.

Vi föreslår vidare en översyn av reklamskattelagen. Syftet bör vara att den reklam som idag inte omfattas av lagen ska göra det och att även de nya former och media som utvecklas i framtiden ska beskattas. Möjligen blir det nödvändigt med en förändring av organisationen för hur skatten beräknas och tas in.

Vi föreslår att regeringen i samband med översynen av statens ungdomsråd med flera centrala organ, också undersöker möjligheten till en central samordning av ungdomsinformationen genom upprättandet av en central databaserad informationscentral.

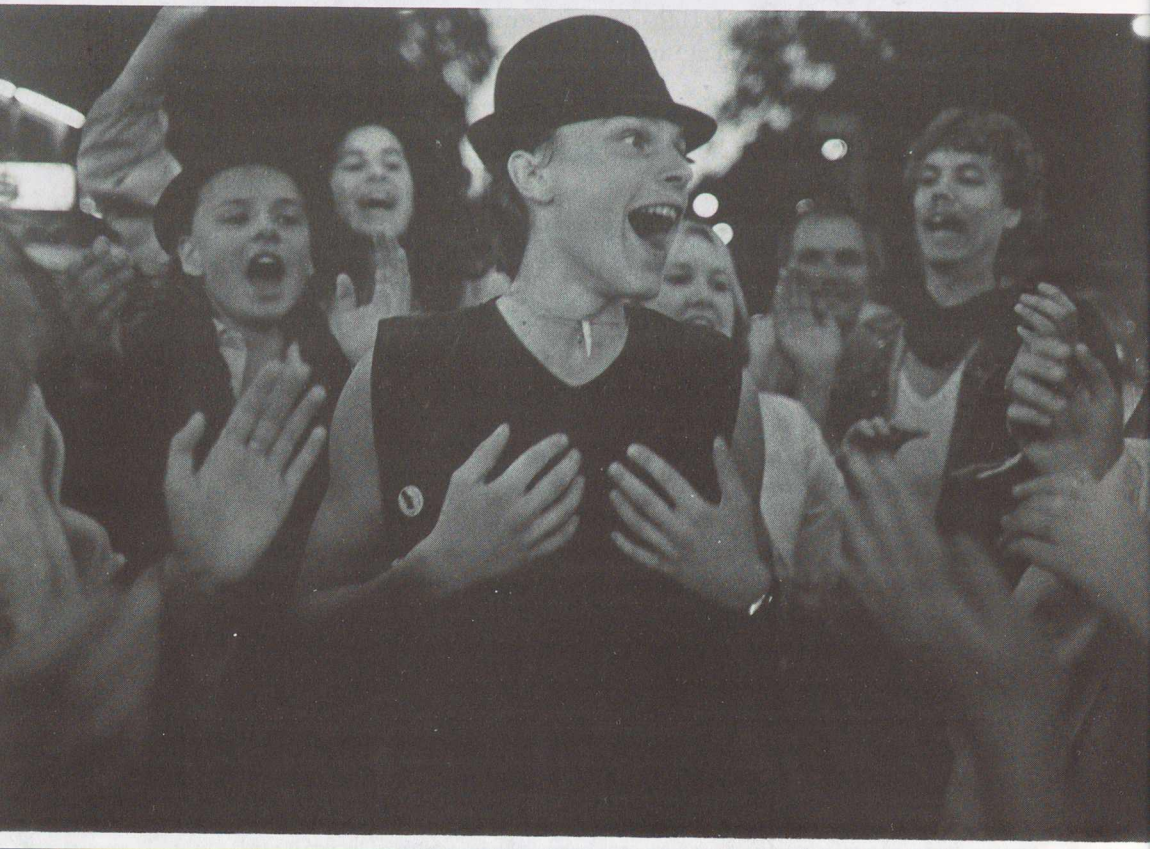

10.

UNGDOM OCH MAKT

Sammanfattning, bedömningar och förslag

10.1 Den materiella och sociala grunden för delaktighet och inflytande

Sett i ett internationellt perspektiv har svenska ungdomar det bra. De har mer pengar att röra sig med än vad de flesta andra ungdomar har. De har tillgång till stimulerande fritidsaktiviteter, får gå i skola, har arbete och får delta i det politiska livet. Att ställa svenska ungdomars verklighet mot den verklighet som deras systrar och bröder i den tredje världen möter ger en i det närmaste absurd kontrast.

Att svenska ungdomar har det bra i jämförelse med ungdomar i tredje världen betraktar vi i det närmaste som en självklarhet. Som framgått av våra analyser blir bilden inte lika självklar om vi begränsar jämförelsen till gruppen av industriländer. Även i detta perspektiv verkar dock svenska ungdomar rent allmänt sett ha det bra. Grundläggande materiella behov är i de flesta fall mer än väl uppfyllda. Trots detta finns det mycket som upplevs som otillfredsställande inom landet.

En första slutsats som kan dras är att ungdomarna aldrig har haft bättre materiella och sociala förutsättningar för att kunna delta och utöva makt.

Ungdomskommitténs studier visar dock att de materiella och sociala resurserna är långt ifrån jämlikt fördelade bland alla svenska ungdomar. Fortfarande spelar familjebakgrund en stor roll för möjligheten att göra sig hörd. Ungdomar från arbetarhem får kortare utbildning, sämre jobb och är, med undantag för fackligt engagemang, mindre aktiva i det politiska livet.

De statistiska analyserna visar också mycket tydligt att unga kvinnor fortfarande missgynnas på många områden. Kommunernas anslag till fritidsaktiviteter går i mycket hög grad till pojkarnas idrott.

På arbetsmarknaden får kvinnorna nöja sig med vikariat och lägre lön trots samma arbetsuppgifter och utbildning. På flera områden finns det tecken på att klyftorna t o m ökar.

Fortfarande har också männen en klar dominans i de beslutande politiska organen även om kvinnorna här är på stark frammarsch. Men utanför männens traditionella domäner ser förhållandena ofta annorlunda ut. Kvinnor är mer aktiva än män vad gäller de former av politiskt handlande som är inriktade på opinionsbildning och mer handlingsinriktade protester. Bilden av kvinnorna som generellt passiva och underlägsna stämmer inte.

Enligt Ungdomskommitténs uppfattning har alla idag dock inte en likvärdig start i livet, utan denna är beroende av kön och social bakgrund.

Omfattande undersökningar av ungdomars attityder och värderingar visar att de som var unga på 1960-talet, dvs dagens makthavare, har värderingar som är mycket olika de som idag gäller bland ungdomar. Nyckelord som stabilitet, kollektiv planerbarhet och ett centralstyrt svenskt samhälle ersätts med samverkan i nya former, krav på omväxling, individuell handlingsfrihet, multikulturell uppfattning, familjen i centrum och globala perpektiv.

Ungdomskommittén vill peka på konsekvenserna av dessa grundläggande värderingsförändringar i samhället. Mycket tyder på att värderingsförändringarna är särskilt kraftiga inom en liten, men växande grupp av ungdomar, en grupp vi här kallat den nya eliten. Den nya eliten har goda materiella och sociala förutsättningar att utforma sin egen livsstil. Detta har sedan länge klassificerats och debatterats som överklassfrågor.

Vi vill emellertid framhålla en annan dimension av klassamhället. De materiella och sociala grundförutsättningarna är en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning. När de materiella behoven är tillfredsställda blir andra frågor allt viktigare. Det handlar mer och mer om immateriella företeelser, som t ex att må bra, att vara en del av något meningsfullt, att kunna förverkliga egna drömmar och att kunna påverka sitt eget liv, att kunna utöva inflytande på livets alla områden. Enligt vår uppfattning finns tendenser till ökad polarisering bland dagens ungdomar, vilket tar sig uttryck i att en - måhända växande - grupp av ungdomar blir alltmer inaktiv i alla former av samhällsliv.

10.1.1 Arenorna förändras

I betänkandet beskrivs unga människors möjligheter att få delta och utöva inflytande på olika områden, på olika arenor av samhällslivet. Fritiden, skolan och arbetet samt det politiska livet har varit föremål för kartläggning och analys. Genomgången ger en bild av ett samhälle i snabb förändring.

Fritiden

I takt med att den materiella grunden stärkts har ungdomar fått större resurser än någonsin tidigare. De har mer pengar att handla för. De får tillgång till musik, video och litteratur. I Sverige köptes år 1987 LP-skivor och kassettband för 1,3 miljarder kronor, i huvudsak av ungdomar. Tv-tittande spelar en viktig roll i många unga människors vardag.

Det blir allt vanligare att ungdomar kan resa ut i världen. Varje år tillbringar mer än 55 000 ungdomar en månad eller mer på resa i Europa med Inter Railkort. Den nya eliten har rika möjligheter att utveckla olika fritidsaktiviteter, medan andra tillåter sig passiviseras.

En mycket stor del av ungdomarna är med i någon förening. Trots att man under flera år från olika håll påpekat brister när det gäller ungdomars inflytande i organisationslivet kan vi konstatera att mycket återstår att göra.

Ungdomskommittén föreslår därför insatser för att stärka ungdomars delaktighet och inflytande på fritiden.

Skolan

Under senare år har en genomgripande decentraliseringsvåg sköljt över alla samhällsområden. Denna har också påverkat skolan, där staten har tagit ännu ett steg och lagt ut det fulla ansvaret på kommunerna.

Samtidigt som skoltiden ökar har också utbudet av olika utbildningslinjer ökat. Ett exempel är ADB och dataelektronik, som för 20 år sedan knappast fanns på schemat, men idag påverkar de flesta utbildningar. Datorer blir nödvändiga instrument inom nästan alla discipliner. Det blir allt vanligare att arbetslivet varvas med utbildning. Dagens ungdomar kommer att flera gånger under livet återvända till skolan. Vidare får allt fler ungdomar möjligheter att studera utomlands, bl a som en följd av nya avtal med EG.

Vi har konstaterat att klass- och könsskillnaderna fortfarande är stora i skolan. Ungdomar från tjänstemannahem får längre utbildning än arbetarbarn. Skolans arbetsformer och språk avspeglar den manliga medelklassens värderingar och erfarenheter.

Det är mot denna bakgrund oroande att flera undersökningar tyder på att ungdomar inte upplever att de har ett reellt inflytande i skolan och att många ungdomar inte ser skolan som en möjlighet att få del av ny kunskap.

Ungdomskommittén föreslår därför insatser som ska stärka ungdomars aktivitet och inflytande i skolan.

Arbetet

Arbetet och arbetsplatserna har förändrats. Kraven på kunskap ökar. Det är inte bara tekniken, dataelektronikens frammarsch, som omdanat arbetsplatserna, utan i ännu högre grad den kraftiga internationaliseringen. De flesta svenska arbetsplatser i det privata näringslivet påverkas i mycket hög grad av förhållandena utanför Sveriges gränser. Det som tidigare var svenskt är nu internationellt. För allt fler blir engelska det språk som talas på arbetsplatsen.

De stora företagen, som svarar för huvuddelen av den svenska industrisysselsättningen och exportintäkterna, blir globala men samtidigt, paradoxalt nog, också mer lokalt orienterade. Denna utveckling beror på att kunderna på de flesta marknader kräver att produkter och tjänster anpassas till just deras attityder och behov. Den internationella världsomspännande verksamheten måste därför kombineras med en förmåga att förstå och utveckla produkter och tjänster som är direkt anpassade till de lokala marknadernas krav.

Utmaningen för storföretagen blir således att fungera internationellt/globalt och att samtidigt förstå förhållandena på sina närmarknader. Denna utveckling ges ibland benämningen "glokalisering", dvs en utveckling i både global och lokal riktning.

Ungdomarnas syn på arbetet förändras bl a som en följd av att den materiella standarden höjs och att attityderna förändras. Det är få svenska ungdomar som bara betraktar arbetet som en förutsättning för att överleva, dvs har en instrumentell inställning till arbetet. Ungdomarna ser istället arbetet som en plats där man kan utvecklas och ha en givande samvaro med arbetskamrater.

Ibland betraktas arbetet också som ett medel för att förverkliga andra planer. Man jobbar ibland intensivt under kortare perioder för att sedan kunna göra längre resor. Livet delas in i projekt där arbetet endast är ett av flera viktiga projekt. Detta innebär bl a att en ökande skara ungdomar numera inte planerar att stanna länge på ett jobb. Man ser ett arbete som en förberedelse för något annat. Att lämna ett arbete, som man inte trivs med, är inget stort steg för dagens ungdom.

Dessa förändringar ställer helt nya krav på arbetsplatserna. Arbetsgivarna måste på ett helt annat sätt än tidigare sträva efter att skapa arbetsmiljöer som motsvarar ungdomars behov av mening, fri-

het, omväxling och gemenskap. I detta nya perspektiv får den traditionella fackföreningen en annan roll. Ungdomarnas relation till arbetet innehåller i högre grad än tidigare andra aspekter än lön och fysisk arbetsmiljö, som traditionellt varit fackets stora frågor.

Men vi har också konstaterat att ungdomar, och särskilt lågutbildade ungdomar, är mer drabbade än andra vid lågkonjunkturer med ökande arbetslöshet.

Ungdomskommittén har tagit fasta på dessa förändringar och föreslår vissa insatser som ska stärka ungdomars inflytande i arbetet och förbättra förhållandena på arbetsplatser.

Politiken

Politiken förändras parallellt med förändringen inom näringsliv och samhället i stort. Det ena påverkar det andra. Den glokalisering som präglar näringslivet har sin motsvarighet i det politiska livet. Det sker för närvarande en tydlig förskjutning i två riktningar, internationalisering och decentralisering. Det är uppenbart att den lokala nivån, kommunerna, får ett allt större inflytande över t ex skolan.

Studier av ungdomars situation visar att de stora politiska och ideologiska frågorna ofta har ersatts av de mer vardagsnära frågorna. Nu gäller det konkreta frågor om fritiden, skolan och arbetet och endast i mindre utsträckning de stora ideologiska systemen.

Den nya generationen upplever att deras frågor inte alltid fångas upp i de traditionella partierna eller i de fackliga organisationerna. Nya rörelser, som t ex Greenpeace, Amnesty, religiösa samfund och andra mer eller mindre formella sammanslutningar och nätverk har fått en ökad betydelse.

Ungdomars politiska intresse har inte minskat men flyttats över till andra områden.

Det sker också en förändring i andra dimensioner. Makten blir allt mindre synlig. Maktens första ansikte står inte längre i förgrunden. Det är inte längre riksdagen, regeringen, kommunstyrelsen, fackmötet eller elevrådet som avgör frågorna. Slaget om inflytande över samhällsutvecklingen utkämpas på andra slagfält. Det hela avgörs redan vid valet av frågor, när den politiska "dagordningen" fastställs.

De verkliga makthavarna döljer sig bakom makten andra ansikte. Här spelar enskilda starka personer i etablerade partier, massmedia, parternas organisationer, storföretag och andra opinionsbildare en stor roll. I maktutredningen ägnas stort utrymme åt att beskriva opinionsbildningen och makten. Man konstaterar också att kontrollen över "dagordningen" undan för undan blir allt viktigare. De studier som gjorts inom ramen för vårt arbete pekar i samma riktning.

Det finns emellertid en bakomliggande dimension av delaktighet och inflytande. Det är den svåranalyserade frågan om vilka processer som formar medvetandet, maktens tredje ansikte, som har den helt avgörande betydelsen. Här kan ett mycket komplext mönster skönjas. I ungdomars vardag, där medvetandet formas, spelar fritiden en viktig roll. Genom internationella media som exempelvis MTV, CNN och BBC får ungdomar kontakt med en större omvärld. Alla påverkas av Maradona och Madonna , "direct live on CNN".

Men viktigast är de egna upplevelserna från studier och resor i de länder och kulturer som skildras i media. USA och Australien ligger inte långt bort. Samtidigt har ny teknologi, i första hand datorerna, förändrat världen. I de företag som unga arbetar har man inte sällan direktkontakt, on-line, med kollegor på andra ställen i världen.

Persondatorerna har också givit de unga ett helt nytt medium där lek och allvar blandas. Datorspel och matematikläxan görs i ett sammanhang. För en stor grupp av dagens unga är ord som megabyte, floppydisk och internminne delar av vardagsspråket. Nya glokaliserade politiska strukturer, avancerad ny teknik, globala media och globalt beroende ekonomiska system bildar basen för de processer som formar de ungas medvetande.

Det är mot denna bakgrund rimligt att anta att de ungas maktutövande tar sig nya uttryck.

Ungdomskommittén föreslår därför insatser som bl a främjar nya rörelser. Kommittén pekar också på vad som kan göras inom ramen för de nuvarande politiska organen för att bättre ta vara på ungdomars engagemang och kunnande.

10.1.2 Sambanden mellan maktens olika arenor

I betänkandet har olika delområden behandlats var för sig. En central och självklar iakttagelse är att alla områden i högsta grad är inbördes beroende. En bra fritid och skola leder ofta till ett meningsfullt arbete och ett aktivt engagemang i politiken och på andra arenor där inflytande kan utövas. Varje område förstärker andra och skapar goda cirklar. På samma sätt kan negativa cirklar skapas för ungdomar som förvägrats biljett till en eller flera av maktens arenor.

Det har skett en förskjutning mellan de olika områdena. Den traditionella fritiden har för många ungdomar ersatts med deltidsarbete. Många unga arbetar vid sidan av skolan. Den rena fritiden har också för många ungdomar ersatts med deltagande i olika typer av organiserade aktiviteter. Det traditionella idrottsutövandet, som fortfarande attraherar två tredjedelar av alla ungdomar, har kompletterats med andra fritidsintressen. Traditionellt politiskt och fackligt engagemang har i hög grad ersatts med ett annat slags politiskt arbete. Det har

blivit betydligt vanligare att ungdomar opponerar sig, skriver inlagor och tar saker i egna händer.

På de vardagliga arenorna har ungdomar aldrig varit mera aktiva än idag. Som tidigare påpekats gäller detta dock långt ifrån alla. Många och en till synes växande skara blir mer passiva.

I Ungdomskommitténs studier återkommer frågan om ungdomars deltagande i det traditionella politiska livet. Det finns många rimliga tolkningar till varför aktiviteten inte höjs samtidigt som kunnandet och resurserna finns. En tolkning är att unga människor inte anser att de traditionella politiska besluten har någon större betydelse för deras egen framtid. Man väljer andra vägar för att utöva sitt inflytande. En annan tolkning är att ungdomar är nöjda med besluten. Politiken fungerar utan deras deltagande. En tredje tolkning är att de känner främlingskap inför politiken och har "givit upp".

Den internationella utblicken har visat att ungdomar i Centraleuropa är mer engagerade i frågor som rör arbetslösheten. Detta syns särskilt tydligt i de länder där ungdomar också drabbas av arbetslöshet. I ett läge med full sysselsättning blir ungdomsarbetslöshet mindre intressant, men verkligheten kan snabbt förändras. När Sverige nu drabbas av höjd ungdomsarbetslöshet kan det antagligen åter bli mer intressant att påverka de övergripande politiska besluten. Man kan tala om en politisk reservarmé av ungdomar som aktiveras när frågor som berör deras tillvaro kommer upp på de politiska dagordningarna. Den potentiella makten spelar antagligen en stor roll. Ungdomar väljer att avstå när de upplever att saker och ting fungerar eller att det inte finns frågor på den arenan som är värda att engagera sig i.

En utgångspunkt för samtliga förslag i detta betänkande är att det måste finnas en överensstämmelse mellan synen på ungdomars deltagande och inflytande på de olika områdena. Det är t ex svårt att tänka sig att en hierarkisk och stelbent skola i någon egentlig mening ska kunna kombineras med ett aktivt och konstruktivt politiskt liv. På samma sätt ger en styrd fritid och ett toppstyrt arbetsliv en dålig grund för ett aktivt inflytande på andra områden. En utgångspunkt i ett öppet demokratiskt samhälle måste därför vara att fritiden, skolan, arbetet och politiken ska ge en grund för individens och gruppens delaktighet och inflytande i formandet av det egna livet och den gemensamma framtiden.

Samtidigt som de olika arenorna påverkar varandra och har olika stor vikt under olika skeden, t ex ett svagt politiskt deltagande "då allt fungerar", sker grundläggande förändringar i sambandet mellan arenorna. Det blir allt tydligare att arenorna överlappar varandra. Skolan och arbetslivet blir i flera avseenden allt mer sammanflätade. Det

är inte lika självklart att den bästa utbildningen ges i skolan. Företagen satsar allt mer resurser på att själv utbilda och i vissa avseenden fostra unga människor. Ungdomarna själva bildar i vissa sammanhang vidsträckta kunskapsnätverk inom data- och videoområdet.

Gränserna mellan fritid, skola och arbete suddas ut. Vissa företagsledningar inser att unga människor kräver mer av sin arbetsplats. Man erbjuder därför ibland olika fritidsaktiviteter inom ramen för arbetet. Denna sammanflätning av de olika arenorna brukar ibland skildras som att det växer fram olika nätverk som ger individer och grupper helt andra relationer till sin omgivning. Unga människor, med stora resurser, har tillgång till ett nätverk av personer som finns inom alla områden, i Sverige och utomlands. Framväxten av nätverk gör att bilden av de olika, skilda, arenorna inte ger en rättvisande skildring av den verklighet som dessa unga möter.

Ungdomskommitténs förslag syftar till att ge fler unga en möjlighet att delta på de olika arenorna och att utveckla egna starka nätverk.

10.1.3 Den stora utmaningen

I ett samhälle som det svenska, där ett kollektivt demokratiideal ersätts med ett individualistiskt perspektiv kan vissa av de jämlikhetssträvanden som har varit vägledande för den svenska modellen under de senaste fyrtio åren komma att ifrågasättas. När ungdom prioriterar samverkan har de en mer indivdualistisk utgångspunkt vilket inte behöver betyda en ökad egoism Decentralisering och individualisering bär med sig olikheter och särlösningar. Utmaningen blir att kombinera dessa särlösningar med jämbördiga utgångspunkter för alla ungdomar.

De tendenser till ökade ojämlikheter i samhället som dokumenteras måste, enligt kommitténs uppfattning, motarbetas.

Samtidigt blir det allt viktigare att ungdomar i dagens samhälle får tillgång till "egna rum". Det är i de egna rummen som ungdomarna självständigt formar sina uppfattningar utan inblandning från vuxna. Det är viktigt att de egna rummen förblir fria från styrande inblandning.

Den stora utmaningen i dagens svenska samhälle måste bli att ge ungdomar en kreativ fritid, en skola som formar kunniga och kritiskt tänkande individer samt arbeten som tillåter växande och lärande. Det handlar om att skapa förutsättningar för ett reellt beslutsfattande. Ett beslutsfattande där ungdomar kritiskt kan granska maktens alla ansikten. Ett beslutsfattande där ungdomar inte blir offer för smart marknadsföring eller populistiska politiska rörelser. Detta ställer stora krav på vuxna i skolan och på arbetet. Dels att ge kun-

skap utan att indoktrinera, dels att våga släppa ifrån sig en del av makten.

Därför måste ett reellt inflytande lämnas till unga människor, som därigenom tvingas till ökat ansvar och på allvar får vara med och forma vår gemensamma framtid.

De förslag och bedömningar som följer är ungdomskommitténs sätt att anta denna utmaning. Förslagen syftar till att ge ungdomar goda förutsättningar att delta och genom att få ett reellt inflytande utöva makt i samhället.

10.2 Bedömningar och förslag

10.2.1 Kultur, språk och delaktighet

Mycket tyder på att humanistisk folkbildning och kulturupplevelser kommer att bli allt viktigare i en tid av snabba omställningar inom teknik, arbetsliv och informationsindustri.

Tillsammans med studiecirklarna i estetiska ämnen utgör studieförbundens kulturgrupper den dominerande formen för amatöraktivitet. Inte minst ungdomar deltar i denna verksamhet.

Olika utredningar har visat att organisationerna bättre än kulturinstitutionerna förmår att engagera kortutbildade och kulturellt passiva grupper.

Unga, kvinnor och arbetare deltar i hög grad när det gäller det egna skapande som sker inom föreningslivet via studieförbunden. Trots detta har stat, landsting och kommuner under årens lopp ökat stödet till kulturinstitutionerna, utan att i motsvarande grad öka stödet till det folkliga kulturlivet.

Vi menar att man bör prioritera stödet till kulturverksamheten i studieförbund, kulturorganisationer och folkrörelser. Det är också viktigt med ökade kontakter mellan institutionerna och organisationslivet, liksom mellan de nya rörelserna och de etablerade organisationerna.

Vi uppmanar därför stat, landsting och kommuner i bidragsgivningen att prioritera ungas eget skapande och engagemang inom kulturområdet.

För att underlätta studieförbundens arbete bland ungdomar måste den statliga detaljregleringen tas bort. Studieförbunden och dess medlemsorganisationer måste själva få fatta beslut om exempelvis viss prioritering av olika åldersgrupper.

Kommittén menar att det är viktigt att studieförbunden även i ett mindre detaljreglerat system har höga kvalitetskrav. Exempelvis på rockmusikens område måste ansträngningar göras så att studiecir-

keln blir ett sätt att lära mer och inte ett stöd till rutinartad spelning. Detta ställer krav på goda studiematerial och ledare.

Vi kräver att regeringen föreslår att reglerna för kulturverksamheten via folkbildningen förenklas och ger större möjlighet till egna prioriteringar. Bl a bör åldersregeln tas bort.

Barns och ungdomars möjligheter att utveckla sin kreativitet och sitt intresse för olika kulturformer påverkas av deras uppväxtmiljö. De studier som gjorts visar skillnader mellan olika samhällsklasser samt mellan landsbygd och stad. Skillnaderna är dock förhållandevis små så länge barnen går i skolan. Efter skolåldern ökar skillnaderna, även om de är mindre idag än förr. De som får möjligheter att utveckla ett aktivt kulturintresse under sin uppväxt får impulser för resten av livet.

Vi uppmanar därför kommunerna att ge kulturen en större plats i det dagliga arbetet i grundskolan och gymnasiet.

Vi uppmanar också regering och riksdag att i skolans styrdokument ge kulturen en stor plats i grundskolan och gymnasiet.

Med hänvisning till ungdomars stora musikintresse anser vi det olyckligt med de nedskärningar och ökade deltagaravgifter som drabbat den kommunala musikskolan. Vi menar att alla ungdomar bör ha rätt att utveckla och utöva sitt musikintresse. Möjligheten till detta ska inte vara beroende på var man bor och familjens ekonomi.

Vi uppmanar därför kommunerna att underlätta för ungdomar att utöva och utveckla sitt musikintresse. Det kan antingen ske genom den kommunala musikskolans verksamhet eller inom studieförbundens regi. Kommunen bör därvid sträva efter att hålla deltagaravgifterna på en så låg nivå att de inte utgör ett hinder för vissa grupper av ungdomar att delta.

Vi konstaterar att ungdomar upplever ett stort behov av att få tala om existentiella frågor, men att de upplever en hemlöshet och ett ointresse från vuxenvärlden, inte minst från folkrörelserna.

Vi uppmanar föreningslivet att se till att de existentiella frågorna ges en större plats i verksamheten. Självklart har kyrkorna här en viktig uppgift.

Vi konstaterar att språket har stor betydelse för ungdomars delaktighet och inflytande. På område efter område visar det sig att det är den manliga medelklassens språk som gäller.

Om vi ska kunna få en fungerande demokrati måste de språkliga orättvisorna när det gäller klass, kön och ålder, bekämpas. Även den yngre generationens sätt att uttrycka sig och beskriva verkligheten

bör respekteras och tillmätas ett stort värde i samhällsdebatten.

Bl a skolan måste se till att alla barn ges möjlighet att utveckla sitt språk och därmed sin identitet och på så sätt få självförtroende som samhällsmedborgare.

Vi uppmanar därför samhällets alla instanser, folkrörelser, utbildningsväsende, myndigheter på alla nivåer, massmedia, riksdag och regering att aktivt arbeta för att bekämpa de språkliga oprättvisorna och göra det möjligt för alla, oavsett kön, klass eller ålder att delta och göra sin röst hörd.

10.2.2 Delaktighet i fritidsverksamheten

En stor del av Sveriges ungdomar är engagerade i någon form av föreningsaktiviteter. Ungdomar söker sig till föreningar av olika anledningar och föreningarnas uppbyggnad och medlemsstruktur varierar också.

Det är en stor utmaning för föreningslivet att bidra till att stärka ungdomars inflytande och på så sätt bidra till samhällets demokratiska utveckling.

Utifrån de erfarenheter som gjorts under 1980-talet kan vi konstatera att det finns åtskilliga exempel på föreningar som på ett framgångsrikt sätt arbetat med demokratifrågor. Detta arbete har skett med olika metoder och utifrån skilda förutsättningar.

Kommittén anser att stat och kommun bör bidra till fortsatt utvecklingsarbete på detta område. Basen för utvecklingsarbetet bör vara den lokala föreningen där behoven är störst. Kunskapen om vad som behöver utvecklas är störst på det lokala planet. Det är vidare viktigt att öka kunskapen om föreningslivets betydelse samt att sprida erfarenheter vidare.

De utvecklingsinsatser som ges stöd från samhället bör i större utsträckning än tidigare ha konkreta målformuleringar och utvärderingsmetoder som gör det möjligt att värdera projekten. Samhället måste också hjälpa föreningslivet att utveckla utvärderingen så att kunskap kan förmedlas kring de viktigaste erfarenheterna.

Allmänna arvsfondens stöd till lokala och centrala barn- och ungdomsorganisationer för att stimulera försöks- och utvecklingsinsatser har huvudsakligen gått till ett fåtal traditionella och etablerade organisationer.

De reguljära statliga bidragen till organisationerna har under de senaste tio åren i det närmaste halverats genom riksdagsbeslut. Barn- och ungdomsorganisationerna har alltså ett skriande behov av resurser för att kunna bedriva och utveckla sin verksamhet för att kunna möta de möjligheter och svårigheter som det nya samhället skapar.

Samtidigt tror vi det är riktigt att konstatera att formen med ansökan av öronmärkta pengar, vilket är ganska vanligt i den centrala och lokala byråkratin, gynnar etablerade organisationer med kunskap om hur ansökan ska skrivas. Små och framför allt nya rörelser, som ofta också till största delen består av ungdomar, har mycket svårare att "nå fram" med sina ansökningar.

Ungdomar vill ta ansvar

Vi vill framhålla vikten av att ungdomar, i större utsträckning än vad som sker idag, både vill och har förmåga till att ta på sig ledaruppgifter i det ideella föreningslivet. En del organisationer arbetar redan idag aktivt för att på detta sätt fostra ungdomar till ett reellt ansvar i unga år.

De politiska ungdomsförbunden och Elevorganisationen är här ett föredöme. Där är de flesta som innehar förtroendeposter, eller är ledare på annat sätt, under 25 år.

Det är alltså viktigt att de vuxna ledarna också på denna punkt är beredda att stå tillbaka i sin egen ledarkarriär till förmån för ungdomar. Framför allt är det viktigt att äldre stimulerar yngre medlemmar att gå in som ledare, och då de gör det på olika sätt stötta dem i deras ledarroll.

Nya föreningar

I takt med att samhället förändras sker också förändringar inom föreningslivet och trots problem inom det ideella föreningslivet kan vi se en ökad folklig aktivitet. Aktionsgrupper, enfrågerörelser och nya föreningar växer fram. Detta gäller också ungdomarnas organisationer där vi ser många exempel på nya föreningsbildningar.

Ofta har de nya föreningarna en lokal förankring och är inte alltid uppbyggda enligt en "traditionell föreningsstruktur". Det kan röra sig om tillfälliga aktionsgrupper eller informella nätverk. Grupper som uppstår för ett särskilt syfte, t ex musikgrupper, teatergrupper, miljögrupper.

Ett närmare umgänge mellan det nya och det etablerade är både viktigt och fruktbart. Både den demokratiska strukturen och den mer aktionsinriktade handlingen måste gå hand i hand för att på lite längre sikt kunna fungerar bra.

I många av dessa nya grupper visar sig också det framtida föreningslivets stora resurs - kvinnorna. Flera undersökningar, gjorda av bl a SCB, visar att det är männen som sköter de traditionella föreningarna, "pratföreningarna" och kvinnorna de nya, som står för initiativ och är mer handlingsinriktade.

Detta är kanske inget nytt, eftersom kvinnorna alltid funnits med i

bakgrunden i folkrörelsearbetet. De har stått för det mer praktiska föreningsarbetet, som att koka kaffe, samla in pengar eller sy dukar till försäljning för föreningens insamlingsmål etc.

Det nya är att kvinnorna inte längre finner sig i att verka i bakgrunden på männens villkor, utan bildar sina egna grupper och föreningar. Även inom de etablerade föreningarna visar kvinnorna större företagsamhet och vilja att ta ansvar på ett annat sätt.

Det vuxna samhället måste också våga möta ungdomars nya och ibland annorlunda sätt att vara aktiva på. Erfarenheten från de försöks- och utvecklingsprojekt som genomförts visar tydligt att ungdomar är både kompetenta och villiga att ta ansvar om de bara får det och dessutom får göra det på sitt sätt.

Särskilt viktigt är det därför att stödja de initiativ som görs i föreningslivet för att stärka ungdomars inflytande. Sådana initiativ finns såväl bland lokalföreningar inom de mer etablerade folkrörelserna som bland nya föreningsbildningar och grupper av det slag som vi tidigare beskrivit.

De nya rörelser som idag växer upp kan känna sig vilsna när det gäller kunskap om hur en organisation byggs upp, hur man sköter ekonomisk redovisning, hur man bär sig åt för att få fram medel till sin verksamhet, hur man praktiskt går tillväga i kontakterna med myndigheter m m. Det innebär inte att de är villiga att "köpa" strukturen i etablerade organisationer.

De behöver istället kunskap för att utifrån sina egna behov bygga upp en mer eller mindre fast organisation, med så lite byråkrati som möjligt för att underlätta verksamheten och göra det möjligt att expandera. Den här kunskapen kan man naturligtvis få genom att kontakta olika organ och myndigheter.

Det finns redan idag ett samarbete mellan de etablerade organisationerna och nya rörelser, bland annat via studieförbunden. Ett samarbete som bär frukt för båda parter. Vi kan konstatera att redan idag är en väldigt stor andel av studieförbundens cirkeldeltagare faktiskt ungdom under 25 år.

Vi menar därför att en utvecklad studiecirkelform skulle kunna vara lämplig för att understödja nya rörelsers specifika behov och ta tillvara den kritik mot profil, ämnesval och former som finns.

Vi tror dock att studieförbunden, vars medlemsorganisationer främst tillhör de etablerade organisationerna, måste hitta nya former som passar både de nya rörelserna och de etablerade. En nära dialog med de nya rörelserna är därför viktig för studieförbunden för att utveckla former och metoder. Studieförbunden med sina djupa rötter i folkrörelserna skulle kunna bli en brygga mellan det gamla och de nya genom mer handlingsinriktade studiecirklar.

Det ideella ledarskapet

Vi konstaterar att svårigheten att rekrytera ideella ledare ökar. Vi tycker därför det är angeläget att föreningsliv, kommun och stat ser ledarutvecklingen som en av de viktigaste delarna för att utveckla barn- och ungdomsverksamheten i landet. Något som bör lyftas fram och få ökad prioritet både ideologiskt och ekonomiskt.

Därför krävs snabba åtgärder för att stimulera människor att engagera sig och att fortsätta som ideella ledare. Åtgärderna bör i första hand ska ta sikte på att markera ett aktivt intresse och uppskattning från samhällets sida för de insatser ledarna gör, i första hand på det lokala planet.

Vi menar att det krävs ökade insatser från föreningslivet för att könsfördelningen bland tränare och ledare ska bli jämnare. Inte minst genom deras roll som förebilder för ungdomarna. Vi menar vidare att föreningslivet bör satsa på flexibla lösningar för att undanröja praktiska hinder mot att åta sig ledaruppgifter.

Förslag

Hur arbetet med att stärka ungdomars inflytande ska bedrivas måste givetvis även i fortsättningen vara upp till föreningarna själva. Vi vill ändå peka på några principer som kommittén finner särskilt väsentliga:

För det första menar vi att ungdomars formella inflytande bör stärkas genom att engagera fler ungdomar i styrelsearbete och i andra beslutsfunktioner i föreningarna.

För det andra vill vi poängtera vikten av att stärka ungdomars inflytande på ett mer informellt plan. Här menar vi att det är viktigt med vuxna ledares vilja och förmåga att låta ungdomar själva ta ansvar för och ha inflytande över den konkreta verksamheten.

För det tredje uppmanar vi organisationslivet att pröva nya arbetsformer för att engagera de ungdomar som idag uppfattar föreningarna, inte minst föreningsmötena, som "stela och trista".

För det fjärde menar vi att föreningslivet måste satsa på tjejer utifrån deras egna intressen och behov. Kvinnor utgör hälften av befolkningen, men missgynnas ändå i många fall, även i föreningslivet.

För det det femte är det viktigt att föreningslivet mer än vad som sker idag inlemmar flykting- och invandrarungdomar samt handikappade ungdomar i sin verksamhet.

Utifrån våra resonemang vill vi lägga fram följande förslag:

Vi uppmanar folkrörelserna att aktivt arbeta för en grundsyn där vuxna kontinuerligt överlåter viktiga funktioner till yngre medlemmar utan att därför lämna föreningen eller ungdomarna åt sitt öde.

Vi uppmanar de olika folkrörelserna att se till att man har en jämn köns- och åldersfördelning. Målet bör vara att det i varje styrelse/samråd eller annat organ ska ingå minst två personer under 25 år.

Vi uppmanar barn- och ungdomsorganisationerna att också se till att man har en jämn könsfördelning i styrelser o dyl samt att övervägande delen ska vara ungdomar under 25 år i beslutande organ.

Vi menar att det förutom att eftersträva jämn könsfördelning också är angeläget att det är ungdomar under 25 år som representerar ungdomsorganisationerna vid tillfällen då man efterhör ett "ungdomsperspektiv". Detta gäller såväl på statlig som kommunal nivå.

Vi uppmanar vidare folkrörelserna att aktivt arbeta för att båda könen är representerade bland ledare och tränare på olika nivåer och inom olika verksamheter för att barn och ungdomar ska få både kvinnliga och manliga förebilder.

Vi uppmanar folkrörelserna och andra föreningar att aktivt söka efter flexibla lösningar i syfte att undanröja praktiska hinder för att kunna fullgöra ett aktivt ledarskap. Det kan exempelvis gälla barnpassning och ersättning för ledarutbildning etc.

Vi konstaterar att behovet av forskning om flickor och pojkars villkor och möjligheter i föreningslivet, inte minst idrotten, är stor. Vi kräver att all statistik är uppdelad på kön och ålder för att göra strukturer synliga och kunna följa utvecklingen.

För att engagera fler ungdomar uppmanar vi studieförbunden att utveckla verksamheten och pröva nya, friare arbetsformer.

Vi uppmanar studieförbunden att erbjuda ungdomar som har startat, eller vill starta, en verksamhet att utveckla och öka sina kunskaper om hur man kan bygga upp en fungerande föreningsstruktur. Formerna för hur detta kan ske måste utarbetas i dialog mellan ungdomarna/de nya rörelserna och studieförbunden.

Vi uppmanar folkrörelser, kommuner, regering och riksdag att aktivt stödja och arbeta för att underlätta för nya grup-

per och rörelser att etablera sig och få rimliga ekonomiska resurser att arbeta med.

Kommittén menar att det är viktigt att stat och kommun har en positiv inställning till dynamiken i föreningslivet. Ungdomars egna initiativ bör stödjas och uppmuntras även om de inte passar in i traditionella former. Möjligheten att organisera sig på annat sätt än vad vi traditionellt tycker är riktigt måste få förekomma.

Att förenkla och avbyråkratisera ansökningsrutinerna för utvecklingsstöd måste ses som ytterst viktigt för att öka ungdomars möjlighet till delaktighet även på detta område.

Vi kräver att regeringen ser över principerna för beskattning av föreningslivet. Ett syfte med detta bör vara att bl a stärka stödet till utveckling av det ideella ledarskapet i föreningslivet, framför allt bland barn och undomar.

Vi föreslår att regeringen ger möjlighet för föreningslivet att inkomstuppgift på ersättning till ideella ledare upp till en nivå av ett halvt basbelopp inte behöver lämnas till skattemyndigheterna.

Vi föreslår att finansdepartementet tillsätter en expertgrupp för att gå igenom hur föreningslivet kan erbjudas en valfrihet när det gäller att ingå i momssystemet och vilka konsekvenser detta skulle få.

Vi föreslår att en förändring av skatteregler för föreningslivet skall utvärderas efter en begränsad tidsperiod på ca fem år.

Vi föreslår också att regeringen inför treårsbudget när det gäller bidrag till organisationslivet. Detta skulle underlätta planeringen, samtidigt som man klart skulle kunna avläsa statens och kommunernas ambitioner och värderingar av det fria och frivilliga folkrörelsearbetet.

10.2.3 Från samråd till självstyre

Jämlikhetsbegreppet, som starkt präglat utbildningspolitiken, utgår från allas lika värde men bygger samtidigt på insikten att människor är olika.

Den framtida skolan bör tillgodose kravet på en jämlik och likvärdig skola. Utbildningen måste vara rättvis och solidarisk och verka på ett sådant sätt att olika förutsättningar hos eleverna inte blir ett hinder utan en styrka i undervisningen och samvaron på de olika skolorna.

Flickor och pojkar

Flickor och pojkar har olika behov och erfarenheter. Därför är det viktigt att såväl pojkar som flickor genom undervisningen rustas för att kunna hävda sina intressen och vara med och påverka samhället.

Vi föreslår att det i skollagen förs in en text som lyfter fram jämställdheten mellan kvinnor och män.

Utvecklingsarbete för missgynnade grupper

I proposition 1988/89:4 om skolans utveckling och styrning föreslås att ett särskilt lokalt utvecklingsarbete inleds, som inriktas på utveckling av arbetsformer och arbetssätt på grundskolan.

Vi föreslår att utvecklingsarbetet inriktas på arbetsformer och arbetssätt som leder till att de grupper som idag missgynnas, flickor och arbetarklass, ska bli mer delaktiga i undervisningen och rustade för att hävda sina intressen och vara med och påverka i samhället.

Läromedel anpassade till både FLICKOR och pojkar

Granskning av läromedlen i olika ämnen på högstadiet och gymnasiet har gjorts vid flera tillfällen. Samstämmiga resultat visar att de inte uppfyller kraven på en jämställd undervisning.

Vi föreslår att regeringen stimulerar framtagandet av läromedel som anpassas till både flickors och pojkars behov och erfarenheter. Det kan exempelvis ske genom de arbetsstipendier för läroboksförfattare som riksdagen fattade beslut om i februari 1989 (Proposition1988/89:4).

Utvärdering av enkönade klasser och grupper

Någon samlad utvärdering av enkönade klasser/grupper som ett medel för att öka flickors självtillit och ge kunskap som gör att de känner sig mer delaktiga har inte gjorts.

Vi föreslår att en utvärdering av de försök som gjorts med enkönade grupper och klasser genomförs.

Garantera rätt till inflytande för eleverna!

Skoldemokrati

Vi ställer oss positiva till en förenklad författningsreglering och större lokalt inflytande inom skolan. Men detta måste också innebära att elevernas rättighet till inflytande garanteras!

En skola som arbetar med stort lokalt inflytande och kommunalt ansvar utifrån nationella och lokala mål med regelbunden utvärde-

ring öppnar många nya spännande möjligheter. För att få den lokala kraften att sprudla krävs vissa nationella beslut och minimikrav.

Vi föreslår att skollagen skrivs om så att elevers rätt till inflytande slås fast.

Vi föreslår vidare att skoldemokrati ska utgöra en viktig beståndsdel i lärarutbildning och kommande fortbildning.

Vi föreslår också att skoldemokrati blir en viktig del i utvärderingen av skolan.

Inflytande i undervisningen

Rätten till inflytande över vardagssituationen är det viktigaste för eleverna. Att få växa i känslan av att faktiskt kunna påverka sin egen situation är grunden för en bra medborgarroll. Vi tycker att rätten till inflytande ska finnas i såväl skolmiljön som i undervisningssituationen, då finns eleverna med i både deltagardemokratin och i den formella demokratin i skolan.

Dessa rättigheter måste också slås fast för elever inom folkhögskolan.

Basen för elevernas inflytande i skolan är undervisningsgruppen/klassen. Där ska ett direkt inflytande ske på undervisningens planering, uppläggning och genomförande. I takt med stigande ålder och mognad ska eleverna ta ökat ansvar och utöva större inflytande.

Lärare, arbetslag och skolledning har ett stort ansvar för att elevernas rätt till inflytande i undervisningen genomförs. Vi vill därför åter peka på det samband som finns mellan lärarnas arbetsformer och elevernas möjligheter till inflytande. Vi tror att lärarnas organiserande av sitt arbete har mycket stor betydelse för hur mycket eleverna hittills fått vara med och påverka. Om lärarna är låsta i sin egen ämnesuppfattning och i sin lärarroll är det svårt för eleverna att få något inflytande. Bättre utvecklade arbetsenheter och arbetslag underlättar elevinflytandet.

Vi menar också att en viktig åtgärd för att undanröja hinder är intensifierade utbildningsinsatser. Den nya grundskollärarutbildningen ger möjligheter att bryta gamla mönster så att elevinflytande får det innehåll som beskrivs i läroplanen. De lärare som redan tjänstgör i grundskolan kan genom kompletteringsfortbildningen nås.

Undervisningsplaneringen bör dokumenteras och ingå i den lokala arbetsplanen som är föreskriven, men som eleverna enligt praxis idag inte är delaktiga i. Denna planering kan lätt kommuniceras till föräldrarna om elever och lärare så bestämmer. Genom den gemensamma planeringen har man ett grundmaterial att utgå från när elever och lärare tillsammans utvärderar arbetet.

Vi föreslår att rätten till inflytande i klassrummet tydligare slås fast i skolans styrdokument. Rätten till klassrumsinflytande bör följas upp genom utvärdering.

Principer för hur undervisningen ska bedrivas

Vi anser att hur undervisningen bedrivs är lika viktigt som undervisningens innehåll. Vi menar att skolarbetet ska vara ämnesövergripande, att undervisningen ska styra lektionsindelningen och inte tvärtom, att man ska använda ett undersökande och elevaktivt arbetssätt, vilket utesluter ensidig katederundervisning, och att elevernas vardagserfarenheter ska tas tillvara.

Vi kräver därför att vissa principer för hur undervisningen ska bedrivas ska finnas i skolans styrdokument.

Undanröj organisatoriska hinder

Det är ganska självklart att det blir lugnare och lättare att ha ett inflytande på undervisningen om man arbetar i mindre grupper/klasser. Likaså att viss undervisning, t ex filmvisning eller gästföredrag kan ske i större grupper.

Med ca 20-25 elever i klassen ges större möjligheter att använda olika undervisningsmetoder, som t ex rollspel, projekt och grupparbeten. Läraren skulle också få mer tid per elev och därmed större möjlighet att ta tillvara elevens egna idéer och intressen.

Det finns redan i dag stora möjligheter att använda flexibla gruppindelningar så att man ibland kan arbeta i små grupper och ibland i riktigt stora grupper. Den möjligheten borde utnyttjas mer. Men det kräver att lärarna samarbetar och samplanerar och att eleverna får ta ett större ansvar, såsom avsikten var i läroplanen för grundskolan.

Vi uppmanar kommunerna att prioritera mindre klasser när de planerar skolområdet.

Vi har tidigare lyft fram betydelsen av förändrade arbetssätt och arbetsformer. Fortfarande reser dock skolans organisation hinder för detta. Om skolan ska bli trovärdig i sin strävan att öka brukarinflytandet måste förändringar i den hierarkiska skolorganisationen vidtagas.

Det är givetvis också viktigt att skolpersonalen genom olika insatser ges stöd i att diskutera hur ett ökat elevinflytande i klassrummet, i undervisningssituationen, kan förverkligas. Här har lärarutbildare och fortbildningsansvariga en viktig uppgift.

Vi kräver att de organisatoriska hindren för elevinflytande i undervisningen undanröjs.

Det måste innebära förändringar som rör lektionsindelning och ämnessplittring, centrala prov och standardprov samt att nuvarande betygssystem avskaffas.

Undervisning i demokrati

Utvärdera samhällskunskapsämnet

Idag saknar många elever på yrkesinriktade linjer helt undervisning i samhällskunskap. I försöksverksamheter med treåriga yrkesförberedande linjer finns idag sådan undervisning. Vi utgår från att slutsatsen av försöksverksamheten blir att alla elever på gymnasieskolan ska få undervisning i samhällskunskap. Emellertid har kritik riktats från flera håll både mot innehåll, uppläggning och läromedel i samhällskunskap på såväl grundskolan som gymnasieskolan.

Vi vill betona att innehållet i samhällskunskapsämnet måste vara sådant att alla ungdomar, oberoende av linjeval, ska lära sig kritiskt granska, argumentera och påverka. Utbildningen i samhällskunskap ska förmedla en förväntan om allas aktiva påverkan på vårt samhälle.

Vi föreslår att en jämförande utvärdering av samhällskunskapsämnet görs över olika gymnasielinjer.

Praktisk insyn och kontakt

För att både fånga upp och stimulera ungdomars intresse för delaktighet och demokrati borde alla elever någon gång under sin skoltid få praktisk insyn i hur prioriteringar och beslut i våra gemensamma angelägenheter i samhället fattas och hur dessa verksamheter bedrivs. Hur detta ska ske bör bestämmas på lokal nivå. Det är exempelvis tänkbart att låta eleverna följa arbetet i fritidsnämnden, på fritidsgården eller idrottsanläggningen.

Vi uppmanar skolorna att aktivt arbeta för att eleverna ska få praktisk insyn i hur samhällets gemensamma angelägenheter beslutas och genomförs

För att levandegöra demokratin måste enligt vår uppfattning även organisationer och föreningar utanför skolan komma in i skolan och medverka i större omfattning. I framför allt samhällskunskapsämnet är det viktigt att eleverna kommer i kontakt med de politiska ungdomsförbunden. Hinder i form av nekad ledighet från både skola och arbetsliv för att informera om politisk verksamhet måste undanröjas.

Formellt inflytande

Klassråd

Trots sina brister är klassrådet en arena där eleverna både kan delta i en demokratisk process och utöva ett inflytande över gemensamma

angelägenheter. Klassrådet kan också byggas ut till ett forum för diskussioner kring undervisningsfrågor. Även om det är klassföreståndaren som ansvarar för att klassråden kommer till stånd, kan andra lärare bjudas in för diskussioner.

Arbetet med att få igång fungerande klassråd på högstadiet och i gymnasieskolan måste intensifieras.

Skyddskommittéer

Vi kan inte acceptera att eleverna ej är fullvärdiga medlemmar i skolans skyddsarbete.Ytterligare steg bör tas i skyddskommittéarbetet enligt utbildningsutskottets uttalande med anledning av en (v)-motion. I såväl arbetsmiljölagen som de båda läroplanerna och skolförordningen finns bestämmelser som säger att eleverna ska få påverka sin arbetssituation.

Vi föreslår att eleverna får förslagsrätt och rösträtt i skyddskommittéerna.

Ett beslutande organ

Inflytandet ska för barn och ungdomar vara tydligt och möjligt att överblicka. Vi tycker att riksdagsbeslutet (1988/89:UbU 7) med anledning av proposition 1988/89:4 om elevinflytande, tillsammans med den proposition (1990/91:18) som kom i oktober 1990, som också talar om "att även eleverna har berättigade krav på att få del av ett ökat lokalt inflytande" och de ansträngningar som idag görs för att ge varje skolenhet en ledare (platschef), ger goda förutsättningar att på allvar diskutera en skolenhetsstyrelse på varje skolenhet.

Även om man i denna senare proposition säger att " i en skola med decentraliserat verksamhetsansvar kan elev- och föräldrainflytande inte garanteras av centrala bestämmelser", menar kommittén att en målstyrd och decentraliserad skola med en effektiv skolledning med platschef för varje skolenhet borde kunna ge nya förutsättningar för självstyrande skolenheter.

Ute i samhället har man tidigare försökt med rådgivande organ, som t ex kommundelsråd. Dessa har lagts ned därför att medborgarna inte fann det mödan värt att enbart vara rådgivande och ej få delta i beslutsfattandet.

Varför skulle elever vara annorlunda än vuxna medborgare?

I de beslutande organ som vi tidigare redogjort för i Finland och Danmark finns elevrepresentanter med som en klar minoritet och med begränsade rättigheter. I debatten om elev- och föräldrainflytande i svensk skola refereras ofta till dessa båda länders lösningar.

Ur Ungdomskommitténs synpunkt är dessa länders former för inflytande helt oacceptabla. Vi menar att det istället är eleverna som

ska ha ett ökat inflytande över sin egen arbetssituation. Det är också viktigt för oss att de som finns i skolan förutom eleverna, dvs skolans personal, också har ett stort inflytande över sin arbetssituation.

Vi tycker att det är lika självklart att de vuxna utanför skolan kanaliserar sitt inflytande genom de politiska system som finns idag. Annars blandas särintressen samman med allmänintresset och ansvar blir svårt att utkräva. Idag finns i Sverige goda exempel på politisk decentralisering som ger medborgarna möjlighet till ett inflytande i sin närmiljö. I dessa politiskt decentraliserade nämnder finns också möjligheter till en helhetssyn på ungdomar och insatser för dem kan samordnas över sektorsgränserna.

Principerna för en skolenhetsstyrelse skulle enligt vår uppfattning vara följande:

- Klar gräns mellan det politiska ansvaret och förvaltningsansvaret på skolenheten. Inga politiker ska finnas i skolenhetsstyrelsen.
- Endast elever och personal på skolenheten ska ingå i styrelsen. På grundskolans låg- och mellanstadier kan elever till viss del representeras av föräldrar.
- Styrelsen leds av en ansvarig personal, utsedd på viss tid av den politiska nämnden.
- Styrelsen ska bestå av hälften elever som utses i direkta och hemliga val bland eleverna.

Skolenhetsstyrelsen ska fatta beslut i de frågor som berör skolenhetens drift och verksamhet och ha ansvar för en av politikerna fastställd budget. Med kommunens skolplan som grund ska styrelsen diskutera och enas om lokala mål för skolenheten. Inom budget ska styrelsen prioritera insatser som leder fram till målen. Det kan gälla frågor om lokaler, inköp, skolmåltider, läromedel, anställning av personal m m.

Valet av elever till styrelsen ska ske i direkta och hemliga val. Då blir inte eleverna hänvisade till val enbart inom den egna klassens ram, valet blir fritt från vuxenstyrning och ger en funktionell demokratisk träning. Det kan vara lämpligt att dela in skolan i valkretsar, t ex olika årskurser eller olika sektorer av skolan.

Om eleverna vill ha valkampanjer eller annat utrymme för valen till styrelsen är det de vuxnas uppgift att underlätta för sådana aktiviteter. Mandatperioden bör vara ett år.

Vår modell innebär att ordförande i styrelsen inte behöver vara nuvarande rektor. Ordförande/platschef förordnas för tre år i taget av den politiska nämnden.

Skolenhetsstyrelsen kan kombineras med ett politiskt faddersystem eller ett kontaktpolitikersystem för löpande diskussioner kring skol-

plan och utvärdering.

Enligt vår modell skulle skolkonferensen ersättas av ett verkligt beslutande organ på varje skolenhet.

Den nu gällande kommunallagen tillåter inte att beslutanderätten delegeras till ett beslutande organ. Delegation får endast ske till en tjänsteman. Vi utgår från att Stat-kommunberedningens arbetsgrupp för vidgat brukarinflytande kommer att lägga lagförslag som möjliggör beslutande organ i kommuner och landsting.

I regeringens proposition 1990/91:18 slås fast att kommunerna ska svara för att verksamheten genomförs inom de ramar och riktlinjer som riksdag och regering lagt fast. Kommunen föreslås få stor frihet att organisera skolverksamheten. Vidare sägs att det är angeläget att decentraliseringen av beslutanderätten och det förändrade ansvarstagandet inte gör halt vid kommungränsen eller hos politikerna.

Vi uppmanar därför kommunerna att på varje skolenhet på grundskolan och gymnasieskolan inrätta skolenhetsstyrelser med beslutanderätt. För att det ska fungera i praktiken krävs dock ett uttalat intresse från de enskilda skolorna.

Vi föreslår vidare att regeringen lägger förslag till riksdagen om sådana förändringar av kommunallagen som krävs för att underlätta inrättandet av skolenhetsstyrelser.

10.2.4 Delaktighet i arbetslivet

Frihet i arbetet har betydelse långt utanför arbetet

När det gäller att stärka demokrati och jämlikheten för ungdom intar inflytandet och utvecklingsmöjligheterna i arbetet något av en nyckelposition.

Att ge ökad frihet, inflytande och utvecklingsmöjligheter i arbetet är inte bara viktiga frågor i sig – för att tillgodose de behov människor har av dagligt handlingsutrymme – utan också avgörande när det gäller att uppnå ett mera rättvist och jämlikt samhälle i en vidare mening.

Vi vet ju numera mycket väl genom en mängd olika forskningsresultat att frihet och utvecklingsmöjligheter i arbetet inte bara är avgörande för välfärden under arbetsdagen utan att det också i hög grad bestämmer hur livet utanför arbetet kommer att gestalta sig. Brist på inflytande i arbetet leder t ex ofta till lågt deltagande i föreningsliv och politiskt arbete.

Ungdomarna kan komma med nya lösningar

Det finns mycket som talar för att ungdomarna kan komma att spela en oerhört viktig roll för att demokratisera arbetslivet. Ungdomar tar

inte nuvarande arbetsformer och maktförhållanden för givna, utan vågar ifrågasätta, och kan många gånger också se nya alternativ.

Friheten och inflytandet i arbetet kommer med all säkerhet att tillhöra 90-talets stora fråga. I den debatten som kommer att föras, och det förändringsarbete som delvis redan har påbörjats, bör ungdomarna inta en tätposition. Det är 2000-talets arbetsliv som kommer att formas.

Utvecklingen ställer ökade krav på utbildning

Dagens ungdomar skiljer sig från tidigare generationers ungdomar. De har vuxit upp under en period då välfärden har tagits för given av många. I välståndsutvecklingens spår förändras i grunden ungdomarnas attityder till arbete. I framtiden kommer allt färre ungdomar att acceptera rutinarbete utan meningsfullt innehåll. Att vara skapande och delaktig framstår som ett allt viktigare värde för ungdomarna.

Människornas yrkeskompetens kommer att bli den viktigaste faktorn när Sverige ska hävda sig i den internationella konkurrensen. Det kommer inte längre att vara meningsfullt att tala om arbetare och tjänstemän, eftersom alla anställda kommer att ha arbetsuppgifter som innebär både planering och utförande. Bredare befattningar och ökat ansvar förutsätter en mera allsidig utbildning.

Ungdomarnas växande krav på utveckling och variation i arbetet ställer ökade krav på kompetensutveckling för att möjliggöra förändringar av arbetsinnehåll och arbetsorganisation.

Kompetens och utbildning blir också väsentligt för att uppnå nödvändiga effektiviseringar inom förvaltningarna, dvs den offentliga sektorn.

Detta kommer dels att kräva en förändring av gymnasieskolan. Men det kommer också att kräva ökade insatser för personalutbildning i arbetslivet och kompetensutveckling av människor som är arbetslösa eller hotas av arbetslöshet.

Större valfrihet och flexibilitet i utbildningen

Gymnasieskolan är idag tudelad i yrkesutbildning respektive allmän, studieförberedande, utbildning. En ny gymnasieskola bör ge alla elever kunskaper för att kunna bli aktiva medborgare, liksom den bör förbereda alla elever för de krav dagens arbetsliv ställer. Den måste också ge utrymme för att studera existentiella frågor och kulturfrågor i vid bemärkelse. Särskilt viktig är skolans uppgift att fostra till demokrati.

En ny gymnasieskola bör öka valfriheten och flexibiliteten för eleverna. I stället för att som idag välja antingen teoretisk eller prak-

tiskt inriktning på utbildningen, bör alla utbildningar innehålla både praktik och teori.

Utbildningen kan istället för dagens mångfald av linjer ersättas med breda studieområden, exempelvis vård, miljö, teknik, ekonomi och samhälle. Vart och ett av dem är inriktat mot ett kompetensområde och knyter an till en del av arbetsmarknaden. Eleverna kan välja efter intresse och inte efter förväntad nivå i arbetslivet. All utbildning bör vara treårig och förbereda både för yrkesarbete och fortsatta studier.

Studieområdena ger utrymme för individuella studievägar, lokal profilering och successiv specialisering. Under första året bör eleverna inom varje studieområde följas åt, men redan då ska det finnas tid för individuella val.

Utbildningarna bör ha en gemensam kärna med engelska, svenska, matematik, estetiskt arbete, idrott och samhällskunskap, som omfattar ungefär en tredjedel av utbildningstiden. En lika stor del omfattar karaktärsämnen inom respektive studiesektor. Om eleven exempelvis är intresserad av vård tillkommer en "omsorgskärna", vare sig eleven siktar på att bli läkare eller sjukvårdsbiträde. Den sista tredjedelen av utbildningstiden kan eleven fritt välja att fördjupa sig i karaktärsämnen, medborgarämnen eller något annat eleven intresserar sig för.

Praktik och teori måste kopplas ihop för att utbildningen ska leda till förståelse och kunskaper som kan användas i yrkeslivet. Gymnasieutredningen, som avslutade sitt arbete 1981, ledde till en försöksverksamhet i gymnasieskolorna under en femårsperiod, det s k FS-projektet (frivilliga skolformer). Bland andra DAKS, Föreningen för en demokratiserande och aktiverande skola, har pekat på fördelarna med praktik under utbildningen. Utvärderingen av praktikförsöken på allmänna linjer visar tydligt på de viktiga personlighetsutvecklande och identitetsskapande effekter som praktiken har för eleverna, samtidigt som den förstärker deras motivation för skolarbetet.

De nya yrkesinriktade linjerna i försöksverksamheten har företagsförlagd utbildning under alla tre årskurserna. Men alla elever bör få praktik. Därför bör det finnas praktik i alla utbildningar och den ska ha stor omfattning.

Vi kräver att regeringen beaktar våra synpunkter vid den förestående reformeringen av gymnasieskolan.

Personalutbildning

För ungdomar är det viktigt att se en utvecklingsmöjlighet i arbetet. Det räcker dock inte med att satsa på utbildning och fortbildning, om inte produktionsmiljöerna kan dra nytta av kompetensutvecklingen. Det är därför nödvändigt att också förändra arbetsmiljöerna för att

tillvarata den ökade kompetensen. Men det är också nödvändigt med kompetensutveckling av den svenska arbetskraften för att klara den internationella konkurrensen.

I dag satsas flera tiotals miljarder på personalutbildning. Men resurserna fördelas knappast rättvist.

De skillnader i ungdomars villkor som vi konstaterat när det gäller skolan kvarstår när det gäller fortbildningen i arbetslivet. Endast ungefär 25 procent av arbetarungdomarna har deltagit i utbildning på arbetstid under de senaste tolv månaderna mot nästan 60 procent av mellan- och högre tjänstemännen. De unga arbetarkvinnorna ligger allra sämst till.

En så ojämn fördelning av utbildningen riskerar att medföra en uppdelning av arbetskraften i två delar, en högutbildad grupp, som genom återkommande utbildning ytterligare stärker sin position och en förhållandevis lågutbildad, som inte i någon större utsträckning får en påfyllnad av sin utbildning utan i stället riskerar att få se sina kunskaper allt mera föråldrade.

Inte heller kan arbetarungdomarna kompensera den otillräckliga personalutbildningen med att man istället har större möjligheter än andra att lära sig nya saker genom själva arbetet. Tvärtom har arbetarungdomarna färre sådana möjligheter. De som ligger allra sämst till i det här avseendet är de privatanställda arbetarkvinnorna och de statligt anställda arbetarungdomarna.

Vi menar att det är viktigt att personalutbildningen får en bredd som går utöver den specifikt arbetsorienterade utbildningen. Kunskaper i svenska, matematik, engelska och samhällskunskap är exempelvis av betydelse för att kunna hänga med i utvecklingen på arbetsplatsen och för att bättre tillgodogöra sig mer specifikt arbetsorienterad personalutbildning

Vi menar att ingen bör stängas ute från personalutbildning. Den bör fördelas rättvist mellan alla anställda, både arbetare och tjänstemän, kvinnor och män.

Bristen på fortbildning är så stor att alla utbildningsanordnare måste användas. Kommunal vuxenutbildning, folkhögskolor, arbetsmarknadsutbildning, intern företagsutbildning och studieförbund har alla sin uppgift att fylla.

Liksom ungdomsskolan, folkhögskolan och den kommunala vuxenutbildningen har sin roll när det gäller den formella kompetensen kan studieförbunden vara ett positivt alternativ som ger grundläggande, om än inte formell, kompetens för ungdomar som inte fått slutbetyg eller i övrigt har dålig erfarenhet av den vanliga skolan.

Kompetensutveckling kan också ske genom ungdomsutbyte. Det

gäller exempelvis EGs "Young Worker´s Exchange Programme". Vi behandlar frågan om ungdomsutbyte i betänkandet "Internationellt ungdomsutbyte".

Regeringen tillsatte hösten 1990 en utredning som bl a har uppgiften att analysera behovet av kompetensutveckling på arbetsplatserna och föreslå åtgärder för att stimulera kompetensutveckling i företag och förvaltningar, i synnerhet personalutbildning. En utgångspunkt är att kompetensutveckling i arbetslivet i första hand är arbetsgivarnas ansvar, men kommittén ska också analysera behovet av ett samhälleligt inflytande för att uppnå ökade insatser. Kommittén ska beakta de problem och möjligheter som är förbundna med internationalisering i näringsliv och förvaltning.

Vi menar att kompetensutredningen även bör anlägga ett ungdomsperspektiv och då beakta nedanstående förslag.

Vi menar att alla anställda bör garanteras rätten till fortlöpande personalutbildning. De individuella behoven av personalutbildning är naturligtvis olika och varierar också under tiden.

Utbildningen måste förläggas så att det också blir möjligt för anställda som arbetar på oregelbunden arbetstid och på deltid att delta i utbildningen.

Alla som inte fått grundskole- och/eller gymnasiebetyg i svenska, matematik, engelska och samhällskunskap ska ha rätt att läsa in motsvarande kompetens utan ekonomiskt bortfall för individen.

Åtgärder mot ungdomsarbetslöshet

En av de mest grundläggande förutsättningarna för ungdomars känsla av delaktighet är att ha ett arbete. Olika uppväxtvillkor medför i och för sig olika utgångsläge i årskurs nio. Men utifrån liknande ogynnsamma levnadsvillkor kan det gå bra eller dåligt beroende på om man får ett arbete eller ej. Vi vet alltså att arbetslöshet är särskilt förödande för unga människors hälsa och självkänsla.

Den senaste arbetslöshetsstatistiken visar att ungdomsarbetslösheten ökar. Det gäller framför allt korttidsutbildade ungdomar mellan 16-19 år. Denna grupp ungdomar riskerar att aldrig komma ut på den ordinarie arbetsmarknaden. Det har visat sig att den individuella utbildningsnivån är mycket viktig för möjligheten att få tillgång till nya jobb.

Vi menar att man bör utnyttja dagens arbetsmarknadssituation med ökande arbetslöshet på bästa möjliga sätt. Som tidigare nämnts kommer yrkeskompetensen att bli den viktigaste faktorn när Sverige

ska hävda sig i den internationella konkurrensen. Nu är den rätta tiden att investera för den framtida arbetsmarknaden genom ökad kompetensutveckling. Det blir nödvändigt när Sverige närmar sig Europa och vi kommer att se ett delvis nytt arbetsliv växa fram. Vissa jobb kommer att försvinna och andra nya kommer till.

Förutom att det kan vara en katastrof för individen att aldrig komma ut på den ordinarie arbetsmarknaden eller att bli arbetslös, är det på sikt oerhört kostbart för samhället.

Arbetsmarknadsläget bör därför utnyttjas till att genom kompetensutveckling stärka ungdomarnas ställning på arbetsmarknaden. Kompetensutveckling kan ske både genom intern företagsutbildning arbetsmarknadsutbildning, kommunal vuxenutbildning, folkhögskola, högskola och studieförbund.

Det kan ske både i form av ökade baskunskaper för korttidsutbildade och genom att satsa på språkutbildning, data och nya tekniker i arbetet. Utbildningen bör inte konservera befintliga strukturer utan ge redskap för ett ökat inflytande för ungdomarna.

Utbildningstiden kan innebära en möjlighet att skapa någonting nytt medan beredskapsarbeten mer handlar om en väntetid på det "riktiga" arbetet. Luleåundersökningen om ungdomars arbetslöshet och hälsa visar också att beredskapsarbeten har lägre status och att ungdomarna i längden inte upplever icke-ordinarie arbetsuppgifter som meningsfulla.

Vi har däremot gjort bedömningen att en sänkning av arbetsgivaravgiften för ungdomar knappast skulle ha någon betydelse för arbetsgivarnas benägenhet att anställa ungdomar ens vid en lågkonjunktur. Erfarenheterna visar att arbetsgivarna ofta betalar högre löner till ungdomarna än vad som överenskommits av arbetsmarknadens parter.

Många ungdomar är med i någon förening. Genom en kombination av utbildning med arbete i det ideella föreningslivet kan man knyta an till ungdomars eget intresseområde.

Om arbetslösheten skulle stiga markant kan det dock bli nödvändigt att komplettera utbildningsinsatser och inskolningsplatser med beredskapsarbeten.

Ungdomskommittén föreslår därför att regeringen sätter in kraftfulla åtgärder för att minska arbetslösheten bland ungdomar och för att minimera arbetslöshetens negativa effekter.

Vi menar att man därvid bör prioritera utbildning för ungdomar som drabbas av arbetslöshet. Inskolningsplatserna bör i större omfattning ske i form av en kombination av utbildning och arbete inom det ideella föreningslivet.

Hälsan en klassfråga

För att förhindra ökade klyftor mellan ungdomar och utslagning av unga människor från arbetsmarknaden krävs kraftfulla åtgärder för att undanröja de dåliga arbetsmiljöerna.

Medan klasskillnaderna i materiella levnadsvillkor, som löner och bostadsstandard minskat, har skillnaderna ökat när det gäller allvarliga hälsorisker som rökning, alkohol, jäktiga och enformiga arbeten och arbetslöshet. Skillnaderna i dödlighet mellan yrkesgrupperna är mycket stora och klyftan växer.

Många arbetsuppgifter inom vården och industrin är så krävande att man inte orkar utföra dem åtta timmar i sträck. Men om arbetet organiserades på annat sätt, t ex genom att arbetarna utförde en del av den administration som idag görs av tjänstemän, skulle man få den omväxling som krävs för att orka med ett heltidsarbete.

Vi vet att ungdomar redan tidigt drabbas av arbetsskador. Det är unga kvinnor som står längst ner på klasstrappan. De har den lägsta lönen, den sämsta arbetsmiljön och minst möjlighet att påverka sin arbetssituation. Kvinnor stannar i allmänhet också kvar längre än män gör i jobb med dålig arbetsmiljö.

Arbetsmiljölagstiftningen har hittills riktat in sig främst på fysiska och kemiska risker. Det är ett viktigt arbete. Men man har inte kommit åt de psykosociala förändringarna av arbetsmiljön. Vi vet idag att hårt uppdrivna monotona arbeten är förbundna med hjärtkärlsjukdom. Arbetsmiljöer med höga krav och samtidigt små möjligheter för människor att påverka arbetet har en negativ effekt på hälsan.

I dag får den som blir tjänsteman bättre hälsa och lever statistiskt sett längre, förutom att hon eller han får ett mer stimulerande arbete.

Vi menar att den som är nitton år ska kunna välja ett jobb inom industrin eller vården och vid femtio års ålder känna att hon eller han haft ett lika bra liv som den som blev tjänsteman.

En utveckling av arbetsformerna så att de bättre anpassas till dagens ungdomars krav och behov är därför nödvändig. De uppenbart skadliga arbetsuppgifter i industrin, landsting och kommuner, som till stor del utförs av unga människor, särskilt unga kvinnor, måste förändras eller avvecklas.

Inflytande i arbetet en fråga om liv och död

Det räcker alltså inte med att ha ett arbete för att känna delaktighet i arbetslivet. Det krävs också inflytande. Det handlar om inflytande över planeringen av arbetet, inflytande över utförandet av själva arbetsuppgiften och inflytande över utvärderingen. Delaktighet i arbets-

livet kräver också att arbetet är en lärandeprocess.

Dagens ungdom ställer stora krav på frihet och handlingsutrymme. Bl a har den dramatiskt höjda utbildningsnivån bidragit till detta. Man vill få använda sina kunskaper och färdigheter, utveckla dem vidare och överhuvud taget kunna bestämma mera över sina egna liv.

Inom arbetslivet vill ungdomarna kunna påverka sin arbetstider och hur jobbet läggs upp. De vill se helheten och inte bara vara en liten kugge. Arbetsplatser som inte ger sådana möjligheter kommer inte att kunna behålla sina ungdomar, utan de blir tillfälliga anhalter i väntan på något bättre.

Det framgår mycket klart, det gäller inte minst de unga arbetarkvinnorna, att man inte alls är nöjd med sin situation. De förändringar man vill ha är bl a större inflytande i arbetet. Detta ses som mer angeläget än hög lön.

Att ha makt över sin egen arbetssituation, att själv kunna formulera kraven för arbetsuppgifterna och att befinna sig i ett meningsfullt sammanhang, där man får erkänsla för sitt bidrag till den grupp man tillhör, är inte "bara" en fråga om trivsel på arbetsplatsen. Som vi tidigare visat gäller det människors liv och hälsa, ja liv och död.

Arbetsorganisationen och arbetets utformning är avgörande för hälsa och ohälsa. Belastningsskador och stressjukdomar har ett direkt och starkt samband med arbetets utformning. Att bygga om arbetsplatser och ändra redskap räcker inte. En god arbetsmiljö innebär inte bara en arbetsplats fri från skaderisker, utan också ett arbete som är meningsfullt och utvecklande. Egenkontroll, självbestämmande, grupporganisation och utveckling genom lärande måste därför vara kännetecknet för 1990-talets arbetsliv.

Att arbetet utvecklas är ett mål för individen och samhället. Arbetet är avgörande för livskvaliteten. Utarmande arbeten urholkar människors sociala och politiska resurser, vi blir passiva och deltar inte i samhällsarbetet. Det goda arbetet stärker vårt självförtroende och gör oss aktiva i samhällsutvecklingen.

Framtidens arbetsorganisation måste bygga på förutsättningen att kvinnor och män också har ett liv utanför arbetsplatsen. De har ansvar för barn och familj och för politiskt arbete för de gemensamma tillgångarna - den offentliga sektorn. Det ansvaret kräver också sin tid.

Ungdomsprogram i arbetsmiljöfonden

Arbetsmiljöfonden har till uppgift att stimulera och finansiera forskning, utveckling, information och utbildning inom hela arbetsmiljöområdet. Fondens instruktioner fastställs av regeringen och i fondens styrelse finns representanter för arbetsmarknadens parter.

Bidragen till forskning och utvecklingsarbete fördelas till projekt vid universitet, högskolor, organisationer och företag.

Fonden arbetar med olika program/styrgrupper som ett sätt att leda och prioritera verksamheter. Särskilda program finns för belastningsskador, företagshälsovård, lärande, jämställdhet, data, ledning ochmedbestämmande samt toxikologisk forskning.

Vi uppmanar arbetsmiljöfonden att även inrätta ett program för delaktighet och inflytande för ungdomar i arbetslivet. Programmet bör styras av ungdomar under 25 år.

Förändra arbetets organisation och förbättra arbetsmiljön

Frågan är om det ur ungdomars intresse är rimligt att med olika styrmedel och kampanjer försöka ändra deras inställning till industriarbete och arbeten med dålig arbetsmiljö inom offentlig och privat service.

Vi vet att ungdomar i monotona arbeten med dålig arbetsmiljö snabbt råkar ut för förslitningsskador och andra arbetsskador.

Vi vet att det framför allt gäller de korttidsutbildade ungdomarna, invandrare och framför allt de unga kvinnorna.

Vi vet också att olika åtgärder vidtas från industrins sida. Exempelvis högre lön, bättre arbetsmiljö, intressantare arbetsuppgifter, vidareutbildning på betald arbetstid samt bortrationalisering av de arbetsuppgifter som är svåra att få utförda.

Men vi vet också att vid en konjunkturnedgång minskar intresset från industrins sida för att förbättra arbetsmiljön och öka arbetarnas inflytande. Samtidigt tvingas ungdomar att acceptera arbeten de inte vill ha på grund av att det inte finns någon valmöjlighet.

Det leder till slutsatsen att det snarare är de omoderna arbetsplatserna än ungdomarnas attityder som måste ändras för att ökad tillväxt och välstånd ska kunna erhållas.

En reform av skolan, med väsentligt ökat inflytande för eleverna över skolans verksamhet, som kommittén föreslår i kapitel 6 "Från samråd till självstyre", understryker behovet av förändringar också ute på våra arbetsplatser.

Frågan om ungdomars krav på arbetsorganisation och arbetsmiljö är så stor att kommittén inte under den korta tid som stått till buds har någon möjlighet att lägga detaljerade förslag. Vi menar också att de fackliga organisationerna tillsammans med sina unga medlemmar bör beskriva en ny generations krav på arbetslivet och facket.

Vi uppmanar de tre stora fackliga organisationerna, LO, TCO och SACOs medlemsförbund att snarast tillsätta en gemensam kommission med uppgift att lägga förslag när det gäller förändring av arbetets organisation och arbetsmiljön för att öka inflytandet i arbetet och förhindra en allt tidigare utslagning från arbetsmarknaden. Kommissionen bör ha jämn könsfördelning och en majoritet av ungdomar.

Självstyre

Som vi tidigare nämnt är ett reellt inflytande viktigt för ungdomar. Vi har därför krävt mer reellt inflytande för ungdomarna i skolan genom den s k skolenhetsstyrelsen och på fritidsgårdarna genom självstyre. Men behovet av självstyre gäller inte minst i arbetslivet. Det kan exempelvis ske genom självstyrande grupper eller arbetslag, där de anställda har direkt möjlighet att fatta beslut som rör den näraliggande arbetssituationen.

Den byråkratiska idén bygger på kontroll uppifrån. Historiskt härstammar den från det militära. Kontroll i organisationer utövas även idag generellt av män. Därför präglas arbetsorganisationer av beteenden, normer, attityder och värderingar som utgår från den dominerande gruppen, dvs männen. Det gäller även i verksamheter där kvinnorna är i majoritet, som exempelvis inom vården.

Arbetslivet och arbetsorganisationer har ofta studerats med manliga anställda som norm och mall. Självstyre visade sig vara mycket betydelsefullt för de kvinnliga anställda i en kanadensisk studie. Ju högre grad av självbestämmande i arbetet desto högre grad av tillfredsställelse. De manliga anställda visade däremot inte samma samband mellan självstyre och arbetstillfredsställelse.

Olika ungdomsundersökningar pekar på en överensstämmelse mellan kvinnornas och den nya generationens syn på arbetsliv och arbetsorganisation.

Ett ökat självstyre innebär genomgripande omstruktureringar av maktpositionerna på arbetsplatserna. Det innebär att man bryter öppna och dolda hierarkiska system. Det innebär också att man tar tillvara arbetstagarnas kompetens och ger dem möjlighet att utveckla den.

Vi har i detta kapitel redovisat några exempel på hur man har uppnått positiva resultat när det gäller personalens delaktighet och effektivitet genom att de fått ökat inflytande över sitt arbete och genom att deras kompetens tagits tillvara och utvecklats. Vi tror att det är kortsiktigt tänkande av arbetsgivarna att vid en konjunkturnedgång återgå till förlegade arbetsformer med hierarkisk struktur eller löpande band.

För att vården och industrin ska kunna attrahera ungdomar i framtiden tror vi att det är nödvändigt att införa olika former av självstyre. I de fall arbetsgivarna har uttömt alla möjligheter att själva bekosta en sådan utveckling bör arbetslivsfonderna ha möjlighet att finansiera utvecklingsprojekt för att påverka arbetsmiljö och arbetsorganisation för dem som har det sämst.

Vi menar att man i sådana projekt bör prioritera en arbetsorganisationsutveckling som motverkar belastningsskador och andra arbetsskador. Alla arbeten ska organiseras så att de ur arbetsmiljösynpunkt är möjliga att utföra på heltid. Ensidiga och utarmande arbeten och jobb med litet inflytande ska prioriteras i utvecklingshänseende.

Vi uppmanar därför parterna på arbetsmarknaden att kraftfullt arbeta för ett ökat självstyre på arbetsplatserna så att arbetet i större utsträckning kan organiseras på arbetstagarnas villkor.

Facklig verksamhet

Enligt maktutredningen har demokratin försämrats ur ett kollektivistiskt perspektiv, medan den förbättrats ur ett individualistiskt perspektiv. Detta kan ur vissa aspekter vara positivt. Men den kollektiva demokratin är fortfarande viktig. Inte minst för de sämst ställda i samhället. Fackföreningsrörelsen har här en viktig uppgift. Men för att kunna bli en stark kraft för en ökad demokratisering av arbetslivet krävs en strukturomvandling av facket. Facket måste förnya sina arbetsformer och ta ungdomars krav på allvar.

- Det fackliga arbetet måste decentraliseras. Fackföreningsrörelsens arbete ska utgå ifrån grundorganisationerna.
- Fackets arbetsformer måste förändras från stela, trista och oinspirerande aktiviteter mot verksamheter som mer tilltalar ungdomar. Det kan t ex betyda mer arbete i nätverk eller projektform med inriktning på de vardagsnära frågorna.
- Fackmöten ska inte bara innehålla information, de ska också innebära reellt beslutsfattande för medlemmarnas del. Medlemmarna måste alltså kunna känna att de kan påverka besluten, att de har makt.
- Det krävs en rimlig fördelning av de fackliga förtroendeuppdragen så långt det är möjligt. Det fackliga arbetet måste organiseras utifrån principerna om lagarbete istället för att vara uppbyggt kring ett fåtal personers arbetsinsatser. Heltidsuppdrag bör i största möjliga utsträckning undvikas. För att på ett bättre sätt kunna behålla kontakten med medlemmarna bör fackligt förtroendevalda arbeta kvar i sitt ordinarie arbete under en viss del av arbetstiden.

- Fackligt aktiva bör ha rätt att i olika tidsperioder trappa ner på sin fackliga verksamhet. Det är viktigt att kunna varva mellan fackliga uppdrag och arbets- och privatliv.
- Undersökningar visar att det framför allt är unga kvinnor som är villiga att engagera sig fackligt. Dessa måste aktivt uppmuntras och stödjas för att de ska bli mer delaktiga i den fackliga verksamheten.

Ökad befogenhet för skyddsombuden

Ungdomar är miljöintresserade. Ett sätt för facket att förnya sig är att ta hänsyn till detta intresse. Ungdomar engagerar sig fackligt bland annat för att förbättra arbetsmiljön. Men lika självklart är det att arbeta med den yttre miljön. Det kan gälla närmiljön där man bor eller miljöfrågorna i ett globalt perspektiv. Det handlar om ett helhetsperspektiv.

Även facket bör ha detta helhetsperspektiv i sitt fackliga arbete. Facket bör agera även när produktionen påverkar miljön utanför arbetsplatsen på ett negativt sätt. Vår principiella syn, även om vi inte lägger något detaljerat förslag, är att skyddsombuden bör ha rätt att stoppa verksamhet som är farlig också för den yttre miljön.

Vi uppmanar de fackliga organisationerna att utvidga sitt arbete med miljöfrågor till att handla även om den yttre miljön.

Vi föreslår också att skyddsombuden ges rätt att stoppa även verksamhet som är farlig för miljön utanför arbetsplatsen.

Information inför feriearbete

Olycksfallsstatistiken för feriearbetande ungdomar är skrämmande. Arbetsmarknadens parter har ett stort ansvar för informationen till ungdomarna inför feriearbete för att förebygga olyckor.

Vi kräver därför obligatorisk information till ungdomar från arbetsmarknadens parter i grund- och gymnasieskolan inför feriearbete.

Fackligt medlemskap vid studier och feriearbete

De flesta ungdomar arbetar under ferierna. En del av dem dessutom med den typ av arbete som de kommer att ha när de blir klara med utbildningen. Det gäller särskilt ungdomar på gymnasiets yrkesinriktade linjer. För fackets framtid är det viktigt att fånga upp ungdomarna redan under studietiden. För ungdomarna är det viktigt att få del av den fackliga trygghet som gäller för andra i arbetslivet, att få vara med och påverka arbetet via facket och även påverka det fackliga

arbetet. Det är viktigt att det kan ske redan under feriearbetet.

Inom TCO och SACO finns idag möjligheter att redan under studietiden söka fackligt medlemsskap. Vi menar att även LO bör införa denna möjlighet. Det är framför allt elever på de yrkesinriktade gymnasielinjerna som är berörda av detta.

Vi uppmanar därför de fackliga organisationerna att ge studerande och feriearbetande ungdomar möjlighet att organisera sig fackligt.

10.2.5 Ungdomar och politik

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det råder en allvarlig klyfta mellan ungdomar och politiker. Vi har pekat ut några faktorer som kan förklara ungdomars bristande förtroende för politiker och den låga tilltron till traditionellt partipolitiskt arbete som ett medel för att förändra såväl samhället som den egna situationen.

Under hela åttiotalet har flera utredningar talat om behovet av ett närmande mellan medborgare och politik. Vi menar att det nu krävs radikala åtgärder på detta plan.

Det är dags att gå från ord till handling när det gäller att flytta det politiska beslutsfattandet närmare ungdomars vardag. Det gäller att ändra perspektivet. Den politiska organisationen måste ta sin utgångspunkt i ungdomars vardag. Organisationer och myndigheter måste anpassas till människan och inte tvärtom.

En ny generation i politiken

En ny generation har mycket synpunkter på dagens politiska arbete och politiker. Det finns också stora förväntningar och en slags uppfattning att nya rörelser, aktions- och enfrågegrupper är till för att väcka frågor och skapa debatt, medan partierna ska stå för det långsiktiga och grundläggande förändringsarbetet.

Det behövs ett nytt sätt att arbeta i politiken för att den nya generationens engagemang ska kanaliseras. Förändringen av ungdomsförbundens arbete, som kan skönjas, är ett steg åt det hållet.

De tenderar att bli mer av aktivitetsinriktade rörelser, föreningar som ger utlopp för mera än bara det strikt politiska intresset. De försöker arbeta mera praktiskt med politiken för att åstadkomma synliga och snabba resultat. Det är en effekt av att ungdomar inte har tid att vänta medan "kvarnarna mal", de kräver snabba resultat.

Man kan kalla rörelserna handlingsinriktade, alltså något mitt emellan aktionsgrupper och partier. Detta gäller inte alla och på alla ställen, men kan sägas vara ett gemensamt drag för många. Flera politiska ungdomsförbund umgås också flitigt med nya rörelser.

En bild av vad en ny generation förväntar sig av det politiska arbetet och politikerna skulle kunna skissas så här:

Från centralt till lokalt

Det politiska arbetet decentraliseras. Det utgår ifrån grundorganisationerna, från den lokala verkligheten.

Från anonymt till nära

Vad som händer i omgivningen med omsorgen om de äldre och barnen, hur skolan fungerar, vad som kan göras för att förbättra miljön och arbetsmiljön blir viktiga, nära frågor, som politiker försöker att ange lösningar på.

Ungdomars uppväxtvillkor placeras högt på dagordningen och inte som fläskben utslängda strax innan ett ordinarie val när oron för ungdomsväljarna tränger på.

Politiken blir gripbar och inte svävande och ansvarsmässigt oidentifierbar. Trots att de stora och existensiella frågorna betonas så finns kopplingar till vardagen likt ozonskiktet och freoner i kylskåp, hamburgerförpackningar m m.

Från stela till inspirerande arbetsformer

En ny generation kräver att partiernas arbetsformer förändras från stela, trista och oinspirerande aktiviteter till verksamheter som mer tilltalar kvinnor och ungdomar. Det innebär mer arbete i projektform med inriktning på de vardagsnära frågorna, att nätverk tas tillvara eller att enfrågegrupper bildas. Att ideologi och politisk handling kopplas ihop. Att t ex låta miljöengagemanget också ta sig uttryck i konkreta aktiviteter, som insamling av aluminiumburkar eller batterier.

En ny generation kräver att sammanträdenas förläggning och innehåll utvecklas och anpassas efter medlemmarnas behov. Många av dem ser tiden som den största bristvaran. De vill ha mindre formella möten, tidsbegränsade sammanträden och kortare inlägg på ett rakt och konkret språk.

Unga familjer delar idag på ansvaret för barn och hem på ett mer jämställt sätt. Det innebär att både kvinnor och män har behov av barnpassing för att ha möjlighet att engagera sig politiskt. Det gäller inte minst ensamstående föräldrar, mest kvinnor.

Småbarnsföräldrar får därför en viss kostnadstäckning för att anlita barnvakt, för lite större barn ordnas barnpassning gemensamt i anslutning till mötet. Detta behöver inte kosta några stora summor för föreningen. Det bygger mer på ett gemensamt ansvarstagande.

Ibland förläggs verksamheten till lördags- eller söndagseftermid-

dag. I anslutning till det ordnas särskilda barnaktiviteter eller barnpassning.

Från medel till mål

De ideologiska målen, färdriktningen, är det som avgör och ska vara drivkraften, inte de medel som för tillfället används.

Från detalj- till idéprogram

Den nya generationen har svårt att krypa in i ett detaljerat åsiktsbatteri, utan vill ta ställning till sin idéer och färdriktning. Utifrån sin syn på de nära frågorna blir partiernas idé avgörande och inte om det finns ett program som ger löften eller spikar detaljmål för varje enskild fråga som kan existera i det stora politiska samtalet. Det krävs inte att medlemmarna ska kunna omfatta alla frågor.

Det blir möjligt att inom partiet engagera sig och koncentrera sig på en hjärtefråga, exempelvis freds- eller miljöfrågor.

Från försvar till initiativ

Istället för att bli jagade av tjänstemän i förvaltningarna så tar den nya generationens politiker greppet över väsentligheterna. Istället för att blandas ihop med tjänstemännens handläggning av olika frågor så jobbar de med politik, utifrån hur folk upplever behoven.

Det förutsätter mera av målstyre, där man klart definierar vad politikerna ska sköta och vad tjänstemännen ska sköta själva och då allt oftare tillsammans med brukare.

En ny generations politiker vågar prioritera och koncentrera sig på vissa frågor under en period. Det innebär också att under en tid våga bortprioritera andra frågor, även om de är viktiga.

Från pajkastning till samtal

"Käbbel", tom retorik, smutskastning av motståndare, som tyvärr är vanligt i den politiska hettan, ersätts av samtal mellan politiskt intresserade, som alla utifrån sina idéer och det folkliga uppdraget vill påverka.

Partier och politiker med klara ideologiska förtecken kan samtala och debattera med andra utan rädsla för att tappa den egna själen i ett politiskt givande och tagande. Föra fram sin ståndpunkt, lyssna på andra och deras argument, värdera och sedan gå vidare blir metoden. På det här sättet blir alternativen verkligt tydliga, vilket många efterlyser.

Från service till engagemang

Alltför ofta har politik förståtts som något som fixar det bättre för mig, utan att jag gör något själv. En ny generation förväntar sig mera

av aktivitet. I samhället genom brukarinflytande, självstyre, förenings- och kooperativt arbete samt möjlighet att påverka sin egen tillvaro. I politiken genom inslag av personval och annat som är uppfordrande för personen.

En ny generation politiker vågar pröva nya vägar och vågar risken att misslyckas.

En ny generation vågar säga att politik inte kan och inte ska lösa allt. Politik är sådant som ska lösas gemensamt. Resten får väljarna sköta själva. Allt som är dåligt är inte politikens fel. Det är heller inte alltid någon annan som ska fixa det.

Från nomenklatur till folklighet

En bra politiker pratar inte med folk utan är folk. Den nya politikertypen finns bland andra människor hela tiden. I sitt jobb, på skolan, i hemtjänsten eller verkstadsindustrin, inom idrottsklubben eller bland goda grannar.

Det blir inte mest avgörande att hela tiden vara på alla interna möten, utan istället vara bland folk. Det politiska mötet utgör givetvis basen, men det behöver inte ske varje kväll.

Från heltidspolitiker till lagarbete

Det politiska arbetet organiseras utifrån principerna om lagarbete istället för att vara uppbyggt kring ett fåtal personers arbetsinsatser. Heltidsuppdrag undviks i största möjliga utsträckning. En ny generation politiker kräver en rimligare fördelning av uppdragen.

De kräver också att ungdomarna i politiken ges meningsfulla arbetsuppgifter. Deras kunskaper och erfarenheter tas tillvara, även om de inte gått "den långa vägen".

De inser vikten av att valberedningen är väl sammansatt både köns- och åldersmässigt, liksom de kräver att uppdragen är väl fördelade köns- och åldersmässigt.

En ny generation tycker att det är viktigt att hinna med ett arbetsliv och privatliv utanför partiet. De menar att man också har rätt att i perioder trappa ner på sin politiska verksamhet, dvs varva mellan politiska uppdrag och annan verksamhet.

Från språklig helgardering till raka puckar

Det måste gå att begripa politik. Eftersom det handlar om gemensamma angelägenheter så berör det alla. Ibland säger man ja, ibland nej, ibland dessutom jag/vi vet inte. Klara besked är bra ur politisk synpunkt, även om de inte alltid är positiva för den som frågar. Alltså enkelrader utan garderingar.

Politisk information i skolan

En av de viktigaste uppgifterna för de politiska ungdomsförbunden är att informera ute i skolorna. Det är viktigt att undanröja de hinder som idag finns för detta.

Ungdomsförbunden delar erfarenheten att de, trots rekommendationer om att de ska tillåtas bedriva sin verksamhet i skolan, ofta p g a praktiska problem, som exempelvis lokalbrist, kan hindras att informera om sin verksamhet.

För att alla partier och de enskilda ungdomarna ska ha möjlighet att utöva sin informationsverksamhet i skolorna krävs, förutom undanröjandet av praktiska problem, också att ungdomarna ska kunna få ersättning från kommunen via sina organisationer. Avståndet får heller inte vara ett hinder, därför bör reseersättning utbetalas.

Vi menar att skolan bör ha skyldighet att upplåta lokaler för politisk information och aktiviteter.

Vi menar vidare att man även på andra sätt bör underlätta för politiska aktiviteter i skolan och uppmuntra eleverna att vara politiskt aktiva.

Vi menar att det i skolans styrdokument bör stå att eleverna har rätt att minst en gång på högstadiet och en gång på gymnasiet under lektionstid få information från de i kommunen verksamma politiska ungdomsförbunden/partierna. Det är viktigt att det blir en bred representation av politiska organisationer.

Vi menar också att rimlig ersättning ska utgå för politisk information.

Lokala partipolitiska ungdomsprogram

Vi har föreslagit att kommunerna ska redovisa hur deras samlade insatser kan underlätta ungdomars uppväxt och delaktighet, och även utvärdera hur resurserna fördelats, inte minst ur ett klass- och könsperspektiv.

Vi är medvetna om att det finns många politiska frågor som inte är specifika ungdomsfrågor, men som ungdomar är intresserade av. Trots detta bör även de politiska partierna göra lokala ungdomsprogram för att göra det tydligare för unga människor var de olika partierna står när det gäller ungdomsfrågor. Det innebär också att det blir lättare att utvärdera de politiska partiernas agerande under en valperiod.

Vi uppmanar de politiska partierna att göra lokala ungdomspolitiska program i syfte att skapa en profilerad debatt innan beslut tas i fullmäktige.

Utbildning av förtroendevalda

Kommunerna erbjuder ofta utbildning till nya förtroendevalda. Enligt vår uppfattning bör de politiska partierna själva stå för den typen av utbildning. Den skulle på det sättet bli mer politiskt profilerad, något som stämmer väl överens med ungdomars krav på tydlighet.

Utbildningen bör innehålla diskussioner om det politiska arbetet och den nya politikerrollen som vi diskuterat tidigare. Utbildningen kan ske via studieförbunden. De politiska partierna kan då välja ett studieförbund med en för dem lämplig profil.

Vi föreslår därför att de politiska partierna själva övertar ansvaret för utbildningen av nya förtroendevalda.

Vi uppmanar vidare studieförbunden att aktivt medverka till att sådan utbildning kommer till stånd.

Ersättning för förlorad arbetsförtjänst

Vi konstaterar att de ekonomiska förutsättningarna för att kunna åta sig förtroendeuppdrag är olika för olika grupper. En grundregel bör vara att ingen ska förlora på ett politiskt åtagande, som är en förutsättning för vår demokrati och som ändå kräver att man försakar andra aktiviteter på sin fritid. Det handlar om rättvisa. Ingen ska heller förlora på att vara förtroendevald i en viss kommun, vilket fallet är idag på grund av de stora variationerna i ersättningssystemet.

Ersättningsfrågorna har indirekt betydelse för nyrekryteringen. Det är svårt att rekrytera nya i allmänhet och från underrepresenterade grupper i synnerhet, om de förutsätts arbeta näst intill ideellt och ändå är bundna av tider och mötesplatser och förutsätts ha läst in en hel del material i förväg.

Ungdomar idag har många aktiviteter som konkurrerar om deras tid och intressen. Om man dessutom förlorar ekonomiskt på att engagera sig minskar det benägenheten att åta sig politiska uppdrag. Detta gäller framför allt de ungdomar som i sitt ordinarie arbete får helt löneavdrag för frånvaro p g a förtroendeuppdrag inom stat, kommun och landsting.

För närvarande pågår inom regeringen ett arbete med förslag till ny kommunallag, som bl a tar upp frågan om ersättning för förlorad arbetsförtjänst.

För att underlätta nyrekryteringen av underrepresenterade grupper och ge alla samma förutsättningar att kunna åta sig förtroendeuppdrag föreslår vi en lagstiftning som garanterar ersättning för förlorad arbetsförtjänst vid förtroendeuppdrag.

Jämnare fördelning av makten

Det är viktigt att alla som har olika uppdrag tillsammans i sin funktion representerar hela samhället, ur alla aspekter. För att kunna fatta relevanta beslut behövs underlag från både kvinnors och mäns, yngres och äldres erfarenhetssfärer.

Kvinnor och män har olika erfarenheter, liksom yngre och äldre personer har det. En viktig uppgift för olika beslutande organ är att fördela resurser. De områden som prioriteras av representanterna får mest pengar, andra får stå tillbaka.

Idag är det framför allt män i övre medelåldern som är representerade i beslutande församlingar. Den kultur som existerar är intimt kopplad till den traditionella mansrollen när det gäller samarbetsformer, konflikter, debatteknik, språk och organisation av det politiska arbetet.

Det innebär att endast en liten del av erfarenhets- och intressesfärerna är representerade. Det innebär också att viktiga områden och frågeställningar stängs ute, samhället går miste om viktig kunskap. Såväl demokratin som besluten blir därför ofullständiga.

Ett krav på jämn könsfördelning innebär dock ett problem för de mindre partierna. De har ofta bara rätt att få in en representant i beslutande församlingar. Kravet på att nominera en person av vardera könet kan då innebära att partiet i vissa fall inte kan påverka att den person man prioriterar i första hand blir vald som representant.

Vi menar dock att fördelarna med kravet på att nominera lika många av vardera könet uppväger nackdelarna.

Vi uppmanar de politiska partierna liksom det övriga etablerade föreningslivet att sträva efter en jämnare köns- och åldersfördelning. Det gäller både internt inom organisationerna och när partierna nominerar till beslutande församlingar på läns- och kommunal nivå. Målet bör vara att det i varje styrelse/samråd/nämnd ska ingå minst två personer under 25 år och att könsfördelningen ska vara jämn.

Vi föreslår också att regeringen vid tillsättningar i styrelser, nämnder och kommittéer strävar efter en jämnare köns- och åldersfördelning. Målet bör vara att minst två personer under 25 år ska ingå och att könsfördelningen ska vara jämn.

Uppdragskulturen inom partierna

Vi menar att förtroendeuppdragen idag är koncentrerade på alltför få personer. Vissa personer har många förtroendeuppdrag inom samma politiska församling. De sitter dessutom ofta för länge och tappar kon-

takten med arbetsliv och vardag.

Det här är ett resultat av uppdragskulturen inom partierna. Med ett förtroendeuppdrag följer ofta flera andra. Det krävs också att man samlar på sig många uppdrag för att få makt. Om någon annan än ordföranden representerar gruppen utåt, tolkas det nästan som misstroende mot denne. Det innebär en hög arbetsbörda och stark press på vissa, samtidigt som andra inte får någon möjlighet att utöva makt.

Det finns också en inställning om att man ska "ställa upp" och "offra allt" för partiet. Det innebär att arbete och privatliv blir lidande.

Dagens ungdomar ställer inte upp på dessa krav. De vill ha möjlighet att kombinera ett politiskt engagemang med arbetsliv och privatliv. De vill i perioder kunna avsäga sig uppdrag och ändå ha möjlighet att komma tillbaka.

Från ett ungdomsperspektiv är det viktigt att sprida makten inom partierna, så att ingen sitter på alltför många uppdrag, vilket är ett stort problem idag. Ingen person bör sitta i mer än en politisk församling; kommunfullmäktige, landsting eller riksdag. Partierna bör se varje mandat som obesatt när man går till val, ingen ska väljas för att han/hon redan innehar posten.

Vi uppmanar de politiska partierna att föra en diskussion om uppdragskulturen inom partiet.

Vidare uppmanar vi partierna att sprida uppdragen och därmed minska koncentrationen av dem så att fler ungdomar och kvinnor ges möjlighet till politiska förtroendeuppdrag.

Det politiska valsystemet

Ungdomar vill ha ett ökat inflytande på beslut som påverkar deras vardag. De kräver att besluten fattas närmare de människor som berörs. Våra förslag innebär en decentralisering av makten. Det innebär en ökad fokusering på den kommunala politiken.

Ett sätt att motverka utvecklingen mot ett minskat valdeltagande, särskilt bland unga väljare, kan vara att ge de lokala politiska frågorna större möjlighet att få genomslag i valrörelsen.

Idag är mycket av den politiska debatten i valperioder koncentrerad till rikspolitiken. Inte minst sedan tv´s tillkomst präglas valrörelserna av en stark koncentration av intresset på partiernas ledande företrädare på riksplanet.

Genom att valrörelserna pågår samtidigt har utrymmet för lokal och regional valrörelseaktivitet från enskilda riksdagskandidaters sida blivit alltmer begränsat. Den kommunala politiska debatten

hamnar i skymundan. Det är också svårare att utvärdera den förda politiken.

Regeringens s k ekonomiska krispaket hösten 1990 innehöll förslag om att utreda valperioderna för kommun- och landstingsval respektive riksdagsval.

Vi uppmanar regeringen att i direktiven till ovan nämnda utredning ur ett ungdomsperspektiv beakta införandet av separata valperioder för kommun- och landstingsval respektive riksdagsval. Dvs val till kommunen och landstinget år ett, riksdagsval år tre etc. Det skulle innebära val vartannat år.

Som en konsekvens av detta skulle mandattiden behöva förlängas till fyra år.

Personval

Ungdomskommittén menar att de väljare som vill öka representationen av kvinnor, ungdomar, invandrare, personer med anknytning till den egna orten m m bör ha en möjlighet att inom ramen för partivalet även ge sin röst åt enskilda personer.

Ett ökat inslag av personval kan vara en del i lösningen av problematiken med den uppdragskultur vi diskuterat ovan. Men en annan effekt kan vara att okända har svårare att komma fram.

Vi kräver att regeringen föreslår inrättandet av ett valsystem med inslag av personval till kommunal- och riksdagsvalen. Väljarna bör ges möjlighet att särskilt markera den kandidat hon eller han vill se invald. Om kandidaten samlar så många röster som krävs för ett mandat så blir hon eller han invald oavsett placering på listan. De väljare som inte utnyttjar personvalsmöjligheten ansluter sig till den ordning mellan kandidaterna som partiets nomineringsinstanser beslutat om.

10.2.6 Förnyelse i kommun och stat

Förnyelse i kommunerna

För oss får gärna den närmaste politiska nivån vara mindre kommuner, kommundelsnämnder eller ännu mindre enheter eller distrikt. Vi vet genom olika utvärderingar att en sådan ordning i större utsträckning lockar även yngre människor och kvinnor till partipolitiskt deltagande. Närheten till beslutsfattarna och samordning över sektorsgränserna i kommuner med kommundelsnämnder har gjort att barn- och ungdomsfrågor fått en mer framskjuten plats. Möjligheter till snabbare insatser har skapats och också utnyttjats.

Allt fler kommuner vill ha en fri och egen nämndorganisation.

Frikommuner, dvs kommuner som fått dispens från kommunallagen, skapar utbildningspolitiska nämnder eller en nämnd gemensamt för barn- och ungdomsfrågor för att öka servicen till medborgarna. Erfarenheten från de många undersökningar och rapporter som gjorts under de senaste åren talar för att inrättandet av en barn- och ungdomsnämnd, som innefattar de nämnder som idag mer direkt arbetar med barn- och ungdomsfrågor, skulle vara positivt. Det gäller bl a fritid-, kultur-, skola-, socialnämnderna. På detta sätt skulle de olika frågor som berör barn och ungdomars uppväxtvillkor kunna behandlas på ett likvärdigt sätt. Flera kommuner har också prövat detta med olika resultat.

Vi tycker dock det är viktigt att ungdomsfrågorna ingår i alla kommunala nämnders ansvarsområde. Inte minst eftersom vi inledningsvis i betänkandet menar att vi inte ska prata så mycket om specifika ungdomsfrågor, utan mer försöka förstå att ungdomsfrågor helt enkelt är "nya" frågor som förs in i debatten, ofta av ungdomar. De växer inte bort!

Vi tycker däremot att kommunerna bör komma med förslag på åtgärder för att garantera ungdomars rätt till inflytande i den kommunala verksamheten samt redovisa hur kommunens samlade insatser underlättar ungdomars uppväxt och delaktighet.

Utvärdering av hur man lyckats med sina åtgärder för att förbättra ungdomars uppväxtvillkor samt öka deras möjlighet till inflytande bör varje år ske i kommunfullmäktige. En avstämning utifrån budgeten bör också göras för att man ska få ett så fullödigt underlag som möjligt till nästkommande års budget.

Delaktighet, grunden för demokrati

Delaktigheten på alla nivåer måste få stå i centrum. Om man inte från politiskt och/eller myndigheters håll är villig att släppa ifrån sig makt till medborgarna, inte minst de unga, kan man inte heller räkna med någon uppbackning eller lojalitet kring de beslut som fattas. Delaktigheten är och förblir därför den viktigaste frågan för en fungerande demokrati.

På samma sätt som man nu öppnar för äldre, pensionärerna, att mer direkt få möjlighet till inflytande i kommunerna, tycker vi det vore lämpligt att diskutera motsvarande inflytande även för ungdomarna. Det måste då handla om ett reellt inflytande och inte bara om samråd. Vi har tidigare beskrivit detta i kapitlen 5 och 6.

Exempel på ett reellt inflytande kan vara att kommunerna på varje skolenhet på grundskolan och gymnasiet inrättar skolenhetsstyrelser med beslutanderätt. Hälften av ledamöterna i dessa skolenhetsstyrelser bör vara ungdomar och hälften personal på skolorna. Ledamöterna utses i direkta och hemliga val. Ett annat exempel är vårt förslag

nedan till gårdsstyrelse på fritidsgårdarna.

Det pågår för närvarande en diskussion om målstyrning både centralt och ute i den kommunala verksamheten. Bl a kommunallagskommittén, stat- och kommunberedningens brukarinflytandegrupp och utredningen om lokal kooperation har behandlat frågan.

Vi tror att tiden nu är mogen för att i kommunallagen föra in brukarnas möjlighet till reellt inflytande.

Fritidsgårdsverksamheten

Som vi tidigare beskrivit i kapitel 5 är fritidsgårdens funktion som samlingsplats viktig i dagens samhälle, där antalet naturliga samlingsplatser minskar. Gårdarna konkurrerar inte med föreningslivet utan med gator, torg och spelhallar. Det är i stor utsträckning föreningslös ungdom som besöker fritidsgårdarna.

Vi vet också att även på fritidsgårdarna är tjejerna en eftersatt grupp. Verksamheter och arbetsformer är idag mer anpassade efter killarnas behov och intressen. En utveckling är dock på gång. Bl a satsar Riksförbundet Sveriges Fritids- och Hemgårdar (RSFH)/Fritidsforum på en försöksverksamhet med tjejgrupper ute på gårdarna.

Samtidigt som fritidsgården måste vara en frizon, där ungdomarna kan känna att de inte ständigt övervakas av vuxna, måste man också åstadkomma aktiviteter som på ett naturligt sätt är generationsövergripande. Detta för att inte ytterligare vidga den konstgjorda klyftan mellan ungdomar och vuxna. I dagens samhälle finns det inte många aktiviteter där ungdomar och vuxna gör saker tillsammans. Genom bidragskonstruktionen, speciellt på kommunal nivå, ges inte heller det traditionella föreningslivet några större möjligheter att bedriva generationsövergripande verksamhet.

På flera fritidsgårdar runt om i landet har man med goda resultat satsat på brukarinflytande och reell gårdsdemokrati. Dvs en demokrati där brukarna, oftast ungdomar, får ett reellt och totalt inflytande över verksamheten med eget budgetansvar osv. Självklart måste även brukarstyrd-, föreningsdriven- eller kooperativ verksamhet arbeta inom de övergripande politiska mål som kommunfullmäktige satt upp.

Idag har politikerna i kommunerna möjlighet att delegera beslut och verkställighet i begränsad omfattning till enskild tjänsteman i kommunen. Sådan delegation kan förenas med samråd med brukarna. Det innebär t ex att rektorn på en skola eller föreståndaren på en fritidsgård kan få möjlighet att själv, ibland efter samråd med berörda på skolan respektive fritidsgården, besluta inom vissa ramar.

Att däremot delegera till en grupp av människor i ett bostadsområde, på en fritidsgård eller skola, som är en förutsättning för våra

förslag om gårds- och skolenhetsstyrelser, är dock inte möjligt idag.

Förutom delegering av besluten till tjänstemännen finns det självklart flera rent praktiska verkställighetsfrågor som går att överföra till exempelvis en enskild förening. Att t ex sköta en anläggning, genomföra ett projekt eller driva en fritidsgård. Möjligheterna är dock begränsade för vad som går att delegera enligt kommunallagen.

Regeringen bör därför utarbeta förslag till lagändring för att utvidga möjligheten att delegera beslutanderätten till en grupp av människor.

Många av de bestämmelser som berör den kommunala demokratin och inflytandefrågorna för olika grupper av människor måste, om en bestående ändring ska komma till stånd, förändras i lagen. Inte minst ur ett ungdomsperspektiv är detta viktigt.

Vi beskriver detta ytterligare i kapitel 5. Som princip kan man säga att vi ser tre olika möjligheter för ett ökat brukarinflytande på fritidsgården:

- Delegera till tjänsteman, fritidsgårdsföreståndaren.
- Överföra verkställighetsfrågor till en förening eller ett kooperativ.
- Delegera beslutanderätten till en grupp av människor, brukare, på gården.

Att låta ungdomar vara med och bestämma färgen på väggarna på en fritidsgård är kanske ett första steg på "delaktighetsstegen". Ett betydligt större steg är att låta ungdomar ta det fulla ansvaret för att deras fritidsgård målas om, dvs bestämma färgerna, skaffa pengar till färg, ansvara för ekonomin, göra jobbet själva osv. Ungdomar som får ansvar tar ansvar. Ungdomar som får uppgifter, får också ett större självförtroende, lär sig nya saker och utvecklas till ansvarsfulla samhällsmedborgare.

En beslutande församling, gårdsstyrelse, med representanter av brukare och anställda är något som kommittén vill förorda. Detta bör genomföras på liknande sätt och efter samma principer som vi föreslagit i kapitel 6 om den s k skolenhetsstyrelsen.

Vi tror att det är viktigt för kommunerna att vara flexibla och försöka hitta nya delaktighetsformer när det gäller möjligheten för föreningar eller andra brukare att ta över ett totalt ansvar för olika verksamheter i kommunerna.

En decentralisering av skolan, som vi föreslår i kapitel 6, kan t ex öppna för en friare användning och ett bättre utnyttjande av skolans lokaler. Skolan måste helt enkelt öppna sig mot närsamhället

Delaktighetsprocessen måste börja så lokalt som möjligt, ofta i det egna området. Utan en lokal demokratisk struktur har varken ungdomar eller vuxna några möjligheter att engagera sig eller påverka sin lokala miljö. En fritidsgård som fungerar som en naturlig mötesplats i området kan vara en bra bas att bygga en sådan lokal demokratisk struktur på.

Sned fördelning av resurserna

Vi menar att kommunerna, i de flesta fall, radikalt måste förbättra och se över det totala stödet till föreningslivet samt fördela det mer rättvist. Det ska inte ha någon betydelse om en ung människa är kvinna eller man, spelar ishockey eller är med i scouterna, en ridklubb eller en frimärksförening. Kommunerna måste se mer till själva aktiviteten än till traditionen och en föråldrad bidragshantering. I detta sammanhang bör kommunerna pröva frågan om könskvotering beträffande resurserna till föreningslivet. Detta innebär att inga av de nuvarande kommunala verksamheterna eller systemen för ungdom självklart ska finnas kvar.

Lokala utvecklingsfonder

Vi tror också att kommunerna bör avsätta resurser för utvecklingsverksamhet i en speciell fond. Denna fond ska användas för att ge möjlighet till utveckling av den lokala ungdomsverksamheten. Det kan vara att göra speciella satsningar lokalt för att stärka exempelvis tonårs- och/eller tjejverksamhet, det kan vara att stödja ideer och förslag till utveckling av det lokala föreningslivet eller till nyetablering av ungdomsverksamhet i nya områden.

Resurserna bör också gå till att stödja nya barn- och ungdomsrörelser och grupper för att ge dem rimliga möjligheter att etablera sig. Den lokala utvecklingsfonden får dock inte användas till reguljärt stöd till föreningslivet. För detta ändamål ska det finnas andra medel i kommunerna.

Ungdomsinformation

Ur ett delaktighetsperspektiv är det viktigt att ungdomar får tillgång till information på ett lättillgängligt och obyråkratiskt sätt. Det kan gälla ungdomars medborgerliga rättigheter och skyldigheter, kommunal service, sex- och samlevnadsfrågor, konsumentfrågor och nöjen m m.

I vårt betänkande om internationellt ungdomsutbyte konstaterade vi att en utökning och förbättring av informationen till ungdomar är av stor vikt. Vi menade att informationen, beroende på resurser, kan vara olika väl utbyggd. Det kan vara i form av en pärm på biblioteket, arbetsförmedlingen, fritidsgården eller annat ställe dit ungdomar ofta

går. Det bästa är om man kan ge både muntlig, skriftlig och databaserad information om frågor som rör ungdomar på samma ställe.

Det bör också, liksom i Finland och Danmark, finnas möjlighet att via abonnemang kunna koppla upp sig mot en central databas. Ett sådant abonnemang bör kunna tecknas vare sig det gäller en lokal ungdomsorganisation, bibliotek eller fritidsgård.

Vi menar dock att kommunerna måste ta på sig rollen av samordnare för att ungdomsinformationen ska bli så fullständig som möjligt och finnas samlad på ett ställe.

Förslag till förnyelse i kommunerna

Mot bakgrund av våra bedömningar föreslår vi följande:

Vi kräver att regeringen föreslår ändring i kommunallagen som ger möjlighet att delegera beslutanderätt till brukare.

Vi uppmanar kommunerna att ha en positiv inställning till att lämna över verksamhet till olika brukargrupper.

Vi uppmanar också kommunerna att starta försöksverksamhet för att pröva olika gruppers möjlighet till ökat inflytandet i kommunerna.

Vi föreslår att regeringen ser till att möjligheten för kommunerna att införa en ny nämndorganisation införs i kommunallagen.

I de fall kommunerna finner det lämpligt bör kommundelsnämnder, mindre kommuner eller ännu mindre kommunala enheter inrättas för att öka den lokala delaktigheten.

Vi uppmanar vidare kommunerna att så långt som möjligt införa självstyre på de kommunala fritidsgårdarna. Vi förordar gårdsstyrelser med representanter för brukare och anställda.

Vi vet att de kommunala fritidsgårdarna idag gynnar pojkar. Därför är det viktigt att flickors behov och intressen tillgodoses. Det kan innebära att lokalerna utnyttjas på ett annat sätt än idag och att verksamheten delvis får en annan inriktning. Fritidsgårdarna bör även utvärdera sin verksamhet ur köns- och klassperspektiv.

Vi uppmanar också kommunerna att göra en grundlig inventering av de resurser - ekonomiska, personella, ideella - som på olika sätt berör ungdom för att se om de kan användas på ett annat sätt i syfte att stärka det lokala inflytandet för ungdom. Därvid bör man särskilt beakta att resurserna fördelas på ett rättvist sätt både vad gäller kön och inriktning av verksamheten.

Vi uppmanar kommunerna att årligen göra en redovisning i den kommunala budgeten av hur man tänker använda de kommunala resurserna - ekonomiska, personella, ideella - som på olika sätt berör ungdom.

På samma sätt bör kommunerna årligen göra en utvärdering vid årets slut, ur köns- och klassperspektiv, av hur den kommunala budgeten använts för att stimulera ungdomar och öka deras möjlighet till inflytande.

Vi uppmanar vidare kommunerna att fördela medel till lokala utvecklingsfonder för barn- och ungdomsverksamhet. Resurserna bör fördelas så att hälften av pengarna kommer flickor tillgodo. En årlig kommunal utvärdering av fonden bör göras för kommuninvånarna ur klass- och könsperspektiv.

Vi uppmanar också kommunerna att se till att man har en jämnare köns- och åldersfördelning. Målet bör vara att det i varje styrelse/samråd eller annat organ som kommunen tillsätter ska ingå minst två personer under 25 år och att könsfördelningen ska vara jämn.

Vi uppmanar kommunerna att, liksom i Finland och Danmark, pröva olika lösningar för att samordna och nå samtliga ungdomar med viktig ungdomsinformation.

Förnyelse på det centrala planet

Avbyråkratisera, rationalisera, effektivisera

Vi konstaterar att de utredningar som tidigare gjorts om organisationen av barn- och ungdomsfrågor på central nivå inte alltid har lett till ökad samordning och rationalisering. För många, framför allt på det lokala planet och i kommunerna, upplevs de omorganisationer som gjorts ha lett till ökad byråkrati och oklar ansvarsfördelning.

Ungdomsorganisationerna pekar ofta också på den ökade tid som det tar att skriva alla ansökningar till olika bidragsorgan på kommunal och statlig nivå. Idag tvingas man tyvärr till detta bl a på grund av att de generella bidragen urholkats och skapat problem i föreningslivets ekonomi. Men man menar också att det beror på bristen av samordning bland de statliga organ som fördelar bidrag till föreningslivet.

Idag behandlas ungdomsfrågor på flera departement och av flera olika myndigheter. Exempelvis civil-, social-, utbildnings-, bostads-, utrikes- och arbetsmarknadsdepartementen, barn- och ungdomsdelegationen och myndigheter som statens ungdomsråd, socialstyrelsen, brottsförebyggande rådet, barnmiljörådet, statens invandrarverk, skolöverstyrelsen, konsumentverket.

Kommittén har inte sett som sin uppgift att lägga fram detaljerade förslag på centrala organ som handlägger frågor och bidrag om barn och ungdom. Vi har valt att inte föreslå ett nytt bidragssystem, utan istället peka på vägledande principer för en samordning av medel som ökar föreningarnas självständighet och medger en friare användning. Detta bör vara vägledande vid eventuell framtida översyn av bidragssystemet.

Dessutom kommer en översyn att göras av statens ungdomsråd och andra organ som finns på central nivå för att sköta ungdomsfrågor. Syftet med denna översyn är att få en effektiv hantering av ungdomsfrågorna samt att få fram väl underbyggda beslutsunderlag för centrala politiska ungdomsinsatser. Översynen ska också leda till förslag om hur en bättre samordning, utvärdering och uppföljning av insatserna på ungdomsområdet kan ske. Därför vill vi endast skicka med en modell med principiella tankegångar, som sen kan vidareutvecklas.

Som en konsekvens av ökad målstyrning och decentralisering krävs en ny central ordning för ungdomsfrågorna för att göra statens inriktning tydligare och förenkla för ungdomsorganisationer och lokala grupper i deras kontakter med staten.

Målet bör vara en mindre central byråkrati för att frigöra resurser till lokala verksamheter.

En modell för att utveckla arbetet med ungdomsfrågorna kan vara att ett mindre barn- och ungdomsverk ersätter de nuvarande centrala organen för barn- och ungdomsfrågor. Verket bör initiera målinriktade och strukturella åtgärder inom barn- och ungdomsområdet. Vidare bör myndigheten handlägga frågor om forskning, utvecklingsverksamhet, statistik, bidragsfrågor samt snabba utredningar inom barn- och ungdomsområdet.

Barn- och ungdomsverket bör arbeta efter av riksdagen uppställda mål. Målstyrning förutsätter också utvärdering, som vi bl a konstaterat utifrån de olika försöks- och utvecklingsprojekt som genomförts under 80-talet. Utvecklingen av utvärderingsmetoder måste därför prioriteras.

Detta innebär självfallet inte att andra verk och myndigheter ska sluta att bedöma sina ansvarsområden också utifrån ett ungdomsperspektiv.

Samordna resurserna

Idag är det alltför många instanser som handlägger olika potter av mer eller mindre specialdestinerade bidrag till organisationslivet.

Vi menar att den översyn av statens stöd till föreningslivet som regeringen gett statskontoret i uppdrag att göra, bör ta hänsyn till ungdomskommitténs synpunkter.

Ett sätt att höja de generella bidragen till barn- och ungdomsorganisationerna borde kunna vara att finkamma och samla ihop de olika medel som idag finns i en påse för att sedan fördela dem till organisationerna enligt vissa riktlinjer.

Detta skulle också höja statusen och tilltron till att organisationerna själva kan bedöma och fördela medel inom sin organisation till de områden som också ur statlig och kommunal synvinkel har störst behov.

En modell för att ytterligare finansiera utvecklingsverksamhet kan vara att kanalisera medel från delvis externa källor.

Riksdagen beslutade 1990 att en översyn av allmänna arvsfondens ändamålsbestämmelser ska göras. Regeringen ska under våren återkomma till riksdagen med förslag till direktiv.

Vi finner det därför lämpligt att föreslå att de medel från allmänna arvsfonden som idag inte går till omsorg för handikappade barn och ungdomar och vissa speciella ungdomssatsningar, bör kunna överföras till den samlade pott av pengar som vi nämner ovan.

Medel i storleksordningen 50 miljoner kronor, i 1990 års penningvärde, bör årligen kunna tillföras utvecklingsverksamhet bland barn och ungdomar från allmänna arvsfonden. Detta utgör endast en del av de disponibla medel som årligen finns för utdelning till föreningslivet från allmänna arvsfonden.

Vidare kan vi konstatera att lotterilagstiftningen idag inte ger tillräckliga möjligheter för folkrörelserna att utveckla och förnya lotterier och spel. Regeringen har dock aviserat att man tänker tillsätta en utredning med uppdrag att se över denna lagstiftning.

I det sammanhanget vill vi föreslå att resurser också bör kunna överföras från AB Penninglotteriet till folkrörelserna. Medel motsvarande 7 procent av penninglotteriets årliga nettovinst bör kunna användas till att utveckla barn- och ungdomsverksamheten. Detta innebär att ca 70 miljoner kronor, i 1990 års penningvärde, skulle kunna frigöras.

Motivet för detta är att staten under de senaste åren ökat sin andel av den totala lotteri- och spelverksamheten till stor del på bekostnad av folkrörelselotterier, bingon etc. En del av den vinst staten på detta sätt får in borde kunna återföras till föreningslivet för barn- och ungdomsverksamhet.

På motsvarande sätt bör medel kunna frigöras från AB Tipstjänsts nettovinster och då främst tillfalla utveckling av barn- och ungdomsverksamhet inom idrotten.

Vidare tycker vi att en del av de pengar som satsas på reklam bör slussas tillbaka till barn och ungdomar genom satsningar på lokal

kultur.

Flera av de nya reklamformer som vuxit upp sedan reklamskattelagen antogs 1972 vänder sig till ungdomar. De utgör en stor del i den kommersiella ungdomskulturen. Lokala alternativ och motkulturer har svårt att hävda sig i mediabruset.

Dessa nya reklamformer omfattas inte idag av reklamskattelagen. Det gäller t ex reklam i radio och tv. Enligt ett utslag i kammarrätten jämställs även videoreklam med tv- och radioreklam. Det innebär förmodligen också att datareklam undantas från lagstiftningen. Vi menar att de nya reklamformerna även av konkurrens- och rättviseskäl bör beskattas.

Eftersom vi vet att dessa media i stor utsträckning vänder sig till ungdom är ett återförande av medel från skatteintäkterna till ideell barn- och ungdomsverksamhet och satsning på lokal kultur motiverad.

Enligt våra beräkningar bör medel i storleksordningen 150 miljoner kronor av reklamskatten, i 1990 års penningvärde, årligen kunna gå tillbaka till barn och ungdomar.

Om man på detta sätt kan frigöra "nya" resurser i en storleksordning av totalt ca 270 miljoner kronor, borde man också kunna tillföra Forskningsrådsnämnden årliga medel för forskning om barns och ungdomars livsvillkor. I 1990 års penningvärde borde ca 30 miljoner kronor årligen kunna fördelas för detta ändamål.

Förslag till förnyelse på det centrala planet

Mot bakgrund av våra bedömningar föreslår vi följande:

Vi föreslår att den översyn regeringen aviserat av statens ungdomsråd och andra organs verksamhet på central nivå beaktar och vidareutvecklar Ungdomskommitténs synpunkter på den centrala organisationen av ungdomsfrågorna.

Vi föreslår att regeringen ger Statskontoret i uppdrag att i samband med den pågående kartläggningen av stödet till föreningslivet också göra en översyn och samordning av samtliga centrala verksamheter och bidragsorgan som förmedlar medel till barn- och ungdomsverksamhet. Utredningen bör därvid beakta Ungdomskommitténs synpunkter för att samla och frigöra mer resurser för barn och ungdomar och deras organisationer med målsättning att främst stärka den lokala ungdomsverksamheten. Nya rörelsers möjlighet till ekonomiskt stöd bör här särskilt beaktas.

Vi föreslår också att regeringen i de direktiv för en översyn av allmänna arvsfondens ändamålsbestämmelser som riksdagen begärt tar med de synpunkter som Ungdomskommittén

anför när det gäller att tillföra medel för utveckling av ungdomsverksamhet, främst på det lokala planet.

Vi föreslår att regeringen i den aviserade utredningen av lotterilagstiftningen också ser över möjligheten att från AB Penninglotteriet och AB Tipstjänst tillföra folkrörelserna medel för utveckling av barn- och ungdomsverksamhet.

Vi föreslår vidare en översyn av reklamskattelagen. Syftet bör vara att den reklam som idag inte omfattas av lagen ska göra det och att även de nya former och media som utvecklas i framtiden ska beskattas. Möjligen blir det nödvändigt med en förändring av organisationen för hur skatten beräknas och tas in.

Vi föreslår att regeringen i samband med översynen av statens ungdomsråd med flera centrala organ, också undersöker möjligheten till en central samordning av ungdomsinformationen genom upprättandet av en central databaserad informationscentral.

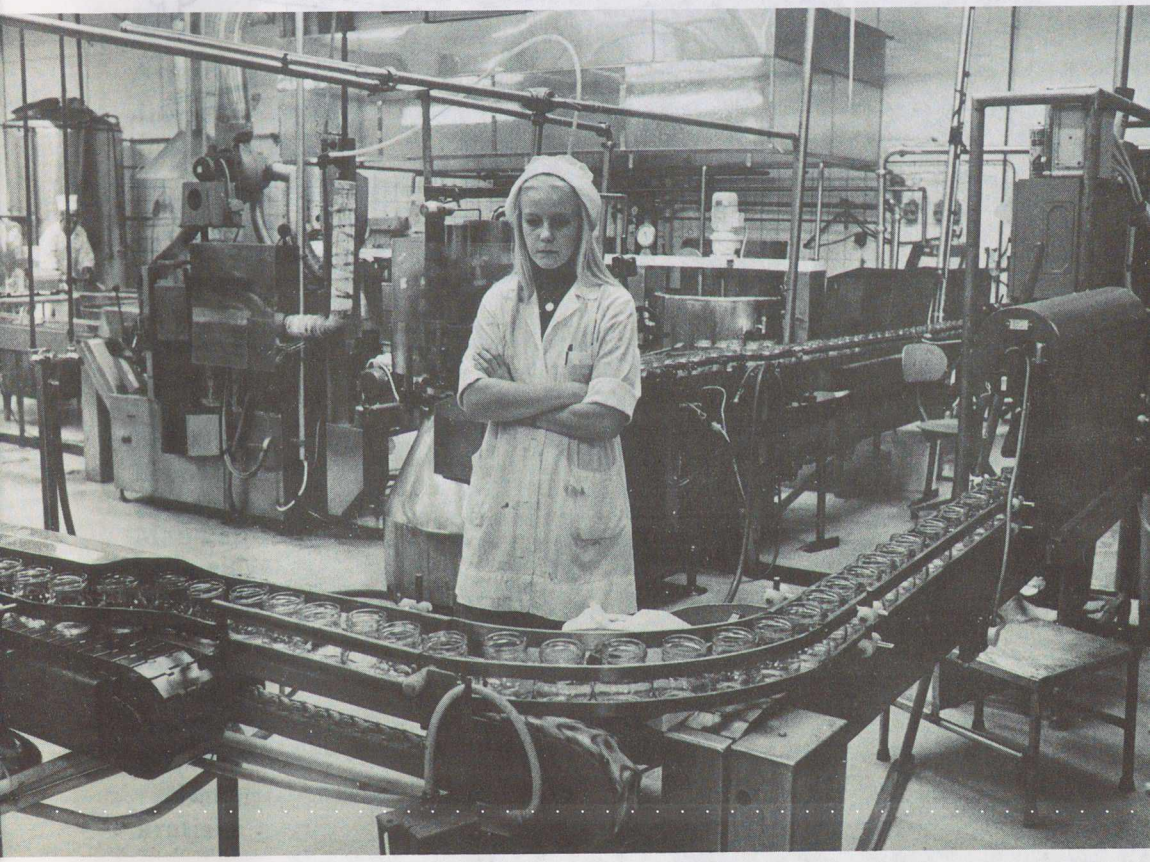

– JAG VILL KOMMA MED I STYRELSEN!

– ÄR DU TOKIG POJKE?

– MÅSTE MAN VARA DET?

11.

RESERVATIONER OCH SÄRSKILDA YTTRANDEN

1. Reservation av ledamoten Jörgen Rundgren

Kapitel 1

Avsnitt 1.4 Avgränsningar

Jag reserverar mig emot att förslag som rör familjen avgränsas bort. Jag menar att detta är mycket olyckligt.

Kapitel 6

Inledningen

Jag anser att en viktig utgångspunkt när man förändrar skolan måste vara att både föräldrarnas och elevernas möjligheter att påverka måste förbättras. Maktutredningen har visat att föräldrar anser sig ha mycket liten möjlighet att påverka skolan. På en skala från ett till tio, där tio är maximalt så hamnade genomsnittet på 2,2. Det var betydligt lägre än de möjligheter man ansåg sig ha som patient, som boende, i arbetet eller som kapitalvarukonsument. De offentliga monopolen hade genomgående låga siffror, men lägst hade skolan. Man kan inte bortse ifrån att den starkaste påverkansmöjligheten för både eleven och föräldrarna ligger i möjligheten att kunna välja en annan skola om man är missnöjd. Det ter sig knappast som en framkomlig väg att försöka komma in i skolstyrelsen och där påverka. Kommitténs majoritet har en mycket ensidig utgångspunkt där det endast är "elevföreträdarnas" inflytande som hävdas. Jag har därför reserverat mig mot stycket som börjar "Det är dock lika nödvändigt ..." och föreslår istället följande alternativa skrivning:

"Det är dock lika nödvändigt att skolan organiseras efter demokratiska principer och genom miljö och arbetssätt själv fungerar på

ett sätt som ger utrymme för elevernas och föräldrarnas påverkan."

I linje med detta bör föräldrar även föras in i stycket som börjar "De grundläggande demokratiska värderingarna ...". Jag föreslår därför följande alternativa skrivning:

"Enligt vårt synsätt är ökad delaktighet och ökat inflytande för eleverna och föräldrarna ..."

I det sista stycket på detta avsnitt utelämnar kommitténs majoritet ånyo föräldrarna, när det talas om beslutanderätten över viktiga frågor i skolan, vilket jag reserverar mig emot.

6.5.2 Formellt inflytande

Jag reserverar mig vidare mot de stycken som handlar om lärarnas samarbete sinsemellan, arbetslag, arbetsenheter och arbetsenhetskonferenser. De borde helt utgå.

6.5.6 Hinder för elevinflytande

Allt det som kommittén skriver om betygen är så negativt formulerat att det borde utgå i sin helhet. Förvisso har det nuvarande betygssystemet brister, men betyg är nödvändiga och bra. De ger en elev motivation till extra ansträngningar och fördjupade studier. Både föräldrar och elever behöver en utvärdering som ej är vag och allmänt formulerad, utan som visar klart och tydligt vad man har lärt sig och var brister kan finnas. Betyg innebär dessutom rätt säkerhet vid urval inför högre studier och man slipper den meningslösa godtycklighet som lottning eller kölistor innebär.

6.6.3 Inflytande i undervisningen

I detta avsnitt finns en tendens till klåfingrig politisk styrning när man ställer elevinflytande i motsatsställning till det nuvarande betygssystemet, ämnessplittring, centrala prov m m. Detta har jag reserverat mig emot, då jag anser att vi i Ungdomskommittén vare sig bör, eller har kompetens, att uttala oss om hur undervisningen bör bedrivas. De sista avsnitten som börjar "Vi kräver ... " samt "Det måste innebära ..." under rubriken "Undanröj organisatoriska hinder" borde alltså helt utgå.

6.6.5 Formellt inflytande

Ett beslutande organ

De inledande hänvisningarna till riksdagsbeslut och propositioner borde utgå. Men jag delar uppfattningen att i en skola med decentraliserat verksamhetsansvar så kan man naturligtvis inte centralstyra i alla frågor av vikt. Då har man självstyre endast på papperet. En nödvändig väg för att förbättra den svenska skolan är att ge föräldrar och

elever rätt att välja skola. Det är också det effektivaste sättet att göra skolorna "konsumentstyrda". Det är naturligtvis dessutom mycket viktigt att den politiska centralstyrningen av skolorna minimeras och att fristående skolor ges mycket fria händer i utformandet av pedagogik och vägar för att nå elevinflytande. Det offentliga skolmonopolet är i sig ett hinder för elev- och föräldrapåverkan, då man inte tillåts skapa några alternativ. Jag har därför reserverat mig mot de två stycken som börjar med "Ur Ungdomskommitténs synpunkt ... " och avslutas med " ... och insatser för dem kan samordnas över sektorsgränserna." Kommitténs majoritet skriver: " ... Vi tycker att det är lika självklart att de vuxna utanför skolan kanaliserar sitt inflytande genom de politiska system som finns idag ... " Detta är ett synsätt som jag definitivt inte delar. Det är både orealistiskt och felaktigt att föräldrar ska vara tvungna att engagera sig partipolitiskt för att ha rätt till inflytande. Jag har vidare reserverat mig mot att man i modellen vill detaljstyra sammansättningen av de styrelser som varje skolenhet föreslås ha.

Kapitel 7

Avsnitt 7.8.1 Större valfrihet och flexibilitet i utbildningen

Jag reserverar mig emot förslagen som rör gymnasieskolan. Det sägs att skolans uppgift att fostra till demokrati är särskilt viktig. Detta är flummigt. Det är snarare särskilt viktigt att skolan ger goda kunskaper så att den enskilde ges goda förutsättningar för fortsatta studier eller yrkesarbete. Gymnasieskolan får inte bli en "förlängd grundskola", där alla elever läser i stort sett samma saker, fast inom fem studieområden det första året. I princip bör eleverna istället ha ett fritt ämnesval redan från årskurs ett. Praktik är bra, men praktikperiodernas längd ska **inte** styras centralt. Det måste kunna vara stor variation mellan olika skolor och linjer. Dessutom bör lärlingsutbildning uppmuntras.

Avsnitt 7.8.2 Personalutbildning

Jag reserverar mig emot förslagen som rör personalutbildning. Alla har alltid rätten att förkovra sig på sin fritid. Kommittén vill *garantera* alla anställda rätten till fortlöpande personalutbildning på betald arbetstid. Detta ska inte regleras i lagstiftning. De ekonomiska konsekvenserna riskerar att bli mycket negativa. Företagens behov och de anställdas intresse ska styra fortbildningen, **inte** centrala direktiv.

Avsnitt 7.8.3 Åtgärder mot ungdomsarbetslöshet

Jag reserverar mig emot förslaget om en kombination av utbildning och arbete inom det ideella föreningslivet.

Avsnitt 7.8.3 Åtgärder mot ungdomsarbetslöshet, Ungdomsprogram i arbetsmiljöfonden

Det program för ungdomar i arbetslivet som kommittén föreslår ska genomföras i arbetsmiljöfondens regi reserverar jag mig emot.

Avsnitt 7.8.4 Förändra arbetets organisation och förbättra arbetsmiljön

Den kommission som LO, TCO och SACO uppmanas tillsätta kan kanske vara bra, men den bör vara sammansatt av de mest kompetenta personerna på området, oavsett ålder, för att vara effektiv. Jag reserverar mig därför emot förslaget att kommissionen bör ha en jämn könsfördelning och en majoritet av ungdomar.

Avsnitt 7.8.8 Information inför feriearbete

Kommittén föreslår obligatorisk information från arbetsmarknadens parter i grund- och gymnasieskolan inför feriearbete. Det reserverar jag mig emot.

Kapitel 8

Avsnitt 8.7.3 Lokala partipolitiska ungdomsprogram

Jag reserverar mig emot att kommittén uppmanar de politiska partierna att ta fram lokala ungdomspolitiska program. Det är ett typiskt exempel på det slentrianmässiga uppdelandet av människor i olika åldersgrupper. De allra flesta politiska frågor berör alla åldrar. Dessa program riskerar dessutom att mest leda till att "dåliga samveten" dövas.

Kapitel 9

Avsnitt 9.1.3 Decentralisera besluten, Omprioritering nödvändig

Detta avsnittet borde helt utgå.

Avsnitt 9.3.1 Förnyelse i kommunerna

Jag reserverar mig emot att kommittén genomgående i olika styrelser och organ vill sätta det strikta målet att det ska ingå ***minst*** två personer under 25 år. Jag vänder mig emot alla sorters "kvoteringar". Det kan inte vara ett mål att ha en viss kvot ungdomar. Målet bör vara en väl sammansatt och kompetent styrelse. Det är önskvärt med fler ungdomar. Det ökar representativiteten och förbättrar kontinuiteten.

Avsnitt 9.3.1 Förnyelse i kommunerna, Fritidsgårdsverksamheten

Den utvidgade delegationsrätten som kommittén föreslår reserverar jag mig emot. Jag ser det som ett litet, felaktigt steg, när man borde ta

ett stort kliv och förorda att all verksamhet läggs ut på entreprenad. Jag förordar entreprenad även för fritidsgårdarna. De bör drivas självständigt, gärna i föreningsregi.

Avsnitt 9.3.1 Förnyelse i kommunerna, Lokala utvecklingsfonder

Jag reserverar mig emot all text om lokala utvecklingsfonder. Det blir endast en parallell byråkratisk struktur. Om nya ungdomsrörelser missgynnas av nuvarande bidragssystem, så visar det hur stelbent och byråkratiskt nuvarande bidragssystem är.

2. Reservation av ledamoten Marie Wilén

6.6.5 Formellt inflytande

Ett beslutande organ

Under punkten "Principerna för en sådan skolenhetsstyrelse ... "

Jag anser att elever även på högstadiet till viss del ska kunna representeras av föräldrar. Problemet i dagens skola är inte att föräldrarna är mycket engagerade i dagens skola utan tvärtom, föräldrarna saknas i skolan. Givetvis bör de delta i skolans arbete även om de inte är representerade i styrelsen, men jag vill att de skolstyrelser som vill ha föräldrarna med ska ges möjlighet till det, även på högstadiet. Ungdomar i tonåren har troligen lika stort behov av vuxenkontakt som ungdomar i lägre ålder.

3. Reservation av ledamöterna Jörgen Rundgren, Mats Sahlin och Marie Wilén

Kapitel 7

Avsnitt 7.8.3 Åtgärder mot ungdomsarbetslöshet

Vi reserverar oss emot att kommittén gjort bedömningen att en sänkning av arbetsgivaravgiften för ungdomar knappast skulle ha någon betydelse för arbetsgivarnas benägenhet att anställa ungdomar ens vid en lågkonjunktur.

När arbetsmarknadssituationen försämras blir det extra svårt för ungdomar att få arbeten. Företagen och den offentliga sektorn håller igen och "vänder på slantarna". I kostnaden för anställda ingår inte bara lönen utan också arbetsgivaravgiften, vilken är drygt 40 procent av lönesumman. Ett bra sätt att underlätta för ungdomar på arbetsmarknaden är att sänka arbetsgivaravgiften för ungdomar. Kostnaden för företagen att ha ungdomar anställda minskar, vilket ger dem större chans att få arbete.

Avsnitt 7.8.6 Facklig verksamhet

Ungdomskommittén gör en omfattande analys av ungdomars bristande engagemang i fackliga organisationer, kommer med förslag till förbättringar samt riktar en rad skiftande uppmaningar till dem.

En viktig orsak till ungdomars bristande engagemang i vissa fackliga organisationer är dessas nära partipolitiska koppling till det socialdemokratiska partiet. För ungdomar som ej tagit ställning i partipolitiken eller ungdomar som röstar på andra partier än det socialdemokratiska känns detta intima samarbete konstigt. Varför skulle t ex en moderat eller miljöpartist gå med i en organisation som arbetar för socialism och mot det egna partiet?

Även om många ungdomar har överseende med den partipolitiska kopplingen och ändå går med i facket för att de tror på den principiella idén om fackliga organisationer, känns det svårt att engagera sig aktivt under rådande förhållanden.

Vi reserverar oss därför mot kommitténs beslut att inte lägga förslag om det fackligt-politiska samarbetet. Vi vill ha följande tillägg till uppräkningen av åtgärder för att facket ska lyckas engagera fler ungdomar:

"Den starka kopplingen mellan vissa fackförbund och det socialdemokratiska partiet gör att många ungdomar drar sig för att bli medlem och engagera sig aktivt."

4. Reservation av ledamöterna Roger Ticoalu och Marie Wilén

Kapitel 9

Avsnitt 9.3.1 Förnyelse i kommunerna, Fritidsgårdsverksamheten

Som princip har kommittén uppgivit att man ser tre olika möjligheter för ett ökat brukarinflytande. De två möjligheter som nämns sist är att föredra för att ge barn och ungdomar verkligt inflytande. Men att förorda någon av dessa två möjligheter som bättre än den andra anser vi vara onödigt. Det måste vara upp till respektive kommun att från fritidsgård till fritidsgård, och med hänsyn till de lokala förutsättningarna, avgöra vilken av dessa möjligheter som fungerar bäst. Därför reserverar vi oss emot att kommittén väljer att förorda gårdsstyrelser med representanter för brukare och anställda.

5. Reservation av ledamöterna Jörgen Rundgren och Mats Sahlin

Kapitel 9

Avsnitt 9.3.2 Förnyelse på det centrala planet, Samordna resurserna

Vi reserverar oss mot förslaget att reklamskattepengar ska användas till bidrag till ungdomsorganisationerna.

Reklamskatten är en ineffektiv skatt, vars intäkter i hög utsträckning används för att finansiera den egna administrationen. Skattens övriga intäkter används idag främst till presstöd till s k andratidningar. Vår mening är att reklamskatten bör avskaffas. Vi kan därför inte dela kommitténs uppfattning att en del av reklamskatten ska användas för att tillföra folkrörelserna medel för utveckling av barn- och ungdomsverksamhet.

Istället bör Sveriges ungdomsorganisationer ges möjlighet att finna fler oberoende finansieringskällor än de som idag ges. I Danmark används sedan lång tid tillbaka statens lotteriverksamhet för att finansiera ungdomsorganisationernas verksamhet. Det är en modell som enligt vår uppfattning bör prövas även i Sverige. Exempelvis skulle idrottsrörelsen kunna ta över AB Tipstjänst och övriga ungdomsorganisationer AB Penninglotteriet.

1. Särskilt yttrande av ledamoten Jörgen Rundgren

Kapitel 1

Familjens roll är helt central när det gäller ungdomars uppväxtvillkor och deras fostran till självständiga och ansvarstagande medborgare.

Familjen spelar en avgörande roll när det gäller ungdomars politiska värderingar. Dessutom så skulle inte idrottsrörelsen kunna klara sin rekrytering av ideella ledare om det inte vore för alla "farsor och morsor" som ställer upp. När det uppstår problem för ungdomar så kan det nästan alltid härledas till hemförhållandena.

Detta innebär att om man vill förbättra villkoren för ungdomar så måste familjen stärkas. I betänkandet saknas det förslag för hur det ska ske. Idag finns det brister och det gäller att övertyga föräldrarna om deras unika betydelse för sina barn och att stärka deras självförtroende när det gäller att ta huvudansvaret för fostran. Det handlar exempelvis om att de har en viktig uppgift i att stödja sina barns skolgång.

Kapitel 4

Betänkandets fjärde kapitel är till stor del intressant och välskrivet, även om vissa delar är "färgade" av en annan grundsyn än min egen. När det gäller förslagen innehåller de tyvärr inte något nytänkande. Kulturens politisering och den offentliga bidragsgivningen tas för given. Det finns stora risker med den offentliga bidragsgivningen till kulturen. Den tenderar att bli styrande på utbudet. Den tenderar också att bli godtycklig och beroende av politikernas personliga tycke och smak, vilket ofta missgynnar ungdomars kulturella uttrycksformer. Bidragsgivningen skapar ett farligt beroende för kulturen själv av politiskt-ekonomiska konjunkturer.

Goda förutsättningar för kulturen är helt nödvändigt i ett civiliserat samhälle. Men formerna för detta måste kunna diskuteras. Dels kan kulturella institutioner garanteras ett oberoende av både politik och marknad om ekonomiskt starka, självständiga stiftelser formas. Dels kan kulturen på olika sätt skattebefrias. En annan tänkbar väg i framtiden är att införa en avdragsrätt på skatten för stöd till kulturell verksamhet. Det avgörande för olika kulturformers ekonomiska förutsättningar måste vara människors intresse.

Att bidragsgivningen är så uppsplittrad är ett problem i sig. Landstingen borde ägna sig åt sin huvuduppgift, dvs att få sjukvården att fungera och ej åt andra verksamheter.

Vidare anser jag att uppmaningen till samhällets alla instanser att bekämpa språkliga orättvisor är ett "slag i luften". Det verkligen viktiga i detta sammanhang är att skolan ska ge goda kunskaper till alla i svenska. Det är viktigt att svenskämnet tillförsäkras ett tillräckligt antal lektionstimmar och att elever med problem uppmärksammas och får stöd. Goda svenskkunskaper är en förutsättning för delaktighet och inflytande.

Kapitel 6

Det finns i betänkandetexten om skolan några bra förslag som syftar till att öka elevernas inflytande. Men något riktigt nytänkande är svårt att hitta. Man koncentrerar sig helt på "elevrepresentanternas" formella möjligheter inom den nuvarande offentliga skolapparatens ram. Föräldrarna glöms bort. Fristående skolor tycks inte existera för majoriteten i kommittén. Man väljer att referera till socialistiska skolforskare som Åke Isling, men inte till Lorenz Lyttkens. När jag sedan ej heller delar de grundvärderingar som ofta visar sig i texten så vill jag egentligen ändra både här och där. Jag måste dock begränsa mig. Här följer några särskilda synpunkter:

Det påvisas att sambandet är mycket starkt mellan föräldrarnas sociala bakgrund och barnens utbildning. Dagens skola förmår inte

utjämna sociala skillnader. Det innebär i sig en mycket stark kritik mot den socialdemokratiska enhetsskolan. Den domineras idag av teoretiska ämnen och de enskilda eleverna ska läsa i stort sett samma saker. Det ger alltså mycket lite utrymme för elevernas olika begåvningsprofiler. Det är framför allt arbetarklassens barn som förlorar på detta. Detsamma gäller när skolan har problem med att lära ut baskunskaper. Det byråkratiska påfundet med upptagningsområden förstärker ytterligare skillnaderna mellan sociala grupper. Ett fritt val av skola måste bli ett måste!

Problemet med att flickor är tysta och har svårt att hävda sig har kommitténs majoritet ingen lösning på. Om däremot alla ges möjlighet att välja skola och skolämnen efter intresse så ökar naturligtvis även tjejernas möjlighet att påverka sin utbildning och skola.

Texten ger uttryck för en ganska ensidig demokratisyn, se exempelvis inledning av "Demokrati i praktiken", där man ser delaktigheten i beslutsprocesser som centralt. Demokrati kan också vara att de enskilda människorna ges möjlighet till egen påverkan. Demokratin måste också kopplas till de mänskliga fri- och rättigheterna: Yttrandefrihet osv. FN har i sin deklaration tagit med rätten för föräldrarna att välja skola för sina barn.

Det påstås att eleverna kan påverka mer på låg- och mellanstadiet än på gymnasiet. Det är ett underligt påstående. På gymnasiet blir man behandlad som vuxen till skillnad från lägre stadier. Man väljer själv vilken inriktning man vill läsa. Det är faktiskt inte oväsentligt att ha den påverkansmöjligheten och att kunna få läsa det man är intresserad av.

Jag är tveksam till förslaget att "skoldemokrati" ska vara en viktig beståndsdel i lärarutbildning, fortbildning och utvärdering av skolan. Vad innebär det i praktiken? Vad finns det för anledning att ta bort begreppet "Rektor", även om arbetsuppgifterna förändras?

Kapitel 7

I inledningen av kapitlet citeras maktutredningens slutsats att människors möjligheter att påverka beslutsfattare inom politik, fackföreningar och myndigheter har ökat. Detta är missledande enligt min uppfattning. Ungdomar uppfattar det som svårt att påverka myndigheter och den politiska apparaten som trög. Dessutom är "politiken" i många fall en onödig omväg. Människor måste få bestämma mer själva. Ungdomar nöjer sig inte med delaktighet, de vill ha inflytande också. Deras agerande är rationellt.

Kapitel 8

"Jag vill känna att jag kan påverka min framtid mera själv, inte bara välja ut andra personer som styr den åt mig."

Detta citat i betänkandet visar vad det handlar om när det gäller ungdomars värderingar. Det förklarar också till en del varför de också väljer att verka utanför de traditionella organisationerna. När det dessutom är så idag att man inte kan välja vilka personer som ska företräda en själv, utan endast partilistor, då är det lätt att man känner ett visst "främlingskap" för politiken och politiker.

Kommittén föreslår att möjligheten till personval ska finnas och anger en modell för detta. Det är bra, men det är viktigt att det blir utslagsgivande. Man måste kunna välja den person man känner förtroende för.

Utrymmet för ungdomars egna initiativ måste förbättras och den politiska byråkratiska apparatens makt och styrning måste minska. Det är inte mer av politiska program och planer som behövs, utan mindre (kap 9).

2. Särskilt yttrande av ledamöterna Ylva Johansson, Mats Sahlin, Mustafa Tümtürk och Marie Wilén

6.6.3 Inflytande i undervisningen

Betygen får konsekvenser för hela undervisningen och påverkar relationen mellan lärare och elev på ett negativt sätt. Alla betygssystem har det gemensamt att de uppmuntrar eleverna att visa vad de kan och dölja sina brister istället för att fråga om det som de inte kan. Läraren ges en roll som domare. Betygen leder dessutom in undervisningen mot sådan kunskap som är mätbar, ofta lösryckta faktakunskaper. Därmed motverkar de ett mer undersökande arbetssätt i skolan och en djupare förståelse av sammanhang. Denna kritik mot betygen gäller inte enbart dagens relativa betygssystem utan även andra betygssystem.

Ungdomskommittén är hård i sin kritik av det nuvarande betygssystemets negativa inverkan på undervisningen. Enligt vår mening borde kommittén tagit konsekvenserna av detta och föreslagit en betygsfri skola, där de graderade betygen ersätts av ett intyg på genomgången utbildning. Inget betygssystem kan ta bort betygens alla nackdelar.

3. Särskilt yttrande av ledamöterna Mats Sahlin och Marie Wilén

Kapitel 4, avsnitt 4.7.3 Jakten på de starka ledarna som har sanningen

Ungdomskommittén för en diskussion om ungdomars sökande efter svar på existensiella frågor. Det tycker vi är bra.

Men att ha synpunkter på vilken religionsinriktning som är att

föredra eller ta avstånd från är förkastligt. Varje människa måste själv ta ställning i religiösa frågeställningar och aktivera sig i den sammanslutning som bäst motsvarar de egna värderingarna. Det är därför olämpligt av majoriteten i kommittén att lägga in värderingar på ett visst religiöst samfund i Sverige.

"Jag försvarar min rätt att vara katolik, genom att försvara andras rätt att vara judar, protestanter, icke-troende eller vad de nu är. Priset för att idag tvinga på dem mina åsikter kan vara att de, om de får möjlighet till det, tvingar på mig sina." *Mario Cuomo, Guvernör i New York*

4. Särskilt yttrande av ledamoten Marie Wilén

Kapitel 5, avsnitt 5.3.2 Föreningslivet som fostrare i demokrati, Andra hot mot idealiteten

Kommittén konstaterar att nya skatteregler lett/leder till ökade kostnader för organisationerna. Däremot vill man inte föreslå förändringar gällande momsen på kollektiva persontransporter och restaurang- och hotelltjänster utan överlämnar det till den av kommittén föreslagna expertgruppen på finansdepartementet.

Jag delar kommitténs förslag att tillsätta en expertgrupp för att se över principerna för beskattning av föreningslivet. Men när det gäller momsen på de nämnda områdena anser jag att man borde föreslagit förändringar redan nu. Detta för att underlätta för barn- och ungdomsorganisationerna att kunna fortsätta med en bred och för samhället mycket viktig verksamhet. Mina förslag till förändringar är:

- att riksdagsbeslutet om införande av moms på kollektiva persontransporter upphävs
- att riksdagsbeslutet om att införa höjd moms på restaurang- och hotelltjänster rivs upp och att skattenivån återförs till tidigare nivå

5. Särskilt yttrande av ledamöterna Lena Ag, Ylva Johansson och Mustafa Tümtürk

Kapitel 7

Facklig-politisk samverkan inom arbetarrörelsen har historiska traditioner och ger styrka bakom krav om demokrati, rättvisa och solidaritet. Fackliga organisationer har också ofta anledning att ta ställning i politiska frågor.

Samtidigt är det självklart att fackföreningsrörelsen bör stå fri och självständig både i förhållande till staten och till de politiska partierna. När facket uppfattas som en del av en partipolitisk organisation leder det till en försvagad facklig rörelse och försvårar rekrytering

av medlemmar, inte minst hämmas ungdomars fackliga engagemang.

Ungdomskommittén har beslutat att inte lägga förslag om det fackligt-politiska samarbetet. Vi accepterar denna avgränsning och avstår därför från att lägga eller stödja förslag på detta område.

BILAGA 1

Kommittédirektiv

Dir. 1989:48

Ungdomars villkor på 90-talet

Dir. 1989:48

Beslut vid regeringssammanträde 1989-10-05

Statsrådet Wallström, civildepartementet, anför.

Mitt förslag

Jag föreslår att en kommitté tillkallas för att utreda hur demokrati och jämlikhet för ungdomar kan stärkas.

Kommittén skall också utreda hur svenska ungdomars möjligheter att delta i det internationella ungdomsutbytet kan förbättras.

Ungdomars villkor på 90-talet

Ungdomstiden är en period i livet då människor utvecklas och formas intensivt. Då väljer man utbildning och yrke och får nya, egna intressen. Då testar man vuxenvärldens idéer och moraluppfattningar och skaffar sig egna åsikter. Då funderar man över hur samhället fungerar och över den roll och plats man själv har. För de flesta unga människor är detta en utvecklande process. Men det finns också ungdomar som i sitt sökande efter mål och mening i livet mest känner sig maktlösa och utanför. Målet för en bra ungdomspolitik måste därför vara att *alla* unga människor skall ges möjlighet att utvecklas väl.

Under 80-talet har ungdomspolitiken inriktats främst på att trygga ungdomars möjligheter att få arbete, bostad och en god utbildning. Fortfarande finns mycket kvar att göra på dessa områden.

Inför 90-talet står vi emellertid inför flera, delvis nya uppgifter som inte direkt har med de materiella levnadsvillkoren att göra.

För att utvecklas och må bra är det viktigt att unga människor kan känna gemenskap och solidaritet med andra människor och veta att de har en uppgift. För att alla ungdomar skall få uppleva detta måste jämlikheten mellan olika grupper av ungdomar öka, liksom jämställdheten mellan könen. Ung-

domar måste få mer att säga till om och kunna påverka både sin egen situation och samhällsutvecklingen.

Ofta diskuterar man och försöker lösa ungdomsfrågor utifrån olika problem, t.ex. våld, missbruk och arbetslöshet. Bilden av dagens ungdom är dock mer mångfasetterad. Jag menar att ungdomars egen kraft och engagemang är en av samhällets största tillgångar.

Jag ser med glädje att ungdomsforskningen har ökat de senaste åren. Mycket av forskningen handlar emellertid om ungdomar i olika institutioner, som styrs och sköts av vuxna, och om hur vi skall lösa problem som dessa institutioner har.

Det saknas i stor utsträckning underlag för att vi skall kunna belysa de frågor som jag nyss har berört. Jag anser därför att en kommitté bör tillsättas med uppgift att ta fram ett sådant underlag och dra slutsatserna av det.

Utgångspunkter för kommittén

Kommittén bör i sitt arbete utgå från ungdomars egna idéer och behov. Kommittén bör sammanfatta och dra slutsatser från de senaste årens utvecklingsarbete och forskning på ungdomsområdet. Utifrån detta bör kommittén lägga fram förslag inom områdena demokrati och inflytande, jämlikhet och ungdomsutbyte.

Ansvaret för frågor som berör ungdomars situation är spritt mellan ett flertal samhällsnivåer och intressenter. Kommittén skall i sina förslag ta hänsyn till detta.

Kommittén bör inom de områden där förslag skall läggas, analysera och redovisa hur ansvarsfördelningen är i dag och föreslå eventuella förändringar i syfte att bl.a. undanröja gränsdragningsproblem.

Demokrati och inflytande

Många ungdomar är intresserade av samhällsfrågor och engagerade i frågor som rör miljö, fred och solidaritet. Nya former för samarbete, opinionsbildning, ansvarstagande och initiativ har växt fram. Unga människor engagerar sig såväl i nätverk, lokala grupper och aktionsgrupper som i mer traditionella organisationer.

Det finns flera olika sätt att aktivera och organisera sig. Formen är inte längre så viktig. Ett exempel är nätverk, där självstyrande lokala grupper håller kontakt med varandra utan att ha något centralt beslutande organ.

Det är viktigt att ungdomars intresse för och engagemang i samhällsfrågor innebär att ungdomar i större utsträckning kan påverka samhällsutvecklingen och politiken. Kommittén bör utreda och lägga fram förslag på hur detta kan gå till.

Undersökningar har visat att allt färre ungdomar deltar i valen. Kommittén bör utreda orsakerna till detta och föreslå åtgärder som bidrar till ett ökat valdeltagande.

Allt färre ungdomar finns bland dem som är aktiva i de politiska partierna. Eftersom partiernas arbete och beslut har stor betydelse för ungdomarnas vardag, är detta ett allvarligt tecken.

Kommittén bör i andra hand utreda vad det är som påverkar ungdomars inställning till att delta i partipolitisk verksamhet och kartlägga vilka krav och förväntningar ungdomar har på hur samhällsarbetet skall utformas. Kommittén bör föreslå åtgärder som stimulerar ungdomars intresse och engagemang för partipolitiken.

Jämlikhet

Jag menar att alla människor skall ha lika möjligheter till utveckling och självförverkligande utifrån sina egna inneboende förutsättningar.

I vårt land har under många år ett ambitiöst reformarbete pågått till stöd för barn och ungdomar. Jag tänker då t.ex. på utbyggnaden av barnomsorgen, reformeringen av skolan, åtgärder för att berika ungdomars fritid och satsningar på kulturen. Ändå är det fortfarande stora skillnader i uppväxtvillkor mellan olika grupper av ungdomar. Det finns oroande tendenser till ökande klassklyftor. Samtidigt som en allt större del av ungdomarna har mycket bra villkor både socialt och materiellt, finns det grupper som ställs utanför.

Det kan, som jag ser det, finnas risker för att Sverige utvecklas mot ett s.k. två-tredjedels-samhälle, dvs. ett samhälle där det finns möjligheter till framgång och utveckling för två tredjedelar av befolkningen, men där den sista tredjedelen har betydligt sämre villkor. Ojämlikhet på ett område leder ofta till ojämlikhet på ett annat.

Kommittén bör analysera om detta mönster utvecklas i Sverige när det gäller ungdomars situation.

Bland ungdomarna i Sverige utgör invandrar- och flyktingungdomar en stor och heterogen grupp. Invandrar- och flyktingungdomar har andra uppväxtvillkor än övriga ungdomar och befinner sig ofta i en mer utsatt situation. De kan mötas av främlingsfientlighet och rasism. De kan diskrimineras på olika sätt. Till detta kommer skillnader i kultur, språk, vanor, uttryckssätt m.m. Vissa flyktingungdomar kommer hit utan några anhöriga och saknar helt stöd av vuxna.

Kommittén bör utreda om invandrar- och flyktingungdomar missgynnas, särskilt i fråga om utbildning, arbete, bostäder och fritidssysselsättning. Om

kommittén finner att invandrar- och flyktingungdomar missgynnas, bör den föreslå åtgärder som kan motverka detta.

Ungdomsutbyte med andra länder

Ungdomars kontakter med och förståelse för omvärlden är av stor betydelse för den svenska samhällsutvecklingen. Ungdomsturism och olika former av ungdomsutbyte ökar medvetenheten och insikten om andra människors levnadsvillkor och kultur.

I Sverige finns en stark tradition av internationellt engagemang. Inte minst u-ländernas situation intresserar och engagerar många ungdomar. Inom föreningslivet spelar internationella frågor stor roll. Ett stort antal unga människor arbetar i u-länder, inom ramen för såväl det statliga biståndet som olika folkrörelsers verksamhet.

Kommittén bör belysa det nuvarande och det förväntade ungdomsutbytet mellan Sverige och andra länder. En kartläggning bör göras av de olika former för ungdomsutbyte och bidrag till detta som finns i dag. Kommittén bör överväga vilken samordning som krävs för att befintliga resurser skall kunna utnyttjas bättre.

Vidare bör kommittén föreslå åtgärder för att underlätta både för ungdomar i Sverige att delta i det internationella utbytet utanför skolområdet och för utländska ungdomar att besöka Sverige. Utgångspunkten skall vara de olika bidrag och former för ungdomsutbyte som finns i dag.

Möjligheten att skapa en särskild organisatorisk plattform för ungdomsutbyte bör i andra hand utredas. Ungdomsorganisationerna bör i så fall ges ett avgörande inflytande i en sådan organisation.

I många länder använder man sig av bilaterala avtal för att främja ungdomsutbytet. Kommittén bör undersöka om detta är en möjlig och önskvärd väg att gå.

Kommittén bör föreslå olika åtgärder som kan vara påkallade för att stärka ungdomars, särskilt de minderårigas, sociala och rättsliga skydd i samband med utlandsresor, arbete i utlandet och annan utlandsvistelse.

Arbetets bedrivande

Kommittén bör presentera förslagen om ungdomars erfarenhetsutbyte med andra länder senast den 30 mars 1990, och förslagen om invandrar- och flyktingungdomar senaste den 31 juli 1990. Kommittén bör presentera ett slutbetänkande senast den 30 maj 1991.

Kommittén bör arbeta utifrån de utgångspunkter som anges i det inledande avsnittet.

Kommittén bör redovisa hur förslagen kan genomföras och var ansvaret finns på de olika samhällsnivåerna, dvs. på statlig, kommunal och landstingskommunal nivå samt vad som kan skötas av föreningarna.

Kommittén bör låta ungdomar och olika grupper som i sitt dagliga arbete kommer i kontakt med ungdomar komma med synpunkter och förslag under utredningsarbetet.

Kommittén bör till sig knyta en referensgrupp bestående av invandrarungdomar för arbetet med avsnittet Jämlikhet.

Kommitténs arbete bör ske i nära kontakt med statens ungdomsråd och andra myndigheter som i sitt dagliga arbete handlägger ungdomsfrågor.

Kommittén bör samråda med utredningen (SB 1988:01) om livsmiljö och politiskt deltagande i storstäderna, förtroendeuppdragsutredningen (C 1988:01) och utredningen (U 1988:11) om översyn av det kommunala uppföljningsansvaret för ungdomar.

Kommittén bör ta del av det arbete om ungdomars erfarenhetsutbyte med andra länder som hittills har gjorts i ungdomsorganisationerna.

Kommittén skall analysera och redovisa effekterna av sina förslag ur ett jämställdhetsperspektiv.

Kommittén skall beakta vad som sägs i Dir. 1984:5 om utredningsförslagens inriktning samt i Dir. 1988:43 om att beakta EG-aspekter i utredningsverksamheten.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar det statsråd som har till uppgift att föredra ärenden om ungdomsverksamhet

att tillkalla en kommitté – omfattad av kommittéförordningen (1976:119) – med högst nio ledamöter med uppdrag att utreda ungdomars villkor på 90-talet,

att utse en av ledamöterna att vara ordförande och

att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt kommittén.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta trettonde huvudtitelns utredningsanslag.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hennes hemställan.

(Civildepartementet)

Personligt ägande
nde för alla
4 OKT
ERNA
sonligt ägande för alla
4 OKT
STOCKHOLM STADION
4 OKT

Bilaga 2

LITTERATURFÖRTECKNING

Ahlström A. Ideellt ledarskap - en resurs i tiden. Rapport från Jordbruksdepartementet, 1988

Allmänna arvsfonden för barn, ungdom och handikappade. Fondens verksamhet under 50 år, 1982, Liber

Arnman G & Jönsson I. Segregation och svensk skola, 1985, Arkiv avhandlingsserie

Axelsson E. Dags att lyssna på förstagångsväljarna. Redovisning av en enkätundersökning vid Stockholms-gymnasier 1988/89, REKO AB

Barn- och ungdomsdelegationen. Livets mysterier. En bok om ungdomar och livsfrågor, 1989, Allmänna förlaget

Beredningsgruppen för Världsungdomsåret 1985. Låt oss bestämma – röster från 300 ungdomsprojekt, 1988, statens ungdomsråd

Beredningsgruppen för Världsungdomsåret 1985. Utveckling till delaktighet. Rapport från 13 lokala projekt, 1988, statens ungdomsråd

Bernstein B. Ur Linell P. Människans språk, 1978, Liber läromedel

Blomdahl U. Folkrörelserna och folket, 1990, Carlsson

Blomdahl U. Fritidsgården - dess besökare och framtid, 1989, Fritid Stockholm

Boström G. Socioekonomiska skillnader i levnadsvanor – jämförelse 1984-90. Föredrag vid läkarsällskapets riksstämma 5 dec 1990

Broady D. Den dolda läroplanen, 1981, Symposion

Broschyr om allmänna arvsfonden. 1985, Socialdepartementet

Budgetproposition 1990/91:100.

Casale A. USA Today: Tracking tomorrow's trends, 1986, Andrews, McMeel & Parker

Coffield F, Borrill C & Marshall S. Growing up at the Margins, 1986, Open University Press

Commission of the European Communities. Young Europeans in 1987, 1989

Corrado M (MORI). The Greening Consumer in Britain, 1989, paper presented at the WAPOR Conference

Dahlgren A & Dahlgren R. Kom igen flickor! Rapport nr 18:1990, JÄMFO

Dahlgren A & Dahlgren R. Ungdomarna och föreningslivet, 1989, statens ungdomsråd

Dahlgren A & Åkerström M. Att hänga på stan,1987, Sociologiska institutionen, Lunds universitet och Halmstads kommun

Davies, B. Threatening youth, 1986, Open University Press

DN 1990 10 31

DN 1990 11 05

DsU 1987:1 Ansvarsfördelning och styrning på skolområdet

Einarsson J & Hultman T G. Godmorgon pojkar och flickor, 1984, Liber

Einarsson J. Språk och Kön i skolan. Ur Flickor och pojkar lika utbildning? Pedagogiskt utvecklingsarbete vid Lunds universitet nr 86:146

Ekman B. Ingenting har hänt, 1989, Uppsala universitet

Elevorganisationens skrift 1986 03 11: Remissvar; Skola för delaktighet och en programförklaring

Englund K & Ericson B. Ung fri tid, 1988

Engström L M. Idrottsvanor i förändring, 1989, HLS Förlag

Eriksson E. Demokrati i skolan - möjligheter och hinder, 1989, Länsskolnämnden i Södermanlands län

Eriksson E m fl. Elevinflytande på grundskolans högstadium i Västmanlands län - verklighet eller illusion, 1989, Uppsala universitet

Fahlström Ch & Lundkvist A. Föreningsstöd - inte bara kontanter! 1989, Svenska kommunförbundet

Flickors studieavbrott på tekniska linjer. Länsstyrelsen i Stockholms län, rapport nr 8, 1989

Folkhälsorapport 1990 Stockholms län. Socialmedicinska institutionen i Stockholm

Fornäs J, Forsman M. Rum och Rörelser, om ungas inre och yttre livsrum, avsnittet Stamställen och stråk, Mats Lieberg, 1989, Byggforskningsrådet (antologi)

Fornäs J, Lindberg U & Sernhede O. Under rocken. 1988, Symposion

Forskningsrådsnämnden. Källa/26, Är idrotten hälsosam?

Frankfurter Allgemeine Zeitung 5 maj 1981.

Free Press N Y

Fritidsgård i utveckling. 1988, Socialdepartementet

Fri rapport - några iakttagelser från länsskolnämndens tillsynsarbete 1989/90. Länsskolnämnden i Västmanlands län, en rapport till SÖ

Fromm E. Att ha eller att vara, 1972, Natur och Kultur

Fürst G. Ett nytt gymnasium för flickor och pojkar, 1990, SÖ

Gilljam M & Holmberg S. Rött Blått Grönt, 1990, Bonniers

Gould J & Kolb W. A Dictionary of the Social Sciences, 1964,

Grundskoleförordningen 1988:655.

Gröndal T & Unell P. Reklammarknaden 1975-1989, Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet, 1990. Finansierad av Affischeringsföretagens förening, Dagspressen Marknadsinformation, FACTU, GAF, Mässrådet, RMI-Berghs, SWEDMA, Sveriges Reklamförbund, Teleannons AB och VECTU

Hammarström A. Hur mår ni flickor och pojkar? En femårsuppföljning av ungdomars arbete och hälsa, 1990, Socialmedicinska forskningsenheten i Luleå

Handlingslinjer/Minimiplattform för ungdomskommitténs interna förbundsarbete, 1990, SKTF

Hartman J. Ungdom och resande, 1990

Henriksson B m fl. Bland Aros djäknar, Västerås som ungdomsstad, 1990, Glacio

Henriksson, B. Ung på 90-talet: Ungdomen i det post-moderna samhället, 1989, Glacio

Hirdman Y. Att lägga livet till rätta, Maktutredningen 1989, Carlsson

Holmberg B. Öppet brev till betänkare och SOUensktalande, 1972, Forum

Idrottsgruppens idékatalog. 1989, Socialdepartementet

Idrottsgruppens slutrapport. 1989, Socialdepartementet

Isling Å. Kampen för och mot en demokratisk skola, del 1, 1980, Sober Japan Ministry of Labour, 1989, (en internationell undersökning om ungdomar)

Johansson S. Politiska resurser, 1971, Allmänna förlaget

Jonsson J O. Utbildning, social reproduktion och social skiktning, Institutet för social forskning: 6,1988

Kommun-Aktuellt nr 23, 1989

Kristianstads kommun. Granskning av samverkansformer i gymnasieskolan, 1990, Kommunförbundets revisionsavdelning (KOMREV)

Kuczynsky J (ed).Perspectives on contemporary youth, 1988, United Nations University

Lewin L. Folket och eliterna, 1970, AWE

Linell P. Människans språk, 1978, Liber läromedel

LO-medlemmar i välfärden. Om ungdomars välfärd. LO-rapport nr 9, 1990

LO. Klass och kön, 1990

LO. Röster om facket och jobbet nr 4 1990

Lundström A & Nordenfors G. Bryt tystnaden - om sexualiserat våld mot kvinnor och flickor, 1990, Brevskolan

Läroplan för grundskolan, Lgr 69.

Läroplan för grundskolan, Lgr 80.

Läroplan för gymnasiet, Lgy 70.

Maccoby, M. Arbeta, varför det? (övers), 1989, SvD förlag

Malmgren G. Min framtid - en analys av högstadieelevers uppsatser om framtiden, 1985, Symposion

MCT-Kontakt. Dubbelnummer vintern 1989/90

Nordiska Ministerrådet och Nordiska Statistiska Sekretariatet. Nordisk statistisk årsbok 1988, 1989

nr 4-5/1989

Nystrand A. Apoteket 3/89, Apoteksbolaget, Västerås

OECD, Economic outlook, 1990

OECD, Employment Outlook, 1990

OECD, Living conditions in OECD countries, 1986

OECD, New Policies for the Young, 1985

OECD, Statistics of the member countries, 1989

OECD, Youth employment in France, 1984

Ohlsson J. Ungdomars etablering på arbetsmarknaden, 1990. Barn- och ungdomsdelegationen, Civildepartementet

Petersson O (ed). Maktbegreppet, 1987, Carlsson

Petersson O. Makt i det öppna samhället, 1987, Carlsson
Pockettidningen R, nr 4:89.
Proposition 1975/76:39. Om skolans inre arbete m m
Proposition 1987/88:105. Jämställdhetspolitiken inför 90-talet
Proposition 1988/89:4. Skolans utveckling och styrning
Proposition 1989/90:41. Kommunalt huvudmannaskap
Proposition 1990/91:18. Om ansvaret för skolan
Rapport från Kulturrådet 1986:6. Utvärdering av kulturverksamheten inom folkbildningsorganisationerna
SCB. Allmänna valen 1982 respektive 1985
SCB. Hälsan i Sverige, hälsostatistisk årsbok 1989
SCB. Levnadsförhållanden: Rapport 50, Det svenska klassamhället, 1987
SCB. Levnadsförhållanden: Rapport 51, Ojämlikheten i Sverige, 1987
SCB. Levnadsförhållanden: Rapport 53, Perspektiv på välfärden 1987, 1987
SCB. Levnadsförhållanden: Rapport 56, Fritid, 1987
SCB. Levnadsförhållanden: Rapport 59, Så använder vi tiden, 1988
SCB. Levnadsförhållanden: Rapport 61, Arbetsmiljö 1986-87, 1989
SCB. Levnadsförhållanden: Rapport 64, Ungdomars inträde i arbetslivet, 1973-85, 1990
SCB.Idrott och motion i Sverige: En statistisk beskrivning, 1989
SCB. Statistiska meddelanden U 50 SM 89 01. Könsfördelning bland 1:a handssökande till gymnasieskolans linjer ht -88.
SCB. Statistiska meddelanden U 55 SM 89 02. Fyra år efter gymnasiet.
SCB. Statistisk Årsbok 1991, 1990
SCB. Utbildningsstatistisk årsbok 1988, 1988
SCB. Utbildningsstatistisk årsbok 1988.
SCB. Valdeltagandet vid riksdagsvalet 1988,
Schwartz G. Beyond conformity or rebellion, 1987, Univ of Chicago Press,
SFS 1989:463. Kap 7, Samverkansorgan.
SFS 1990:233, 1990:234. Elevernas medverkan i skyddsverksamheten.
Shrivastava, R. Political efficacy: Comparative study of the United States, the United Kingdom and India in Youth & Society, vol 21 Nr 2, 1989
SIFO. Allmänheten om EG, 1990, Press Release
SIFO. I svenska hjärtans djup, 1990, Press Release
SIFO. Ungdomar om framtiden, 1990, Press Release
Sloterdijk P. Critique of Cynical Reason (i fransk översättning), 1987, Christian Bourgois Editeur
SOFRES. L'état de l'opinion, 1990, Seuil
SOU 1974:53. Skolans arbetsmiljö.
SOU 1977:94. Personval och valkretsindelning. Betänkande av personvals- och valkretsutredningen
SOU 1985:30. Skola för delaktighet.
SOU 1987:33. Ju mer vi är tillsammans. Betänkande från 1986 års Folkrörelseutredning

SOU 1989:108. Förtroendevald på 90-talet. Betänkande från förtroendeuppdragsutredningen

SOU 1989:113. Ungdomars kompetens.

SOU 1989:114. Livlina för livslångt lärande.

SOU 1990:42. Internationellt ungdomsutbyte. Betänkande av ungdomskommittén

SOU 1990:44. Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport

SOU 1990:65. Folkhögskolan i framtidsperspektiv.

SR/PUB, 1987.Kulturbarometern i detalj: Tema teater

SR/PUB, 1988.Kulturbarometern i detalj: Tema musik

SR/PUB, 1989.Kulturbarometern

SR/PUB, 1989.Kulturbarometern i detalj: Tema konst, museer och utställningar

SR/PUB, 1990. Småbarnens kultur- och mediebarometer

Stafseng O & Frønes I (ed). Ungdom mot år 2000: Et nordisk og europeisk perpektiv, 1987, Gyldedal, Oslo

Starr J. American youth in the 1980's in Youth & Society vol 17 Nr 4, 1986

Statens institut för läromedel (SIL). Matematikgranskning, rapport 1987:3.

Statens kulturråd. Program för kulturrådets insatser för barn- och ungdomskultur, 1989

Statens ungdomsråd. Ej till salu, 1981, Liber

Statens ungdomsråd. Ungdomars konsumtion -85, 1986

Statens ungdomsråd/SKOP:Intervjuundersökning 1990.

Statens ungdomsråds Årsbok om ungdom 1990, Uppväxtvillkor

Svenska kommunförbundet. "Avhopp", Lägesrapport 1990

Svenska metallindustriarbetareförbundet. Solidaristisk Arbetspolitik för det goda arbetet: Rapport till Kongress 1989, 1989

Svenska Penninglotteriet AB. Årsredovisning 1989

Svingby G. Sätt kunskapen i centrum, 1985, Utbildningsförlaget

SÖ 1990. Gymnasieskolan 1989

SÖ 1990. Mål blir verklighet S 88:25

SÖ informerar I 86:13. Vill vi så kan vi så gör vi det

SÖ informerar I 88:13. Flickorna hoppar av

SÖ rapport R 88:11. Riktar sig läroböckerna i NO-ämnen mer till pojkar än till flickor?

UbU 28 1989/90: Skyddskommittén

UN Statistical Yearbook, 1989

Ungdomar och politik. SKOP-undersökning på uppdrag av Ungdomskommittén, 1990

Vad händer med Pippi Långstrump när hon blir tonåring? Rapport från ett seminarium arrangerat av Barn- och ungdomsdelegationen, Jämställdhetsrådet och Ungdomskommittén, 1990, Civildepartementet

Values: Stability and change, in The American Enterprise, May-June 1990

Waldén L. Pockettidningen R, nr 4:89

Werner C. Ungdomars medievanor, 1990

Wernersson I. Olika kön, samma skola? 1988, SÖ

Wingborg M. Rapport; Vilken demokrati? En granskning av demokratibegreppet i böcker för samhällskunskap, 1987, Kooperativa institutet

Youth Service Review Group, (Great Britain),1983, HMSO

Zetterberg m fl. Det osynliga kontraktet. En studie i 80-talets arbetsliv, 1984, SIFO

Ziehe T. Kulturanalyser: ungdom, utbildning, modernitet. 1989, Symposion

Åkerberg H. Livet som en utmaning-Existentiell ångest hos svenska gymnasieelever, 1987, Norstedts

Ås B. Handbok i frigörelse, 1982, Gidlunds

Ögren K. Att möta ungdomars behov. Samhällsplanering för framtiden, 1985, Liber

Östlund B. Ungdom i politik - en utvecklingsuppgift. Tema teknik och social förändring, 1989, Linköpings universitet

KUNGL. BIBL.
1991-04-11
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1991

Kronologisk förteckning

1. Flykting- och immigrationspolitiken. A.
2. Finansiell tillsyn. Fi.
3. Statens roll vid främjande av export. UD.
4. Miljölagstiftningen i framtiden. M.
5. Miljölagstiftningen i framtiden. Bilagedel. Sekretariatets kartläggning och analys. M.
6. Utvärdering av SBU. Statens Beredning för Utvärdering av medicinsk metodik. S.
7. Sportslig och ekonomisk utveckling inom trav- och galoppsporten. Fi.
8. Beskattning av kraftföretag. Fi
9. Lokala sjukförsäkringsregister. S.
10. Affärstiderna. C.
11. Affärstiderna. Bilagedel. C.
12. Ungdomarna och makten. C.

Statens offentliga utredningar 1991

Systematisk förteckning

Utrikesdepartementet

Statens roll vid främjande av export. [3]

Socialdepartementet

Utvärdering av SBU. Statens Beredning för Utvärdering av medicinsk metodik. [6]
Lokala sjukförsäkringsregister [9]

Finansdepartementet

Finansiell tillsyn. [2]
Sportslig och ekonomisk utveckling inom trav- och galoppsporten. [7]
Beskattning av kraftföretag. [8]

Arbetsmarknadsdepartementet

Flykting- och immigrationspolitiken. [1]

Miljödepartementet

Miljölagstiftningen i framtiden. [4]
Miljölagstiftningen i framtiden. Bilagedel. Sekretariatets kartläggning och analys. [5]

Civildepartementet

Affärstiderna. [10]
Affärstiderna. Bilagedel. [11]
Ungdomarna och makten.[12]

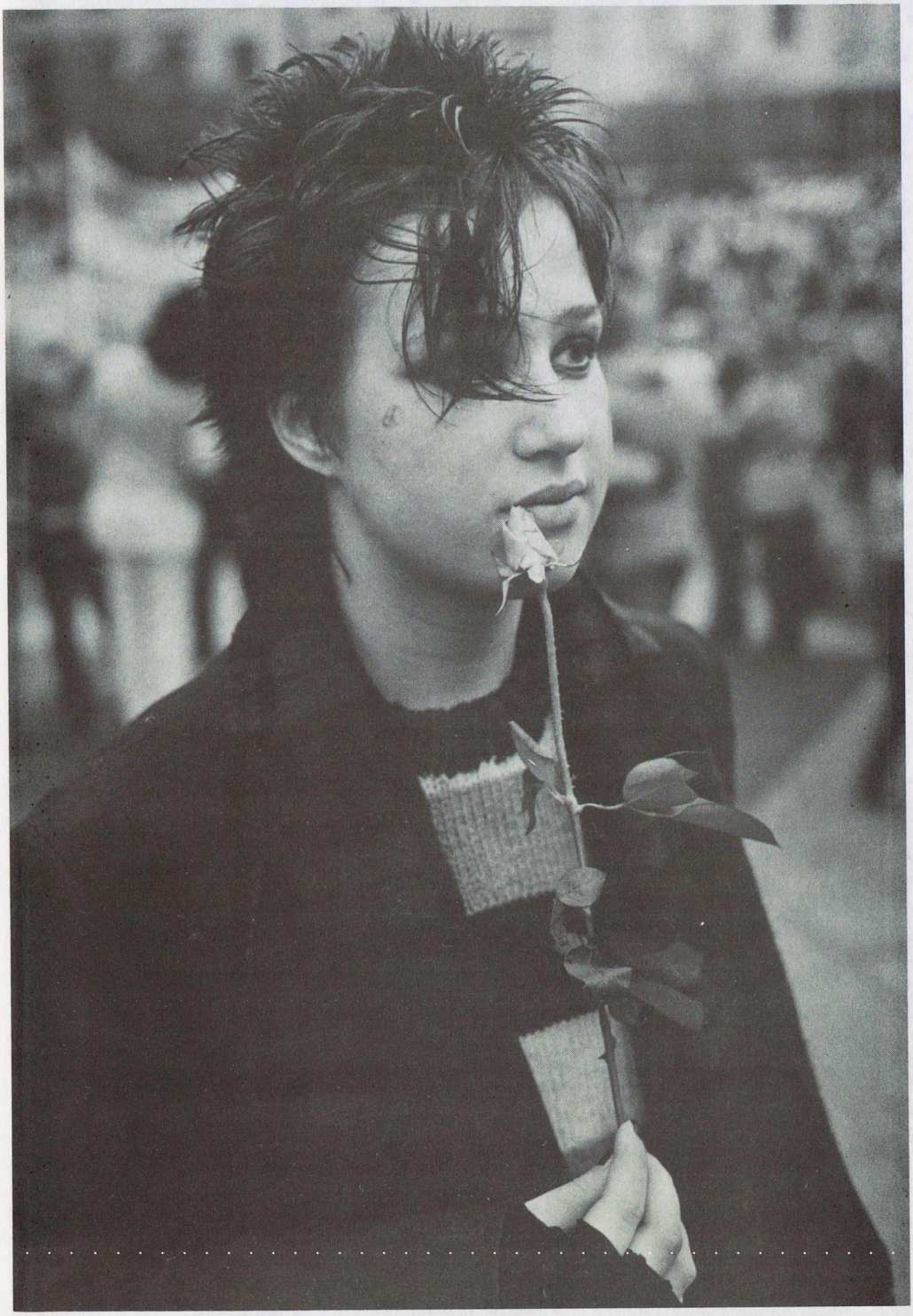

Ungdomskommittén:

"Makthavarna får inte okritiskt anamma myterna om ungdomen och på så sätt bygga ännu högre murar mellan vuxensamhället och ungdomarna. Om de unga ska kunna bli fullt ut delaktiga i samhället måste de tas på allvar också av etablissemanget och ses som en tillgång och inte ett problem."

"Att sprida demokratin betyder att vissa aktörer måste släppa ifrån sig makt och ansvar. Det betyder också att andra måste ha kunskap och intresse av att erövra makt och inflytande."

"Vuxengenerationen bör göra klart för sig att ungdomens situation idag inte blir mer begriplig för att de äldre erinrar sig sin egen tid som unga."

"Det är männen som sköter de traditionella föreningarna, "pratföreningarna", och kvinnorna de nya som står för initiativ och är mer handlingsinriktade."

Om kommunala förtroendeuppdrag:
"De s k fyrtiotalisterna har den största avhoppsfrekvensen."

Om arbetslivet:
"Den som är nitton år ska kunna välja ett jobb inom industrin eller vården och vid femtio års ålder känna att hon eller han haft ett lika bra liv som den som blev tjänsteman."

Från samråd till självstyre:
"Vi vill ersätta skolkonferenserna med ett verkligt beslutande organ där eleverna har hälften av platserna."

ALLMÄNNA FÖRLAGET

BESTÄLLNINGAR: ALLMÄNNA FÖRLAGET, KUNDTJÄNST, 106 47 STOCKHOLM,
TEL: 08-739 96 30, FAX: 08-739 95 48.
INFORMATIONSBOKHANDELN, MALMTORGSGATAN 5 (VID BRUNKEBERGSTORG), STOCKHOLM.